

Jornades
científiques

*SIMPOSI
POMPEU FABRA*

SECCIÓ FILOLÒGICA

sèrie jornades científiques >

7
sèrie jornades científiques

Jornades
Científiques de
l'Institut d'Estudis
Catalans

SECCIÓ FILOLÒGICA

Simposi Pompeu Fabra

Editor

Joan A. Argenter

This One

E23Q-LRZ-CUT5

Simposi Pompeu Fabra (1998)

Simposi Pompeu Fabra : Jornades Científiques de l'Institut d'Estudis Catalans, Secció Filològica. — (Sèrie jornades científiques ; 7)

Text en català, anglès i italià. — Bibliografia

ISBN 84-7283-524-3

I. Argenter, Joan A. (Joan Albert), ed. II. Institut d'Estudis Catalans.

Secció Filològica III. Institut d'Estudis Catalans. Jornades Científiques

IV. Títol V. Col·lecció: Sèrie jornades científiques ; 7

1. Fabra, Pompeu — Crítica i interpretació — Congressos

804.99Fabra, Pompeu(061.3)

Aquest treball ha comptat amb el suport de la Comissió Interdepartamental de Recerca i Innovació Tecnològica (CIRIT) i de la Direcció General de Promoció Cultural del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, i de la Fundació Caixa de Sabadell

Disseny: Maria Casassas

© dels autors de les conferències

© 2000, Institut d'Estudis Catalans, per a la present edició

Carrer del Carme, 47. 08001 Barcelona

Primera edició: novembre de 2000

Tiratge: 500 exemplars

Text revisat lingüísticament pel Servei de Correcció de l'IEC

Compost a Altés, SL

Carrer de Cobalt, 160. 08907 L'Hospitalet de Llobregat

Imprès a Limpergraf, SL

Polígon industrial Can Salvatella. Carrer de Mogoda, 29-31. 08210 Barberà del Vallès

ISBN: 84-7283-524-3

Dipòsit Legal: B. 35094-2000

Són rigorosament prohibides, sense l'autorització escrita dels titulars del *copyright*, la reproducció total o parcial d'aquesta obra per qualsevol procediment i suport, incloent-hi la reprografia i el tractament informàtic, la distribució d'exemplars mitjançant lloguer o préstec comercial, la inclusió total o parcial en bases de dades i la consulta a través de xarxa telemàtica o d'Internet. Les infraccions d'aquests drets estan sotmeses a les sancions establertes per les lleis.

Presentació

Joan A. Argenter 7

Parlament inaugural

Joan A. Argenter 9

L'aportació de Pompeu Fabra a la fonètica històrica catalana

Joseph Gulsoy 13

Fabra, entre la contestació i la institucionalització

Josep Murgades 31

Fabra i les Illes Balears

Joan Miralles 59

Fabra i el País Valencià

Antoni Ferrando 121

Fabra i els escriptors

Carles Miralles 159

Sessió monogràfica I: La codificació fabriana i els diferents parlars

Coordinator: Joan Veny 181

Joan Melià 183

Abelard Saragossà 191

Mila Segarra 199

Ramon Sistac 227

**Sessió monogràfica II: L'obra de Fabra: entre la teoria i les experiències concretes
de codificació lingüística**

Coordinador: Lluís B. Polanco	235
<i>Introducció</i>	237
Jean-Claude Boulanger.	245
Anthony E. Crowley	255
Paul Videsott	263

**Sessió monogràfica III: Passat, present i futur de les codificacions lingüístiques;
les persones i les institucions**

Coordinador: Joan A. Argenter	277
Moshe Nahir.	279
Henrike Knörr	295
Kas Deprez	301

Joan A. Argenter
Institut d'Estudis Catalans

En la seva sessió plenària de 4 de juliol de 1997 la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans acordà, entre altres iniciatives, d'organitzar un simposi amb l'objectiu de commemorar el cinquantè aniversari de la mort de Pompeu Fabra, esdevinguda a l'exili però en terra catalana, a Prada de Conflent, el 25 de desembre de 1948.

Aquest Simposi Pompeu Fabra tingué lloc a la seu barcelonina de l'IEC els dies 26 i 27 de novembre de 1998, dins el programa de *Jornades científiques de l'IEC* i amb el patrocini de la Fundació Caixa de Sabadell i la Generalitat de Catalunya.

El propòsit del simposi era analitzar l'obra de codificació fabriana en el seu context històric —i, doncs, en relació amb uns objectius lingüístics i polítics determinats—, i també en el context més ampli de la teoria i la pràctica de la planificació lingüística. Aquesta múltiple perspectiva havia de permetre que els assistents poguessin comprendre adequadament l'obra de Fabra i eventualment treure'n conclusions d'ordre teòric i comparatiu, atès que ni la seva fou una iniciativa aïllada ni el català o la comunitat catalanoparlant han estat sols a haver d'encarar els problemes consubstancials a tot procés de codificació, reforma i restauració lingüístiques. La comparació, ben entès, pot resultar profitosa tant en relació amb els processos seguits per llengües establertes, de gran abast territorial i àmplia difusió (l'anglès o el francès), com en relació amb els processos, sovint més treballosos, seguits per llengües menys esteses (el neerlandès de Bèlgica, l'hebreu, l'èuscar o els parlars retoromànics). No cal dir que cada un d'aquests processos, i d'altres que puguem imaginar, té la seva pròpia dinàmica històrica i social, i que no s'hi han de fer extrapolacions gratuïtes; però hi ha elements que hi són comuns o força recurrents, com hi ha també característiques úniques en cada un d'ells.

Les contribucions a aquest simposi resposngueren a dos formats diferents: les conferències i les sessions monogràfiques. Les primeres analitzaren diversos aspectes de l'obra fabriana —la seva contribució a la fonètica històrica catalana, la seva relació amb les Illes Balears i el País Valencià, la seva recepció entre els escriptors i el seu camí entre la contestació i la institucionalització—; se'n feren càrrec els professors J. Gulsoy (Toronto), J. Miralles (Palma), A. Ferrando (València), C. Miralles (Barcelona) i J. Murgades (Barcelona), respectivament.

Les tres sessions monogràfiques foren dedicades als temes generals següents: «La codificació fabriana i els diferents parlars», «L'obra de Fabra: entre la teoria i les experiències concretes de codificació lingüística», «Passat, present i futur de les codificacions lingüístiques: les persones i les institucions». Els coordinadors d'aquestes sessions foren, respectivament, els professors J. Veny, J. B. Polanco i J. A. Argenter, tots ells membres de la Secció Filològica de l'IEC, i hi participaren els professors J. Melià (Palma), A. Saragossà (València), M. Segarra (Barcelona) i R. Sistac (Lleida); J.-C. Boulanger (Quebec), A. Crowley (Manchester), X. Lamuela (Tolosa de Llenguadoc) i P. Videsott (Innsbruck); M. Nahir (Manitoba), H. Knörr (Gasteiz – Vitòria) i K. Deprez (Anvers).

Aquestes *Actes* recullen, llevat de l'aportació del professor X. Lamuela, totes les contribucions al Simposi en la llengua en què foren presentades. El curador de l'edició no pot sinó lamentar aquesta absència. Tampoc no hi consten les introduccions dels professors J. A. Argenter i J. Veny a les sessions monogràfiques que coordinaren. Aquestes, però, tingueren un caràcter de presentació oral i llur mancança no ha d'impedir la comprensió del sentit de cadascuna de les sessions monogràfiques.

En el marc del Simposi s'exhibí un document audiovisual, de caràcter més evocatiu que no pas pròpiament documental, amb imatges de Pompeu Fabra.¹ Aquest document fou elaborat per l'Àrea de Recerca i Creació Audiovisual dels Estudis de Comunicació Audiovisual de la Universitat Pompeu Fabra, per encàrrec de la Secció Filològica de l'IEC. També s'hi presentà l'edició facsimil de la *Miscel·lània Fabra* (1943),² publicada per acord de la Secció Filològica de l'IEC, pres així mateix en la sessió plenària abans esmentada.

1. *Video d'homenatge a Pompeu Fabra*, Universitat Pompeu Fabra, Barcelona, 1998. Aquest és un document elaborat per a l'ocasió i de caràcter no comercial.

2. *Miscel·lània Fabra. Recull de treballs de lingüística catalana i romànica dedicats a Pompeu Fabra*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1998, amb presentació de Joan A. ARGENTER i preàmbul d'Antoni M. BADIA I MARGARIT, 19 + 401 pàgines, edició facsimil de l'original publicat a cura de Joan COROMINES, Buenos Aires, Coni, 1943.

Convocats per la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans, ens hem aplegat aquí per retre homenatge a la memòria de Pompeu Fabra, president que en fou i ànima, guia i materialitzador del procés de codificació de la llengua catalana moderna. I ens disposem a fer-ho, com a persones de bé, amb reconeixença i amb agraïment pel llegat que n'hem rebut, però també de la manera que ens pertoca com a homes i dones tocats de l'esperit científic: amb rigor i amb l'objectivitat que la nostra posició ens permet, beneficiaris directes com som d'aquell llegat. Entenc que si al final d'aquestes jornades haguéssim reeixit en aquest nostre propòsit, no hauríem fet altra cosa sinó seguir un dels aspectes d'allò que Fabra ens va ensenyar amb el seu capteniment.

Sovint s'ha dit que Fabra és un dels pocs catalans d'aquest segle que va acomplir l'objectiu que s'havia proposat —en això se li ha afegit ara el seu deixeble Coromines— i que, a més, tractant-se en el seu cas d'un objectiu d'interès públic, en va saber aconseguir l'acceptació general. Si això és veritat, no ho és pas menys que ell es lliurà a l'obra d'unificació ortogràfica, gramatical i lèxica del català literari modern, a l'obra de restauració lingüística i modernització funcional de la llengua comuna, amb la disciplina i el rigor de l'estudiós, amb el seny de qui s'entenia compromès en una empresa cívica —el sentit de la qual estava més en el consens social que en els avals del coneixement expert o en la fermesa de les conviccions pròpies—, amb la indefinible però reconeixedora virtut acadèmica del bon gust —tan enaltida per uns com potser injustament trivialitzada per d'altres— i, en fi, amb la passió del patriota —per dir-ho amb el mot que ell mateix s'hauria aplicat sense sentir el rubor dels pseudocosmopolites ni fer-ne els escarafalls que en fan els postmoderns.

Disciplina i rigor han de presidir també la nostra reflexió entorn de la figura i l'obra d'una personalitat fundacional, d'aquelles cridades a perdurar en la consciència històrica de la col·lectivitat. Figura i obra, volem arribar a comprendre-les millor a la llum de llur context històric, dels objectius de política cultural i de reconstrucció nacional que perseguïen, dels paradigmes lingüístics del moment i de l'evolució posterior de les disciplines lingüístiques, del context polític

i científic internacional i de l'aportació d'altres experiències similars de restauració o de codificació lingüístiques. Amb aquesta finalitat hem reunit no solament especialistes en filologia catalana sinó també especialistes que ens parlaran de la teoria de la planificació lingüística o ens en reportaran l'aplicació a altres casos particulars, adés de llengües tingudes per universals adés de llengües anomenades euroburocràticament «d'ús restringit».

No haig d'estendre'm ara i aquí en una descripció ni en una explicació de l'obra de codificació del català empresa per Pompeu Fabra des d'aquesta mateixa institució. Altres persones molt qualificades ho faran tot seguit. Els qui m'han escoltat en altres avinenteses saben, però, que sovint m'agrada remarcar que aquesta obra, per molt gran que n'hagués estat la perfecció intrínseca o per molta l'astúcia persuasiva que hi hagués posat l'autor, no hauria reeixit si no s'haguessin donat certes condicions prèvies i necessàries —tals com la voluntat de pervivència popular al llarg dels segles obscurs, amb la fidelitat a la llengua que aquesta voluntat nodria— ni altres condicions simultànies o consegüents i igualment necessàries —com la decisió amb què les institucions polítiques, administratives i acadèmiques emergents del primer terç d'aquest segle contribuïren a implantar-la. Ben cert, la codificació d'una llengua és, estrictament parlant, independent d'aquests factors, però una codificació socialment reeixida no podria haver-se produït mai sense aquests factors. Per aquesta mateixa raó, quan aquests van perdre vigència per causa d'una maltempsada històrica de mal record, aviat es féu palès que hom havia ferit greument l'èxit de l'empresa, de fet va amenaçar-la de mort i en tot cas en provocà una reculada d'abast imprevisible. És, doncs, de justícia que reconeguem el caràcter col·lectiu i institucional —en un mot, nacional— que aquella obra tingué, i que entenguem que això no fa decréixer en absolut l'esforç i el mèrit de Fabra, ans ben al contrari dota la seva figura d'una dimensió que ultrapassa els límits de qualsevol mera consideració filològica professional.

També és clar que Fabra no partia del no res. El català havia estat una llengua escrita i fortament unificada en els temps en què, diuen les cròniques, els peixos de la Mediterrània duïen les quatre barres al llom. Una història tortuosa, però, ens n'havia estroncat la tradició. Tot i així, el català havia estat una llengua conreada també en els segles de la decadència literària. Hi havia hagut, a més, la Renaixença i, més encara, la figura cabdal de Verdaguer. Tanmateix, la manca d'unes institucions fortes i comunes n'havia diversificat i fragmentat els usos allí on la llengua no havia entrat ja en un greu procés de declivi i recessió. Paradoxalment —o, potser no: la cosa era previsible—, els esforços de recuperació de la llengua escrita l'havien menada a una situació que hom sol qualificar ja tòpicament, però amb encert, de desgavell, i —cosa més greu— en algunes contrades del país i entre alguns sectors de la comunitat el català, ras i curt, es batia en retirada davant l'embat d'altres llengües poderoses. La malaltia s'havia covat al bell cim de l'imperi, s'havia estès al llarg de l'edat moderna i feia de mal augurar l'efecte de la recent revolució industrial.

Arribats en aquest punt, la intervenció de Fabra esdevingué providencial i els seus efectes han perdurat fins ara, malgrat circumstàncies tan adverses com la més amunt insinuada, i res no els ha de capgirar. No vull avançar resultats d'aquest Simposi, però tinc la convicció profunda que

la solidesa de l'obra fabriana resisteix l'examen més minuciós, tot i les diferències de criteri amb què avui podríem abordar-la amb els elements que ens ofereixen, d'una banda, el desenvolupament de la lingüística i de la planificació lingüística; d'una altra banda, el coneixement de la nostra realitat social actual, i, d'una altra banda encara, les necessitats que les noves tecnologies de la informació han creat ja i continuaran creant en el futur immediat a la nostra comunitat.

Convé, doncs, destriar el que és la consideració crítica de l'obra de Fabra en el seu context històric i les necessitats també crítiques, de la llengua catalana i de la comunitat catalanoparlant en el moment present. Atacar aquests problemes sense temença, però també sense arbitrarietat, amb el seny que demana la conjuminació de la doble responsabilitat —pròpia dels pobles vius— de mantenir la consciència de continuïtat històrica i d'adaptar-se ensems a una realitat canviant, és un dels objectius que ens hem de fixar com a prioritaris, i entenc que és el millor tribut que podem oferir a la memòria del mestre recordat.

La figura i el nom de Pompeu Fabra, talment com la seva obra, no són patrimoni de cap grup ni de cap institució, sinó de la comunitat catalanoparlant. Nogensmenys, la Secció Filològica de l'IEC la sent també ben seva, i no podria ser altrament. Aquesta és una de les raons per les quals ha convocat aquest Simposi, amb el desig de contribuir així a homenatjar-ne la memòria. Però aquesta mateixa Secció Filològica sap que allò que se n'espera no és tant que sigui capaç de vetllar per la bona memòria o la conservació del model de català literari que la codificació fabriana afaiçonà i el moviment noucentista difongué —tot i que no fóra gens bo que renunciés a fer-ho—, sinó que sigui capaç d'escometre els reptes de futur que s'obren davant la llengua catalana considerada globalment. Aquests reptes són d'ordre funcional, social i tecnològic (i, una vegada més, polític): l'elaboració funcional de la llengua per a les múltiples necessitats comunicatives, expressives i afectives dels seus usuaris, la cohesió social i territorial de la comunitat catalanoparlant i el desenvolupament i l'estandardització dels recursos lingüístics que demanen les noves tecnologies. Òbviament, la Secció Filològica de l'IEC no és la sola responsable de subvenir a aquestes necessitats, però n'ha de ser capdavantera si vol ser digna successora d'aquella que Pompeu Fabra integrà i presidí. D'aquí que hàgim inclòs en l'ordre del dia d'aquestes jornades una reflexió sobre la vigència de la codificació fabriana i el sentit actual i la projecció de futur de la institució normativa. No és pas la manifestació d'una crisi d'identitat, sinó l'expressió de la ferma voluntat de cercar la millor manera de servir la col·lectivitat, amb el concurs i la concertació d'altres institucions i d'altres investigadors i del conjunt dels professionals de la llengua.

La qüestió a què acabo d'al·ludir no és pas un mer exercici intel·lectual o una preocupació de lletraferits. És, entre altres coses, la qüestió de l'autoritat lingüística, que pot suscitar la indiferència, el rebuig o la passió, però que és un element cohesionador i estructurador de l'activitat pública en les societats modernes. De fet, poca gent el qüestiona seriosament, però alguns en plantegen la reubicació o en reivindiquen la redistribució. D'altres cerquen directament d'instrumentalitzar-lo per fragmentar la comunitat. Són coses delicades, i no hi hauria d'haver lloc per a la beneiteria, la trivialització ni el mercadeig polític. Cal ser tan prudents a

l'hora de conservar i administrar el patrimoni acumulat amb l'esforç i el seny dels qui ens van precedir com lúcids i arriscats a l'hora d'invertir-ne els interessos.

Pompeu Fabra fou un home de ciència i de consens. Fóra de doldre que el seu nom servís per a justificar posicions fonamentalistes o per a introduir la dissensió. A aquelles persones —que són moltes, dins i fora de l'IEC— que venerem la persona de Fabra per allò que fou, per allò que féu i per allò que significà, i que n'admirem l'obra, els diria que tot això és compatible amb l'assumpció del risc i la incertesa que representa plantejar-se no allò que ell féu sinó allò que ell faria en les actuals circumstàncies.

Al llarg d'aquestes sessions escoltarem la veu dels especialistes, que ens parlaran de la formació lingüística de Fabra i de la seva contribució a la fonètica històrica catalana; de les polèmiques que eventualment van suscitar les seves propostes i de la institucionalització de la seva obra; de les seves relacions amb les Illes i el País Valencià; de la interacció fructífera entre el gramàtic i els escriptors; de l'aportació dels diversos parlars a la llengua literària comuna; dels elements conceptuals que ens han de permetre interpretar l'obra fabriana com a part d'un procés global de planificació lingüística i dels elements de comparació que ens forneixen altres processos de codificació; del passat, el present i el futur d'aquesta activitat, i de les persones i institucions que n'han estat i en són agents principals en diverses circumstàncies particulars, tant lingüístiques com culturals i polítiques. Cal esperar que entre tots, organitzadors, ponents i assistents, serem capaços de convergir en la nostra comuna condició de participants i d'exercir-la, tot debatent, amb esperit constructiu, sobre aquestes i altres qüestions pertinents. Tots sou cridats a la participació, tant si seguïu aquestes jornades en viu des de la Sala Prat de la Riba com si ho feu en directe des de la Sala Puig i Cadafalch.

Joseph Gulsoy
Universitat de Toronto

Fabra ha estat certament el primer i el més eminent dels nostres lingüistes

J. COROMINES, *Lleures i converses d'un filòleg*, p. 398

L'obra de Pompeu Fabra (1868-1948) en general fou empresa en el context del gran disseny que ell s'havia format pel redreçament de la llengua catalana: l'assoliment de la reforma ortogràfica, l'enllestiment d'una gramàtica adequada per als temps moderns i la formació del seu diccionari per a la depuració dels elements aliens i per a l'establiment del seu lèxic literari i científic.

Fabra va estudiar a l'Escola d'Enginyers de Barcelona durant el període de 1886-1890, i va cursar enginyeria química. Sabem per la magnífica biografia que ens en va traçar Josep Miracle (1968) que Fabra era un bon estudiant, si bé amb poca vocació, i, a més, que s'interessava vivament per les qüestions de la llengua catalana molt debatudes en aquella època. L'any 1890 s'uneix al grup d'intel·lectuals (Eudald Canibell, Joaquim Casas Carbó, Jaume Massó i Torrents) que havien iniciat, a les pàgines de la revista *L'Avenç*, la campanya lingüística destinada a reformar l'ortografia i modernitzar la gramàtica posant-la d'acord amb el llenguatge viu. Al mateix any, ja enginyer químic, hom li ofereix una plaça a les mines d'Hellín, però renuncia a aquesta perspectiva per raons familiars i personals, i també per assegurar la bona marxa de la campanya de *L'Avenç*, de la qual havia esdevingut l'ànima. Es guanya la vida donant lliçons particulars de matemàtiques i ciències fins al 1902, quan s'encarrega de la càtedra de química a l'Escola d'Enginyeria Industrial de Bilbao. L'any 1912 torna a Barcelona definitivament per incorporar-se a la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans, i intervenir amb tota energia en les activitats adreçades a la normalització de la llengua.

L'any 1891 es publica a la tipografia de *L'Avenç* el seu treball juvenil *Ensayo de gramática del catalán moderno*. Fabra tracta les qüestions d'ortografia en les seves gramàtiques i en conferències, i publica l'any 1904 el seu *Tractat d'ortografia catalana*; presenta al Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana (1906) una llarga ponència, «Qüestions d'ortografia catalana» (p. 188-221); les solucions ortogràfiques que hi suggereix esdevenen amb certs ajustaments i concessions la base de les *Normes ortogràfiques* (1913), promulgades per l'IEC el 1913. Servint-se de les *Normes*, Fabra enllesteix el *Diccionari ortogràfic* (1918).

A l'*Ensayo de gramàtica*, la primera empena de Fabra, segueixen altres tractats gramaticals: la *Contribució a la gramàtica de la llengua catalana* (1897), la *Gramàtica de la llengua catalana* (1912), redactat amb un criteri lingüístic sòlid i rigorós, després segueix la *Gramàtica catalana* de 1918, escrita per l'encàrrec de l'Institut, que l'adopta com a oficial, i finalment la seva *Gramàtica catalana* de 1956, publicada pòstumament a cura de Joan Coromines, el qual la considerava la gramàtica definitiva del gran mestre.

Fabra, acabada la redacció del *Diccionari Aguiló* a finals dels anys vint amb la col·laboració activa de Manuel de Montoliu, emprèn la preparació del *Diccionari general de la llengua catalana* (1932), de caràcter normatiu, que esdevé la base del llenguatge literari.

Fabra avui és recordat per damunt de tot pel seu llegat com a gramàtic i com a lexicògraf, i és venerat en la consciència de la seva nació per haver aconseguit la restauració de la llengua literària catalana.

Fabra també va ocupar-se dels problemes històrics de la llengua catalana, però atrafegat com estava sempre per tasques més urgents, la seva producció en aquesta àrea no va ser extensa: sols tres o quatre treballs seus es poden qualificar de tema principalment lingüístic. Amb tot, però, la seva aportació a l'estudi de la fonètica històrica catalana va ser molt apreciable.

Fabra sembla haver-se fet càrrec, ja en la primera època de la seva col·laboració amb el grup de *L'Avenç*, que havia de posseir uns coneixements sòlids de la lingüística catalana i romànica en general per poder abordar i dur a bon termini el gran projecte de reformes, d'ortografia i de gramàtica. Notem que per aquells anys s'havien publicat les dues obres fonamentals de la romanística: la *Grammatik der romanischen Sprachen* (fonètica) de Wilhelm Meyer-Lübke, volum I (1890), i el *Grundriss der romanischen Philologie* a cura de Gustav Gröber (1888), que presentava, en sengles tractats, els fonaments de la gramàtica històrica de cada una de les llengües romàniques, incloent-hi el català. Tot suggereix que aquests texts, la *Grammatik* en la seva traducció francesa i el *Grundriss* en les seves dues edicions (de 1888 i 1904) eren des d'un principi companys constants de Fabra, que en efecte va publicar l'any 1907 una recensió crítica molt detallada de llur contingut català.

Segons reporta Miracle (p. 313), Fabra descobreix a la biblioteca de l'Ateneu Barcelonès una bona tria de revistes filològiques estrangeres i se'n fa un assidu lector. Entre les revistes es trobaven, no ho podem dubtar, *Romania*, *Revue des Langues Romanes*, *Zeitschrift für romanischen Philologie*. A la mateixa biblioteca de l'Ateneu Fabra degué familiaritzar-se amb la *Revue Hispanique*, que es començà a publicar l'any 1893, sota la direcció del gran hispanista Raimon Foulché-Delbosc. Aquest erudit tenia gran interès per la llengua catalana, i de fet li devem la primera gramàtica catalana en francès (*Abregé de grammaire catalane*, 1902). Fabra publica a *Revue Hispanique* el seu primer treball filològic, «La phonologie catalane (catalan oriental)» (núm. 4, 1897, p. 5-30), i des de llavors es desenvolupa una amistat de mútua admiració entre ell i Foulché. En la mateixa revista va publicar després el seu estudi ben conegut sobre la repartició de les e (núm. 15, 1906, p. 9-23) i també la seva recensió ja esmentada (núm. 17, 1907, p. 1-45).

Fabra, ja a l'època de *L'Avenç*, troba també, a la biblioteca de l'Ateneu, les obres dels autors catalans clàssics, com Lull, Muntaner, Desclot, Eiximenis, etc., i pràcticament les devora, en les paraules de Miracle (p. 313). I amb aquest motiu notem que tenir coneixements aprofundits del català antic era, segons solia afirmar ell, una dimensió indispensable per a l'estudi històric de la llengua i per a la solució de molts problemes pendents a la seva època, car ell sempre solia tenir en compte els desenvolupaments medievals.

Endemés, com ens informa Coromines, Fabra coneixia a fons el llatí, clàssic i postclàssic, i també posseïa coneixements seriosos del grec (*Lleures*, p. 397). Afegim, encara més, que moltes notes disperses en tota la seva obra palesen que Fabra posava gran esment en les qüestions de la fonètica evolutiva, amb vista a determinar els factors que solen provocar canvis en els sons de la llengua. És evident que Fabra fou dotat d'una capacitat natural de lingüista, i de fet per treball i esforç personals arribà a ésser un romanista de primer ordre.

De l'abast dels seus coneixements filològics ens en dona una bona idea la seva ponència, ja esmentada, «Qüestions d'ortografia catalanes», llegida en el Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana, 1906. Fabra hi tracta, entre d'altres, l'ortografia dels sons que han sofert canvis (com la *-r* final), l'ús que cal assignar a la *ç* trencada, la qüestió de la representació de la lateral palatal [ʎ], que ha tingut diversos orígens (-LL-, L-, -C'L, -LY-), l'ús correcte de les lletres *v* i *b*, i dels signes d'accents, etc.

Fabra tracta aquests temes en exposicions de llargària d'un article cada un. Hi notem àmpliament investigats els canvis fonètics des de la base llatina al català o, segons el cas, també a altres llengües germanes, els reflexos medievals o dialectals moderns, les dificultats i les vacil·lacions que havien generat les mutacions en l'ortografia, les solucions que hom havia intentat a través del temps. I tot això examinat i discutit amb autoritat i confiança admirables, i sovint amb criteri segur i encertat, i sempre amb claredat inimitable.

És digne de notar la discussió dedicada a l'ús correcte de les lletres *b* i *v*. La tendència prevalent a finals del segle passat era, com ens diu Fabra, guiar-se per l'etimologia, però la regla no s'observava amb rigor i, a més, sorgien problemes. Labèrnia en el seu diccionari (2a ed., 1864) grafia *caball* amb *b* com en castellà però duu *haver* amb *v* contra l'etimologia. Fabra remarca que Antoni de Bofarull, que havia ideat un sistema d'ortografia en la seva gramàtica catalana de 1867, racionalitzava aquesta anomalia com segueix: «Servirà de guia para no confundir la *b* com la *v*, la etimologia latina, siempre que no la contradiga un uso constante», és a dir que sempre que no es tractés d'un ús consagrat per tradició ortogràfica.

Ara bé Fabra pregunta: «Quin era en el seu temps [= de Bofarull] l'ús constant?», i ell mateix respon dient-nos que en Bofarull mateix escriu *haver* amb *v*, però Pau Estorch, en canvi, en la seva gramàtica de 1857, grafia aquest verb amb *b*. Això dit, Fabra es posa a aclarir per què la regla etimològica no es pot aplicar satisfactòriament.

Resumim breument el seu argument: la /-p-/ intervocàlica del llatí vulgar en un mot com *SAPERE* esdevé [b] i la /-b-/ del llatí vulgar en mots com *FABA*, *PROBARE* canvia en [v]; el català medieval distingeix entre [b] bilabial i [v] labiodental, i hom escriu *saber* amb *b* i *fava*, *provar* amb *v*.

Posteriorment les dues consonants [b] i [v] es confonen en la major part del domini lingüístic, però la distinció continua en algunes zones (Mallorca, el Camp). Ara bé, enraona Fabra, adoptar la base etimològica i escriure *faba*, *probar* amb *b* va contra l'ús medieval i contra la fonètica vigent de les zones que han conservat la [v]; això, com ho veia ell, no era gens recomanable. Endemés, en alguns mots la [v] labiodental havia canviat en [b] per factors fonètics, i per tant continuar escrivint-los amb *v* d'acord amb l'etimologia no tindria cap justificació. Així en el cas de l'adjectiu *buit*, que prové del llatí vulgar *vōitu*. Aquest mot s'ha d'escriure amb *b* perquè així apareix en els texts antics i així es pronuncia a Mallorca. Fabra, el lingüista, continua dient-nos que el canvi de la [v] labiodental de *vuit* en [b] bilabial es devia a la influència del diftong, explicació que ens sembla perfectament encertada com sigui que el primer element del diftong [ue], so labiovelar, podria provocar el canvi pel reforçament de la labialitat o per dissimilació.

Comptat i debatut, no veiem com es pot presentar una objecció contra la lògica de l'argument de Fabra que té en compte els fets de l'evolució històrica i els dialectals, i assegura al mateix temps la unificació ortogràfica.

Fins a l'any 1890 —l'època inicial de la carrera filològica de Fabra—, la llengua catalana s'havia estudiat molt poc. L'article del rossellonès Bernat Alart sobre l'origen de la -*u* consonàntica publicat l'any 1878 (RlaR, núm. 20, p. 109-132) sol considerar-se el primer treball monogràfic sobre un tema lingüístic català; A. Horning, en el seu estudi de 1883 sobre el tractament de la *c'* (DĒCEM, RACĪMU, etc.) en el romànic, havia descrit amb cert detall l'evolució en català; M. Milà i Fontanals en un breu capítol del seu llibre *De los trovadores en España* (1861) havia indicat els trets que distingien el català antic del provençal (p. 453 i s.), i el 1876 el mateix erudit havia publicat «Catalán contemporáneo: lenguaje de Barcelona», sobre les característiques fonètiques i morfològiques del català parlat a Barcelona.

A més, hi havia l'estudi que havia fet el romanista austríac Adolf Mussafia del llenguatge del *Llibre de Set Savis* (1875): comesa valuosa en general però amb molts de defectes, altrament inevitables en aquella època. El cas és que aquest text, que hom data del segle XIII, ens ha pervingut en un manuscrit de finals del segle XIV i, tenint com té una ortografia molt vacil·lant, sovint no permetia interpretacions acurades fins a un bon romanista del calibre de Mussafia. S'hi dóna, per exemple, alternança constant entre la *a* i la *e* àtones en totes posicions. Això es devia, com sabem bé, a la convergència dels sons en qüestió en la vocal neutra [ə], però aquest fenomen no s'havia explicat bé pels anys quan Mussafia redactava el seu treball, i així no és sorprenent que atribuís l'alternança gràfica entre *e* i *a* a un canvi de *e* àtona en *a* en català medieval. Així per a ell *arrar* al costat d'*errar*, *nabot* per *nebot*, *manar* al costat de *menat*, *lansol* per *llençol* exemplificaven tal mutació, recordant-li, segons sembla, el cas de canvi de *e*- inicial en *a*- que s'havia donat en uns mots en moltes llengües romàniques (notem que cat. i prov. *aram*, cast. *alambre*, port. *arame* suposen *ARAMEN per AERAMEN). Hi havia una sèrie d'errades d'aquest tipus, i altres inexactituds en el treball de Mussafia, que era, en realitat, l'únic estudi sobre el català antic disponible al romanista a finals de la centúria passada i havia estat una de les fonts principals de la *Grammatik* de Meyer-Lübke i de l'article «Das Katalanische» del *Grundriss* (1888).

Aquest darrer tractat del *Grundriss* fou redactat per l'hispanista francès Alfred Morel-Fatio, que s'havia basat, ultra l'estudi de Mussafia en els de Horning, Milà i Fontanals i en algun altre, i sovint havia repetit els punts febles i desaturats d'aquests treballs. En la segona edició del *Grundriss* (1904-1906), «Das Catalanische», fou revisat i augmentat amb nova informació i notes per J. Saroihandy (p. 841-877), un deixeble de Morel-Fatio. Aquest erudit havia tingut a la vista una sèrie de noves publicacions: el llarg i detallat estudi de mossèn Antoni Alcover, «Qüestions de la llengua i literatura catalanes» de 1903, J. Nonell i Mas, *Anàlisi fonològica* (1896), i malauradament també la *Gramàtica etimològica* de M. Grandia (1901), però passant per alt molt estranyament l'excel·lent estudi de Fabra sobre la fonologia catalana (1897). La segona versió de «Das Katalanische» del *Grundriss* marcava un millorament i un enriquiment considerables sobre la primera, però hi quedaven repetits més d'un error de la primera edició, i n'hi foren afegits altres de nous per la informació rebuda de fonts poc fiables com la *Gramàtica* de Grandia.

D'altra banda, la *Grammatik I* (1890) de Meyer-Lübke duia molt poca informació sobre els desenvolupaments catalans. Aquest gran romanista, en aquella època, solia considerar el català com una de les llengües que constitueixen l'occità (llenguadocià, provençal, etc.) i no s'havia referit als fets catalans sinó ocasionalment, i normalment incloent-los sota la rúbrica de provençal. És a dir que, segons ell, el que es deia del provençal valia igualment per al català.

En la seva recensió del contingut català de les dues obres, de la *Grammatik* i del *Grundriss* (1904-1906), Fabra completa el tractament de Meyer-Lübke i de Morel-Fatio-Saroihandy amb més exemples il·lustratius o instructius, millora o arrodoneix les explicacions en general, discuteix sovint els factors que, en la seva opinió, haurien provocat els canvis, i així perfila el que havia de ser un compendi més adequat de la fonètica i morfologia històriques de la llengua catalana.

Continuaré per mirar de posar en relleu l'aportació de Fabra a l'estudi de la fonètica històrica examinant principalment els seus dos articles, el de 1897 sobre la fonologia catalana i el de 1906 sobre la repartició de les e, i la recensió del contingut català de la *Grammatik* i del *Grundriss*.

I. «Étude de phonologie catalane (catalan oriental)» (*RevueHispan.*, núm. 4, 1897, p. 5-30)

Fabra, en enllestir aquest article, havia tingut en compte els lectors d'aquesta revista, i és que presenta els sistemes respectius de vocals, de diftongs i de consonants del català en un marc hispànic, indicant les semblances i dissimilituds que tenen amb els del castellà i del portuguès. Així fa la matèria més entenedora i alhora fa destacar la personalitat i fesomia particulars de l'idioma català. Fa referència també als desenvolupaments històrics que havien afaiçonat l'estructura fonètica catalana; i amb un criteri estructuralista, constata les ramificacions que han tingut en el sistema els canvis secundaris.

Aquest treball de Fabra és poc conegut. En aquesta ocasió, voldria subratllar que hi tenim un estudi important i fonamental, de valor tan vigent avui dia com ho era a l'hora de la seva publicació, i que ha de ser lectura obligatòria per a l'estudiant i l'estudiós de la lingüística catalana. Mirem alguns dels punts bàsics allí presentats:

En català oriental hi ha una diferència radical entre la pronunciació de les vocals en la síl·laba tònica i l'àtona, i això ha donat peu a dues sèries; una de vocals tòniques en nombre set: /à, è, é, i, ò, ó, ú/, i una altra de vocals àtones en nombre tres: [ə, u, i]. La vocal neutra [ə] correspon a tres vocals tòniques /à, è, é/ i la vocal [u] àtona a tres vocals tòniques /ò, ó, ú/. El tret diferencial d'*accent / no accent* radical dóna peu a alternances entre /à, è, é/ i [ə], i /ò, ó/ i [u] en els mots i els derivats com ara *braç* [brás] / (el diminutiu) *bracet* [bràsèt], *sol* [sòl] / (el diminutiu) *solet* [sulèt], i també en els verbs alternances tipus ə -á // á- ə: l'infinitiu *parlar* [pərlá], indic. pres. 4 *parlem* [pərlèm] // indic. pres. 2 *parles* [párləs], 3 *parla* [párlə]. Fabra, així, donava a entendre que la vocal neutra [ə], que ell descriu com *eu* francès molt obert, ha resultat de la confusió de la [a] i la [e] àtones, i així aclaria en definitiva molt de confusionisme que regia entorn del caràcter de la vocal neutra i la seva formació, fenomen al qual Morel-Fatio (1888, § 12, p. 676) havia dedicat més de mitja plana de notes citant del text de Mussafia (sense esmentar), de l'estudi de Milà i Fontanals sobre el llenguatge de Barcelona (1876) i de l'estudi de Morosi sobre el català d'Alguer, i al final no es pot dir que hagués reeixit a donar-ne una idea clara.

Fabra afirma (p. 13) que és pel tractament de les vocals finals àtones que el català s'allunya més del castellà i del portuguès: la -a llatina s'ha conservat en les tres llengües (com una [a] relaxada o [ə]), però, si en el cas de les altres vocals la caiguda és una excepció i la resistència és la regla en castellà i en portuguès, en el cas del català tot al revés: en general totes les vocals finals, excepte la -a, cauen, i quan les vocals, siguin de la sèrie palatal o de la labial, persisteixen, passen a ser una [e], que actualment es pronuncia una [ə].

El canvi de les labials llatines -o, -u en [e] ha produït una classe prou nombrosa d'adjectius que es flexionen a base de -e (masculí) i -a femení, però que en realitat són uniflexionals, puix que -a i -e es pronuncien [ə]: *negre/negra*.

La caiguda de la vocal final sovint va ser la causa de canvis en la consonant que precedia la vocal: així els reflexos de -B-, -V-, i de -D-, -Ć-, -TY- acabaren d'esdevenir [ʎ], per formar diftongs decreixents com en els mots: *escriu, neu, peu, deu, pau, preu*; la presència d'aquest tipus de diftongs /iʎ, èʎ, éʎ, áʎ/ és un dels trets més característics del català. Els diftongs del català provenen en general de la vocalització d'una consonant llatina o del rompiment del hiat de vocals, mentre que en castellà els diftongs creixents tipus [ʎe, ʎe], que predominen en aqueixa llengua, procedeixen de /e, o/ obertes del llatí vulgar.

La -n que va quedar final per la caiguda de la vocal no pogué persistir i es va eliminar, tot i mantenir-se davant -s del plural; en una època posterior la -r final també va sofrir la mateixa sort d'eliminació, però tant en singular com en plural; la pèrdua de la -n i -r va produir en català molts mots monosíl·labs i altres polisíl·labs que acaben en una vocal accentuada: una altra característica vistent de la llengua catalana.

El català admet totes les consonants al final de mot, però davant de pausa es troben sols les correlatives sordes de les oclusives i fricatives sonores; fet que ha generat formes com *foc* [fok] i els derivats en -γ -, *fogor* [fugó], i en els adjectius una diferenciació a base de -k / -γ: *groc/groga*, etc.

La [ə] és la vocal més abundant del sistema vocàlic català. El seu nombre hauria estat més alt en l'actualitat si no fos pel fet que les terminacions en -e o en -a (totes dues pronunciades [ə]) dels subjuntius presents antics, tipus *parle, parles, parle, parlen; dorma, dormes, dormen, diga, digues, diguen* foren reemplaçades per -i.

Fabra fa, a més a més, unes observacions addicionals que interessin alguns desenvolupaments secundaris en el sistema verbal; així, per exemple, la formació de variants en [e] que s'havia donat al costat de l'original en [a] en alguns verbs, la forma *neda* al costat de *nada*, *llença* al costat de *llança* i d'on els infinitius *nedar, llençar*, i també *avençar* junt amb *avançar*. Fabra creu que les variants en [e] molt probablement foren nascudes de l'alternança [ə - á] // [á - ə]: [nəðá] (infinitiu), [nəðém] (pers. 4) // [náðəs] (pers. 2), [náðə] (pers. 3), etc. Afegim que aquesta explicació de Fabra és generalment acceptada així per Coromines en el seu estudi sobre el tractament de la *a* tònica (*Entre dos lleng.*, vol. 1, p. 87); aquest erudit fa notar, amb aquest motiu, que les formes amb *é* (*neda, llença*) són pròpies dels dialectals orientals, i no pas dels occidentals que no coneixen la vocal neutra.

Fabra afirma que la -o final no és aliena al sistema vocàlic del català; és la desinència de la primera persona de l'indicatiu present i, a més, en la llengua es donen molts mots en -o i, si bé una bona part d'aquests són castellanismes, altres no ho són (p. 13). Recordem que en el segle passat la llengua emprava molts mots d'origen culte en la seva forma castellana, paraules com *fenòmeno, modelo, circo, centro*, etc.

Afegim que Fabra torna a la qüestió de la -o de l'indicatiu present de primera persona en la recensió de la *Grammatik* de Meyer-Lübke i del *Grundriss*. El cas és que tant Meyer-Lübke com Morel-Fatio (*Grundriss*, 1888) consideraven aquesta terminació un calc del castellà, opinió que Fabra no trobava plausible. En una nota (*RevueHispan.*, núm. 17, p. 37, n. 1) pensava que seria molt sorprenent que una influència del castellà pogués causar un canvi de desinència verbal en català.

És sabut que el problema de la -o final fou enfocat en els nostres temps per Joan Coromines en un llarg capítol titulat «Finals genuïns en -o» del seu memorable article de «Algunes lleis fonètiques catalanes no observades fins ara» publicat l'any 1953 (*Estudis Romànics*, núm. 3, p. 201-230, específicament p. 197-209). Coromines va mostrar que els mots com *ferro, porxo, suro, motllo, cuiro* deuen la seva -o a desenvolupaments secundaris en la llengua, i que la -o de la primera persona (*canto, parlo, rebo*) s'havia desenvolupat primerament en formes medievals com *mostre > mostro, compre > compro* per assimilació vocàlica. Així i tot, la noció que la -o en qüestió fóra un calc del castellà fou defensada en un article recentment, fet que va provocar un article meu (*EstGramHist*, p. 421-448).

II. «Les e toniques du catalan» (*Revue Hispanique*, núm. 15, 1906, p. 9-23)

Mirem amb quina claredat i criteri lingüístic eficient Fabra presenta la problemàtica d'aquest estudi:

El català posseeix dues e, que ací representem [è] (oberta) i [é] (tancada); provenen en general, de les dues e del llatí vulgar, la /ɛ/ oberta (<Ē, Æ) i /e/ tancada (<Ē, Ī, OE). La /ɛ/ davant iod ha acabat essent [i], com en PĚCTU > *pit*, i d'altra banda el diftong romànic /aᵢ/ ha esdevingut [e]. Les bases de les e del català són, doncs: /ɛ/ i /e/ i el diftong romànic /aᵢ/ (format amb [i] procedent de -c, -g, etc., com en LACTE > *llet*).

A la sèrie posterior el català té analògicament dues o: la [ò] (oberta) i la [ó] (tancada), que corresponen respectivament al llatí vulgar /ɔ/ oberta (<Ō) i el diftong /aᵤ/, i /o/ (tancada) (<Ō, Ū). L'evolució ha estat /ɔ/ > [ò], /o/ > [ó], /aᵤ/ > [ò], és a dir, que la /ɔ/ (oberta) i la /o/ (tancada) del llatí vulgar han continuat en català sense canvi. Fabra observa: d'acord amb aquest desenvolupament hom hauria esperat que a la sèrie anterior els resultats fossin anàlogament /ɛ/ > [è] i /e/ (tancada) > [é], i [aᵢ] > [è], però, diu, l'examen dels mots d'origen popular que posseeixen /e/ tònica fa manifest que, tot al contrari, els desenvolupaments espontanis han estat [ɛ] > [é] i [e] (tancada) > [è], i que [aᵢ] tampoc no ha donat [è], paral·lelament a [aᵤ] > [ò], sinó [é].

Amb aquest motiu tots sabem que el resultat de /ɛ/, /aᵢ/ > [é] i de /e/ > [è] constituïa un desenvolupament, insòlit i a la vegada original, del català, en desacord amb les regles que havien operat generalment en les altres llengües germanes, i fins havia estat un dels més problemàtics de la filologia romànica.

Ara bé, ja els primers romanistes havien notat que el català havia fet camí a part pel que fa al tractament de les e del llatí vulgar, /ɛ/ > [é] i /e/ > [è], però, com que es donaven una sèrie de casos que no es conformaven amb aquestes normes, una sistematització dels desenvolupaments els eludia. I remarcem que el quadre que presentava Milà i Fontanals el 1876 de la repartició de les e no resultava útil en aquest sentit.

Notem el que diu: «La e tònica es ya cerrada, ya abierta, aunque no muy cerrada ni muy abierta; la e tónica es abierta v.g. *promèsa* pero no en la 1.ª pers. fut. *cantaré*, ni en impf. [subj.] *temés*; la e es cerrada en la terminación -eix, en *matéix*, pero no en los verbos: *florèix* (pero *créix*) y en *aquèix*; es cerrada en *llébre*, *pébre*, però no en *rèbre*; es cerrada en *capdèll*, *femèlla* ... però no *abèlla*, *aquèll*, *consèll*, *parèll*, *ovèlla*, etc.» (p. 512).

Tampoc no resultaven gaire instructives les síntesis respectives que donaven Morel-Fatio (1888, p. 675) i Saroïhandy (1904, p. 675); de fet, sembla que els romanistes interessats, entre ells l'eminent filòleg francès Paul Meyer, havien arribat a la conclusió que la repartició de les e en català degué ser arbitrària (Coromines, *Lleures*, p. 400), és a dir, sense regles.

Fabra emprèn la tasca d'aclarir aquest problema per un examen d'un bon nombre de mots amb [è] i [é], classificats d'acord amb la consonant que segueix aquestes vocals (labial, palatal, velar, etc.) i confrontats amb llur base en llatí vulgar /ɛ/, /e/ (tancada) i /aᵢ/; així, per exem-

ple, davant la palatal /ʎ/: /ɛ/ > [é]: *pelle* > *péll*, *sella* > *sélla*, etc.; /e/ (tancada) > [è]: *consiliu* > *consèll*, *cilia* > *cèlla*, *vermic'lu* > *vermèll*, etc.

Aquesta exposició deixava veure davant quines consonants o grups de consonants la /ɛ/ no havia sofert canvi (-L, -RR-, N'R, etc.), de manera que Fabra en la ponència del *Primer Congrés* (p. 211) podia parlar de tres e tòniques en català primitiu: e-1, reflex de la /ɛ/ del llatí vulgar i de /a_i/; e-2, reflex del llatí vulgar /ɛ/ que es trobava davant -L, -RR-, -N'R-, etc., i e-3, reflex de la /e/ (tancada), i hi podia sistematitzar els desenvolupaments com:

- a) /ɛ/ esdevé [é] en tots els dialectes catalans,
- b) /ɛ/ manté el seu timbre en tots els dialectes, davant: -L (*mɛl* MEL), davant el reflex primitiu de -D-, -TY-, -C'-, és a dir [δ], anterior a la seva vocalització en [-y] (*pɛu* PEDE, *dɛu* DECEM, *pɛu* EPRETIU), davant -RR- (*tèrra* TERRA), davant R + dental (*pɛrd* PERDIT), davant grup -N'R- (*tɛndre* TEN'RU),
- c) /e/ (tancada) es manté en català occidental, passa a [ə] (accentuada) en el balear, i esdevé [è] en català oriental.

Fabra així va demostrar que la [ɛ] i la [e] (tancada) del llatí vulgar en llur desenvolupament al català havien seguit normes ben definibles. Va donar compte també d'alguns casos que no semblaven haver seguit la regla. Així els mots *rei* (RĒGE), *lleï* (LĒGE), *peix* (PĪSCE) que avui tenen [é] tancada en lloc de [è]: això ho explicava Fabra com a resultat de canvi secundari provocat per l'efecte de la semivocal [i] en *rei*, *lleï*; i ens recorda, a més, que el mateix element de iod es donava en la forma plural de *peix* antigament, *peixs* pronunciat *pejs*.

La síntesi formada per Fabra és avui explicació estàndard en les gramàtiques històriques del català (Fouché, Badia, Moll). Notem que altrament era important per a la reforma ortogràfica pel que fa a la consignació de l'ús dels accents gràfics, i també servia de premissa bàsica per a l'etimologia de molts mots i noms de lloc d'origen poc clar, que, segons indicis, havien de tenir una /e/ a la base. Així, veureu Coromines citar sovint *la lleï de Fabra* en molts articles del DECat i de l'*Onomasticon Cataloniae*.

I no cal dir que la lleï de Fabra va esdevenir punt de partida per als filòlegs que enfocaren la qüestió dels factors que haurien donat peu a l'evolució intrigant de les e del llatí vulgar al català (vegeu la bibliografia en Gulsoy, *EstGramHist*, p. 102-103, i p. 30 i s.).

III. «Le Catalan dans la Grammaire des Langues Romanes de W. Meyer-Lübke et dans le Grundriss der rom. Philologie» (*Revue Hispanique*, núm. 17, 1907, p. 1-45)

Com hem notat suara Fabra completa i sovint millora les explicacions de Meyer-Lübke i de l'article del *Grundriss*. Ací em fixaré particularment en aquells casos on la seva aportació és notable per al seu temps.

Tractament del diftong AU

Grundriss (§ 13) fa constar que el diftong AU tònic esdevé [o], sense indicar el timbre, i il·lustra amb un exemple: LAURUM *llor*; AU àton, ens diu, esdevé [a]: LAUDOREM *llaor*.

Fabra amplifica per donar-nos un quadre complet del desenvolupament del diftong AU:

a) El resultat del diftong AU tònic és una [ò] oberta: AURU *or*, CAULIS *çol*, CAUSA *çosa*, CLAUDIT *çou*, PAUCU *poç*, ALAUDA *alpsa*, GAUDIUM *goig*.

b) El diftong AU en síl·laba àtona esdevé [o], pronunciada actualment [u] en català oriental: AURELLA *orella*, AV(I)CELLUM *ocell* (*aucell* s'explica per la influència de *au* AVEM), AUDIRE *oir*, PAUSARE *posar*, LAUDARE *lloar*.

El cas de *llaor* LAUDOREM és una excepció (notem, per la nostra banda, que el desenvolupament havia estat **lo(δ)ór* > **loór* > i per diferenciació vocàlica *llaor*; cf. en cast. *loor*).

Fabra fa notar, a més, els casos de *au* inicial reduït a [a] ja en llatí vulgar, com en A(U)GŪSTU, cat. *agost*, cast. *agosto*, fr. *août*, reducció deguda a una dissimilació provocada per la u de la síl·laba accentuada.

Dissimilació vocàlica tipus VICĪNU > *veí*, i *vigila* > *vegila*

L'article del *Grundriss* en certs casos no distingeix entre el tractament originari i el savi. Així s'hi llegeix: quan una *i* inicial àtona és seguida d'una *i* tònica normalment esdevindrà una *e*; i exemplifica amb aquests mots *vegila* : *vigila*, *vehí* : *vicinus* (§ 22, p. 852).

Fabra millora fent constar que una Ī àtona efectivament ha esdevingut *e* per dissimilació en mots hereditaris com *veí* VICĪNU (cast. *vecino*, fr. *voisin*), i també *reia* *RIDEAT, *deia* *DICEAT (actualment *reia*, *deia*).

L'acció dissimiladora d'una *i* tònica ha afectat també alguns mots savis com ara *medecina* (< *medicina*), *esperit* (antigament *espirit*), però en mots d'origen culte la seqüència *i - í* s'ha conservat generalment: *ministre*, *vigila*, *privilegi*, *dividir*, és només en un mot que la gent pronuncia [ə] per *i*: *vəgila* (vulgar) al costat de *vigila*. I afegeix entre parèntesi que en canvi la pronunciació amb [ə] és normal en portuguès: *ministro*, *devedir*, *previlegio* (p. 5).

La inicial e àtona canviada en i

Grundriss (§ 22) notava que una *e* àtona inicial pot canviar-se en *i* davant *i* tònica com en el cas d'*estiu* > *istiu*.

Fabra (p. 5) fa notar que hi ha en efecte *istil* al costat d'*estil*, però no creu que aquest canvi s'hagués produït per la *i* següent, i amb aquest motiu crida l'atenció a la presència de *dipòsit*, *singlot*, *singlar* junt amb *depòsit*, *senglot*, *senglar*, i afegeix a més que la *e* inicial ha esdevingut *i* en

un nombre considerable de mots, com ara: *ciment*, *cirera*, *cistell*, *citrell*, *civada*, *civella*, grup de paraules que mostren un canvi *ce-* > *ci-*, i aquests altres mots que han experimentat canvi de *e* > *i*: *diner*, *finestra*, *gibrell*, *ginebre*, *ginesta*, *indret*, i algun altre. Sembla que Fabra sospitava que en català hi havia hagut una tendència a alterar la *e* en *i* tan forta com en l'italià, que, com és sabut, ha canviat gairebé tota *e* inicial que es troba en sil·laba lliure en *i*: *sicuro*, *nipote*, *finestra*, *ginestra*, *ginepro*, *ciliegio*, *cipolla*.

Ara bé, avui tenim classificats en les gramàtiques històriques respectives de Badia (1951, § 55, iv) i Moll (1952, § 67) els mots amb *e* > *i* d'acord amb el possible factor que hauria causat aquesta mutació (dissimilació vocàlica, o efecte de consonant o grups de consonant amb què la *e* anava en contacte, etc.) i sabem que el tancament de la *e* en *estiu* > *istiu* sí que es deu a l'efecte de la *í* tònica; endemés, notem que Coromines als articles corresponents del DECat va enfocar alguns casos especials del canvi que ens ocupa, és a dir, en *diner*, *gibrell*, *citrell*, etc., i jo mateix en un article de 1964 havia examinat amb més dades el tancament *e* > *i* davant *n* + grup de consonant dentals, o davant *ngl*, etc. (*EstGramHist*, p. 105 i s.). Ni Badia ni Moll, que evidentment no havien vist l'article de Fabra, no van incloure, en la seva presentació, els casos de *ce-* > *ci-*, així que Coromines, que tenia a mà més exemples d'aquest canvi — *cigonya* CĪCONIA, *cigró* o *ciuró* CĪCERONE, *cigala* CĪCADA, mall. *cibolla* CEPULLA (mot corresponent al cast. *cebolla*), i alguns mots més— podia incloure el tractament *ce-* > *ci-*, que presentava la regularitat d'una llei, en el seu memorable article de 1953, «Algunes lleis fonètiques no observades fins ara» (en *Lleures*, p. 195-197).

Coromines pensava que el tancament de la *e* es deuria al caràcter palatal del reflex de *CE-* en català antic (*Lleures*, p. 195); la qüestió del timbre de la continuació de *c'* va ser examinada per Badia en un article de 1959-1960 (*Estudis Romànics*, núm. 7, p. 1-9), i el tractament de *ce-* > *ci-* va rebre un estudi ben detallat per Rasico en el seu llibre sobre la fonologia del català (1982, p. 75-87).

Això a part, cal que comentem el cas de *dipòsit* al costat de l'etimològic *depòsit* que ha donat peu a certa controvèrsia sobre quina d'aquestes formes havia de ser admesa per la llengua literària (veg. DECat vol. vi, 686a, l. 25 i s.). Fabra accepta *dipòsit* en el *Diccionari ortogràfic* (1917) i en el *Diccionari general* de 1932 inclou aquest últim com a forma normal i *depòsit* com a regional; el *Diccionari Alcover-Moll* considera *depòsit* la forma general, mentre el recent *Diccionari* de l'Institut inclou només *dipòsit*. En preferir la forma amb *di-*, Fabra es guiava sense dubte pel fet que aquesta tenia ús predominant en el Principat, i, a més, perquè molt probablement hauria observat que una sèrie de mots amb *de-* etimològica alternen en la llengua antiga amb una variant en *di-*, així *defunt* i *difunt*, *deputat* i *diputat*, *desputa* i *disputa*, i que a la llarga la variant amb *di-* havia arrelat. Veia, doncs, en el pas de *de-* a *di-* un canvi de prefix.

El tractament de les vocals posttòniques, i la qüestió d'ĤŌMĪNE home i FĒMĪNA fembra

Ni Meyer-Lübke en la *Grammatik* ni l'article del *Grundriss* no s'ocupen del tractament de les vocals posttòniques, que no siguin *a*. Fabra ens en dóna el quadre complet.

Citant la llei de Darmesteter indica que tota vocal que no sigui *a* en trobar-se entre l'accent secundari i l'accent principal s'elimina: HOSPĪTE *hoste*, LEPŎRE *llebre*, EPISCŎPU *bisbe*, PRE(S)BYTERU *prevere*, ARBĚRU *arbre*, ALTŎRU *altre*, etc. (p. 7, n. 1)

Afegeix que davant *-NE*, *-NU* la vocal posttònica, incloent-hi també la *-A-*, ha persistit com *e*, pronunciada [ə]: RAPHANU *rave*, STEPHANU *Esteve*, JUVENE *jove*, HŎMĪNE *home*, AŠĪNU *ase*, FRAXĪNU *freixe*, ORPHANU *orfe* (p. 8-9).

Segons Fabra, la resistència de la vocal posttònica en aquests mots es devia a l'efecte de la nasal *n* i l'evolució havia estat: HOMĪNE > [ɔmen(e)] > [ɔme(n)] > *home* (cf. l'evolució castellana: HOM(Ī)NE > [ómne] > [ómre/ómbre] > *hombre*).

Aquesta explicació s'ha acceptat generalment, i suposava una gran millora respecte de la que suggeria Saroihandy. Segons aquest erudit RAPHANU *rave* i ORPHANU *orfe* s'han d'agrupar amb *bàlsam* BALSĀMUS i *anàleg* ANALŎGUS, amb els quals tenien certa semblança en llur estructura (p. 849, n. 2).

Com és sabut, enfront d'HŎMĪNE *home* amb la *-e* conservada hi ha FĒMĪNA *fembra* amb la posttònica eliminada (FĒMĪNA > [fém(e)na] > [fémna] > i per diferenciació de les nasals [femra/fembra]) amb la mateixa solució que havia tingut el nexa *-MĪN-* en castellà, FEMINA *hembra*, HOMINE *hombre*, i, a part d'això, les formes verbals amb *-e-* mantinguda: *termena* TĚRMĪNA(T), *nomena* NOMĪNA(T), i amb doble resultat *semena* (antic i dialectal) i *sembra* SĚMĪNA(T).

Saroihandy, a la vista de català *nomenar* NOMĪNARE enfront del castellà *nombrar*, opinava que *fembra* (cast. *hembra*) i *sembrar* (i ell hi incloïa també *combregar* COMŪNICARE) no haurien de ser formes pròpies de Catalunya, és a dir que serien manlleus del castellà (p. 865, n. 1). La idea que mots com *fembra*, *sembrar*, *combregar* fossin castellanismes era, segons Coromines, «una hipòtesi inversemblant en paraules tan importants com *fembra* i *sembran*» i igualment en el cas de *combregar*, que en castellà té forma diferent, i es diu *comulgar* (*Lleures*, p. 302).

Segons Fabra, l'eliminació de la posttònica [-e-] en FĒMĪNA *fém(e)na en oposició a la seva conservació en HOMĪNE *hóme(ne)* es deuria a l'efecte de la final *-a*, i amb aquest motiu va cridar l'atenció sobre l'eliminació de la mateixa vocal posttònica en CŪTĪNA *cotna*.

De fet, tot suggereix que la *-a* final, essent segura i ferma en la seva posició, la [-e-] medial no havia pogut resistir llarg temps la tendència a evitar l'accentuació esdrúixola en *fémena. Altrament, com fa constar Fabra, en les formes verbals hi havia hagut el trasllat de l'accent a la penúltima: TĚRMĪNA(T) > [térmena] > [terména], i així també *noména*, i *seména* (dialectal), ço que era una altra manera d'evitar l'accentuació esdrúixola.

L'única cosa que podem afegir a aquesta explicació és que en el cas dels verbs entrava en joc a més l'analogia: SEMĪNA(T) esdevenia sém(e)na > *semna > *sembra*, però hom tendia a ajustar el paradigma al model de *canta/cantar* i formava *seména* de l'infinitiu *semenar*. En el cas d'alguns verbs la forma refeta de l'infinitiu va predominar: així, doncs: *noména* i *terména*.

Les formes *combregar* (cat.) i *comulgar* (cast.) s'expliquen millor partint de l'infinitiu COMUNĪCARE: el resultat originari català segons tots indicis va ser *comenegár (cf. *comenegar* i *comengar* en occità antic, i *comengar* aragonès antic, DECat, vol. II, p. 852b, l. 25 i s.). D'allí per l'eliminació de

la [e] pretònica: *comnegár* > *combregar*, en castellà, d'altra banda: **comunegár* > *comungar* i per dissimilació de nasals *comulgar*.

El tractament fonètic de NŌMEN, -NIS > nom, LŪMEN, -NIS > llum

Els mots com NOMEN *nom*, LEGŪMEN *llegum*, VIMEN *vim* (modern *vímet*) LŪMEN *llum*, *ARAMEN (ll. AERĀMEN) *aram*, EXĀMEN *eixam*, que tenien el gènere neutre feien l'acusatiu en forma igual al nominatiu: NOMEN, NOMEN. El resultat castellà *nombre*, que suposa una base *nomene* (> *nomne* > *nombre*), demostra que hom havia ajustat l'acusatiu *nomen* al model d'HOMO, HOMINE(M).

Ara bé, en l'opinió d'alguns romanistes l'ajustament descrit de l'acusatiu hauria estat general. Així, Saroihandy *Grundriss* (p. 865, n. 1) accepta la noció que el català *llum* partiria de *lúmine*, però el procés d'evolució que suggeria no era gens versemblant: 1 [lúm(i)ne] > 2 (per la síncope de la medial) [lúmne] > 3 (per l'addició d'una vocal medial de suport) [*lúmene] > 4 [lúme(ne)] > 5 [lúm(e)] > *llum*, i HOMINEM segons el mateix erudit hauria anat en català paral·lelament: 2 [*ómne] > 3 [*ómene] > 4 [*óme(n)] > 5 [óm(e)] > *hom*. Evidentment, Saroihandy no sembla conèixer que en català es donava *hom* (pron. indefinit) i *home* (subst.).

Fabra 1907 (p. 8, n. 1) trobava, no cal dir-ho, poc probable el procés suggerit per Saroihandy, indicant per la seva banda que el català *hom*, igual que el francès *on*, prové sense cap dubte d'HOMO, nominatiu, ([óm(e)] > [óm] > *hom*) i no pas d'HOMINE, que aboca en *home* a través de [ómen(e)] > [óme(n)] > *home*.

Segons ell, l'evolució de LŪMEN simplement havia estat: LŪMĒN > [lúme(n)] > [lúm(e)] > *llum*, amb l'eliminació de la -N primària de bona hora, segles abans de la de la -N secundària en un mot com *homen*. Badia (1951, § 99, ii) situa la caiguda de la -N primària a l'època del llatí vulgar.

El tractament de C'L, LY

Els reflexos de C'L, LY en català han esdevingut la palatal lateral [ʎ] (VEC'LU *vell*, PALEA *palla*) per a coincidir amb el resultat de LL (CABALLU *cavall*, SELLA *sella*), però en una zona considerable del dialecte oriental, aproximadament a la regió entre les conques dels rius Ter i Llobregat, exceptuant-ne Barcelona i la seva rodalia, i al nord-est incloent-hi una bona part de l'Empordà, i, a més, a les Illes Balears, preval avui [j] en els reflexos de C'L, LY (vegeu Badia, 1951, § 87, IV, i el mapa p. 207). Hom hi diu véj, pájs *vell*, *palla* però amb [j] *cavall*, *sella*.

La continuació de C'L i LY es grafien en texts antics com *yl* (o amb una variant d'aquest com *il*, *yll*, *ly*), i en alguns com *y* (*conseyl*, *conseil*, *conseyll*, o *consey*) i la de -LL- amb *ll* doble o més sovint amb *l* senzilla (*cavall* o *caval*). S'ha de subratllar, però, que en molts texts no s'observaven aquestes normes i sovint trobarem *cavall* escrit amb *yl* (*cavayl*) i *conseyl* amb *ll* o *l* (*consell*, *consel*).

Meyer-Lübke (§ 514) anant d'acord amb Mussafia 1876 (§ 22, n. 4) i Milà i Fontanals 1861 (n. 12) s'havia format la idea que el resultat antic català de C'L, LY era [y] i que aquesta palatal havia continuat a la ruralia enfront dels centres urbans que usen [ʎ]. En la *Grammatik der roman. Sprachen*, explicava el desenvolupament romànic de LY com segueix: la / es combina fàcilment amb [i] per a formar la palatal lateral [ʎ], i aquest resultat es va produir pertot excepte al sard meridional; però, afegeix Meyer-Lübke, evidentment aquest so palatal no tenia una articulació forta en certes zones i per consegüent, perdent-se el seu element lateral, va esdevenir [y]. Això es va donar entre d'altres llocs a bona part de França i a Espanya; en castellà la [y] va passar a [ž] i més tard a [x]. En provençal la [ʎ] (*lh*) es va conservar; pel que fa al català, la [y] ha continuat a la ruralia i a Mallorca, i la [ʎ] que se sent als centres urbans, pensa Meyer-Lübke, s'ha d'atribuir a la influència castellana.

Ara bé, Fabra en la seva recensió de 1907 referint-se a l'explicació de Meyer-Lübke, rebutjava tant la noció d'una repartició, [ʎ] a les ciutats i [y] a la ruralia, com la idea d'una influència castellana en aquesta qüestió (p. 21-22). I notem que ja en la ponència del Primer Congrés havia explicat el desenvolupament de C'L, LY d'aquesta manera (p. 195-196):

En català una -k davant de / passa a j, escrit y: D'RECTU > *dreyt*..., VEC'LU (VETULUS) > *veyl*, VERMIC'LU > *vermeyl*, ... APIC'LA > *abeyla* ... Produeixen el mateix diftong consonàntic y/les combinacions *lĭ, lĕ* (esdevingudes en llatí vulgar *ly*): PALEA > *payla*, ... CONSILIU > *conseyl*..., FILIU > *fiyl*. El diftong palatal y/, reduït o no [= reduït a y o no], es manté llarg temps diferent de ʎ (< -LL-); però acaba en una gran part del domini català (comprentent Barcelona) per confondre's amb aquesta ʎ... provinent de / inicial i de / doble llatines. En la resta del domini y/ es redueix a j, conservant-se així la distinció entre y/ i ʎ antiga. En uns dialectes diem *paʎa, veʎ, trebaʎ*, etc.; en els altres, *paia, vej, trebaj*.

Després, en la síntesi que fa del tractament de C'L, LY en la gramàtica de 1912 (p. 479b, i nota 1) feia constar, en suport de la seva tesi que la [ʎ] en combinació amb la iod [i] havia seguit camí diferent del lateral doble LL en gran part del domini romànic: la LL dóna [ʎ] en castellà (*valle, vall*) però C'L, LY (OC'LU, FOLIA) dóna [ž] i d'allí [x] (*ojo, hoja*); els resultats en portuguès van ser [i] (*valle*) i [ʎ] (*olho, folha*), en francès (*val*) i (*oeil, feuille*), en italià (*valle, occhio, foglia*).

Altrament, Fabra indicava que a Barcelona mateix, que cau en la zona [ʎ] (< C'L, LY), es donen formes amb [i], resultat d'una dissimilació quan en un mot mateix existia una [ʎ]: [uᵛiál] per *ullal*, [fiól] (< *fijól*) per *fillol*, i, a més amb [i] hom diu [céjə] per *cella*, (a) *béiə* per *abella*, i [vuᵛi] per *vull* (*RevueHisp*, núm. 17, p. 22), *fuiola fullola, tovaiola* (al costat de *tovallola*, mantingut per la presència de *tovalló, estovalles*), *assoleiar, llentia* (*ibidem*, núm. 15, p. 15, n. 2).

Segons l'explicació de Fabra, doncs, la [i] resultant de C'L i LY s'havia conservat llarg temps en el nexa [i], i es mantingué distint de la [ʎ] (< -LL-), però a la llarga s'havia confós amb aquesta en bona part del domini mentre es reduïa a [i] a les zones del Principat on segueix avui amb aquest timbre. Fabra no conjectura exactament quin timbre tindria la / del nexa [i], si una /

amb matis palatalitzat o ja una *ɫ*. En tot cas, recordem que la perduració del nexa [i] no seria un fet fonètic insòlit, quan pensem que la [i] també havia seguit llarg temps en el reflex de -CT- en mots com *feit* FACTU fins al segle XIII, i alternant entre *feit* i *fet* fins ben entrat el segle XIV (vegeu Coromines, *Entre dos lleng.*, vol. I, p. 105 i s.).

La tesi de Fabra, molt més convincent que la de Meyer-Lübke, va trobar, es pot dir, acceptació general en els cercles catalans. Coromines en el seu estudi de 1941 sobre les *Vides de sants rosselloneses* va analitzar la grafia d'aquest text d'acord amb el criteri establert per Fabra (*Lleures*, p. 289-290); Badia en la seva *Gramàtica històrica catalana* (1951), traça en un mapa la divisió entre les zones lleista i ieista i basa la seva explicació en la de Fabra 1912 (§ 87, v, p. 206-210); J. Veny examina la qüestió del ieisme a base de dades que li proporcionen l'ALDC (1973, p. 305-308); Coromines tracta la història de la confusió de *yl* i *ll* en un article publicat en el seu llibre *Entre dos llenguatges* (1976, vol. I, p. 29-48), i demostra, basant-se en gran part en dades toponímiques, que la distinció entre *yl* i *ll* s'hauria observat en els segles XII i XIII en una àrea molt més gran que abraçava la major part del Principat; i Rasico (1982) va introduir més precisions a l'estudi d'aquest mateix problema (p. 185 i s.).

Coromines pensava que el nexa *yl* representaria, en relació amb *ll*, un so menys homogeni, si bé tan palatal o més que aquest; seria, doncs, «un *ɫ*» però «amb els dos elements molt compenetrats, o fins i tot *ɫi*...»; segons el mestre, una pronúncia d'aquesta natura explicaria «quasi com a fatal, la reducció a *y*» (*ibidem*, p. 42). Però per la meua banda em pregunto si no seria més lògic suposar que la combinació de [i] i [ɫ] fos un nexa amb els dos elements palatals no tan compenetrats, val a dir la [ɫ] no molt palatalitzada, això almenys a les zones on es va mantenir distint de la [ɫ], car altrament el resultat s'hauria decidit a favor de la convergència amb [ɫ] de bon principi.

Els pocs exemples que dona Coromines (1976, p. 46) fan suposar que la reducció de [i] a [ɫ] s'hauria completat pels volts del segle XIV. En aquest sentit, ens proporciona informació valuosa la traducció dels *Diàlegs* de Sant Gregori, de finals del segle XIII (Ms. A, copiat 1340 per *Bernardi de Ollarius*, és a dir, Bernat, nadiu d'Ollers, localitat prop de Girona tocant a l'Alt Empordà). Aquest text reflecteix amb fidelitat els trets de la llengua de la zona: la conservació de la -n final, la -s- (< -D-, -TY-, -C'), la vocalització de la -L final de síl·laba. I hi alternen -yl- i -y-, i el que interessa sobre manera és que el reflex de -LL- s'escriu normalment amb *l*, en mots com *caval*, *capelan*, *cavaleria*, *aquel*, *aquela*, *bela*.

La llista de les formes amb *yl* i *y* que ha redreçat Amadeu Soberanes, l'editor del segon volum dels *Diàlegs* inclou entre molts d'altres: *avoyletes* I, 199.12 // *avoyes* I, 199.17; *batayla* I, 216.21 // *bataya* I, 34.14 i 118.7; *cuyler* I, 60.17 (variant de l'antic *cuyllir* COLLIGERE) // *cuyer* I, 262.13; *erguylos* I, 47.18 (URGOLI + -OSU) // *erguyoses* (masc. i fem.) I, 116.21 i 25, i 189.12; *meraveyl* (1a pers. d'ind. pres.) I, 141.25 // *meraveyl* I, 233.6; *uyls* I, 25.4 i 103.11 // *uy* I, 103.20, etc., *uyet* I, 210.1, *uyastres* I, 60.15; *trebayl* I, 24.15, *trebayls* I, 106.16 // *trebayl* I, 43.8; *veyl* I, 93.15, i II, 107.25 // *vey* I, 60.12 i *veya* I, 24.4, i 102.14, *veyura* I, 175.16, II, 110.18, 112.17.

Hi trobem també: *meyorat* I, 251.7, *muyer* I, 64.18, etc., *oreya* I, 127.10, i 204.13, *paia* II, 37.8, *despuyat* I, 73.25, i 99.24; *soy 'soll'* I, 203.24.

Tot fa l'efecte que pels volts de 1300 les formes amb *-y-* [i] sembla que són predominants i la neutralització de la *y* gairebé completa, i una prova d'això ens la demostra algun cas d'ultra-correcció: *vuy*l, 36.22, i 98.10, per *vuy*'avui', *vuy*l*més* i, 124.19, 194.15, al costat de *vuy*més 'd'avui endavant' i, 243.25.

Ja és hora de donar fi a aquesta apreciació. Crec que he demostrat que l'aportació de Fabra a l'estudi de la fonètica històrica catalana havia estat considerable.

Els seus esmentats treballs foren aprofitats per P. Fouché en el seu estudi important sobre la història fonètica i morfològica del rossellonès de 1924 (vegeu-ne, I, p. xv), i per aquesta darrera obra es van perpetuar els seus ensenyaments. És sabut que l'esmentada obra de Fouché havia estat una de les fonts principals de la gramàtica històrica respectiva de Badia (1951) i Moll (1952).

Endemés, Joan Coromines coneixia a fons els treballs lingüístics de Fabra i els cita molt sovint en la seva obra, i en alguns casos, com ara el tractament de *c'l*, *ly*, mira de complementar-ne l'estudi. Recordem, amb aquest motiu, que Coromines solia considerar-se un deixeble privilegiat de Fabra, ja des de jove, i és digne de notar, amb aquest motiu, com ell reconeix el seu deute al gran filòleg: «Permeteu-me que defineixi la meua obra en lingüística com un producte nascut sota els raigs de la influència fecunda del meu mestre.» (*Lleures*, p. 402)

No cal dir que la significança d'aquesta classe d'influència és immesurable.

Bibliografia

- ALART, J. B. (1877). «Étude historique sur quelques particularités de la langue catalane». *Revue des Langues Romanes*, núm. 12, p. 109-132.
- ALCOVER, mossèn Antoni M. (1903). «Qüestions de la llengua i literatura catalanes». *Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana*, núm. 1, p. 209-560.
- (1909). «El català davant els filòlegs estrangers». *Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana*, núm. 4, p. 194-303.
- BADIA I MARGARIT, Antoni M. (1951). *Gramàtica històrica catalana*. Barcelona.
- BOFARULL, Antoni de; BLANCH, Adolf (1867). *Gramàtica de la llengua catalana*. Barcelona.
- COROMINES, Joan (1951-1952). «Algunes lleis fonètiques catalanes no observades fins ara». *Estudis Romànics*, núm. 3, p. 201-229.
- (1971). «Els mestres recordats: Pompeu Fabra (1868-1948)». A: COROMINES, Joan. *Lleures i converses d'un filòleg*. Barcelona: Club Editor, p. 393-417.
- (1976-1977). *Entre dos llenguatges*. Barcelona: Curial Edicions Catalanes, 3 v.
- (1980-1991). *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*. Vol. 1-9. Barcelona: Curial Edicions Catalanes.
- ESTORCH I SIQUÉS, P. (1857). *Gramàtica de la llengua catalana*. Barcelona.
- FOUCHÉ, Pierre (1924). *Phonétique historique du roussillonnais*. Tolosa.

- FOULCHÉ-DELBOSC, Raymond (1902). *Abrégé de grammaire catalane*. Barcelona.
- GRANDIA, M. (1901). *Gramàtica etimològica catalana*. Barcelona.
- GREGORI, Sant (1931). *Diàlegs*. Vol. 1. Barcelona: Barcino (Els Nostres Clàssics). [Edició a cura de J. BOFARULL].
- GREGORI, Sant (1968). *Diàlegs*. Vol. 2, edició a cura d'A.-J. SOBERANAS. Barcelona: Barcino (Els Nostres Clàssics).
- GROBER, G. [ed.] (1988). *Grundriss der romanischen Philologie*. 2a ed. (1904-1906), 2 v. [Edició a cura de G. GROBER].
- GULSOY, Joseph. (1993). *Estudis de gramàtica històrica*. València; Barcelona: Biblioteca Sanchis Guarnier.
- HORNING, A. (1883). *Zur Geschichte des lateinischen C' im Romanischen*. Halle.
- KUEN, H. (1932-1934). «El dialecto de Alguer y su posición en la historia de la lengua catalana», *Anuari de l'Oficina Romànica de Lingüística i Literatura*, núm. 5, p. 121-177; núm. 7, p. 41-112.
- MEYER-LÜBKE, W. (1890). *Grammatik der romanischen Sprachen*. Vol. 1: *Lautlehre*. Leipzig.
- MILÀ I FONTANALS, M. (1861). *De los trovadores en España*. A: MILÀ I FONTANALS, M. (1889). *Obras Completas*. Vol. 2. Barcelona.
- (1875). *Estudios de lengua catalana: el catalán contemporáneo*. Barcelona.
- MIRACLE, Josep (1968). *Pompeu Fabra*. Barcelona: Aymà.
- MOLL, F. DE B. (1952). *Gramàtica històrica catalana*. Madrid: Gredos.
- MOREL-FATIO, A. (1888). «Das Katalanische». *Grundriss-1*, p. 669-688.
- (1906). «Das Katalanische». *Grundriss-2*, p. 841-877. [Edició augmentada per J. Saroihandy]
- MUSSAFIA, Adolf (1876). «Katalanische metrische Version der Sieben Weisen Meister». *Akademie der Wissenschaften Vienna Philosophische-Historische Klasse: Denkschriften*, núm. 25, p. 151-227.
- NONELL I MAS, J. (1896). *Anàlisi fonològica ortogràfica de la llengua catalana antiga i moderna*. Manresa.
- Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana, 1906* (1908). Barcelona. [Reedició facsimil, Barcelona, 1986]
- RASICO, Philip D. (1982). *Estudis sobre la fonologia del català preliterari*. Barcelona: Curial: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- SAROIHANDY, J., vegeu MOREL-FATIO, A.
- VENY I CLAR, Joan (1968). «Dialectologie catalane». A: *La linguistique catalane*. París: Klincksieck. p. 289-337 (Actes et Colloques; 11).

Josep Murgades
Universitat de Barcelona

Per guanyar la batalla
que, bé prou que ho sabeu,
encara balla,
no hi ha, mestre Pompeu,
com que seguim, a poc a poc i a peu,
la lliçó que fa un segle ens ensenyeu.

MIQUEL MARTÍ I POL¹

Implementació d'un títol genèric

A tall de confidència preliminar, faré avinent que són els responsables del simposi, organitzat per l'Institut d'Estudis Catalans en commemoració dels cinquanta anys de la mort de Fabra, els qui em van suggerir el títol d'aquesta conferència. I que, a desgrat de l'al·literació relativament cacofònica, vaig acceptar-lo sense vacil·lar per la mateixa maniobrabilitat que permeten dos termes certament mancats de qualsevol tradició específica en els estudis sobre llengua, però tanmateix susceptibles d'englobar en llur variat espectre semàntic respectiu, i de manera prou indicativa, alguns dels grans processos pels quals transcorre la reforma fabriana, en tant que proposta individual d'aquest lingüista, i en tant que formulació que suscita reaccions intel·lectuals i sociopolítiques de signe ben divers.

A efectes metodològics, doncs, associaré el concepte de **contestació** amb el de la proposta codificadora elaborada per Fabra, especialment durant la seva època de *L'Avenc*, enfront dels usos acadèmics cultes i dels usos col·loquials vius de la llengua de finals del segle XIX; i, el d'**institucionalització**, l'entendré com el resultat de la gradual acceptació i difusió en la llengua escrita i en la llengua parlada de la nova normativa gramatical establerta durant les primeres dècades de segle.

Històricament, el primer d'aquests processos es correspon a grans trets amb el moviment que, en historiografia cultural, anomenem Modernisme; el segon, amb el que rep habitualment la denominació de Noucentisme.

Des de la perspectiva de la sociolingüística, podem fer coincidir el primer procés amb el de **codificació** d'una llengua i, doncs, d'acord amb la tipificació que en fa Xavier Lamuela (1994, p. 113-114), amb el fet de dotar aquesta amb normes lingüístiques explícites, de manera que se'n derivi una **estandardització** que permeti d'adequar la tal llengua als requeriments propis de la seva societat i d'inserir-hi normes supradialectals dins el sistema estilístic; el segon procés, i sem-

1. MARTÍ I POL, *Paraules...*, 1968, p. 38. Els versos citats són els darrers del poema.

pre segons el desplegament terminològic i conceptual de Lamuela (1994, p. 108), fóra el que amb major o menor mesura tindria a veure amb l'establiment de la llengua, entès aquest com l'adquisició progressiva per part de la llengua d'una funció discriminant.

D'altra banda, i en un sentit diametralment oposat, apuntaré alguns pocs dels trets més característics tant de la **contestació** a què va ser sotmesa l'obra de Fabra —des de certs reductes fonamentalistes de la societat catalana, però sobretot des del discurs colonial i glotòfag d'alguns teòrics de l'espanyolisme—, com també de la **institucionalització** a què inevitablement emmenava —en el sentit de manteniment d'un *statu quo* lingüístic amb hegemonia de l'espanyol i subordinació del català— la impugnació del fabrisme.

La contestació des de *L'Avenç*

Com és prou sabut, la contestació de Fabra s'articula d'antuvi des de la plataforma intel·lectual de *L'Avenç*. Revestida en principi, doncs, d'una terminologia inequívocament modernista, com és el cas de la seva primera col·laboració a la revista —l'única en què signa amb les inicials «P.F.»—, les altres col·laboracions apareixeran anònimes o bé sota el pseudònim d'Esteve Arnau,² en la qual es refereix a «nostras reformas lingüísticas, reformas naturalistas, racionalísimas» (Fabra, 1891a, p. 351), i ho fa per contraposició amb l'ortografia emprada per *L'Esquella de la Torratxa*, de la qual Fabra denuncia les incongruències, alhora que es dol que hagi estat precisament aquesta publicació la que no hagi respectat l'ortografia de *L'Avenç* en l'avinentsa de reproduir una poesia de Raimon Casellas, tot i ser-ne aquest «un decidit partidari».

El plany és simptomàtic; palesa que, tot i anar ja de bon moment adreçada la contestació de Fabra contra els nuclis més culturalistes de la Renaixença, no per això deixarà inevitablement de topar també amb la resistència de reductes populars i popularistes, com ara els aglutinats a l'entorn de *L'Esquella*.

En qualsevol cas, en les notes de Fabra a *L'Avenç* al llarg dels mesos següents, així com en el seu important article programàtic a *La Vanguardia* del 22 de març de 1892,³ resta clar que la contestació de Fabra a l'*statu quo* gramatical més o menys vigent llavors —arquetípicament representat per la *Gramática de la lengua catalana* (Barcelona, 1867) d'Antoni de Bofarull i Adolf Blanch i per la venerable gent del diari *La Renaixensa*— és la pròpia d'un neogramàtic, és a dir, d'algú format segons les teories innovadores que, en l'àmbit dels estudis lingüístics, havien introduït d'ençà mitjan dècada dels setanta Karl Brugmann, Hermann Osthoff i Berthold Delbrück, precedits d'August Leskien i acompanyats de Hermann Paul (Ferrater, 1981, p. 156-161).

2. FABRA, *L'ensenyança...*, 1893. Aquesta autoria, altrament indiscutible, per l'estil i per la temàtica, que havia passat desapercebuda tant a MIRACLE, *Pompeu Fabra*, 1968, com, més recentment, a MARCET i SOLA, *Història...*, 1998, li ha estat atribuïda, amb encert, per CAPDEVILA i ILLA, *Índexs...*, 1990, p. 68.

3. Reproduït a LAMUELA i MURGADES, *Teoria...*, 1984, p. 164-169.

a) Fabra propugna, doncs, com a condició prèvia a qualsevol proposta de reforma ortogràfica i gramatical en general, i d'acord amb el principi que cal partir del conegut i avançar des d'aquí cap al desconegut (Baum, 1987, cap. 2), l'estudi preferent de la llengua parlada i l'atorgament de la preeminència al català oriental⁴ (a l'inrevés, doncs, de la precària tradició lingüística catalana anterior i coetània, que pretenia fixar la convenció ortogràfica i la norma gramatical al marge del coneixement circumstanciat de la base lingüística real i que tot sovint es guiava per prejudicis historicistes).⁵

b) Fabra advoca pel coneixement aprofundit de les lleis que regulen els canvis fonètics, però que també influencien els canvis resultants de les formacions per analogia o per causa de manlles lingüístics.⁶

4. «Nosaltros estudiem preferentment la llengua parlada: a formular-ne la gramàtica és ahont van encaminadas las nostras investigacions. Altros creuen més convenient fer la gramàtica històrica. Més convenient no ho és: és sí útil, perquè, si es fa be, trobarem en ella l'explicació de l'estat actual de la nostra llengua, tot aprenent-la en els seus estats anteriors. Però els estudis històrics no deuen fer-se am la pretensió de què la gramàtica d'un català antich determinat hagi de ser la *gramàtica* del modern català literari. Abandonar formas vivas per altrás d'arcaicas, y més quand aqueixas no són pas millors, sense fer més perfet el nostro idioma, dificultaria extraordinariament la popularisació de la llengua escrita. Hem de depurar y enriquir el vocabulari y la sintaxis, però las formas actuals y la pronunciació oriental hán de ser definitivament adoptadas, per la seva innegable superioritat. Això és lo que va fent *L'Avenç*. Are es presenta la qüestió ortogràfica. El sistema actual és molt defectuós, y s'hi hán d'introduhir molts innovacions si es vol qu'el nostro idioma tingui una bona ortografia. El sistema actual de *L'Avenç* no és pas encare el definitiu.» Paràgraf final de la segona part de la conferència pronunciada per Fabra els dies 3 i 19 de desembre de 1891 al Centre Excursionista, en el marc de la campanya lingüística de *L'Avenç*, i en la qual l'havien precedit a la mateixa tribuna J. Massó-Torrents i J. Casas-Carbó (FABRA, *Afixos...*, 1891b, p. 388-389). El paràgraf citat és reproduït a LAMUELA i MURGADES, *Teoria...*, 1984, p. 163.

5. Vegeu alguns dels termes en què replicava Fabra un article de Ferrer i Carrió aparegut a *La España Regional* de febrer de 1892: «... I més avall, en nom d'aquesta tradició, el Sr. Ferrer ens diu que no perteneixen a la llengua catalana la preposició *am* i el pronom reflexiu *es*. Doncs, a quina? La majoria de catalans diem aquestes dugues paraules. No hi fa re: *am* i *es* no són catalanes perquè no hi hà cap llei qu'expliqui com la preposició llatina *ab* s'ha convertit en *am*, i el reflexiu *se*, en *es*. Les lleis de transformació! Com s'han establert aquestes lleis? Observant els fets, en vista dels quals s'han formulat. Que les lleis establertes no expliquen certs fets? Senyal que no són bones. No: *ens* no es diu, no és català, perquè no sé per què ni com el *nos* llatí s'ha pogut convertir en *ens*. El cas és que s'hi ha convertit. Qui el nega aquè fet, qu'els catalans diem *ens*? I que no ens cal pas dir qu'*ens* i *es* no són mots estrangers, que són fets aquí, mots catalans, ben catalans. Sr. Ferrer, això de negar un fet!...» (FABRA, *La reforma...*, 1892b, p. 93.) També en polèmica amb *La España Regional* és que uns mesos després es veuria obligat a fer les següents precisions: «Nosaltros no expliquem com l'hàn de pronunciar [els catalans, el català]: expliquem com *el pronuncien*. Qualsevol podria pensar-se qu'els catalans de fonètica oriental pronuncien el català d'una manera i nosaltros els donem regles per pronunciar-lo d'una altra. I no és això. Les regles donades en l'advertència a la qual aludeix la citada revista, són regles de pronunciació del català oriental tal com se parla. Que no coneixen el català els de *La España Regional*?» (FABRA, *La reforma...*, 1892d, p. 251.)

6. Vegeu el text corresponent als dos paràgrafs finals de FABRA, *Sobre la reforma...*, 1892a, dels quals a FABRA, *La reforma...*, 1892b, p. 92-93, apareix la traducció catalana següent: «Hi vulgut explicar com hi arribat a ser partidari d'una reforma lingüística i ortogràfica. El desacord dels nostres escriptors em va portar a estudiar la nostra llengua i l'ortografia de la mateixa, amb el desitj d'adoptar el millor sistema i de contribuir a l'unificació tant desitjada. L'estudi detingut de les mateixes m'ha demostrat lo defectuosa qu'és la nostra ortografia, lo regular qu'és el sistema gramatical del

c) Fabra aposta obertament, com a corol·lari dels dos supòsits anteriors, pel mètode comparatista, amb l'objectiu programàtic de sostreure el català de la interferència aclaparadora que ha sofert i sofreix provinent de l'espanyol i de reintegrar-lo dins el marc de referència ofert per la seva llengua mare i per les altres llengües romàniques.⁷

La contestació del neogramàtic Fabra no podia per menys, doncs, de topiar directament i explícita contra Bofarull i Blanch. La crítica contra la gramàtica d'aquests dos autors, d'una contundència argumentalment matisada en l'article citat de *La Vanguardia*,⁸ esdevenia ja sarcasme frontal en un article a *L'Avenç* de pocs mesos després, on els negava, raonant-ho, qualsevol mena d'autoritat.⁹

En el cas de la diatriba contra *La Renaixensa* (Fabra, 1892c, p. 158-160), alterna la simulació antifràstica amb l'admonició imperativa,¹⁰ alhora que contraposa a la seva absèn-

nostre dialecte. I per xò sog partidari d'una reforma ortografica i creg qu'el modern català literari no ha de ser altre qu'el parlat, depurats el seu vocabulari i la seva sintaxis. // Qui no vegi qu'es discrepa en alguna cosa més qu'en la manera d'escriure unes quantes paraules i no vulgui reconeix que molt d'allò en què es discrepa és defectuós i inacceptable, com l'empleu de certes convencions ortogràfiques castellanes, podrà creure que lo més convenient i patriòtic és posarse d'acord respecte la manera d'escriure *les o las, meteix o mateix*. Per mi, pels meus companys de *L'Avenç*, és més convenient, molt més patriòtic, no menysprear la llengua que parlem i estudiar-la amb amor; procurar donar a coneix tota la regularitat del seu sistema gramatical; no consentir qu'es substitueixin les seves formes, filles de lleis fixes i característiques, per altres arcaïques, impronunciables algunes; treballar per depurar i enriquir el seu vocabulari i la seva sintaxis, i donar-li una ortografia propia, *menos* castellana, més en harmonia am la manera de ser de la nostra llengua.»

7. «Y al mismo tiempo que la autoridad de Bofarull iba menguando, debilitábase la influencia castellana con el estudio de otras lenguas neolatinas: en francés habia una infinidad de infinitivos no acabados en *r*, *caballo* era *cheval* en francés, *cavallo* en italiano; el francés y el portugués usaban la letra *ç*. El castellano ya no debía servirme de guía en lo sucesivo.», a FABRA, *Sobre la reforma...*, 1892a, reproduït a LAMUELA i MURGADES, *Teoria...*, 1984, p. 166.

8. Vegeu, per exemple, el retret que els adreça per formular regles que es contradïen amb altres regles de llur mateixa gramàtica, a LAMUELA i MURGADES, *Teoria...*, 1984, p. 166.

9. «Ja ho pod deixar corre *Lo Teatro Català*: mentres no surti una autoritat reconeguda qu'ens digui com hem d'escriure, tot seran criteris particulars que dingú es considerarà obligat a acceptar. Què s'en treuria de discutir de debò la reforma lingüística? Dingú vol saber lo qu'es diu, sinó qui ho diu, i aquè té de ser una autoritat. Els meteixos de *Lo Teatro Català* diuen que seguiran la gramatica d'en Bofarull i d'en Blanch, mentres una autoritat reconeguda no la reformi. Un autoritat! Què és una autoritat? Un Bofarull? un Blanch? // Pobres senyors! Es van lluir am la llur gramatica! Eren autoritats, ells, que fins ignoraven les lleis més fonamentals de la nostra fonologia? Els de *Lo Teatro Català*, avui per avui, es consideren obligats a acceptar el llur criteri, tant particular, i segueixen la llur gramatica, aquella mal anomenada gramatica, tant dolenta, tant inutil, fins ridicula, irreformable.» A FABRA, *La reforma...*, 1892e, p. 384. Article ignorat per MARCET i SOLÀ, *Història...*, 1998, i consignat com a anònim per CAPDEVILA i ILLA, *Índex...*, 1990, p. 147, tot i que no sembla valer-hi el dubte a l'hora d'atribuir-lo inequívocament a Fabra (GINEBRA, *Antoni...*, 1988, p. 101).

10. Vegeu-ne els fragments següents: «El nostro català és il·legible, i nosaltros no elidim cap vocal que soni, no fem combinacions de complements pronominals estranyes i sense sentit, no barrejem formes de la conjugació actual am formes antiquades: ens conformem més que dingú am lo parlat. Els de *La Renaixensa*, que rebutjen l'*el*, confonent aixís el masculí amb el neutre; que per no emprar *em*, fins escriuen *'m* darrera d'un punt i coma; que prefereixen sempre les formes menos usades en lo parlat; els de *La Renaixensa* ens troben il·legibles, i troben que les hem enfilades pel cantó de les estranyeses. Deu ser per l'ortografia: no pod ser per res més. No ens podrien dir allò de les estranyeses ni tro-

cia de sistema ortogràfic i a la seva sintaxi castellana «una gramàtica ben feta d'una llengua veritat».¹¹

En l'endemig de la contestació i de la institucionalització

El període comprès entre la contestació promoguda des de *L'Avenç* i la institucionalització propiciada des de la Secció Filològica de l'IEC —un període que abasta bo i dues dècades— és una etapa central en la vida de Fabra, i també ho és òbviament en la maduració de la seva obra.

És la transició que mena del lingüista descriptiu (en aquest cas, segons hem vist, del *Junggrammatiker*) fins al gramàtic normatiu; una transició en el transcurs de la qual el *Sprachwissenschaftler* originari s'anirà doblant cada cop més, de manera indèstriablement paral·lela, en *Sprachkulturforscher*, d'acord amb els mateixos canvis històrics experimentats per la societat catalana del moment i com a conseqüència dels quals s'endega la lenta recuperació de la llengua del país per a tota mena d'usos socials.

Des de la perspectiva que aquí ens interessa, s'hi observa, d'una banda, la prossecució per Fabra dels estudis destinats a fonamentar científicament una codificació que acabi imposant-se enfront de procediments acientífics o de propostes aberrants; d'altra banda, també hi destaca la seva progressiva presa en consideració d'aquells elements, tant lingüístics com extralingüístics, que han de contribuir a fer viable l'estandardització des d'un procés d'establiment.¹²

La **contestació** en què es referma apunta a:

a) La impugnació de criteris ortogràfics mecànicament etimològics, foneticistes, o que, en nom de la tradició, es dobleguen a les convencions pròpies del castellà (com en el cas de l'ac-

bar-nos il·legibles perquè ens conformessim a lo parlat més que dingü [...]. Efectivament, la nostra ortografia és enrevessada: separem els afixos del verb, i això perjudica considerablement la claretat; limitem extraordinàriament l'ús de l'apostrof, i això enlletgeix lo escrit; suprimim lletres inútils, i això complica; volem donar a la llengua una ortografia més propia, *menos* castellana, i això és lo pitjor. L'ortografia castellana és l'apresa a estudi: per què no els hà de servir per tot? perquè n'auien d'apendre una altra? Nosaltros en voldriam una que fes resaltar les diferencies de les dugues llengües, espanyola i catalana, en compte de dissimular-les, com la d'are. Els de *La Renaixensa* no hi volen saber res.»

11. A remarcar la coincidència d'aquesta expressió, deliberadament anacolútica, amb la de *cinéma-vérité*, de què se serviria més de mig segle després un corrent cinematogràfic que volia igualment emfasitzar així la seva voluntat objectivista i documental.

12. Vegeu la formulació que, amb valor de regla genèrica, ha fet LAMUELA, *Estandardització*, 1994, p. 119, de tota aquesta dinàmica: «a) una llengua codificada disposa d'una varietat o de formes referencials, que pot ser que ho siguin només d'una manera potencial i explícita, b) una llengua estandarditzada disposa d'una varietat o de formes amb un caràcter referencial necessàriament actual i implícit [...]. En aquesta concepció de l'estandardització, el factor social és determinant: no hi ha estandardització sense una difusió apropiada de les formes codificades, i en el cas de les llengües subordinades aquesta difusió depèn inevitablement d'un procés d'establiment.»

ceptació de la lletra *h*), amb el resultat subsegüent d'entrebancar allò que ell considera prioritari a l'hora de fixar l'ortografia: la simplificació i la nacionalització.¹³

b) La denúncia dels qui, sense una preparació suficient,¹⁴ es llancen a l'elaboració de lleis fantosiques amb ignorància crasa dels descobriments aportats per la lingüística moderna (Fabra, 1905b), o dels qui, amb anàloga tara, confegeixen gramàtiques aberrants i abonen la descastejllanització a ultrança¹⁵ o bé es fan forts en l'arcaisme o en el dialectalisme.¹⁶

La institucionalització a què aspira despunta ja:

a) En l'afirmació esperançada que un dia el català accedirà a l'escola, de manera que sigui possible capgirar la tendència que obliga en el present a servir-se comparativament de l'ortografia castellana (pel fet de ser aquesta l'única coneguda) a l'hora d'aprendre la catalana.¹⁷

b) En l'afirmació no menys esperançada que, gràcies a la tasca dels escriptors, esdevindrà possible un relligament diasistemàtic entre les diverses varietats dialectals i la de la mateixa capital, del qual derivin les bases de la llengua estàndard.¹⁸

13. En aquest sentit, cal considerar com un text encara plenament de contestació el de FABRA, *Qüestions...*, 1908a, reproduït a FABRA, *La llengua...*, 1980, p. 23-78; vegeu-ne el paràgraf programàtic: «En l'obra de fixació d'una ortografia nacional, hi ha prou reformes indispensables, pera que ens entretinguem a fer-ne d'insignificants. La tasca grossa a fer es *nacionalisar* la nostra ortografia, fer-la ben adequada a la nostra llengua, i *simplificant-la tot lo possible*, una reforma que no hi contribuïxi debó debó es cosa secundària; adhuc no essent precisament dolenta, tant se val, ara com ara, arreconar-la.» a FABRA, *Qüestions...*, 1908a, p. 219.

14. Com ara mossèn Nonell i mossèn Grandia, antifràsticament al·ludits en el títol de FABRA, *Els nostres...*, 1905a.

15. Aquest era el cas del *Resum de gramàtica catalana* publicat el 1904 per Emili Vallès (esdevingut anys després, conjuntament amb Artur Martorell, i sota el pseudònim conjunt de Jeroni Marvà, un excel·lent divulgador de la gramàtica normativa de l'IEC), al qual al·ludeix d'antuvi FABRA, *L'obra...*, 1907d, i contra el qual adreça mig any després, servint-se del corresponent títol antifràstic (FABRA, *Les nostres...*, 1908c).

16. FABRA, *El diftong...*, 1908b, és un exercici tan concís com contundent d'aplicació al cas del català de coneixements derivats de l'estudi de la gramàtica històrica d'una llengua pròxima, i en contra, doncs, d'«aquells que creuen qüestió d'una mica de bona voluntat i obediència no diem ja immobilitzar la llengua, sinó tornar-la al mateix-mateix estat en que's trobava per allà al *xv^m* segle; i també a aquells que perden deplorablement el temps anatematitzant el parlar barceloní en la creença que es altament convenient i possible deslliurar la llengua literària moderna de l'influència que-y exerceix el llenguatge de Barcelona, a bon dret i irresistiblement. Als uns i als altres recomanem que estudiïn detingudament l'història de les lluites entre les pronuncies *oè* i *uà*, entre les pronuncies *oè* i *èi* entre les grafies *oi* i *ai* en el francès modern», a la reproducció a FABRA, *Qüestions...*, 1911, p. 120-121.

17. «Avui que en les escoles de la nostra terra s'ensenya, no l català, sinó l castellà, la coneixença de la llengua forastera ns serveix pera simplificar l'exposició de l'ortografia de la nostra llengua; el dia que en les nostres escoles s'ensenyarà a escriure en català, llavors serà la coneixença del català i de la seva ortografia que servirà pera facilitar l'estudi de l'ortografia castellana an aquells que desitgin coneixe-la.» (FABRA, *Tractat...*, 1904, p. 7-8.)

18. «En realitat, si cada escriptor escrivia en el seu català, —no en el català de la gent infima de la seva encontrada sinó en el de la gent més culta, — les divergències que apareixerien en la llengua literària no foren potses, ja avui dia, tant grosses com molts pensen, i es de creure, venint temps favorables a la nacionalitat catalana, que aquestes divergències anirien atenuant-se, i una compenetració s'aniria operant entre la llengua literària i el llenguatge de la capital: —no l barceloní d'avui dia, sinó un barceloní tot altre, deslliurat de castellanismes, influenciat per tots els altres parlars catalans, enriquit, refinat: —el futur parlar de la futura capital de *Catalonia!*» (FABRA, *Sobre...*, 1907a; reproduït a LAMUELA i MURGADES, *Teoria...*, 1984, p. 170-172.)

Aquest període aquí englobat entre l'etapa que anomenem de contestació, coincident a grans trets segons hem vist amb l'època modernista, i l'etapa d'institucionalització, coincident també a grans trets com veurem amb la noucentista, podríem caracteritzar-lo, doncs, com aquell en què Fabra, després d'haver adoptat com a punt de partida dels seus estudis de codificació lingüística la base real oferta per la llengua parlada de la concentració catalanòfona més important, comença a tenir dreçat un model per a l'estandardització del qual resulta igualment imprescindible de prendre en compte elements diacrònics i diatòpics altres que els habituals en la Barcelona del moment, així com la supressió d'aquells que hi són presents però que deriven de la supeditació política i de la subsegüent subordinació lingüística a què es troba sotmès des de fa llavors quasi dos segles el país.

En una tal avinentesa, allò que es planteja cada cop de manera més punyent és, en definitiva, «la de quina relació ha de guardar la futura llengua literària amb la llengua parlada»,¹⁹ amb el benentès que si, com és el cas de Fabra, es rebutja la possibilitat de fer coexistir un model *katharévusa* —el d'«una llengua purament literària, arcaica, immobilitzada»— al costat d'un de demòtic —el d'«una llengua familiar, vulgar, condemnada a una perpetua degradació»—, cal llavors consegüentment «voler les dugues llengües tant acostades que la parlada pugui infondre tota la seva vida a la literària i pugui, en canvi, anar assimilant-se tots els perfeccionaments i refinaments introduïts en aquesta».²⁰

A la consumació d'un tal procés de confluència entre ambdues modalitats de la llengua és que dedicarà Fabra tots els esforços en l'etapa que anomenem d'institucionalització,²¹ en la seva no-

19. Aquesta citació, així com les següents dins el mateix paràgraf, procedeixen de FABRA, *Sobre...* 1907a, segons la reproducció que se'n fa a LAMUELA i MURGADES, *Teoria...* 1984, p. 170.

20. En aquest sentit és il·lustrativa l'actitud de Fabra davant la forma *llur*: si a FABRA, *Contribució...* 1898, p. 110 afirmava categòric que «avui *seu* i *son* han reemplaçat *llur* (Barcelona), però la llengua literària no pot resignar-se a perdre aquest possessiu, que hauríem de voler reintroduir adhuc en la llengua parlada», és precisament en aquest altre text de 1907 on matisa ja que «a pesar de fer tant temps que un hom empra aquest pronom-adjectiu [el *llur*] en la llengua escrita (molts escriptors practiquen una distinció rigorosa entre *llur* i *seu*), no hi ha encara ningú que, per influència literària, digui *llur*; el *llur* no ha aconseguit reintroduir-se en la llengua parlada», un fet del qual infereix tot seguit la conclusió que «si tots els arcaïsmes morfològics i sintàctics que un hom pretén introduir en la llengua literària han de tenir la mateixa fortuna que el *llur*, heus-aquí que anem immancablement a un divorci entre la llengua escrita i la llengua parlada» (FABRA, *Sobre...* 1907a; segons la reproducció a FABRA, *La llengua...* 1980, p. 100). El resultat d'aquesta constatació, com és prou sabut, és que Fabra, ni tan sols ja en l'etapa d'institucionalització, mai no va pronunciar-se prescriptivament en favor exclusiu de la forma *llur*. Altrament, BONLI, *Pròleg*, 1993, p. 14-15, ha remarcat amb encert que si el Fabra primerenc «es va mostrar partidari de l'ús d'aquest arcaïsmes», tot i contradir això els seus propis plantejaments sobre «diverses formes d'ús "acadèmic"», va ser perquè la tal forma «satisfeia el principi d'estalvi d'amfibologies».

21. Ja en aquesta etapa intermèdia es fa cada cop més palesa la preocupació de Fabra per impedir un divorci entre la llengua parlada i la proposta de llengua literària que està bastint, cosa que el duu, per exemple, a FABRA, *Catalanització...* 1907c, a decantar-se per les formes «fecund, fecunda», etc., en comptes de les igualment viables «fcond, fconda», etc., perquè, tot i acostar-se més aquelles a la solució castellana, «posem d'acord el llenguatge escrit amb el parlat, cosa de la qual solament ens podem desistir quan s'hi oposin motius altrament seriosos» (segons la reproducció a FABRA, *Qüestions...*, 1911, p. 54-55); i també hi expressa semblantment la temença d'una interrelació inde-

va condició de gramàtic normatiu avalat ja per una autoritat acadèmica i també com a teòric més destacat d'aquella emergent cultura de la llengua.²²

La institucionalització a través del catalanisme polític

Tot i la continuïtat homogènia i el desenvolupament harmònic de tot el conjunt de l'obra de Fabra, és possible traçar-hi una línia divisòria per indicar el començament de l'etapa d'institucionalització, que passaria indubtablement per la fita del seu retorn a Barcelona el 1912, accedint a la crida de Prat de la Riba, i per la publicació de les *Normes ortogràfiques* de l'Institut el 1913. És el tombant entre un abans i un després.

A partir d'ara, la seva tasca normativitzadora —que té els seus punts àlgids en la publicació del *Diccionari ortogràfic* el 1917, la *Gramàtica catalana* el 1918, i el *Diccionari general* el 1932— anirà de bracet amb el desplegament d'un discurs —ja prou esbossat en l'etapa immediatament anterior, segons hem vist— que, formant part substancial ell mateix de l'anomenada cultura de la llengua, tendirà a subratllar la importància dels dos altres grans factors constituents i dinamitzadors —en aquella època— de la tal cultura de la llengua: l'escola i els escriptors.

Així, tenim que el primer text teòric significatiu d'aquesta nova singladura és el discurs presidencial als Jocs Florals de Lleida del 1915 (Fabra, 1915). Reeditat el 1932 amb el títol altament il·lustratiu de «Literats i gramàtics» (Fabra, 1932, p. 21-30), hi ressegueix, ja des d'una certa retrospectiva, «l'animadversió general dels literats envers el gramàtic durant els primers períodes de la nostra renaixença literària», per acabar condemnant, ja des d'aquell present del 1915, la que subsisteix encara entre certs escriptors contra la normativa esdevinguda oficial i, al capdavant, per posar èmfasi en la complementarietat de la tasca desplegada pels uns i pels altres.²³ Alhora hi remarca el caràcter de condició *sine qua non* de la reforma codificadora empresa si es volia implantar la llengua a les escoles i fer-la aspirar als usos oficials, és a dir, assegurar-li un establiment que la sostragués de la subordinació.²⁴

guda entre llengua parlada i llengua escrita, de manera que castellanismes exclusius d'aquesta poguessin arrelar en aquella (FABRA, *El «doncs»...*, 1907b), o a l'inrevés, en el sentit que «formes contaminades», com ara moltes d'analògiques, sorgides «durant períodes il·literaris» perdurin també en la llengua parlada per causa d'una pressió insuficient sobre aquesta d'una llengua literària unificada (FABRA, *Qüestions...*, 1911, p. 65-71).

22. Per «cultura de la llengua» s'entén aquí evidentment el mateix que ja van formular a propòsit d'aquest concepte els lingüistes del Cercle de Praga, coetanis de Fabra (LAMUELA i MURGADES, *Teoria...*, 1984, p. 101-103).

23. Hi tornà a insistir en el discurs presidencial següent dels Jocs Florals, celebrats a Mataró el 1918 (FABRA, *Filòlegs i poetes*, 1920), precisament intítulat, en una mera variant sinonímica del de Lleida, «Filòlegs i poetes»; recollit també a FABRA, *El català...*, 1932, p. 69-76.

24. Vegeu l'anàlisi interpretativa que fa d'aquest procés UCÉLAY DA CAL, *La Diputació...*, 1987, p. 75: «Unificar l'idioma i donar-hi unes formes tipificades significava —com ràpidament recordaren els crítics— facilitar la centralització barcelonina de forma implícita i paral·lela tant al procés demogràfic com al procés

Altrament, i pel que fa en concret a l'escola, aquesta, comptant ja amb la base d'una llengua mínimament codificada, ha de maldar no sols per difondre'n el coneixement, sinó també per corregir les males pronúncies²⁵ i, fins i tot, per estendre aquelles de consagrades ortogràficament pel nou diasistema referencial i que s'han perdut en gran part del domini lingüístic.²⁶

Ara en aquesta etapa no es parteix ja, com en la que anomenàvem de contestació, de la realitat fonètica de la llengua parlada per remuntar-se a partir d'ella al sistema de convencions gràfiques destinat a representar-la; ara és des d'aquest sistema, sancionat com a normatiu, que es malda per incidir en la realitat lingüística de base; i sempre amb l'únic objectiu, abans i ara, de relligar en una llengua al més unificada possible la modalitat col·loquial i la modalitat culta, l'oralitat i l'escriptura. Només que si abans era lògic que la contestació fos empresa des de baix, també ho és ara que la institucionalització operi des de dalt, amb vista totes dues a la confluència en un punt d'equilibri intermedi.

Per tant, a la recerca d'un tal propòsit, i des de la voluntat intervencionista inherent al Noucentisme, Fabra advoca per la supeditació de la pronúncia, no sempre correcta, a l'orto-

econòmic i a la voluntat administrativa que presentava la Mancomunitat. La sistematització del vehicle cultural obria esperances per al futur de catalanitzar definitivament els proletaris urbans i —també per al futur— d'alfabetitzar els camperols en l'idioma "regional" en comptes de l'estatal; si aleshores això era somiar truites, abans de la reforma tals plantejaments eren simplement impossibles, ja que, per exemple, els rudiments catequístics tradicionals fets per rectors de poble reflectien si fa no fa la situació de l'idioma popular. En canvi, "normalitzada", la llengua podia esdevenir una fórmula per simplificar i mecanitzar la comunicació i alhora per afegir un contingut d'identitat al mateix fet de posseir activament —i no sols passivament— l'idioma, que així esdevindria, ja no ancestral, sinó "nacional", si més no en potència. La reforma, doncs, comportava uns immensos guanys psicològics, que, per posar un exemple eloqüent, diferencienc encara, setanta anys després, el context català del basc i el gallec.»

25. «Si la gent diu indègudament *irrissori* i *impresió*, cal procurar de corregir-los. Cal aplicar-se a evitar la mala pronúncia tant com la mala grafia d'aquests mots. Això és feina, en gran part, de l'escola. Hem de conservar l'ortoèpia o bona prosòdia de la llengua. La gent es preocupa molt de com s'ha d'escriure, però no es preocupa de com s'ha de pronunciar. Dissortadament, només es dona importància a l'ortografia.» (MIRAVILLES, *Curs...*, 1971, p. 97.) Aquesta obra, confegida a partir dels apunts taquigràfics presos per l'autor, tot i algun error de gruix que s'hi esquitlla —com ara el denunciat per LAMUELA i MURGADES, *Teoria...*, 1984, p. 124-125, de transcriure barbàricament Saussure per «Sessus» (p. 21), o el de convertir no menys deturpadorament l'aspecte verbal en l'«esperit» del verb (p. 218)—, i a desgrat de les lògiques prevencions davant tot producte indirecte, és tanmateix un document excepcional per accedir «en viu» a la pràctica gramatical i al pensament de Fabra amb aquella sensació d'immediatesa i d'espontaneïtat que poden derivar-se d'unes classes.

26. «I no solament està ben escrit *mòbil* amb *b*, sinó que més endavant, si les coses van bé i el català arriba a ésser el que mereix i readquireix el lloc d'honor que li pertoca, a les escoles catalanes podríem intentar una cosa: introduir la *v* en la pronunciació de Barcelona, com a Mallorca i a Tarragona; tornar a dir *cavall* i no *caball*. Sense l'escola això és impossible, però bastaria que a l'escola s'ensenyés i que els oradors s'esforcessin a pronunciar *v* i *b*.» (MIRAVILLES, *Curs...*, 1971, p. 88.)

grafia,²⁷ amb especial èmfasi sobre aquells mots cultes la pronunciació dels quals s'ha vist alterada per causa de la interferència.²⁸

A banda aquest aspecte concernent la interrelació entre pronúncia i grafia (Castellanos, 1990, p. 85-88), resulta evident tanmateix que és el del lèxic l'àmbit on més clarament es planteja la necessitat d'impulsar la nova proposta codificadora —a mesura que va sent elaborada per Fabra— sobre l'àmplia realitat de la llengua. El triple procés de substitució, d'interposició i d'intrusió que ha patit el català per part de l'espanyol, afegit als condicionants que se n'han derivat per a la seva mateixa evolució endògena, fan que calgui delegar en la recuperació ponderada d'arcaïsmes, de dialectalismes i de neologismes la missió de contrarestar la influència despersonalitzadora.

Fabra es manifestarà llavors sempre optimista en relació amb la capacitat de la llengua per reintegrar —o per acceptar de nou encuny— en el seu si un contingent de mots que, d'antuvi, per força havien de semblar artificiosos, però molts dels quals, gràcies sobretot a l'ajut difusor dels escriptors i de l'escola, acabarien revertint al flux viu de l'idioma.

Així ho proclamà obertament en el seu discurs presidencial als Jocs Florals de Mataró, el 1918.²⁹ Igualment ho manifestarà en una conversa amb Tomàs Garcés el 1926 (Fabra, 1926, p. 491). I en termes semblants es pronunciarà a les seves classes del curs 1934-1935.³⁰

27. «[...] jo he d'aprendre que *adhesió* s'escriu amb una *s* i després, esforçant-me, pronunciar-la bé. És l'ortografia la que corregeix la pronunciació.» (MIRAVITLLES, *Curs...*, 1971, p. 96.) «Un cop sabuda la grafia dels mots [...], cal procurar de pronunciar-los bé, o sigui corregir la pronunciació. Aquest és l'únic sistema d'arribar a tenir una pronunciació modèlica.» (MIRAVITLLES, *Curs...*, 1971, p. 112.) «Hem de recordar, doncs, l'escriptura correcta —amb doble *s*— d'aquests mots, d'origen erudit, tot corregint-ne la pronunciació, o sigui que hem de subordinar la pronunciació a l'ortografia etimològica.» (MIRAVITLLES, *Curs...*, 1971, p. 137.)

28. «Comparem *redemptor*, *exempt*, *assumpt*, amb els mots corresponents castellans *redentor*, *exento*, *asunto*. La influència castellana fa que en la pronunciació de grups com el *mpt*, estranys a l'element hereditari, s'hi equivoquin molts catalans, que coneixen millor l'ortografia castellana que no la pròpia. És llastimos que s'hagi perdut en sons com aquests la pronunciació original del català, que era una de les seves característiques i que, per altra banda, en facilitava l'ortografia.» (MIRAVITLLES, *Curs...*, 1971, p. 170.) També en el mateix sentit: «En català sobretot no pot ésser reduïda a la pronúncia —tantes vegades incorrecta— la normal grafia dels mots. Si una llengua està supeditada a una altra, tendeixen a unificar-se: hauriem acabat per suprimir el so de la *l* doble. Les dues *l* catalanes futures seran un dels elements de bellesa del nostre parlar. Una llengua que imita una altra mai no arriba a tenir el grau de bellesa de la segona. Hem d'exagerar els trets diferencials.» (MIRAVITLLES, *Curs...*, 1971, p. 159-160.)

29. FABRA, *Filòlegs...*, 1920, p. 437, no consignat a MARCET i SOLA, *Història...*, 1998: «És incontestable que havíem d'anar a un acostament del català modern al català medieval; calia anar reprenent els mots perduts, les construccions oblidades. És clar que això s'havia de fer amb un gran seny, gradualment, evitant tot encarcament de la llengua, no assajant nous arcaïsmes fins que els anteriors no haguessin estat assimilats, reincorporats de nou a la llengua vivent. Avui ens trobem ja molt avant en aquesta via: paraules i construccions considerades ahir com a arcaïsmes atrevidíssims, les veiem avui usades dins la mateixa llengua parlada, i són generalment acceptats arcaïsmes que vint anys endarrera tothom hauria rebutjat.»

30. «El català té una gran facilitat d'adaptació. Si diem a qualsevol gramàtic estranger que ara fa trenta anys tothom deia *tiro*, i que ara diem *tret*, gairebé no s'ho creurà [...]. El vocabulari en pocs anys ha millorat molt. Que en lloc de

De tota manera, a desgrat de les plataformes d'institucionalització esmentades, i ateses les fluctuacions polítiques que tan sovint es van saldar en revessos per a Catalunya, Fabra es mostrarà sempre caut en aquesta aplicació «des de dalt» de la reforma lingüística, per esguard del perill de consumir el possible divorci entre la llengua parlada i la llengua escrita. Alertarà reiteradament contra els possibles excessos dels gramàtics,³¹ i tot i que reconeixerà que «en l'estat en què es troba el català, s'ha de fer certa resistència, ja que si haguéssim transigit el català no fóra el que és ara» (Miravittles, 1971, p. 114), no per això s'estarà de remetre en tot i per tot a la prova definitiva de l'ús³² i a la consolidació d'aquest que es pot operar, en la línia desitjada, gràcies a la intervenció dels bons escriptors.³³ Una il·lustració anecdòtica de tot aquest procés pot donar-la la notícia que literaturitza Foix als seus *Catalans de 1918*, en l'entrada corresponent al 8 de gener de 1918, a l'entorn de l'actitud de Fabra davant el castellanisme *adiós*.³⁴

dir *espuela* com en castellà, actualment diguem *esperó*, i que la majoria dels mots tècnics generalment els diguem bé, ningú no se n'estranya, però que els mots que són instruments gramaticals, i que per tant s'usen continuament, s'hagin depurat, ja costa més de comprendre als qui no ho han viscut. No fa gaires anys tothom deia *menos*, i ara hi ha molta gent que diu familiarment *menys*.» (MIRAVITLLES, *Curs...* 1971, p. 114-115.)

31. «Però ls gramàtics solen donar una importància excessiva a les llurs regles i tot seguit que n'han trobada una, en fan la pedra de toc per a decidir la superioritat d'unes formes sobre les altres; entre dugues o més formes rivals, ells tendiran sempre a donar la preferència a aquella que entra dins la llur regla.» FABRA, *Qüestions...* 1911, p. 65 (i també a FABRA, *Conversa...* 1926, p. 492), on formula el desig d'una institucionalització lingüística tal que, sense Acadèmia, només a còpia de l'ús, com en el cas d'Anglaterra, la llengua es vegi immunitzada davant «les atzagaiades de qualsevol gramàtic».

32. «Aquesta prova [la de l'ús], ningú, i el gramàtic menys que ningú, no pot defugir-la. El gramàtic per si sol i a priori no pot imposar res. És impossible, des d'un gabinet de treball, de preveure i abastar tots els casos pràctics. De vegades la solució donada a un cas determinat resulta violenta. El gramàtic, aleshores, no ha d'encastellar-se com un déu indiscutible, ans al contrari: atenuar la violència, desfer-la si és necessari...» (FABRA, *Conversa...* 1926, p. 491-492.) I també: «La llengua és una cosa que va evolucionant, que experimenta certs canvis dels quals no ens adonem, però que a la llarga fan que la llengua al cap d'uns certs anys sigui diferent. El treball és evitar-ho, però si a pesar dels esforços triomfa una forma nova, aleshores s'accepta. Els gramàtics no poden dir altra cosa que: "En aquest moment això és bo i allò altre és dolent". Per això algú ha dit, amb molt d'encert, que les faltes de gramàtica d'avui són la llengua de demà.» (MIRAVITLLES, *Curs...* 1971, p. 30.)

33. «Jo mateix no sabia establir una norma abans de sotmetre-la a aquella prova d'eficàcia. Deixo sempre que els nostres escriptors l'experimentin i decideixin, en definitiva, la seva viabilitat [...]. A aquests escriptors encomano, tàcticament, la prova del que jo voldria que fos norma. Sense aquesta prova, doncs, resolta en sentit favorable, entenc, repeteixo, que el gramàtic no pot imposar res. No sóc dictador, em plauen els procediments democràtics.» (FABRA, *Conversa...* 1926, p. 492.)

34. «En la clara exposició dels temes, de tant en tant s'arriscava a proposar algunes solucions extremes com [...] la de la inclusió al diccionari del vocable *adiós*, d'ús general, en substitució de l'*adéu*. Tots hi feiem cara llarga, i en Fabra, infantívolament, hi gaudia. I retreia, adés extremament docte, adés enginyosament sofisticat, el pragmatisme dels anglesos [...] que no s'hi miren gens a anglicitzar els mots, vinguin d'on vinguin, si expressen un fet o una cosa noves, o sense representació en l'idioma propi; i els escandinaus, que han acceptat l'*adieu* francès perquè ha esdevingut d'ús universal.» (FOIX, *Josep Carner*, 1990, p. 212.)

En definitiva, el Fabra planificador lingüístic, curull d'aquell «optimisme [que] és una de les formes del patriotisme»,³⁵ mai no va perdre de vista l'empirisme gramatical a què s'havia aferat ja de ben jove a l'hora de tirar endavant el seu projecte de codificació. I si ja en vida seva, i sobretot no cal dir en el mig segle escolat d'ençà la seva mort, que ara commemorem, la llengua ha experimentat una deriva cada cop més alarmant, això no ha estat perquè ell i la seva doctrina patissin de cap tendència congènita a l'esclerosi; ha estat perquè ha fallat —i encara falla, i com!— una realitat que uns quants, encara, si més no, hauríem volgut que fos ben altra. Com volem també ben altra la del nostre present —lingüísticament, almenys, una realitat com l'anelhada per Fabra. I per això és que breguem ara i sempre.

La contestació endògena i la seva vàcua institucionalització

Tornem al títol, però. Un d'intencionadament genèric com el proposat, *Fabra, entre la contestació i la institucionalització*, permet —gairebé hi obliga— d'enfocar el tema d'estudi des d'una perspectiva diametralment oposada: en aquest cas, des de la perspectiva de la constestació a Fabra i de la institucionalització resultant contrària a l'auspiciada per ell. És aquesta una vessant altra que, per mor d'honestedat intel·lectual i d'objectivitat històrica, no podem pas menystenir. Tot i que la qüestió es presta a una extensa monografia —l'exigeix, de fet—, em limitaré aquí, per òbvies raons d'espai, a fer-hi només unes poques cales indicatives, en la línia d'alguns estudis meus anteriors.³⁶

La contestació a Fabra per part d'elements ancorats en els supòsits de la Renaixença es caracteritza per l'exaltació del tradicionalisme i per la subsegüent apoteosi del misoneisme.

O en termes més concrets, i per il·lustrar-ho amb un sol exemple: és el rebuig, en nom d'un pretès valor cohesionador de l'ortografia tradicional, en contra del neogramàtic que, segons hem vist, parteix d'antuvi de la fonètica real de la massa catalanòfona més important a l'hora d'optar per una convenció ortogràfica que s'hi ajusti al més possible.

És un Carreras Candi que, després d'haver-se referit, amb inequívoc valor despectiu, a «el cubano Pompeyo Fabra»,³⁷ amolla impertèrrit, entre altres despropòsits més o menys biliosos i

35. L'expressió és del mateix Fabra (MIRAVITLLES, *Curs...*, 1971, p. 115). Amb aquesta efusió, i alguna altra de semblant, sempre escadusseres en la seva obra, Fabra no feia al capdavall sinó manifestar la seva fe en un nacionalisme entès com a procés disciplinador i, doncs, oposat a les disciplines d'un altre de massa pròxim.

36. MURGADES, *Constants...*, 1995. MURGADES, *Sinopsi...*, 1996a.

37. CARRERAS Y CANDI, *Geografia...*, [1918], p. 663. La insòlita atribució a Fabra d'aquest gentilici, independentment que fos deguda a ignorància supina o a una expressa voluntat d'intoxicació, cal possiblement explicar-se-la per causa de la gran amistat contreta pel noi Fabra amb el fill d'una família d'exiliats cubans, els Arregui, amb el qual de seguida coincidí en l'interès per les llengües (FABRA, *Conversa...*, 1926, p. 487; BLADÉ DESUMVILA, *Contribució...*, 1965, p. 21; MIRACLE, *Pompeu...*, 1968, p. 96-100).

deliberadament confusionaris,³⁸ que «la fonética es solo un componente de los que constituyen la radiación general en la literatura de un vasto pueblo, un mero accidente del idioma». (!)³⁹

És també, i de manera molt més contumaç, un Miquel i Planas que, després de la seva conferència «Contra la reforma lingüística»,⁴⁰ i davant les al·lusions negatives que, a propòsit d'ella, creu descobrir en el discurs presidencial de Fabra als Jocs Florals de Mataró, s'aboca a la ridiculització d'aquests i del seu president (Miquel i Planas, 1918b); als retrets que li prodiga d'exaltar fins al paroxisme «la seva vanitat», de complaure's en «la suprema fruïció d'una intangibilitat dogmàtica», d'estar afectat «d'aquella grosseria d'esperit que constituïeix el beocisme», de ser un «sec-tari» i d'estar mancat «d'instint crítich», aviat hi afegirà els insults i les desqualificacions personals amb què confegeix *El purgatori del bibliòfil. Novela fantàstica*,⁴¹ en el qual llibre, i sota el pretext adduït en el subtítol de tractar-se d'una «novel·la fantàstica», arremet directament contra Fabra, trasmudat aquí en un «Pare Fabrici», a qui titlla, entre altres fineses, de «malehit reventador de llengües» (Miquel i Planas, 1921, p. 109) i de «Gran Mogol Filològich» (ibídem, p. 134), i on, a més d'incloure un discurs paròdic estrefat a partir del ja citat de Fabra als Jocs Florals de Mataró del 1918 (ibídem, p. 119-120), i de valorar en termes del tot contrafets la reforma empresa per Fabra sota l'ègida de Prat de la Riba,⁴² es despatxa al seu gust sobre la consideració

38. «Otra anarquía marcha en nuestros tiempos paralelamente a la ortográfica; sus adeptos se dan el enfático y desacreditado nombre de *modernistas* y en Barcelona el impropio de *noucentistas* [...], y solo merecen ser llamados *decadentistas*. *Modernismo* puede significar, en sentido excelso, afán de renovación. Y ninguna obra nueva, en avances de literatura o de arte, se consolida sin apoyarse en pedestales de ensayos fracasados. Abusan de esta consideración general críticos incapaces de apreciar el fracaso, conceptuándolo siempre adelante y en perjuicio de las buenas orientaciones. El modernismo literario-gramatical de nuestros días, por ahora solo es digno de censura, se presenta con rumbo inseguro y es su característica un pueril afán de notoriedad. Acciona sobre el léxico de un modo muy marcado, manifestando repulsión al restablecimiento de las palabras genuinamente catalanas y mostrando preferencia a las forasteras, sin que justifique tales adaptaciones ningún espíritu científico. Muéstrase un prurito de presentar á nuestra preclara lengua en estado de aparente pobreza, cual si careciendo de todo y hallándonos en mantillas, debiéramos vestirnos las primeras ropas.» (CARRERAS Y CANDI, *Geografía...* [1918], p. 669.)

39. CARRERAS Y CANDI, *Geografía...* [1918], p. 679.

40. Pronunciada a l'Ateneu Barcelonès els dies 21 i 25 de juny de 1918, i publicada a MIQUEL Y PLANAS, *Contra...*, 1918a. Al marge del desacord que puguem manifestar-hi, el text, important, constitueix l'exposició més extensa i raonada de les discrepàncies cabdals dels nuclis renaixentistes enfront de la reforma fabriana.

41. La primera edició, publicada per *La Renaixensa*, és del 1920, i se'n féu només un tiratge de tres-cents exemplars. Cito segons la segona edició, «popular», publicada per Il·lustració Catalana el 1921.

42. «Quan vaig tenir el meu gramàtich convertit en una personalitat conspícua [qui així parla en el decurs de la ficció narrativa és el Dimoni], rès no'm fou més fàcil que posarlo en contacte ab el Príncep que aleshores teníeu [fa referència a Prat de la Riba], el qual no veyia en totes les coses més que la major ò menor possibilitat d'engrandir la seva influència política per a la major gloria de la Catalunya restaurada. Y, es clar! el meu home conseguí ràpidament la confiança del Príncep, y obtingué carta blanca per a cusir y descusir en materia de literatura y llenguatge, sense que ningú s'atrevis a discutirli aquelles facultats ni l'ús arbitrari que'n feya. Ell ha pogut, donchs, en el temps que axò dura, afegir y treure lletres, intercalar punts y ratlles, cambiar uns mots per altres, alterar la fesomia de molts d'aquests, dictar les regles més estrefalaries per a guia d'escriptors eunuchs; en un mot, se m'ha conduhit com tot un home. Jo, en persona, no ho hauria pas fet millor.» (MIQUEL Y PLANAS, 1918 a,p. 109-110.)

que li mereix la fonètica en l'estudi del llenguatge: «Mes, en aquest cas, jo us diré que la fonètica es la pitjor de les guies que podrieu haver adoptada per a dotar d'una nova ortografia'l nostre idioma; y tota reforma intentada en aquest sentit serà sempre una enorme bestiesa. En una llengua com la nostra axò conduhiria a les ortografies individuals, ò sia a una confusió tan gran, que may no'ns entendriem escrivintnos els uns als altres. La representació dels sons d'una llengua deù correspondre a un terme mig de la pronuncia; y aquest terme mig el representa prou bé la nostra ortografia tradicional, formada lentament pels literats y escriptors a través dels segles.» (Ibídem, p. 126-127.)

La ignorància de quina cosa constitueix la base material d'una llengua i la fixació immobilitada en la representació gràfica d'aquesta segons les convencions d'antany, en combinació tot plegat amb els personalismes i els antipersonalismes en què tan sovint degeneren —ahir com avui— les discrepàncies filològiques en un país com aquest, expliquen actituds com les adés recusades en boca de dos dels seus portaveus més destacats.

I ja que no pas d'ignorància lingüística, sí almenys també que de personalisme exacerbats, de carcúndia profunda i de centrifugisme excessiu es pot fer retret a mossèn Alcover en la seva contestació a Fabra i a l'Institut. M'excusa d'entretenir-m'hi ara la monografia consagrada al tema per Josep Massot i Muntaner (1985, p. 140-160), també l'apartat que hi dedicà oportunament Mila Segarra (1985, p. 367-382).⁴³

La institucionalització a què emmenà la bel·ligerància d'aquells autors i d'altres d'afins va ser efímera com un foc d'encenalls i es concretà, segons és prou sabut, en la publicació, el 1916, d'unes *Regles ortogràfiques* a cura d'una no menys fugaç Acadèmia de la Llengua Catalana (Segarra, 1985, p. 363-367).

La impulsada pel clergue manacorí, per bé que molt a la llarga s'evidencià com a científicament fructífera —en forma d'aquesta impressionant i utilíssima baluerna lexicològica que és el *Diccionari Català-Valencià-Balear*, no conclòs del tot fins al 1962—, a la curta pagà l'humiliant peatge a la colonització política i a la subordinació lingüística que pateix el país; i així, doncs, aquell mossèn sense escrúpols nacionalistes, i amb tot de connivències ideològiques amb un dictador espanyol militar i borratxo, no tingué el menor empatx a deixar que des del poder d'Estat se'l promogués personalment i se li atorguessin subvencions per al seu *Diccionari*, sense voler-se adonar que la tal generositat no era més que el premi de l'opressor a qui, de dins estant, col·laborava amb ell a minar l'única proposta sensata i mínimament reeixida d'estandardització de la llengua catalana (Massot, 1985, p. 14-15 i 117; Roig Rosich, 1992, p. 179, 208 i 420-421).

43. Vegeu altrament la valoració contrastada que fa UCÉLAY DA CAL, *La Diputació...*, 1987, p. 142-143, entre Alcover i Fabra: «Mossèn Alcover, encara que no fou un personatge tan grotesc com el retrataren les fonts catalanistes, representava un esperit ple de reminiscències vuitcentistes, un capellà integrista amb una intensa passió de folklorista, fascinat per la inesgotable varietat del lèxic i, per tant, per la cultura popular tradicional. Fabra, per contrast, era un tècnic (encara que no filòleg de formació), un home de possibles simpaties nacionalistes-republicanes, al servei del regionalisme avançat, creador d'un model lingüístic simple i eficaç, que el que volia fer era precisament *transformar* aquella endormiscada cultura tradicional en la modernitat de la qual ell se sentia portador.»

L'acceptació de la normativa fabriana per part dels darrers redactes institucionals de la Renaixença —la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona el 1933, els Jocs Florals el 1934—, la mateixa adequació a què procedirà igualment el DCVB a partir de la publicació del seu segon volum, el 1935, un pic mort el seu ínclit propulsor inicial, són fets que demostren que la reforma encapçalada per Fabra s'havia ja indiscutiblement institucionalitzat i, doncs, que el seu discurs i la seva pràctica s'havien convertit en el discurs i en la pràctica del poder. D'aquell poder que, per tal com era —i és— primparat, mai no va estar en condicions —ni hi està— d'excedir-se en aquelles arbitriarietats —altrament inherents a l'exercici de tot poder— que tant li han retret —i li retreuen— els qui només han maldat —o malden— per destruir-lo, de manera prou més arbitrària, en bé del d'una altra llengua. No cal dir quin ni quina.

La impensable contestació a Fabra des del Noucentisme no va venir-li certament d'aquest, del moviment com a tal, però sí, de manera prou significativa, de qui n'era el seu màxim verbalitzador, Eugeni d'Ors.

Deixem ara de banda la diatriba retrospectiva, per bé que no menys directa, que, anys més tard, un Xènius convertit ja en (o a?) Don Eugenio, de la Real Academia Española de la Lengua, etzibaria en una glosa, probablement del 1934, contra Fabra amb motiu de la publicació el 1932 d'una controvertida *Grammaire de l'Académie Française* (Ors, 1949, p. 41-42);⁴⁴ i no parem esment tampoc en les declaracions que hauria fet el 1935 a un catalanòfil estranger sobre la sort del català en mans de Fabra.⁴⁵

44. La tal glosa, intitulada «Escándalo académico», carregava contra el màxim responsable de la tal *Grammaire*, M. Abel Hermant, i a partir d'aquesta avinentesa aprofitava per arremetre igualment contra Fabra en els termes següents: «Procede M. Abel Hermant de la Politécnica. Antiguo ingeniero, pues, con formación de ingeniero; como otro gramático, que suelen llamar filólogo, catalán éste, don Pompeyo Fabra, fautor también principal de ciertos preceptos y soluciones en la estabilización del catalán contemporáneo, que no anda muy lejos de equipararse a los desaguisados lingüísticos de M. Abel Hermant... Porque ocurre que, probablemente, entre las modalidades profesionales que imprimen carácter, la menos dispuesta para "sentir" el idioma, para intuir-lo, para ponerse a tono de colaboración con sus fuentes vivas, sea la modalidad del ingeniero. El ingeniero tiene y debe tener una mente lineal, matemática, abstracta, salvaguardada constantemente por el principio de contradicción. Pero el lenguaje, que es tal vez el producto espiritual más cercano a lo que llamaríamos "fuego central del espíritu", a su intimidad entrañable y religiosa, resulta siempre, por definición, una cosa mística, misteriosa, poética, concretísima, iluminada por estos aciertos inefables que la estricta lógica se ve obligada a calificar de locura, de divina locura [...]. El lenguaje es vida y las normas lineales y matemáticas fracasan ante su palpitante realidad. Este fracaso trae consigo el del ingeniero. Trae consigo estos absurdos que todo el mundo ha advertido ya en la estabilización del catalán moderno, como en la malhadada Gramática reciente de la Academia Francesa.» A remarcar com la pruija per desqualificar Fabra —i tot el que aquest significava ja a mitjan anys trenta— duia Ors a contradir-se amb el seu *cogito* substancial i a fer pagues d'una concepció de la llengua que hauria pogut subscriure fil per randa el mateix Maragall!

45. Segons una notícia no signada apareguda a *Mirador*, any VII, núm. 345 (26-IX-1935), p. 2, Ors havia manifestat al seu interlocutor: «Ve usted, estoy convencido de que Pompeyo Fabra ha llegado a matar el catalán», a la qual afirmació l'anònim redactor de la revista contrapuntava amb fina ironia, i tot servint-se d'uns coneguts versos del *Don Juan Tenorio*: «Per sort nostra, a l'excol·laborador d'*El Debate* se li por replicar, en un llenguatge que li ha d'ésser familiar: "Los muertos que vos matáis / gozan de buena salud" [...].»

No. Centrem-nos només en la glosa del dia 4 d'agost de 1911, intitulada «La qüestió ortogràfica». La tesi que hi esbossa Xènius és ben simple: el «distintiu de la Cultura» consistiria en «el valor donat a les coses inútils»; en conseqüència, encara que «evidentment, se pot escriure sense *h*, *h*, *h*... també's pot escriure sense punys. Però jo estimo que una nació sembla més civil y polida quan tots sos escriptors escriuen amb *h*, y una honesta majoria ab els punys posats»; la conclusió, després d'haver apel·lat al «sentit de continuació», al «seny català» i a altres tòpics anàlegs, no pot ser, sota una aparença sentimental, menys categòrica: «Deixèume terminar avuy ab una petita professió de fè: Jo amo els Reys, la Metafísica, les bones maneres, la Poesia, l'iglesia de Sant Pere de Roma, el paper Japó y les *h*, *h*, *h* inicials, terminals y medials. Y anomeno correligionaris meus els qui amen, com jo a la vegada, totes aquests nobles coses inútils.»

Una possible lectura d'aquesta posició d'Ors davant la proposta revolucionària de Fabra de suprimir totes les *h* fóra la que hi veuria una claudicació del pragmatisme enfront d'una flaca merament esteticista, altrament prou habitual en el glosador, sobretot quan reeixia a presentarla, com és ara aquí el cas, en termes d'inferència ètica. Una lectura no pas desencaminada, però incompleta. La raó per la qual Ors s'oposà al bandejament de les *h* defensat per Fabra,⁴⁶ cal cercar-la en l'explicació donada pel vell Thorstein Veblen en la seva clàssica *Theory of the leisure class* (1899) a propòsit de l'«arcaica, complicada e ineficaz» ortografia anglesa: el manteniment d'aquesta vindria a satisfer «todas las exigencias de los cánones que regulan la buena reputación bajo la ley del derroche ostensible» i, doncs, atès l'esforç que en comporta l'aprenentatge, esdevindria «la primera y más fácil prueba de merecer o no una buena reputación en materia de saber»; d'on el fet que «la conformidad con su ritual es indispensable para poder llevar una vida académica impecable» (Veblen, 1963, p. 405-406).

Aquell Xènius ascendit a la condició de *maître à penser* de la burgesia catalanista no feia, un cop més, sinó traïr, a títol individual, i a propòsit d'una qüestió certament menor, però d'una considerable transcendència pràctica posterior, les profundes dèries aristocratitzants d'una classe composta de pervinguts àvids d'ostentació i situada a mig camí entre la nostàlgia escapista per l'*ancien régime* i la correcta assumpció del seu rol històric en un present sempre conflictiu.

En un país de tradició cultural precaritzada com aquest, la contestació a Fabra procedent de l'avantguarda no podia arribar-li sinó en forma d'exabrupte, proferit en aquest cas per Salvador Dalí, el qual, en una conferència sobre «El surrealisme al servei de la revolució», pronunciada el 18 de setembre de 1931 a la Sala Capsir, en un acte organitzat per la revista *L'Hora*, portaveu del Bloc Obrer i Camperol, hauria titllat Fabra de «bandarra», per bé que, segons altres fonts, el qualificatiu emprat hauria estat directament el de «fill de puta» (Santos Torroella, 1986, p. 42); tot perquè, en la pràcticament única vel·leïtat política de Fabra, aquest hauria concorregut a unes

46. En els anys de l'exili, aquest recordaria l'Ors integrant de la comissió creada per decidir les *Normes* de l'Institut com un «"tiquis-miquis" que allargava les discussions amb discursos quilomètrics i, el que és pitjor, absolutament innecessaris» (BLADÉ DESUMVILA, *Contribució...*, 1965, p. 104).

eleccions amb «l'atreviment de presentar candidatura contra Maurín» (Santos Torroella, *ibidem*, p. 59); anys després Dalí no va tenir aquest problema i, doncs, no va haver de competir contra ningú, ni tan sols contra Ors, a l'hora d'afanyar-se a fer-li la gara-gara al *Caudillo de España por la gracia de Dios...*

La contestació exògena i la seva crònica institucionalització

L'altra cara de la contestació a l'obra codificadora de Fabra —a tot el que aquesta significava, en el sentit d'allò que la feia possible i d'allò que aquesta ajudava a fer possible— és la provinent del món espanyol. Una altra cara, aquesta, per desgràcia indestruïble de la de motivació estrictament endògena, i la presa en consideració de la qual és per això mateix no menys imprescindible que la d'aquella. En el cas d'una llengua subordinada, no és possible estudiar-ne els intents de codificació sense parar esment en les reaccions oposades per part de la llengua dominant, la qual veu en aquells, per raons prou òbvies, factors que han de contribuir a qüestionar el seu estatus hegemònic amb caràcter general.

És aquesta una contestació que, per intentar reduir-la a un esquema teòric, podríem dir que opera a partir d'una premissa axiomàtica segons la qual —i per dir-ho en termes d'un diari espanyol (cal afegir «i espanyolista» o és millor estalviar-se la redundància?) editat precisament a la Barcelona dels anys vint— «defender el uso del catalán es negar los derechos del idioma castellano».⁴⁷ Una afirmació formulada en termes clarament demagògics (ja que pressuposa la inexistència de semblants drets per al català i els seus parlants), però que tampoc no enclou cap falsedat substancial: en el cas de dues llengües en contacte, avançar en l'ús de l'una comporta inevitablement el retrocés de l'altra.

Històricament, la primera contestació espanyola de gruix a Fabra li ve directament de Ramón Menéndez Pidal. Amb motiu d'un missatge enviat per diputats catalanistes al Rei amb data 9 de desembre de 1902, el filòleg publica al diari *El Imparcial* de Madrid un article amb el títol de «Cataluña bilingüe» (15-12-1902). Aquest text, que va suscitar, entre moltes altres, una tan àrvida com prolixa resposta de mossèn Alcover,⁴⁸ estructurava ja en germen la dialèctica argumental bàsica del discurs espanyol al llarg d'aquest segle contra qualsevol empresa de redreçament del català; una dialèctica fonamentada, d'una banda, en l'equiparació de la llengua catalana amb una naturalitat tinguda per incompatible amb la introducció de qualsevol artifici, i, d'altra banda, en la reivindicació exclusiva per a la llengua espanyola d'una artificiositat no forçosament renyida amb l'adduïment de possibles fets naturals com a legitimadors.

47. *La Razón* (12-II-1928). La notícia és reportada per ROIG ROSICH, *La dictadura...*, 1992, p. 186.

48. Va dedicar a rebatre la tesi de Menéndez Pidal tot el número 15 del *Bolletí del Diccionari de la llengua catalana* (abril-octubre 1903), un volum de 348 pàgines (MIRACLE, *Pompeu...*, 1968, p. 371-372).

En virtut de la naturalitat de què sota cap pretext no podia aspirar a desprendre's el català, aquest havia de donar per bones totes les influències contretes del castellà en el transcurs dels segles, fins al punt d'haver d'assumir-les com un fet natural i del tot inqüestionable. Catalunya, per tant, era bilingüe d'ençà la nit dels temps i havia de resignar-se a ser-ho fins a la consumació dels segles.

En virtut de l'artificiositat inherent al castellà, en canvi, ja podien «los catalanistas [...] tachar de centralismo arbitrario el uso de la lengua española en Cataluña», car «es deber de los gobernantes el mantenerla y afirmarla, ya que tan firme arraigo tiene».⁴⁹

I per al millor abonament d'aquesta seva tesi, Menéndez Pidal, en una tan hàbil com arterosa finta dialèctica, no dubtava a instrumentalitzar la que havia exposat Pompeu Fabra en una conferència pronunciada a l'Ateneu Barcelonès el 18 de març de 1897, en la qual aquest, amb intenció clarament provocativa, retreia l'acostament progressiu del català al castellà, en subratllava la dependència i, doncs, sempre amb ànim d'actuar com a revulsiu, en proclamava fins i tot la inferioritat (Miracle, 1968, p. 404).

En qualsevol cas, atesa la complexitat d'una problemàtica que, espinosa i poc estudiada com ha estat fins ara, requerriria una monografia tan extensa com intensa, em limitaré aquí només, com he fet abans, a apuntar-ne unes poques manifestacions a la llum de dos aspectes concrets: el de l'actitud espanyola davant l'ensenyament de la llengua i davant el seu procés de codificació.

La qüestió de l'ensenyament és clau pel que fa a la situació de diglòssia en què es troba el català; qui malda per superar-la, propugna la urgència i la pertinència d'aquell en tots els seus nivells, com hem vist ja repetidament en el cas de Fabra;⁵⁰ no cal dir llavors per quina altra solució opta l'espanyolia.

Dins aquesta hi ha qui, generós, ja que no pas l'escola, sí que almenys està disposat a concedir a la llengua catalana la reserva d'una càtedra universitària sota el pretext de la ciència fi-

49. Vegeu una formulació força més brutal i barroera d'aquest pensament, per bé que en el fons no en difereixi bo i gens, en aquestes paraules d'ANDRADE, *Castilla...*, 1921, p. 39-40: «Podrá un ruso no entender ni una palabra a un español y un español no entender absolutamente nada a un ruso, pero ¿es que los catalanes no entienden el castellano? ¿No se han pasado más de dos siglos sin hablar catalán? No ha habido una época reciente en que hasta por considerarse *cursi* el catalán [,] hablaba el castellano toda la *gente bien*, o la que aspiraba a serlo, en Barcelona? // Luego todo esto es artificioso, es ficticio, tanto más cuanto que [,] quiéranlo o no los catalanes, el lenguaje oficial hoy en Cataluña es el castellano y todos los catalanes tienen obligación de saberlo.»

50. Cal recordar, altrament, que Fabra, a diferència d'altres coetanis seus compromesos en la causa del catalanisme, mai no va donar per desnonada la universitat, i, doncs, si el 1907 podia reclamar «la creació a Catalunya d'una càtedra de llengües romàniques» pel profit que d'això es derivaria també per al major coneixement del català (FABRA, *L'obra...*, 1907*d.*, citat a partir de FABRA, *Qüestions...*, 1911, p. 12), anys després esdevingué president del Patronat de la Universitat Autònoma de Barcelona, on desplega una tasca de la qual pot donar idea FABRA, *L'obra...*, 1935.

lògica; és el cas d'un Menéndez Pidal en l'article ja citat;⁵¹ o el d'altres intel·lectuals tinguts per no menys liberals, com ara Hermenegildo Giner de los Ríos⁵² o, amb el pas del temps, de tot un Américo Castro;⁵³ també, tot i que de manera més maquiavèl·lica, de l'insigne feixista de pocs anys després, Ernesto Giménez Caballero.⁵⁴

Hi ha també però qui, igualment des del liberalisme, com el futur president de la Segona República espanyola, Niceto Alcalá Zamora,⁵⁵ des de l'anarquisme de l'Escuela Moderna de

51. «El Estado, lejos de buscar la muerte del catalán, debe promover su estudio, aunque no el estudio empírico y elemental de la escuela, que es innecesario y no se puede sumar con el preciso de la lengua nacional, sino el estudio más profundo y científico de la Universidad.»

52. «[...] y por ese "respeto" y cariño que tengo a vuestra lengua y a vuestra literatura yo fui el único diputado de Cataluña a quien se le ocurrió pedir el establecimiento de una cátedra de Literatura catalana en la Universidad y otra de lengua catalana en el Instituto de Barcelona, como la hay libre, de éuscaro, en Bilbao». Hermenegildo Giner de los Ríos, del discurs pronunciat davant el Consistori el 22 de febrer de 1916 (GINER DE LOS RÍOS, *El idioma...*, 1916, p. 15); cal dir que, en el mateix discurs, don Hermenegildo es pronunciava terminantment en contra de l'ensenyament en altra llengua que no fos l'espanyola, i ho feia en termes com ara els següents, que estalvien qualsevol ulterior comentari de part nostra: «El idioma es el vehículo del espíritu, es la expresión de la personalidad; la lengua es la encargada del progreso, de la cultura, de la civilización; por ello la lengua en una nación ha de ser una sola, porque la enseñanza ha de ser lo más alto que en el país exista, y para la enseñanza es la lengua nacional la que debe emplearse; porque si el estilo es el hombre, como Buffon dijo, el idioma es la nación. Y, mientras tanto, vosotros queréis una Escuela profesional catalana, la Escuela de artes e industrias catalana, la Universidad catalana también, toda la idealidad, catalana. // Hace algunos años que cierto distinguido catedrático de una Escuela especial (que fué compañero nuestro, el señor Cardellach), se permitió en la Escuela de Ingenieros emplear el catalán en sus explicaciones; protestaron alumnos suyos que eran de otras regiones, no porque no entendieran el catalán y no lo respetaran, sino porque decían que había de ser en castellano la enseñanza del Estado; y, al efecto, el rector y autoridades académicas le indicaron que debía dar en castellano sus clases. Y, como era natural, se sometió. Hoy, según tengo entendido, hay alguna cátedra en que se habla catalán, y si hubiese protestas, pasaría lo mismo, de seguro, que el caso anterior.» (GINER DE LOS RÍOS, *El idioma...*, 1916, p. 4-5.)

53. Aquest va cloure el seu discurs a l'acte de desgreuge organitzat pels intel·lectuals castellans envers els catalans (si arriba a ser de greuge!), amb motiu de l'Exposició del Llibre Català a Madrid, el desembre de 1927, amb les següents paraules: «Mi ideal sería que un día vuestra Universidad se viera frecuentada por gentes de todas partes que fueran a oír en catalán el cuento maravilloso de vuestras gestas en Oriente, y que vuestros laboratorios de ciencias comunicaran sus inventos en la lengua más general de nuestro país. Y que ambas cosas se hicieran con la misma fe y con el mismo amor.» (CASTRO, *Cataluña ante España*, 1930, p. 297.)

54. Aquest, amb motiu d'ídèntica avinentesa que la citada a propòsit d'Américo Castro, proposava ni més ni menys que apartar Fabra de Catalunya tot enduent-se'l a Madrid (ja se sap que morta la cuca...): «Ahora se está creando la Universidad nueva española en Madrid. ¿Por qué entre tantos cursos extranjeros como en la Universidad se dan en francés, en alemán, en italiano, en otras lenguas extranjeras, no se dan cursos en lenguas españolas no castellanas? Esto es mucho más esencial que aquéllo, y yo propongo que en la Universidad de Madrid se cree un curso de Lengua y Literatura catalanas, que debería ser ofrecido a Pompeyo Fabra.» (CASTRO, *Cataluña ante España*, 1930, p. 202.)

55. «Es necesario distinguir si enseñando en la Universidad en castellano se dificulta el acceso a la cultura de la juventud catalana, ó si enseñando en la Universidad en catalán se crea mayor estorbo a una representación numerosa de la juventud que en Cataluña vive, pero que forma parte del resto de España», del discurs pronunciat per Alcalá Zamora al Congrés espanyol el 14 de juny de 1916 (MILEGO, *El problema...*, 1916, p. 216); a continuació, don Niceto, magnànim,

Francisco Ferrer Guardia, com un desconegut Juan Caballero Rodríguez,⁵⁶ o des de la carcúndia abeceista, com Francisco Milans (de la conspícua nissaga dels Milans del Bosch?),⁵⁷ impugnen obertament i sense ambages la possibilitat que el català accedeixi a cap grau de l'ensenyament.

justificava com un favor que se li feia al català el fet que aquest tingués barrat l'accés als usos jurídics i administratius: «Es necesario, además, reconocer que la lengua excelsa en que escribieran Verdaguer y Maragall, Alomar y Rusiñol, no va á perder gran cosa porque la retórica oficial no la adultere con sus vacíos ritualismos, con que no se emplee para ejercer la violencia recaudatoria del apremio ni para redactar la arbitrariedad curialesca del embargo.» (MILEGO, *El problema...*, 1916, p. 216.) Pot haver-hi racionalització més sibil·lina del manteniment d'una situació diglòssica?

56. Autor d'una mena de novel·la de tesi o d'assaig novel·lat (CABALLERO RODRÍGUEZ, *El separatista...*, 1919), de què no dóna notícia el Palau i Dulcet, i de què he pervingut a coneixement i a possibilitat de consulta gràcies a l'erudició amatent del meu compatrici l'historiador Pere Anguera. L'obra, una pura delícia, mereixedora per sí sola d'un article, és la història d'una educació equivocada —evidentment en el catalanisme— i de la subsegüent conversió del protagonista a la causa expressada pels mots d'ordre amb què es clou el llibre: «¡Viva España! ¡Viva Cataluña Española!» Tot argumentat des de supòsits ideològics propis de l'anarquisme (Francisco Ferrer Guardia hi és invocat com «el apóstol», p. 162), els quals, ves per on, vénen a coincidir substancialment amb els del dretanisme més rònc. Així, després de defensar en nom d'un pretès universalisme la reducció d'idiomes altres que el castellà dins l'Estat espanyol («el castellano, más extendido en la nación, tiene por ello derecho a ser proclamado el inter-regional y coparticipador de la oficialidad interna en aquellas regiones, y de la primera enseñanza en todos sus grados», p. 106) i d'exclamar-se per l'extensió de l'ús del català («se da el caso de que en el último siglo se ha ido puliendo el catalán como jamás lo estuviera, y por liberal respeto, quizás peor entendido de lo que a todos conviene, se ha autorizado el idioma regional en los organismos de la vida pública, de forma que hoy es corriente hablen en él nuestros ediles en sus reglamentarias sesiones, y eso y algo más las diputaciones provinciales. // Y lo peor es que el catalanismo se ha liado la manta a la cabeza, y crea centros de instrucción en que se utiliza como vehículo de las ideas el catalán con exclusión absoluta del Castellano», p. 107), mira cap al model que per a tot bon espanyol progressista ha constituït sempre l'Estat francès: «Júzguese imparcialmente ahora nuestra tolerancia en este particular comparándola con la que impera en el Rosellón, catalán de origen; pero que está tan conaturalizado con Francia, que solo por excepción habrá quien anhele el cultivo de la lengua materna. Y es que en la región hermana se habla francés en todos los actos públicos, y por tales se tienen las reuniones de los Ayuntamientos y demás organismos político-administrativos, y muy en especial la enseñanza en todos sus grados y especialidades.» (P. 107.)

57. Autor d'una sèrie d'articles publicats a l'*Abc* els dies 2, 7, 8, 9, 25 de gener, 7, 1, 12 de febrer, 12 d'abril i 10 de juliol de 1919, i aplegats després en un fullet «anotados y aumentados con un prólogo y un epílogo», que és per on cito (MILANS, *La verdad...*, 1919). Tot i que, com és habitual en qualsevol botifler, no falten les tòpiques declaracions sentimentaloïdes d'amor a Catalunya i a la seva llengua («[...] cuando llegue mi última hora, quiero despedirme del mundo hablando catalán, al pedirle a Dios misericordia con las mismas plegarias que mi madre me enseñó en la cuna», p. 52), el nostre autor no s'està d'exhortar que «[...] en estos momentos en que se destrozan Imperios y naciones, y cuando, por otro lado, adquiere fuerza e importancia el movimiento de unión espiritual de nuestra Patria con la América española, piensen nuestros políticos si es ocasión de hacer de España un mosaico de naciones, deshaciendo la obra sublime de los Reyes Católicos, entregando la enseñanza superior al sectarismo de los que falsean la historia y el derecho, y expulsando de Cataluña al idioma castellano, que debe reinar en lo oficial, SOLO Y EXCLUSIVAMENTE, si ha de hacerlo con provecho y con honor» alhora que fa «un llamamiento al partido conservador (que no ha intervenido en el proyecto de estatuto catalán) para decirle que la mejor obra que habrá podido realizar por nuestra Patria, y el mejor obsequio a Cataluña, será oponerse a la autonomía política, y de modo irreductible a que prospere el absurdo de la cooficialidad de idiomas, y la parricida intervención del catalanismo en la enseñanza superior» (p. 36-37).

La qüestió de la codificació és no menys crucial perquè la llengua subordinada pugui emancipar-se de la tutela, no tan sols funcional, sinó també formal, que hi exerceix la dominadora. I això vol dir, com ja van subratllar degudament els integrants del Cercle Lingüístic de Praga, elaborar una llengua literària en la qual, a més d'accentuar les diferències en relació amb la llengua dominadora, s'explotin al màxim aquells recursos que l'han de fer apta per fer front a tot de nous requeriments expressius (Lamuela i Murgades, 1984, p. 27, 36, 73-74, 110-114, 156-157). ¿Cal dir llavors que un tal procés d'intel·lectualització i, doncs, inevitablement de diferenciació no va ser tampoc gens del grat dels colonitzadors seculars?

L'intel·lectual paradigmàtic de l'irracionalisme *noventayochista*, l'espanyol d'origen basc Unamuno, en el mateix article on proclamava que «la pérdida del vasceence es inevitable, y lejos de deplorarla debemos desear los buenos vascongados que sea cuanto antes» (Unamuno, 1958, p. 578), arremetia contra una possible ortografia catalana massa etimologista i, semblantment, contra els escriptors que, davant una doble alternativa lèxica, es decantaven per la més allunyada del castellà;⁵⁸ un retret, aquest, que reprengué deu anys més tard en la crítica que va fer de *La Ben Plantada* d'Eugeni d'Ors, en la qual qüestionava a més la mateixa validesa del concepte de correcció lingüística a propòsit del català.⁵⁹

Un altre escriptor espanyol d'origen basc, tot i haver nascut per atzar a Vinaròs (era fill de l'encarregat del far de la població), flamant corresponsal del diari *Abc*, José M. Salaverria, va dedicar una sèrie de dotze articles malèvols a Catalunya apareguts entre l'11 de juny i el 21 de juliol

58. «Hay en Cataluña un sujeto —o lo había no ha mucho— empeñado en la desatinada empresa de reformar la ortografía catalana en sentido etimológico, restableciendo íes griegas, tes, haches y otras letras bien muertas (*mythologia*, verbigracia), y entre las razones que en abono de su proyecto daba, callábase la principal, y es que así se diferenciaría el catalán escrito del castellano escrito mucho más aún de lo que hoy se diferencian ambos entre sí, que es bastante. Del mismo género es el cuidado que algunos escritores catalanes ponen cuando se encuentran con dos sinónimos de escoger el que más se aparte del vocablo castellano correspondiente, aunque el otro se parezca al francés, como quien escoje *indret*, en francés *endroit*, lugar.» (UNAMUNO, *La cuestión...*, 1958, p. 564-565.) El «sujeto» responsable de la tal ortografia devia ser Miquel Ventura, tot i que Unamuno l'atribuïa erròniament a Josep Aladern (GINEBRA, *Antoni...*, 1994, p. 104).

59. «Habla la Bien Plantada un catalán puro y castizo, o, mejor dicho, acaso bien ceñido, *escayent*. Pero, ¿qué es un catalán puro y bien ceñido? ¿Es el que habla el pueblo? ¿Y es que hay "un" catalán, "un" solo catalán? ¿No hay más bien un conjunto de dialectos catalanes que integran el habla catalana? ¿Subsiste acaso su uniformidad —no ya su unidad, que esto es indiscutible— como lengua literaria? ¿No es más bien el catalán literario una creación artística, y, aunque a base de vida real, en gran parte artificiosa? [...]. Artificio que consiste en gran parte en preferir el vocablo más lejano al correspondiente castellano, aunque no sea el más castizo catalán. Tan castizo catalán es *logar*, lugar [*sic*: el DCVB remet de *logar* a *llogar*, que dóna ja com una forma fora d'ús, «desapareguda probablement per evitar l'homonímia amb el verb *llogar*»; Unamuno ignorava, a gratcient o a la insabuda, la forma habitual, llavors i ara, de «lloc»], como *indret* (cf. francés *endroit*), y tanto *cada ú*, cada uno, como *quiscum* [*sic*: l'error pot ser tan atribuïble a desconeixement de l'autor com a una errata d'impremta] (cf. francés *chacun*); pero... el uno suena a menos castellano y a más francés que el otro.» (UNAMUNO, *Sobre...*, 1952, p. 540-541.)

de 1916 al rotatiu madrileny adés susdit.⁶⁰ En un d'aquests, l'intitulat «Un nido separatista» (22-06-1916), de títol ja prou explícit, carregava virulentament contra l'Institut d'Estudis Catalans i la seva tasca normativitzadora, amb observacions que, tot i ser formulades des d'una òptica diametralment antagònica i, per tant, amb una valoració del tot negativa, cal reconèixer que s'ajustaven força a la realitat: «El catalán se subordinaba lentamente y contra esa tendencia aproximadora se levantan los innovadores.»⁶¹

L'«anarco» inconegut no es quedava tampoc curt a l'hora de blasmar la normativa ortogràfica promulgada per l'Institut d'Estudis Catalans: li contraposava primer l'arcaica de Magí Ferrer extreta de la segona edició del seu *Diccionario castellano-catalán* (1847),⁶² advocava significativament —després d'haver tornat a fer gala del seu pretès universalisme—⁶³ per la de l'Acadèmia de la Llengua, amb enumeració explícita de tots els seus membres,⁶⁴ i acabava invocant l'autoritat de qui, també en qüestions de filologia segons que sembla, va ser eximi personatge, i que responia al nom de don Francisco Ferrer Guardia.⁶⁵

60. Vegeu sobre aquest episodi les gloses d'Ors dels dies 26, 28, 29, 30 de juny i 1 de juliol de 1916 (Ors, *Glosari*, 1992, p. 174-183).

61. L'article en qüestió, una veritable perla, és reproduït a MEDINA, *L'anticatalanisme...*, 1995, p. 190-192. Vegeu-ne alguns fragments més: «En esos gabinetes filológicos catalanes, como se comprende, no realizan sus adeptos una obra desinteresada y científica. Por dentro ronda la política. Se procura en primer término robustecer el principal agente de separación: el lenguaje. Mediante el lenguaje, Cataluña podrá pensar, o cuando menos matizar, su idea distintamente que el resto de España. Hácese, al efecto, lo más difícil posible ese lenguaje catalán. Se le quitan todas las intromisiones que el castellano había logrado allegar en dos siglos de influencia [...]. Primeramente se esfuerzan ["los filólogos catalanes"] en reavivar los elementos adormecidos del habla que latían aún en las aldeas. Después, para escarnecer la osamenta medioeval del idioma, arramblan con todos los términos hábiles que pueden hallar en los idiomas cultos. Nada de castellanismos; entran a saco en el francés y el italiano, y con esto se sienten felices. Así fabrican un idioma, científica y mecánicamente. Han trastornado la gramática y la ortografía, complicándolas mucho, para que sean más difíciles. En vez de *paraula*, dicen *mot*, y son así dichosos. Hasta tal punto, que algunos lectores de *La Veu de Catalunya* se quejan del nuevo lenguaje; no lo entienden casi.»

62. CABALLERO RODRIGUEZ, *El separatista...*, 1919, p. 147-155. L'autor, que sembla que desconeix les *Normes* del 1913, carrega contra el *Diccionari ortogràfic* del 1917.

63. «[...] nunca tan inoportuno como ahora gastar energía en hacer literaria una lengua local. ¿Qué decir de ese cúmulo de diferenciaciones que con artificio se buscan? sencillamente que son hijas de un criterio estrecho; de un espíritu que no comprende las corrientes contemporáneas hacia franco y noble comunismo anímico, y que caracteriza a unos cuantos señores que se consideran en tono haciendo un respunte más en el ala de su sombrero. No es ese el camino, no, que ha de seguirse; por el contrario, precisa prestarse al sacrificio en bien de la simplificación de la vida.» (CABALLERO RODRIGUEZ, *El separatista*, 1919, p. 155-156.)

64. CABALLERO RODRIGUEZ, *El separatista*, 1919, p. 160. En canvi, enlloc no esmenta el nom de ningú de l'Institut, ni tan sols el de Fabra.

65. «Para este ecuaníme escritor lo primero que debe hacerse al intentar la perfección del idioma materno, es establecer el método ortográfico "fundado sobre reglas fijas, y que no se separase en cuanto fuese posible de la ortografía castellana, de cuyo idioma ya no podemos prescindir por ser el idioma de todo el reino"» (CABALLERO RODRIGUEZ, *El separatista*, 1919, p. 162). Altrament, sobre l'actitud lingüística i sobre el tarannà personal de Francisco Ferrer Guardia, dipositarí de l'únic mèrit d'haver caigut víctima d'una barbàrie diferent, per bé que no inferior, a la per ell propugnada, vegeu el que en constatava AMETLLA, *Memòries...*, 1963, p. 145: «Sentint-lo parlar en castellà (amb accent de Vic, d'on ell provenia), llengua de la qual mai no desmuntava, el fred esdevenia glacial, i no pas solament pel so ingrat, sinó pel que deia. L'interlocutor se us manifestava aviat tal com era: limitat, pedant i fanàtic.»

De tota manera, on aquesta condemna implacable contra tot allò tingut per artificios i per inventat dins la reforma fabriana cobrava per aquells anys més transcendència era potser en les planes que José M. Pemán destinava en el seu llibre sobre *El hecho y la idea de la Unión Patriótica* (Madrid, 1929) a tractar de la «labor artificial de minorías» que, al seu parer, duen a terme certs intel·lectuals amb vista a «procurar acentuar, y aun inventar e improvisar, todos los caracteres diferenciales de la *región*, para dar así base aparente a las extremas soluciones nacionalistas que propugnan». ⁶⁶ Una transcendència derivada del fet que Pemán, cantor ditiràm-bic en aquest llibre del partit del general Primo de Rivera, que li prologava el llibre, esdevingué després un dels intel·lectuals orgànics més conspicus del franquisme.

En l'endemig, com una premonició no gens atzarosa, un article del fill del seu dictatorial prologuista, el fundador de la Falange Española, José Antonio Primo de Rivera, que al diari *Arriba* (28-03-1935) pontificava amb idèntica sonsònia que «el alma popular catalana, fuerte y sencilla, fue llenándose de veneno. Aridos intelectuales compusieron un idioma de laboratorio sin más norma fija que la de quitar toda semejanza con el castellano». (Benet, 1973, p. 72)

Tot plegat, doncs, un discurs imperialista que, antany com enguany, denega, d'una banda, a la llengua subordinada la possibilitat de ser apresada per vies altres que la de la mera transmissió patrimonial dins el clos estrictament familiar, i que, d'altra banda, li proscriu en conseqüència la facultat de proveir-se d'aquell artifici imprescindible a la funció integradora —i, per tant, indestriablement discriminadora— que li pertoca d'exercir a tota llengua estàndard (Murgades, 1996b, *passim*). L'objectiu final d'aquesta ideologia és prou sabut quin és: el de justificar i potenciar la substitució lingüística pura i simple. ⁶⁷

No costa gaire llavors de comprendre que la «institucionalització» corresponent a una tal «contestació» consistís, pel que fa al període dictatorial de Primo de Rivera, en un «assaig de re-

66. PEMÁN, *El hecho*, 1929, p. 247. Dos paràgrafs més avall, després d'haver-se escudat en les autoritats, adés citades aquí mateix, d'Unamuno i de Salaverria, i de fer-se ressò igualment d'un altre corresponal de l'Abc, el català Adolfo Marsillach, afegia conclouent: «He señalado principalmente la labor catalana de diferenciación artificial, porque en Cataluña es donde se ha realizado más intensa y metódicamente. Sin embargo, puede afirmarse que dondequiera han aparecido brotes de regionalismo agudo y virulento, ha precedido, como preparación, un cultivo forzado de los elementos y características locales.» (PEMÁN, *El hecho*, 1929, p. 248.)

67. Vegeu com a mostra alguns dels termes en què ho formulava el periodista Adolfo Marsillach (*Abc*, 8-II-1928) a propòsit de la llengua de la predicació: «Y qué catalán han de oír los fieles? El auténtico, el que ha sobrevivido en los usos familiares, es un vocabulario pobre, insuficiente, para el caso. ¿Será el catalán académico y político el galimatías de la Babel que nos han descrito ingenuamente algunos catalanes asombrados de la invención? GRAECUM EST. Es un idioma desconocido en Cataluña a pesar de las propagandas. Aquí sí que se pierden todos los frutos de la predicación religiosa.» (Citat per ROIG ROSICH, *La dictadura...*, 1992, p. 401.) El corollari a què menava aquesta argumentació era evident: davant la presumpta ineficàcia expressiva del català «auténtic» (?), davant la pretesa «invenció» (i quina llengua estàndard no té un gros cabal d'«invenció»?) del català culte, s'imposava com a solució superadora d'aquesta falsa dicotomia el castellà. Millor abans tot l'artifici absolut d'una llengua aliena que no pas l'artifici relatiu derivat del registre culte de la pròpia, es venia a dir. I això era raonat i propugnat així llavors com ara.

pressió cultural»,⁶⁸ i, ja durant la llarga nit del franquisme, en un «intent de genocidi cultural» (Benet, 1995).⁶⁹ Un genocidi que, en relació amb el tema de què aquí ens hem ocupat, serà sobradament il·lustrable amb l'evocació d'un sol exemple significatiu: l'autorització de 1941 perquè la reedició de les *Obres completes* de Verdaguer que sol·licitava l'editor Josep M. Cruzet fos possible sempre i tant que es fes «con la ortografía de la época»; la mesura, sorgida, segons apuntava Carles Riba, no precisament d'un «cuarto de banderas» sinó d'una càtedra de filologia i, més concretament, d'un intel·lectual de la talla d'Antonio Tovar (Massot, 1979, p. 90), era concebuda, tal com ha precisat amb encert Maria Josepa Gallofré i Virgili (1991, p. 158), amb ànim de «ra-bejar-se en la derrota de la societat culta catalana i voler-li fer veure que allò que quedava del seu projecte era una caricatura».

Tot amb tot, tanmateix, la prohibició tallant de la normativa fabriana per part de l'espanyolisme, acabidillat en aquella avinentesa per un règim nazi-feixista, no deixava de ser un reconeixement implícit, mal que fos per la via de la repressió brutal, de la pertinença de l'obra del «seny ordenador de la llengua catalana».

Bibliografia

- AMETLLA, Claudi (1963). *Memòries polítiques (1890-1917)*. Barcelona: Pòrtic.
- ANDRADE, Benito Mariano (1921). *Castilla ante el separatismo catalán*. Madrid: Editorial Reus.
- BAUM, Richard (1987). *Hochsprache. Literatursprache. Schriftsprache. Materialien zur Charakteristik von Kultursprachen*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- BENET, Josep (1973). *Catalunya sota el règim franquista. Informe sobre la persecució de la llengua i la cultura de Catalunya pel règim del general Franco*. Edicions Catalanes de París.
- (1995). *L'intent franquista de genocidi cultural contra Catalunya*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- BLADÉ DESUMVILA, A. (1965). *Contribució a la biografia de Mestre Fabra*. Barcelona: Editor Rafael Dalmau.
- BONET, Sebastià (1993). «Pròleg». A: FABRA, Pompeu. *Ensayo de catalán moderno i Contribució a la gramàtica de la llengua catalana*. Barcelona: Altafulla. [Reedició facsímil]
- CABALLERO RODRÍGUEZ, Juan (1919). *El separatista (Cómo se ha formado un alma en el catalanismo)*. Barcelona: Tipografía Núñez y Cía.
- CAPDEVILA, Maria; ILLA, Maria Carme (1990). *Índex de la revista L'Avenç*. Barcelona: Barcino.
- CARRERAS Y CANDI, Francisco [1918]. *Geografía general del Reino de Valencia. Reino de Valencia*. Barcelona: Alberto Martín.

68. L'expressió és de ROIG ROSICH, *La dictadura...*, 1992. A propòsit de la repressió contra la llengua, vegeu en especial el capítol III («Desvertebració cultural: la llengua catalana, un objectiu preferent de la dictadura», p. 157-432).

69. L'obra és una reedició augmentada de BENET, *Catalunya...*, 1973.

- CASTELLANOS, Josep Anton (1990). «L'ortoèpia segons Fabra». *Els Marges*, núm. 42 (juny), p. 83-91. *Cataluña ante España* (1930). Madrid: La Gaceta Literaria.
- FABRA, Pompeu (1891a). «Novas». *L'Avenç*, any III, núm. 11 (30 de novembre), p. 349-351.
- (1891b). «Afixos pronominals y teoría de l'apostrof». *L'Avenç*, any III, núm. 12 (31 de desembre), p. 385-389.
- (1892a). «Sobre la reforma lingüística y ortográfica». *La Vanguardia* (22 de març).
- (1892b). «La reforma lingüística». *L'Avenç*, any IV, núm. 3 (març), p. 93-94.
- (1892c). «La reforma lingüística». *L'Avenç*, any IV, núm. 5 (maig), p. 158-160.
- (1892d). «La reforma lingüística». *L'Avenç*, any IV, núm. 8 (agost), p. 251-252.
- (1892e). «La reforma lingüística». *L'Avenç*, any IV, núm. 12 (desembre), p. [384].
- (1893). «L'ensenyança de la llengua francesa a l'Institut de Barcelona». *L'Avenç*, any V, núm. 1 (15 de gener), p. 5-7; núm. 2 (31 de gener), p. 24-28; núm. 3 (15 de febrer), p. 40-43; núm. 4 (28 de febrer), p. 58-62; núm. 8 (31 d'abril), p. 122-126. [L'article apareix signat amb el pseudònim d'Esteve Arnau.]
- (1898). *Contribució a la gramàtica de la llengua catalana*. Barcelona: Tipografia L'Avenç.
- (1904). *Tractat d'ortografia catalana*. Barcelona: Tipografia L'Avenç.
- (1905a). «Els nostres savis». *El Poble Català* (9 de setembre). [Reproduït a: FABRA, 1911, p. 92-105.]
- (1905b). «Una llei d'escurçament». *El Poble Català* (16 de setembre). [Reproduït a: FABRA, 1911, p. 106-109.]
- (1907a). «Sobre diferents problemes pendents en l'actual català literari». *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*, vol. I, p. 352-369.
- (1907b). «El "doncs" causal». *El Poble Català* (21 de març i 16 de maig). [Reproduït a: FABRA, 1911, p. 14-22.]
- (1907c). «Catalanització dels adjectius en undus». *El Poble Català* (25 de juliol). [Reproduït a: FABRA, 1911, p. 50-56.]
- (1907d). «L'obra dels nostres descastellanitzants». *El Poble Català* (21 de desembre). [Reproduït a: FABRA, 1911, p. 7-13.]
- (1908a). «Qüestions d'ortografia catalana». A: *Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana. Octubre de 1906*. Barcelona: Joaquim Horta, p. 188-221.
- (1908b). «El diftong francès "oi"». *El Poble Català* (9 de gener). [Reproduït a: FABRA, 1911, p. 117-121.]
- (1908c). «Les nostres gramàtiques didàctiques». *El Poble Català* (30 de juliol i 26 d'agost). [Reproduït a: FABRA, 1911, p. 110-116.]
- (1911). *Qüestions de gramàtica catalana*. Barcelona: Tipografia L'Avenç.
- (1915). «Discurs presidencial». A: *Jochs Florals de Lleida de l'any 1915. Any XX de la seva instauració. Volum de treballs premiats, publicats pel Cos d'Adjunts*. Lleida: Arts Gràfiques Sol & Benet, p. 17-20.
- (1920). «Filòlegs i poetes» [discurs presidencial als Jochs Florals de Mataró del 1918]. A: *Bibliofilia*, vol. II (anys 1915-1920), núm. 10, p. 436-438. [Originàriament aparegut a: *La Veu de Catalunya* (2 d'agost de 1918); posteriorment reproduït a: FABRA, 1932, p. 69-76.]

- FABRA, Pompeu (1926). «Conversa amb Tomàs Garcés». *Revista de Catalunya*, any III, núm. 23 (maig), p. 485-494. [Reproduïda a: Tomàs GARCÉS (1985). *Cinc converses*. Barcelona: Columna, p. 43-58.]
- (1932). *El català literari*. Barcelona: Barcino.
- (1935). «L'obra de la Universitat Autònoma». A: *Conferències sobre la Universitat de Barcelona organitzades per l'Associació Professional d'Estudiants de Dret*. Barcelona: edició no venal subvencionada per Rafael Patxot i Jubert, p. 129-152.
- (1980). *La llengua catalana i la seva normalització*. Barcelona: Edicions 62. [Edició a cura de Francesc Vallverdú.]
- FERRATER, Gabriel (1981). «Avances del saber: Lingüística». A: FERRATER, Gabriel. *Sobre el llenguatge*. Barcelona: Quaderns Crema, p. 145-208. [Aquest text havia aparegut originàriament, el setembre de 1968, al volum x d'una *Enciclopèdia Labor*.]
- FOIX, J. V. (1990). «Josep Carner». *Obres completes. Sobre literatura i art*. Vol. IV: *Catalans de 1918* [a cura de Manuel Carbonell], p. 204-213. Barcelona: Edicions 62. [La primera edició havia aparegut el 1965.]
- GALLOFRÉ I VIRGILI, Maria Josepa (1991). *L'edició catalana i la censura franquista (1939-1951)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- GINEBRA I SERRABOU, Jordi (1988). *Antoni de Bofarull i la Renaixença*. Reus: Associació d'Estudis Reusencs.
- (1994). *El grup modernista de Reus i la llengua catalana*. Reus: Associació d'Estudis Reusencs.
- GINER DE LOS RÍOS, Hermenegildo (1916). *El idioma español. Discurso pronunciado por la patria y por la lengua*. Barcelona: Juventudes Republicanas Radicales.
- LAMUELA, Xavier (1994). *Estandardització i establiment de les llengües*. Barcelona: Edicions 62.
- LAMUELA, Xavier; MURGADES, Josep (1984). *Teoria de la llengua literària segons Fabra*. Barcelona: Quaderns Crema.
- MARCEI I SALOM, Pere; SOLÀ, Joan (1998). *Història de la lingüística catalana (1775-1900)*. Girona; Vic: Eumo.
- MARTÍ I POL, Miquel (1968). «Paraules a Mestre Pompeu Fabra en el centenari de la seva naixença». A: *Antologia d'homenatge a Pompeu Fabra*. Barcelona: Les Hores Extres, núm. 4, p. 37-38.
- MASSOT I MUNTANER, Josep (1979). «La represa del llibre català a la postguerra». *Els Marges*, núm. 17 (setembre), p. 88-102.
- (1985). *Antoni M. Alcover i la llengua catalana*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- MEDINA, Jaume (1995). *L'anticatalanisme del diari Abc*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- MENÉNDEZ PIDAL, Ramón (1902). «Cataluña bilingüe». *El Imparcial* (15 de febrer).
- MILÀNS, Francisco (1919). *La verdad del catalanismo*. [Sense peu d'impremta; possiblement és una edició feta pel mateix autor.]
- MILEGO, Julio (1916). *El problema catalán (¿separatismo o regionalismo?)*. Madrid: Biblioteca Nueva.

- MIQUEL Y PLANAS, Ramon (1918a). «Contra la reforma lingüística». *Bibliofilia*. Vol. II (anys 1915-1920), núm. 7, p. 324-367.
- (1918b). «Jochs Florals de Beocia y de Mataró». *Bibliofilia*, vol. II (anys 1915-1920), núm. 9, p. 402-410.
- (1921). *El purgatori del bibliòfil. Novela fantàstica*. Barcelona: Il·lustració Catalana.
- MIRACLE, Josep (1968). *Pompeu Fabra*. Barcelona: Aymà.
- MIRAVITLLES I SERRADELL, Joan (1971). *Curs superior de català (1934-1935) professat per Pompeu Fabra*. Andorra la Vella: Erosa.
- MURGADES, Josep (1995). «Constants històriques de l'antinoucentisme». *L'Avenç*, núm. 194 (juliol-agost), p. 52-55.
- (1996a). «Sinopsi de l'antinoucentisme històric». *Llengua & Literatura*, núm. 7, p. 105-127.
- (1996b). *Llengua i discriminació*. Barcelona: Curial.
- ORS, Eugeni d' (1911). «La qüestió ortogràfica». *La Veu de Catalunya* (4 d'agost).
- (1949). «Escándalo académico». A: ORS, Eugeni d'. *Nuevo Glosario*. Madrid: Aguilar, vol. III, p. 41-42.
- (1992). *Glosari 1916*. Barcelona: Quaderns Crema. [Edició a cura de Josep Murgades.]
- PEMÁN, José M. (1929). *El hecho y la idea de la Unión Patriótica*. Madrid: Imprenta Artística Sáez Hermanos.
- ROIG ROSICH, Josep M. (1992). *La dictadura de Primo de Rivera a Catalunya. Un assaig de repressió cultural*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- SALAVERRÍA, José M. (1916). «Un nido separatista». *Abc* (22 de juny). [Reproduït a: MEDINA, 1995, p. 190-192.]
- SANTOS TORROELLA, Rafael (1986). *Salvador Dalí, corresponçal de J. V. Foix*. Barcelona: Mediterrània.
- SEGARRA, Mila (1985). *Història de l'ortografia catalana*. Barcelona: Empúries.
- UCELAY DA CAL, Enric (1987). «La Diputació i la Mancomunitat: 1914-1923». A: *Història de la Diputació de Barcelona*. Barcelona: Diputació de Barcelona.
- UNAMUNO, Miguel de (1952). «Sobre La Bien Plantada». A: UNAMUNO, Miguel de. *Obras completas*. Vol. V. Madrid: Afrodísio Aguado, p. 538-553. [Article aparegut originàriament a: *El Imparcial* el 29 d'abril, 13 i 20 de maig de 1912.]
- (1958). «La cuestión del vascuence». A: UNAMUNO, Miguel de. *Obras completas*. Vol. III. Madrid: Afrodísio Aguado, p. 551-581. [Article aparegut originàriament a: *La Lectura* el setembre-octubre de 1902.]
- VEBLEN, Thorstein (1963). *Teoría de la clase ociosa*. 3a ed. de la traducció espanyola. Mèxic: Fondo de Cultura Económica.

Senyores i senyors, permeteu-me en primer lloc expressar-vos el meu agraïment per poder parlar avui i aquí, a l'Institut d'Estudis Catalans, sobre un tema tan important com és el de la relació de Fabra amb la gent i amb la llengua d'arreu del nostre territori. M'han comanat que us parlés concretament sobre Fabra i les Illes Balears. En aquesta exposició analitzarem els contactes que Pompeu Fabra tingué amb determinades persones del món de les lletres de les Balears i a la fi farem esment a les conclusions que es desprenen d'aquests lligams. Voldria ser, com és lògic, el màxim d'objectiu i, per això, res millor que deixar parlar els documents, que són molts, els quals tot plegat crec que ens poden ajudar a treure l'entrallat d'una sèrie de qüestions prou complexes, com és ara la gestació de les normes ortogràfiques o les relacions entre mossèn Alcover i Fabra.

1. Fabra i Marià Aguiló

Ja s'ha posat en relleu per part de diversos historiadors de la llengua la influència que exercí Aguiló en els punts de vista de Fabra, principalment en relació amb qüestions ortogràfiques i lèxiques. Sembla que el contacte personal entre ambdós fou però escàs i s'esdevingué quan el fillolleg mallorquí era ja molt vell. Recordem que Aguiló morí el 1897, quan Fabra tenia vint-i-nou anys. Aquest mateix ens ho explica quan en fa la seva evocació:¹

Era ja un home vell i no el vaig poder tractar tant com jo hauria volgut, però vaig estudiar a fons la seva obra admirable.

Marià Aguiló, quan féu part del Consistori dels Jocs Florals del 1862, ja intentà contribuir com pogué a la solució del desgavell ortogràfic. Actuà també com un dels vocals de la Comissió de

1. A. BLADE DESUMVILA, *Contribució a la biografia de Mestre Fabra*, Barcelona, 1965, p. 92. Citat per J. MASSOT, «Pompeu Fabra i Mallorca», *Els mallorquins i la llengua autòctona* (Biblioteca de cultura catalana, 1), Curial, p. 228.

l'Ortografia junt amb Rubió i Lluch, Salvador Estrada, Pau Estorch, Miquel Antoni Martí i Josep Llausàs, mentre que Manuel Milà i Fontanals n'era el president i Antoni de Bofarull el secretari.² Fou també un dels membres de l'Acadèmia de la Llengua Catalana, constituïda el 29 d'octubre de 1881, junt amb molts altres personatges del món dels Jocs Florals, com ara els mallorquins Miquel Victorià Amer, Tomàs Forteza i Jeroni Rosselló al costat d'escriptors continentals com Víctor Balaguer, Josep Balari i Jovany, Adolf Blanch, Antoni de Bofarull, Damas Calvet, Jaume Collell, Àngel Guimerà, Teodor Llorente, Francesc Maspons i Labròs, Manuel Milà i Fontanals, Josep Puiggarí, Joaquim Rubió i Ors, Frederic Soler, Jacint Verdaguer, etc.³ Marià Aguiló col·laborà també en la revista *L'Avenç*, que tanta importància tingué en les propostes ortogràfiques que en el seu moment serien tingudes per revolucionàries.⁴ En sortir *Ensayo de gramática de catalán moderno* de Fabra, el 1891, fou ben rebut per Marià Aguiló: «Quan vaig veure que era una gramàtica escrita per un jove, vaig pensar que fóra una obra dogmàtica, intransigent i injusta. Veig, però, que té fonaments en la realitat.»⁵ El 1893 Marià Aguiló participà com a membre honorari en el XV Congrés de la Société Littéraire et Artistique Internationale que tingué lloc a Barcelona, junt amb Jacint Verdaguer, Francesc Ubach, Frederic Soler i Àngel Guimerà. Els vicepresidents honoraris foren Joaquim Rubió i Ors, Manuel Duran i Bas, Víctor Balaguer i Joan Mañé i Flaquer.⁶ D'altra banda, mort ja Aguiló el 1897, en el Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana del 1906 hi hagué una esmena de Lluís B. Nadal, professor d'història de Catalunya en els Estudis Universitaris Catalans, a la ponència de Joan Maragall, que s'arribà a convertir, amb l'anuència del ponent, en un nou tema amb el títol *Necessitat urgent per emprendre el camí de la perfecció del llenguatge escrit, de la publicació de l'inventari general del idioma català format per D. Marià Aguiló y Fuster.*⁷ La publicació, però, del *Diccionari Aguiló* no fou realitat fins als anys 1915-1934 en què sortí publicada l'obra a càrrec de Manuel de Montoliu amb la supervisió de Pompeu Fabra.

Bona part dels punts de vista d'Aguiló varen ser adoptats pel mateix Fabra en fer les propostes de reforma ortogràfica. La causa d'això era ben evident. Aguiló coneixia de prim compte la diver-

2. Josep MIRACLE, *Pompeu Fabra*, Barcelona, Aymà, 1968, p. 144-152.

3. J. MIRACLE, *Pompeu Fabra*, 1968, p. 183 i 184.

4. J. MIRACLE, *Pompeu Fabra*, 1968, p. 222. Altres col·laboradors de la segona època (1889) foren Valentí Almirall, Carles Bosch de la Trinxeria, Francesc Pelagi Briz, Antoni Careta i Vidal, Roc Chabàs, Emili Guanyavents, Gabriel Llabrés, Francesc Maspons i Labròs, Jaume Massó i Torrents, Francesc Matheu, Apel·les Mestres, Narcís Oller, Josep Puiggarí, Gaietà Vidal, etc. Pompeu Fabra començaria les seves col·laboracions a la revista l'any 1890 de primer amb notes sense signar (MIRACLE, *Pompeu Fabra*, 1968, p. 224).

5. J. MIRACLE, *Pompeu Fabra*, 1968, p. 232. Sembla que aquests són els mots, si fa no fa, que el mateix Fabra contava a Tomàs Garcés el 1926 que li havia dit Marià Aguiló.

6. J. MIRACLE, *Pompeu Fabra*, 1968, p. 306 i 307. El mateix dia, 24 de setembre de 1893 hi hagué l'atemptat anarquista contra el general Martínez Campos. També, a finals de l'any la revista *L'Avenç* deixà de publicar-se.

7. *Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana*, 2a ed. facsímil, Barcelona, Fundació Segon Congrés Internacional de la Llengua Catalana, 1985.

sitat dialectal de la llengua viva i, d'altra banda, era un profund coneixedor de la llengua antiga.

On Fabra parla més elogiosament i extensament sobre la influència i la importància d'Aguiló és en el discurs que pronuncià a Palma el 1925, en ocasió dels actes organitzats per l'Associació per la Cultura de Mallorca amb motiu de l'homenatge a l'il·lustre filòleg mallorquí:⁸

I Marian Aguiló no solament fou el primer que va creure en la possibilitat de refer la nostra llengua, sinó encara qui, emportat pel seu optimisme i el seu gran amor a la parla materna, emprengué la magna obra de redreçar-la, essent així, al mateix temps que el vident, l'obrer cabdal del seu ressorgiment, en tal manera que els qui després d'ell havem treballat en l'obra de redreçar i fixar la llengua literària, no hem fet sinó completar la seva tasca immensa, treballant sempre dins la via oberta i esplanada pel Mestre.

Per gran que sigui la tasca realitzada en els nostres dies, la part que Marian Aguiló ha tingut en l'obra de redreçament de la llengua resta sempre d'una importància capital, amb el seu prodigiós Inventari de la llengua publicat suara per l'Institut d'Estudis Catalans sota el títol de Diccionari Aguiló. Admira, senyors, que un sol home pogués fer una replega tan formidable; no passà un text català per les seves mans que ell no en fes un despull complet, i en les seves excursions per Catalunya, València i les Balears fou igualment amatent a recollir de boca del poble tots els mots ignorats del llenguatge ciutadà. Així formà la replega immensa sense la qual difícilment podríem avui pensar a dreçar el *Diccionari general de la llengua*. I encara, llegint el seu inventari, no sabem què admirar més, si l'abundor dels materials aplegats, o l'estima i el gust amb què sabia destriar el bo del dolent, amb què sabia retrobar el sentit catalanesc de cada paraula.

Jo no vull apreuar ací en Marian Aguiló com a poeta, com bibliòfil, com a folklorista; però em penso que per damunt de tot, Marian Aguiló és mereixedor de l'admiració de catalans, valencians i balears per la seva labor filològica, i em plau d'imaginar que ell aplicà totes les seves aptituds a aquesta labor d'erudit i d'artista alhora. L'Institut d'Estudis Catalans estotja la preciosa biblioteca aplegada per Marian Aguiló en una sala destinada especialment a ella; ens honora guardar aquells llibres que ell aplegà amb tant d'amor; però per mi el principal mèrit d'aquells llibres és que serviren com a instrument de treball a aquell artífex incomparable de la nostra llengua.

Marian Aguiló és sens dubte un poeta excel·lent, un gran bibliòfil, un folklorista remarcable, però en l'obra de redreçament de la llengua és indiscutiblement la figura cabdal a qui tots havem de retre homenatge de gratitud i d'admiració il·limitades. Pensem que ell fou qui cregué fermament en l'esdevenidor de la nostra llengua quan tothom en dubtava, i que ell obrí i esplanà l'única via per la qual podíem assolir-ne el ressorgiment, així que a glòria seva podem retreure no solament la tasca enorme que ell realitzà, sinó tot ço que després d'ell hagín pogut

8. Discurs d'homenatge a Marià Aguiló llegit a Palma el 1925 en la sala d'actes de l'Associació per la Cultura de Mallorca, publicat de primer a *Associació per la Cultura de Mallorca, quadern extraordinari a la memòria del Patriarca de la nostra Renaixença En Marian Aguiló i Fuster*, Ciutat de Mallorca, agost-setembre-octubre de 1925, p. 243. Inclòs després en l'article de J. MASSOT, «Pompeu Fabra i Mallorca», *Els mallorquins i la llengua autòctona*, p. 233 i 234.

fer els seus continuadors i deixebles. A ningú millor que a ell podríem aplicar, doncs, les paraules que Ascoli adreçava als fundadors de la filologia romànica: «Cada nou avançament reunda en nou honor dels mestres que ens han obert i esplanat la via àrdua i bona.»

Encara, poc temps abans de morir, en el parlament en ocasió de l'homenatge que li dedicaren en el seu exili de Prada els dies 20, 28 i 29 de febrer del 1948, el Mestre sentenciava:⁹

Podria limitar-me a dir només una paraula: gràcies. Però vull afegir la satisfacció que em produeix veure aquest reconeixement de l'obra a la qual he dedicat la meva vida. I haig de dir que bona part del que he fet ha estat degut a l'encoratjament i els alligonaments d'un mestre excel·lent: Marià Aguiló, i a l'ajut de tots els col·laboradors que vaig trobar. I la unanimitat en aquest homenatge d'avui em permet de creure que l'àrdua tasca que ens empeniem els que tinguérem la missió de tornar a la nostra llengua el seu prestigi ha trobat l'assistència de tots els catalans i que serà duta a terme, pel bé del català i pel bé de Catalunya.

2. Fabra i mossèn Alcover

Segons F. de B. Moll el primer contacte entre Fabra i Alcover tingué lloc a Barcelona a la primavera de 1901. El *Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana* així ho dona a entendre:¹⁰

A principis d'abril de 1901, mossen Alcover emprèn s'escursió filològica desde Tortosa fins a Alacant y desde Barcelona fins a Perpinyà, esposant el projecte del Diccionari a centenars d'amichs, que l'acceptaren amb entusiasme, y el consultà a personalitats tan eminents y meritíssimes com D. Ramón Picó y Campamar, mossen Jacinto Verdaguer, D. Antoni Rubió y Lluch, D. Pompeu Fabra...

Però no és l'única referència que en trobam. En el número de gener de 1902, mossèn Alcover tot parlant de l'erudit Alfons Damians, que s'havia lliurat a la tasca de fer cèdules dels mots que no figuren al *Diccionari Labèrnia*, afegia:¹¹

El notable filòlech y corresponsal nostre, D. Pompeu Fabra, ens ha promès treballar igualment sobre aquest ram, això és, omplir els buits i minves del mateix diccionari.

9. «Tramontane», núm. 296, Perpinyà (Pasqua 1948), reproduït a *Terra Nostra*, núm. 33, Prada (1979), p. 67b i a Joan SOLA i Pere MARCET i SALOM, «Bibliografia de Pompeu Fabra», *Homenatge a Pompeu Fabra 1868-1948. Fidelitat a la llengua nacional. Biografia. Antologia. Bibliografia*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, Institut d'Estudis Catalans (Catalans II-lustres, 12), 1998, p. 213.

10. BDLLC, volum I, 1902-1903, p. 162, citat per F. de B. MOLL, *Epistolari de Pompeu Fabra a mossèn Antoni M. Alcover*, Barcelona, Els Llibres d'Or, 1969, p. 21 i 22.

11. Citat per MOLL, *Epistolari...*, 1969, p. 22.

En el número de febrer esmenta també Fabra junt amb altres estudiosos que han tocat el tema de l'ortografia:¹²

Fa temps que treballam per formular un sistema ortogràfich lo més senzill y llògich possible, aprofitant els notables estudis de D. Manuel Milà y Fontanals, P. Jaume Nonell, D. Tomàs Forteza, D. Pompeu Fabra, mossen Marian Grandia y altres...

Encara, en el número de març del mateix any Pompeu Fabra, ja com a resident a Bilbao, figura com a col·laborador del Diccionari amb el número 309.¹³

En l'epistolari publicat per F. de B. Moll de les cartes de Fabra a Alcover tenim sis cartes datades el 1903. En la primera, del 18 de febrer, Fabra diu que llegeix amb gran interès el *Bolletí del Diccionari de la llengua catalana* i que l'article de Melcior Cases sobre la / palatal li n'ha suggerit un de seu sobre el mateix tema i demana a mossèn Alcover si seria possible donar-lo a conèixer en la revista.¹⁴ En la segona carta, del 2 de març, l'assabenta que li ha enviat l'article i li fa algunes consideracions tipogràfiques sobre l'edició i de pas li fa saber que a Bilbao té «molta feina que no té res que veure am les meves aficions filològiques».¹⁵

En la tercera carta, del 24 d'abril, Fabra contesta al dubte que té mossèn Alcover sobre algunes qüestions ortogràfiques com la grafia d'alguns mots: *apte/atte*, *abnegació/annegació*, *cap-sa/catsa*. Davant el dubte sobre la representació de l'assimilació que fa el dialecte mallorquí d'aquests grups Fabra es demostra partidari de les grafies no assimilades «ja que l'assimilació que ha tingut lloc en *atte*, *annegació*, *catsa* es un fenomen dialectal, estrany a moltes varietats del català».

En la quarta carta, del 20 (?) d'agost, Fabra s'interessa per l'article de resposta d'Alcover a un altre de Menéndez Pidal i li demana també pel seu propi estudi sobre la / palatal.¹⁶ La carta cinquena, del 19 d'octubre, s'ocupa de diverses correccions al seu article a publicar en el BDLLC i que aparegué en el vol. I (1902-1903), p. 562-569, amb el títol *La representació de la / palatal en català*.¹⁷ En la sisena carta, de l'1 de novembre, s'interessa per saber si mossèn Alcover havia rebut les correccions a l'esmentat article i li comenta: «No oblido la meua promesa d'escriure pera'l *Bolletí* una serie de cartes sobre ortografia; solament que per ara, entretingut en treballs que no tenen res que veure am la filologia, no m'es possible posar-me a la tasca.»¹⁸

12. Citat per MOLL, *Epistolari...*, 1969, p. 22.

13. Citat per MOLL, *Epistolari...*, 1969, p. 22.

14. MOLL, *Epistolari...*, 1969, p. 21. L'article es publicà amb el títol «La representació de la "l" palatal en català», BDLLC, volum I (1902-1903), p. 562-569 (novembre 1903).

15. MOLL, *Epistolari...*, 1969, p. 23.

16. MOLL, *Epistolari...*, 1969, p. 29. L'estudi de mossèn Alcover fou publicat al BDLLC (vol. I, p. 209-556), amb el títol «Questions de llengua y literatura catalana».

17. MOLL, *Epistolari...*, 1969, p. 31-32.

18. MOLL, *Epistolari...*, 1969, p. 35.

De l'any següent conservam una carta datada a Bilbao el 14 de març. Aquí Fabra li comenta que els seus amics Casas i Massó havien lliurat a mossèn Alcover un exemplar del seu *Silabari català*¹⁹ i del *Tractat d'ortografia catalana*²⁰ que aquest mateix any Fabra havia publicat a Barcelona. D'altra banda expressa el seu parer, desfavorable, sobre dues altres qüestions ortogràfiques que mossèn Alcover li havia proposat: la representació de la vocal neutra amb un signe únic i la de les guturals davant *e/i* amb *ch* i *gh*. A més trobam el primer esment a la possible realització del Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana, sobre el qual Fabra es mostra en principi prou escèptic:²¹

Me parla d'un congrés de sintaxis (per què *sintaxis*?) i em demana l meu sentit sobre l mateix i que li indiqui temes per tractar-hi. Jo no crec que sigui actualment oportú aquest congrés. Si algun dia s vol fer-ne un, ha de ser segurament dintre de molt temps, quan, després de llargs estudis fets per persones competents, s'hagi esbrinat exactament quina part de la sintaxi moderna es deguda a l'influència castellana i quina part es el resultat de la força evolutiva de la mateixa llengua catalana. Llavors, si les dites persones (millor dit, sabis) han arribat a solucions descastellanisadores identiques, pot esser profitosa una reunió de literats en la qual aquelles donguin a conèixer les llurs solucions i aquestes siguin adoptades; i, adhuc en el cas de no haver-se arribat a solucions identiques, pot encara esser profitosa una reunió aon se discutiren les raons en favor i en contra de cada una de les solucions. Però, ara per ara, en cada punt hi hauria una gran diversitat de parers, que s defensarien am més apassionament que coneixement real de la cosa. S'arribaria a algun acord? Dificilment. I en cas d'arribar-hi, seria sempre precisament la *bona* solució la que triomfaria? No seria més aviat la defensada am més traça? Jo crec que cal encara *estudiar* molt i molt abans de pensar en congressos. No obstant, si s'arriba a efectuar el que vostè proposa, a la cooperació que li han ofert els meus companys de *l'Avenç*, junti la meva...dintre de lo que es compatible am la meva absència.

Passen després dos anys sense correspondència. Fabra, en una vuitena carta datada el 18 d'abril del 1906, ho esmenta i es plany també del fet que no hagi rebut en aquest lapse de temps el *Bolletí*. A la fi de la carta li demana insistentment els temes del Congrés, que ja ha sol·licitat «sempre inútilment» als seus amics Massó i Cases.²² Mossèn Alcover fa menció d'aquests fets en el BDLLC (vol. III, p. 66 i 67):²³

En Pompeu Fabra. ¿Qui no'l coneix, per poch que's preocupi dels estudis gramaticals catalans? La seua competència es indiscutible; l'estudi del català es l'ideal suprem de tota la seua

19. P. FABRA, *Silabari Català*, Barcelona, Biblioteca Escolar de «L'Avenç», 1904.

20. P. FABRA, *Tractat de ortografia catalana*, Tipografia «L'Avenç», 1904.

21. MOLL, *Epistolari...*, 1969, p. 39 i 40.

22. MOLL, *Epistolari...*, 1969, p. 43.

23. Citat també per MOLL, *Epistolari...*, 1969, p. 44.

vida. Per atzars de la fortuna, se troba a Bilbao regentant una càtedra de Química, pero segueix impertèrrit y més acorat que may sos estudis de sempre. També 'l convidàrem p'el Congrés, tot d'una que 'ns vingué l'idea de ferlo just de la Sintaxis, y l'home no acabava de veure la seua oportunitat. Com axamplàrem el projecte y resolguérem que fos un Congrés de la Llengua Catalana, el tornàrem convidar; però no li arribà l'envit. Enterat ell de lo que's tractava, demanà diferents vegades la llista dels temes, que may li arribà, fins que a la fi ens ha escrit una postal dia 18 d'abril, y ens es arribada, demanantmos aquella llista y dient que fa prop de dos anys que no reb el *Bolletí*, y això que le hi hem enviat constantment. Li hem remès de bell nou tot el tom II. !Deu fassa que sia arribat! Li hem dit que, si no li agrada cap dels temes proposats y no escullits, que 'n propos un del seu. De manera que'en Pompeu Fabra també sostindrà un tema a n-el Congrés. !Bé mos va, gràcies a Deu! ¡Ja es segur que n'estaràn ben contents tots els amichs de la llengua catalana, de que'n Fabra alsí la veu a n-el Congrés. !Bé pinta la cosa!

El Congrés, efectivament, tingué lloc a Barcelona del 13 al 18 d'octubre de 1906,²⁴ i Fabra, encara professor a l'Institut Tècnic de Bilbao, hi presentà a la fi una comunicació sobre *Qüestions d'ortografia catalana*,²⁵ molt ben rebuda pels assistents, per bé que la premsa no se'n féu gaire ressò.²⁶ Ocupà també una de les vicepresidències de la Secció Filològicohistòrica junt amb mossèn Marian Grandia, Pere Vidal i Mateu Obrador, mentre que mossèn Alcover n'ocupava la presidència i els secretaris foren Joaquim Cases-Carbó i Emili Vallès i a més el nom de Pompeu Fabra figura com un dels congressistes honoraris.²⁷ D'altra banda, Fabra presentà quatre esmenes a les ponències de M. Costa i Llobera,²⁸ Antoni M. Alcover,²⁹

24. *Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana*, 2a ed. facsimil, Barcelona, Fundació Segon Congrés Internacional de la Llengua Catalana, 1985. N'hi ha àmplia ressenya en BDLLC, vol. III, n. 6, agost-setembre 1906, p. 135-254.

25. *Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana*, 2a ed. facsimil, Barcelona, Fundació Segon Congrés Internacional de la Llengua Catalana, 1985, p. 188-221.

26. Fabra mateix ho recorda al seu amic Massó i Torrents en una carta des de Bilbao estant de l'11 de febrer de 1910, quan comenta la manca d'atenció de *La Veu de Catalunya*: «*La Veu*, com sempre. Te'n recordes que llavors del Congrés de la Llengua Catalana, publicaven el retrat de mossen Nonell, tot no donant cap importància a la meua intervenció en el congrés i a les meves conferències? Son mala gent.» Inclòs a Xavier LAMUELA i Josep MURGADES, *Teoria de la llengua literària segons Fabra*, Barcelona, Quaderns Crema, 1984, p. 232. [Assaig]

27. *Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana*, 2a ed. facsimil, Barcelona, Fundació Segon Congrés Internacional de la Llengua Catalana, 1985, p. 11 i 27.

28. *Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana*, 2a ed. facsimil, Barcelona, Fundació Segon Congrés Internacional de la Llengua Catalana, 1985, p. 119-122. El títol de l'aportació de mossèn Costa era «La preposició a en l'acusatiu». Tingué esmenes per part de mossèn Alcover (p. 122), P. Fabra (p. 123) i una «observació» per part de Pier Enea Guarnerio (p. 123). Costa s'avingué amb mossèn Alcover i Fabra a fer la redacció definitiva de la conclusió (p. 683).

29. *Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana*, 2a ed. facsimil, Barcelona, Fundació Segon Congrés Internacional de la Llengua Catalana, 1985, p. 124-128. El títol de la ponència era «Concordància del participi ab el terme d'acció». Tingué una esmena total per part de Fabra (p. 129). No hi hagué acord i es passà a votació. Fabra guanyà per un sol vot (122 contra 121 per a mossèn Alcover, p. 694). Vegeu recompte de les votacions del Congrés en les pàgines 694-696.

Bernat Obrador³⁰ i Víctor Oliva.³¹ Per bé que en principi aquestes esmenes foren ben rebudes almenys, mossèn Alcover degué sentir-se una mica ferit en el seu amor propi. En principi no féu res coneixedor però anys més tard comentà el fet en un dels manifestos.³² L'any següent, el 1907, el *Bolletí* duu una breu nota sobre alguns articles publicats per Fabra a *El Poble Català*³³ i una ressenya elogiosa però crítica d'un treball de Fabra: «Les e toniques du catalan» publicat a París en la *Revue Hispanique* (núm. xv, 1906, p. 9-23).

Passa llarg temps fins que tinguem la pròxima carta, datada el 9 d'abril de 1909. Queda ja enlloc la fundació de l'Institut d'Estudis Catalans, el 1907. En aquesta carta Fabra des de Bilbao fa saber a mossèn Alcover que havia fet efectiva la subscripció com a membre de la Societé de Dialectologie Romane, fundada per Schädell amb seu a Brussel·les i de la qual mossèn Alcover era el representant a les terres de parla catalana.³⁴

També d'aquest any tenim notícia d'una carta de Fabra al folklorista Rossend Serra i Pagès. Ens il·lustrarà per a conèixer l'interès de Fabra per la llengua viva dialectal però també una certa reticència envers la tasca de mossèn Alcover com a dialectòleg. La carta és datada a Bilbao el 22 de setembre de 1909.³⁵

30. *Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana*, 2a ed. facsimil, Barcelona, Fundació Segon Congrés Internacional de la Llengua Catalana, 1985, p. 130-135. El títol de la ponència era «Del ús dels verbs auxiliars catalans». Mossèn Alcover hi presentà una esmena addicional que fou acceptada pel ponent (p. 135). Hi hagué una altra esmena addicional per part d'Armengol Puig i Sais i una esmena total per part de Fabra (p. 136 i 137). Per bé que hi hagué una «resposta» de Bernat Obrador no hi hagué acord i es passà a votació. El ponent guanyà per 202 vots contra 181 per a Fabra (p. 694).

31. *Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana*, 2a ed. facsimil, Barcelona, Fundació Segon Congrés Internacional de la Llengua Catalana, 1985, p. 150-161. El títol de la ponència era «Sobre procedencia y ortografia de la x catalana». Mossèn Alcover hi féu una esmena addicional que fou acceptada pel ponent (p. 162). Per contra no acceptà l'esmena total que li féu Fabra. També hi feren esmenes Joseph Alcoverro i Ramon Goig, tampoc no acceptades. En la votació Fabra guanyà per 207 vots contra 177 del ponent (p. 694).

32. En el cinquè manifest, publicat en el BDLLC, vol. XIII, gener-abril 1924, n. 5, mossèn Alcover deia: «Dins el Congrés de la Llengua ja me combaté D. Pompeu furiosament sense haverlo jo provocat en lo mes minim. Lo que hi ha que jo just per haver mogut lo del Diccionari i lo del Congrés li resultava una provocació desvergonyida i inaguantable que ell en cap de les maneres poria tolerar.» (p. 211).

33. El BDLLC (vol. III, setembre a desembre de 1907, p. 404), comentava així els treballs que Fabra havia anat publicant en *El Poble Català*:

«Questions Gramaticals: Durant aquest any, n'ha tractades algunes el notable filòlech català y bon amich En Pompeu Fabra demunt *El Poble Català* de Barcelona, bax dels següents títols: El "doncs" causal, dia 21 de mars, El pronom adjectiu "qual" dia 28 de mars, Les terminacions -ENCIA, -ANCIA, dia 4 d'abril, Tornant al "doncs" causal, dia 16 de matx, Formes Verbals guturalisades, dia 23 de matx, La combinació pronominal "els hi" dia 6 de juny, L'article neutre dia 13 de juny, L'intercalació d'un guionet entre'l verb i el pronom, dia 20 de juny. Ens alegrem molt de qu'en Fabra vaja il·lustrant ab la seua competencia indiscutible les moltes questions gramaticals catalanes, que tant y tant ho han mester.»

34. MOLL, *Epistolari...*, 1969, p. 45.

35. Inclou a Albert MANENT (ed.) *Pompeu Fabra: 31 cartes*, Barcelona, Barcanova, 1990, p. 117 i 118.

Me sembla molt bé tot el que m diu en la seva carta; es clar que es no sols molt convenient, sino imprescindible i urgentíssim fer l'estudi complet de totes les variants dialectals catalanes.

Mossen Alcover sembla que hi treballa; tot sovint ens ho fa saber ell mateix en les descripcions dels seus innumerables viatges: «A Arbucies, en haver dit missa, ens dedicarem a estudiar la fonètica de la localitat...(?): Ell està fent, doncs, l'estudi en qüestió; vostè ho sap prou; i, com que en la seva carta no me'n parla, me penso que es que vostè no té gaire confiança en la feina que pugui fer l'Alcover, i que.l seu propòsit es que.ls treballs se fassin prescindint dels del filòleg mallorquí. Crec que pensa bé; però ja veu totes les dificultats de la tasca que.ns anem a posar al damunt? Pensi en els inconvenients de no poder fer un mateix les observacions, en l'incultura filològica de la nostra terra (quins delegats trobarèm?), pensi que jo no visc a Catalunya ni puc venir-hi sovint... Això no vol dir que la cosa sigui impossible: però sí difícil. Vostè estudiï-la bé i vagi-men parlant; i desde ara compti amb la meua col·laboració.»

Mossèn Alcover dóna compte en el *Bolletí* corresponent al gener de 1911 de la publicació iminent de la *Gramàtica catalana* de Fabra en aquests termes:³⁶

Una nova «Gramàtica catalana»

Es la del notable filòleg i bon amic nostre en Pompeu Fabra. Ens digueren ara a Barcelona que ja l'acaben d'estampar, i que formarà un tom ben considerable. Sembla qu'està en castellà per que se'n puguin servir els qui només saben aquexa llengua i desitjen aprendre la nostra. Beníssim! Deu fassa qu'aviat quedi llesta, i la poguem ensaborir i se'n puguin aprofitar tots els qui estan a n-el cas d'aprofitarse'n, que son tants i tants. Donada la gran competència d'en Fabra en qüestions gramaticals i filològiques, la nova gramàtica ha d'esser ben interessant i una passa grossa cap a la regeneració i restauració de la nostra llengua estimadíssima.

I arriba l'any 1911, en què es creà la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans (9 de maig), de primer amb el nom d'Institut de la Llengua Catalana. Els membres de la Secció eren mossèn Alcover, com a president, Lluís Segalà, com a vicepresident, mossèn Frederic Clascar, com a bibliotecari, Pompeu Fabra, com a dipositari, Josep Carner, com a secretari, i els poetes Àngel Guimerà, que no hi va assistir mai, i Joan Maragall, que morí al cap de molt poc temps. De fet, però, els dos únics filòlegs o lingüistes especialitzats en el català eren Alcover i Fabra i, curiosament, cap dels dos no vivien a Barcelona, el primer s'havia de desplaçar a les reunions des de Mallorca i l'altre, Fabra, vivia encara a Bilbao.

Els objectius de la Secció Filològica eren ben clars i hi havia darrere la personalitat d'Enric Prat de la Riba: «La seva missió primera, primordial, és descobrir i formular les lleis gramaticals del nostre idioma, escatir i fixar les seves formes ortogràfiques, inventariar el lèxic català totalment, integralment, amb filiació etimològica, amb notació fonètica, amb totes les varietats dialectals,

36. BDLLC, vol. vi, gener de 1911, n. 1, p. 212.

amb l'evolució històrica dels mots, amb l'àrea geogràfica de cada un, amb l'expressió gràfica de les coses que cada paraula ha representat o representa, amb la definició científica de les mateixes.»³⁷

Poc temps després de la creació de la Secció Filològica, Fabra escriu, el 30 de maig, encara des de Bilbao, a mossèn Alcover i li manifesta el seu desig de tornar a Barcelona. D'altra banda li recorda que el que és prioritari és l'elaboració del diccionari i de la gramàtica i li comenta la conveniència d'adquirir determinats llibres sobre romanística i sobre el procés de normativització de les llengües romàniques:³⁸

Amic estimat. Sempre he desitjat tornar a Barcelona; però ara n'estic desficiós, puix crec que tots plegats podem fer una bona feina. Tant de bo que 'l curs vinent el poguéis ja passar a Barcelona; en Prat i en Puig hi poden fer molt, i això m fa esperar que l curs actual serà el darrer que passaré a Bilbao. Deu ho faci! De totes maneres aquest estiu pens anar a Barcelona aprofitant les vacances; d'ací a un mes, doncs, me tenen segurament entre vostès. Llavors podrem parlar llargament sobre la manera de fer el diccionari i la gramàtica. Se tracta d'una feina grossa, llarga, i la primera cosa que cal fer es estudiar un bon metode de revisió dels materials recollits, revisió que ns anirà fent veure les llacunes a omplir, els estudis a fer, etc. per a arribar a fixar la significació de cada mot, traçant-ne l'origen, l'història, l'empleu literari, etc. Respecte a la gramàtica, potser hauriem de començar fent un inventari de les principals qüestions sintàctiques, morfològiques etc. a fi d'anar recollint els materials necessaris per a resoldre-les amb tot coneixement. Ara, per escrit, me fóra difícil concretar més... Però no hem de trigar a veure-ns (dins d'un mes) i llavors podrem tenir llargues sentades, en què podrem fixar mètodes, tasques, etc. N'he rumiades de coses en el meu exili de Bilbao! No esper sinó trobar-me entre ls meus, especialment entre vostès, companys d'Institut, per començar a treballar de fort i de ferm, intensament, *pro lingua nostra!*

La revista de Filologia etc. me sembla be; però no cal precipitar-s'hi; i sobretot no ns ha de distreure de la cosa principal: el diccionari i la gramàtica. Molt be que ls estudis que caldrà fer per a aquestes dues obres vagin apareixent en una revista; però que ls treballs se facin sempre pensant en el diccionari i en la gramàtica!...

El 17 de setembre del mateix any, Fabra tramet una altra carta a mossèn Alcover demanant-li confirmació de la pronúncia mallorquina d'un reguitzell de mots. És just dir que en tots els casos Fabra anava ben encaminat. La informació li era necessària per a la seva *Gramàtica catalana* que sortí l'any següent. En la segona part de la carta s'interessa per l'adreça de mossèn Costa. En la *Selecta* de la seva *Gramàtica* havia decidit incloure un poema d'aquest poeta mallorquí i hi havia un mot que potser valia la pena de canviar per una altra variant formal. Fixem-nos, però, en el to, prudent, respectuós, en la manera de procedir de Fabra:³⁹

37. Citat per MOLL, *Epistolari...*, 1969, p. 49.

38. MOLL, *Epistolari...*, 1969, p. 47 i 48.

39. MOLL, *Epistolari...*, 1969, p. 51 i 52.

Sab on viu mossèn Costa y Llobera? Li ho deman perquè en la seva *Cala gentil* (que pos a la meua gramàtica) trob un *acaramullar* que supòs sinònim del nostre *acurumullar*, i voldria demanar-li de reemplaçar-lo per aquest si es que, en efecte, té 'l mateix valor. Podria vostè demanar-li-ho de part meua? Se tracta de saber si tindria ell cap inconvenient que *acaramullar* fos reemplaçat per *acurumullar* (si no li sembla bé tal canvi, la poesia anirà, naturalment, amb el seu *acaramullar*), i al mateix temps, com traduiria en castellà el dit mot i el mot *corfondre* (que també figura en la seva poesia...

Poc dies després, el 13 d'octubre, en una altra carta li demana com es pronuncien uns determinats mots a Mallorca i quina és la traducció al castellà d'alguns altres. Sens dubte també es tractava de mots que apareixien en els textos d'autor mallorquí que havien d'anar en la *Selecta* de la seva nova gramàtica.⁴⁰

De l'any 1912 tenim tres cartes, en la primera, datada el 3 de març, Fabra, encara a Bilbao, explica el seu desacord amb la composició de la comissió per a estudiar les propostes de reforma ortogràfica i urgeix mossèn Alcover perquè influeixi en Prat de la Riba i pugui tornar a Barcelona on junts podrien fer molt bona feina en la Comissió:^{41,42}

La comissió de bases d'ortografia! Curiós: hi ha una secció de filologia, i quan se tracta de fixar l'ortografia (tasca que indiscutiblement pertoca a la dita secció), tothom hi intervé, tothom hi diu la seva... Jo ja vaig declarar que no'm semblava pas bo el procediment adoptat; però van retreure'm el reglament, que disposa que'ls acords sobre ortografia havien d'ésser presos per l'Institut en ple. Perfectament; però l'estudi previ de les qüestions, l'estudi dels avantatges i dels inconvenients de les diferents solucions, el treball de redactar les regles, de formar les llistes de les excepcions, tot això no ho havia de fer la secció de filologia? Van dir que no, que era preferible una comissió formada per individus de totes les seccions; i vet-aquí aquesta comissió de bases d'ortografia que tant desespera a vostè... Ja me'l figur, a vostè, l'únic filòleg d'una comissió encarregada d'una tasca ... filològica!

Crec, com vostè, que convé molt que jo vingui a estar a Barcelona. Vostè i jo junts fariem feina profitosa i ens imposariem; els punts a discutir, els discutiríem vostè i jo sols, i un cop posats d'acord (qu'ns hi posariem) llavors no'ns caldria témer entrebancs de cap mena. Ja ho crec que vostè ha de desitjar que jo vingui; com jo, en el seu cas, desitjaria la vinguda de vostè. Però quan podré venir? M'han de donar una càtedra de l'Universitat industrial tot seguit que'l govern concedeixi a aquesta la subvenció que té promesa. Però quan vindrà aquesta subvenció? I jo dic: mentre s'espera això de l'Universitat industrial, no's podria trobar alguna altra cosa, interina, perquè pogués venir a Barcelona desde'l curs vinent? Vostè hauria d'empenyer a

40. MOLL, *Epistolari...*, 1969, p. 53.

41. La comissió de bases d'ortografia era formada pels membres de la Secció Filològica, tres membres de la Secció Històrico-Arqueològica (Antoni Rubió i Lluç, Miquel dels Sants Oliver i Jaume Massó i Torrents) i dos de la Secció de Ciències (Pere Coromines i Eugeni d'Ors).

42. MOLL, *Epistolari...*, 1969, p. 55 i 56.

En Prat, sacudir una mica la seva calma, que'l temps passa i cal aprofitar-lo, puix tenim feina llarga. Faci-li veure que es indispensable la meva presència a Barcelona. Li agrairà força son amic que'l saluda cordialment.

La carta següent, datada el 8 d'abril, a Bilbao, pel to que adopta i les coses que s'hi comenten, ens fa veure les trifulgues i l'ambient intern que hi devia haver entre els components de la Comissió:⁴³

Una cosa no entenc, en aquesta embullada i còmica qüestió de les *Normes*, i es que mentre vostè 'm demana esmenes a fi d'allargar la cosa, En Montoliu, que desitja també donar-hi llargues, m'escriu: «Per Déu, doncs, no envieu pas cap esmena per més que reclamin, i en tot cas doneu una excusa qualsevol!» Qui he de creure? Per altra part, el 22 de març, jo reb (enviat per en Montoliu) un ofici signat per n'Ors en el qual, amb data del 5, se'm feia saber que'l 15 finava 'l termini d'un mes concedit per presentar esmenes; de manera que, suposant que jo volgués presentar-ne, ja no.y deuria ésser a temps. No és pas que desitgi presentar-ne. Esmenes a què? Si de cas haurien d'ésser contra-esmenes; puix jo mantinc totes les solucions que vam acordar l'estiu passat (així ho he escrit a n'Ors), rebutjant doncs totes les esmenes que posteriorment s'han anat presentant i que, segons sembla, han donat per resultat un veritable esguerro; i dic segons sembla, perquè tant vostè com en Montoliu me parlen del paper ridícul que farà l'Institut si s'arriben a aprovar les *Normes* en el seu estat actual. Cregui'm, estimat amic, que tot això de les *Normes* m'ha causat un fort disgust. De què ha servit el treball que vaig fer l'estiu passat? En la meva absència, l'han trocejat; i després, quan la gent hi descobreixin tota mena d'incongruències, què pensaràn dels que ells creuràn que.n son els autors? Perquè, qui donarà entenenat a la gent que.ls autors no.n son els filòlegs sinó.ls amateurs? Com li dic, jo estic molt disgustat amb tot això que passa, i he pres un determini: no intervenir mai més en cap tasca col·lectiva de l'Institut fins que sigui a Barcelona. Ací a Bilbao, faré la gramàtica francesa que.m van encarregar i tots els llibres que vagin encarregant-me, però no.m demanin res més. No.m demanin, doncs, res per a l'*Anuari* (aon no estic segur que.ls «xambons» no.y vulguin també posar les mans); facin en tot com si jo no.y fos. Respecte al sistema d'en Schädel, me sembla que ja'n podriem trobar algun de millor; pero si tant bo .l troben,.adoptin-lo; jo no tinc temps ara per notar-ne .ls defectes i proposar-hi esmenes. De Bilbao estant, és difícil ocupar-se eficaçment de tot això i sobretot de fer-se escoltar! Ja veu el que ha passat amb les *Normes*, vaig ésser aquí, vaig treballar-hi de valent i després què? Jo desig ardentment venir a Barcelona per colaborar amb totes les meves forces a les tasques de la Secció; però mentre .n sigui absent, no vull encarregar-me d'altra cosa que de treballs individuals com ara es la gram. francesa...

L'altra carta va sense datar però per les referències que s'hi fan creim, com Moll, que és també del 1912. En aquesta lletra Fabra ens parla ja dels altres dos estipendiats, mossèn Grieria i Barnils, que s'havien incorporat també a l'IEC no com a membres sinó com a secretaris-re-

43. Moll, *Epistolari...*, 1969, p. 57 i 58.

dactors, com també Montoliu. S'hi parla, entre d'altres coses, de la impressió de l'*Anuari*, que havia de contenir un treball de Griera.⁴⁴

Sabem, d'altra banda, per diversos conductes que mossèn Alcover procurà defensar els estipendiats i que intentà sense èxit que entrassen com a membres de la Secció Filològica. Fabra, Carner i Prat de la Riba, però, no hi vingueren a bé. Poc temps a venir el mateix Alcover tingué problemes amb mossèn Griera.

Mentrestant el mateix any 1912 Fabra passa a viure a Barcelona i pot prendre possessió de la càtedra de llengua catalana el 5 de novembre «ab un concurs selectíssim de deixebles, tot un floret, que vertaderament honren el catedràtic», segons mots del mateix mossèn Alcover.⁴⁵

44. MOLL, *Epistolari...*, 1969, p. 61. Moll en referir-se a aquest *Anuari* fa el comentari següent: «Ara bé, aquest *Anuari* no arribà a sortir amb aquest títol; es començà a imprimir a la Ciutat de Mallorca, però hagué d'interrompre's per deficiències de la impremta, per precipitació en la correcció de proves i, segons sembla, per defectes ortogràfics del Dr. Griera, als quals en Fabra havia de posar remei. Tot això succeïa en l'estiu de 1912, i d'aquell temps cal considerar datada la carta a què ens referim. El treball de Griera que s'imprimia a Mallorca era la seva tesi doctoral, i deixà, efectivament, d'imprimir-s-hi. Es publicà a Barcelona: ocupa el volum IV de la Biblioteca Filològica de l'Institut de la Llengua Catalana.

»En lloc de l'*Anuari*, la Secció Filològica publicà com a òrgan propi el *Butlletí de Dialectologia Catalana*, en el primer número del qual (1914) aparegué el treball de mossèn Griera titulat *Notes sobre'l parlar d'Eivissa i Formentera*. Una part d'aquest treball havia aparegut amb el títol *El parlar d'Eivissa i Formentera* en el BDLC, vol. VII, p. 365-374, i dues inoportunes notes que mossèn Alcover hi havia intercalat havien provocat una enèrgica i ben justificada protesta de l'autor.» (p. 63).

45. El DCLLC (vol. VII, novembre-desembre 1912, n. 8, p. 194 i 195) en duu la ressenya corresponent sens dubte escrita pel mateix mossèn Alcover: «La Càtedra de Llengua Catalana a Barcelona.

»Ja sabeu que la meritíssima Diputació de Barcelona fundà mesos enrera una Càtedra de Llengua Catalana, anomenant per ocupar-la el notable filòleg i amic nostre benivolgut en Pompeu Fabra, catedràtic de Química a l'Escola d'Enginyers de Bilbao. El nostre bon amic deixà la càtedra de Bilbao per ocupar la de Barcelona, que li va més per les seues, demostrant ab això una volta més el seu agrosolat patriotisme. Però llavò se presentà una altra qüestió ben espínosa: ¿aont s'alsaria aqueixa càtedra? ¿Dins quin casal? A la Diputació no hi havia badiu avinent ni oportú.

»L'ideal de tots els fills de la Patria era l'Universitat de Barcelona. Lo natural era que el grandiót casal d'aquella Universitat acobitiàs la càtedra de la nostra llengua estimadíssima; pero tothom recordava lo que anys enrera succeí quant els Estudis Universitaris Catalans demanaren lloc a l'Universitat de Barcelona per llurs càtedres, que el Consell d'Instrucció Pública de Madrid los negà tal peticció perque an aquelles càtedres s'usava la llengua catalana. Son passats cinc o sis anys, i la causa del catalanisme ha fetes unes quantes passes, gracies a Deu, p'el camí de les reivindicacions de la Patria; per això lo que se negà fa cinc o sis anys, ara ho han concedit, gracies a Deu. Se demanà an el rector de l'Universitat de Barcelona, Ecm. Sr. Baró de Bonet, amic nostre particular, que pogués en Fabra fer la seua assignatura a una de les aules de tal Centre d'ensenyansa superior, i l'Excm. Sr. Rector degué fer les consultes que calien; lo cert que contestà afirmativament, gracies a Deu. I en Fabra comensà el seu curs de llengua catalana a una de les aules de l'Universitat de Barcelona dia 5 de novembre ab un concurs selectíssim de deixebles, tot un floret, que vertaderament honren el catedràtic.

»Nosaltres, naturalment, en tenim una alegria grossa de tot això per lo que es i per lo que representa: un nou triuntf i una passa ben llarga p'el camí de les nostres reivindicacions cap a l'enaltiment de la nostra llengua cent voltes benivolguda.

»La nostra enhorabona més coral an en Fabra, que ab tant de profit i gloria porà servir l'estimada del seu cor i del nostre, la llengua catalana, demunt aqueixa càtedra benhaurada de l'Universitat de Barcelona; la nostra enhorabona més coral a la may prou alabada Diputació barcelonina, qu'ha fundada i dotada aqueixa càtedra gloriosa; la nostra enhorabona més coral a l'Excm. Sr. Baró de Bonet, perque ha glorificat el seu Rectoratge de la Universitat, acobitanthi, soplujanthi la Càtedra de Llengua Catalana.

»Grans mercès a tots els qui han contribuít d'un vent o altre a que totes aqueixes coses sien un fet, un fet gloriós, que encoratja i umpli de delit, gaubansa i briu el cor de tots els bons fills de la Patria. Beníssim.»

A la fi, el 24 de gener de 1913 són signades les *Normes ortogràfiques* per tots els membres de les tres seccions, les quals seran publicades en diversos llocs i ocasions.⁴⁶ Cal dir que mossèn Alcover, per bé que hi trobava emperons, les acceptà, les donà a conèixer a través del *Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana*, animà a seguir-les i en féu el seguiment en aquesta mateixa publicació.⁴⁷

El 4 de març del mateix any Fabra tramet una breu carta a mossèn Alcover en què li remet unes proves i li prega «que no les publiqui sense abans haver escoltat els seus companys de Secció».⁴⁸ Dos dies després, en una altra nota Fabra insisteix a pregar a mossèn Alcover que no publiqui les seves normes.⁴⁹ Aquí es feia esment a una sèrie de casos especials que a parer de mossèn Alcover no eren recollits en les *Normes* generals i que es referien a la representació de determinades formes dialectals illenques. Fabra temia que l'exemple no fos seguit també per altres territoris de la llengua. Mossèn Alcover no publicà aquestes normes especials junt amb les oficials en el BDLLC, però sí que ho va fer en forma d'opuscle independent fent constar que eren cosa seva i no de la Secció Filològica.⁵⁰ D'altra banda, mossèn Alcover feia ressenya en el

46. Vegeu Joan SOLA i Pere MARCET I SALOM, «Bibliografia de Pompeu Fabra», *Homenatge a Pompeu Fabra 1868-1948. Fidelitat a la llengua nacional. Biografia. Antologia. Bibliografia*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, Institut d'Estudis Catalans (Catalans Il·lustres, 12), 1998, p. 151-153.

47. Mossèn Alcover publicà amb un comentari precedent el text de les *Normes ortogràfiques* en el volum VII del BDLLC, corresponent als mesos de febrer-març de 1913 (p. 217-219 i 225-238) poques setmanes després d'haver estat signades. En les pàgines 247 i 248 parla ja amb goig de l'«Acceptació de les *Normes ortogràfiques*» per part d'una sèrie de periòdics i corporacions i cases editorials. En el número següent (núm. 10, mesos d'abril-juliol de 1913, p. 289) esmenta en una nota els Impugnadors de les *Normes ortogràfiques*. En el mateix número (p. 308) hi ha una altra nota adreçada «An els impugnadors de les *Normes* de l'Institut» i tot seguit es fa menció de «Més adhesions a les *Normes* ortogràfiques de l'Institut d'Estudis Catalans» per part de diversos periòdics, entitats i escriptors. Encara, en el mateix volum, al núm. 13, dels mesos de novembre-desembre de 1913 (p. 398-400) figura una nota sobre «Els inimics de les *Normes ortogràfiques* van de rota-batuda» en què es dona notícia de l'acceptació de les *Normes* per part del Cos d'Adjunts dels Jocs Florals. Prest hi hauria, però, una reacció per part dels antinormistes fet sobre el qual mossèn Alcover parla en una altra nota amb el títol «Altra volta el marruella de les *Normes*» publicat en el *Bolletí*, vol. VIII, gener-febrer 1914, p. 251 i 252.

48. MOLL, *Epistolari...*, p. 65.

49. MOLL, *Epistolari...*, p. 67-69.

50. L'apèndix que mossèn Alcover publicà en opuscle a part tenia per títol *Normes especials pels escriptors balears* amb data de 28 de març de 1913. En nota feia constar: «Aquestes són exclusivament nostres, sense que l'Institut d'Estudis Catalans hi tengué art ni part». En realitat, el DCVB (vol. VII, febrer-març 1913, núm. 9) havia publicat una nota inicial adreçada «A tots els nostres amics» (p. 217-219) que acabava així:

«Més avall posam aqueixes bones de *Normes*, perquè volem que constin dins la col·lecció del BOLLETÍ, que bé s'ho mereixen; i darrera elles, en posam unes quantes més que volem proposar an els balears, tant els qui conren literàriament el català que s'parla an aquestes illes com els qui per motius d'oportunisme, fundat en raó, empen dins llurs escrits les formes dialectals casolanes, tan gentils, suggestives i escaients. Ho farem així per lo quant l'Institut no ha considerat del cas devallar an aqueixes particularitats.» (p. 219). El text de les *Normes* de l'Institut ocupa les pàgines 225-238. A la fi del número hi ha una nota titulada «Escoltau!» (p. 248) que diu així:

Bolletí dels mesos d'agost-setembre d'una notícia lloatòria que havia aparegut feia alguns mesos a la revista *Catalunya* sobre les explicacions entorn de fonètica catalana que Fabra feia en la seva càtedra.⁵¹

Vénen després tres cartes més, una datada el 28 d'agost de 1914 en què Fabra respon negativament a una requesta de diners de mossèn Alcover, segurament sobre la subvenció anual que l'any anterior havia aprovat la Diputació per a l'*Obra del Diccionari*. Segons la carta la causa de la manca de fons era la guerra europea.

Segueix després una nova carta sense datar però que Moll amb bon criteri creu del 1915 perquè es fa al·lusió a una de les malalties, greus, que mossèn Alcover tingué aquest any. De bell nou s'hi parla de la qüestió del cobrament d'unes dietes i Fabra prega a mossèn Alcover que li envii el compte de les cèdules fetes, «que pens que ben aviat li podré pagar en tot o en part». D'altra banda, Fabra fa un esment que demostra el mal ambient que hi devia haver en la comissió en l'etapa de reforma de les *Normes ortogràfiques* que acabà amb la publicació del *Diccionari ortogràfic* del 1917.⁵²

D'ortografia, com sempre: quatre senyors que no saben de què va...

La pròxima carta, del 5 de juny de 1915, contesta a un mossèn Alcover segurament enfadat per la tardança en el cobrament d'unes dietes per assistències a les sessions de l'Institut:⁵³

Estimat amic. Tranquilitzis. Tinc el rebut de 325 ptes., import de les seves dietes...

Aquest mateix any 1915, mossèn Alcover s'havia encarregat de la publicació de la *Gramàtica catalana* de Tomàs Forteza que havia quedat inèdita i que havia estat premiada anys enrere, el 1881, en el Certamen de Fires i Festes de Palma. En el pròleg, llarguíssim, de l'obra, datat el 9 de juny de 1914, fa esment de Fabra, com a nova promesa dels estudis gramaticals del català:

«Dins la plana 219 prometiem unes normes supletories pels escriptors balears per resoldre certs problemes ortogràfics relacionats amb les formes dialectals d'aquestes illes i que les *Normes* de l'Institut no toquen perquè no es aquest llur objecte. Alguns amics estimadíssims ens han cridada l'atenció sobre el perjudici que ara per ara porien dur tals normes supletories a les de l'Institut, suposat l'apassionament i la rabia amb que n'hi ha que combaten i botxinegen les d'aquest. Deferents a l'indicació de tals amics, suspenem l'inserció an el *Bolletí* d'aquelles supletories fins i tant que se sia espasada de tot la maror contra l'obra de l'Institut. Els escriptors balears que vulguen sobre la solució que donam a dits problemes ortogràfics que brollen de les formes dialectals d'aqueixes illes, que ens ho demanin particularment, i tendran ben aviat la nostra contestació, si Deu ho vol.» (p. 248).

51. BDLLC, vol. VII (agost-setembre 1913), núm. 11, p. 360, amb el títol *Notes de lingüística catalana*.

52. MOLL, *Epistolari...*, 1969, p. 73.

53. MOLL, *Epistolari...*, 1969, p. 75.

Poc abans del P. Nonell, comença a donar-se a conèixer come gramàtic caporal en Pompeu Fabra. Totd'una que sortí al mig, ja's va veure que era de ronyó clos i que s'hi faria ben amunt dins el cel de la llingüística catalana...

I continuava enumerant les obres que Fabra havia publicat fins aquell moment. Després, continuava:⁵⁴

Això és el bell esplet llingüístic que fins avui ha donat en Fabra, alt honor de la filologia catalana, amb la ventatge de que encara està a la flor del mon i pot fer i hem de creure que, amb els anys que li resten de vida (Deu fassa que siguen tants com jo voldria i li deman) augmentarà tal esplet una cosa fora mida, i que el farà capitar meravellosament. No és dup-tós que de tots els filòlegs coetanis del mestre Forteza, en Fabra és el qui ha alcançada una formació científica romanista més refilada i alta de punt i el qui ha demostrat tenir més dots gramaticals, fora el mestre Fortesa. ¿Qui en tenia més dels dos? No m'atrevesc a sentenciar. Lo únic que diré, és que en Fabra encara no ha publicada cap fonètica ni cap morfologia de la nostra llengua de tanta d'extensió i tan a fondo com les que constitueixen la present *Gramàtica*. En Fabra ha tractats molts de punts de fonètica i de morfologia i els ha tractats admirablement, però no n'ha publicada cap de obra de conjunt més que darrerament la seua *Gramàtica*, que és preciosa com cap altra d'elemental n'hagen escrita de la nostra llengua; però al cap i a la fi és elemental, ja que la fonètica no hi té més que 54 planes, molt més petites de tamany que les del mestre Fortesa, i la morfologia n'hi té 72 amb 54 més que n'hi ha de Formació de Paraules, que en rigor és també Morfologia. Lo que hi ha, que en Fabra amb aquesta *Gramàtica* i amb les altres obres seues demostra tenir el suc de cervell i la preparació científica que cal per compondre no sols una gramàtica elemental, sino una de fonamental, enfondint tant com el Mestre Fortesa; però de totes maneres encara no ho ha fet, i per lo mateix la fonètica i la morfologia del Mestre Fortesa són encara les majores, les caporals de totes les que's coneixen de la llengua catalana; encara no n'hi ha d'altres que les contrapassin ni les arribin.

D'altra banda, mossèn Alcover inclou també les obres de Fabra en el *Pertret per una bibliografia filològica de la llengua catalana*, publicat també com a apèndix al *Bolletí*.⁵⁵

Mentrestant, a principis de novembre del 1915, Fabra i mossèn Clascar es desplaçaren a Mallorca per a demanar a mossèn Alcover la calaixera amb les cèdules recollides fins aleshores per a l'elaboració del futur Diccionari. Segons conta el mateix Moll, «una de les raons que tra-gueren a rotllo per decidir mossèn Alcover, va ser que, segons digueren, era un moment oportuníssim per a fer el trasllat d'aquell moble a Barcelona, perquè estaven preparant-se eleccions

54. Tomàs FORTEZA Y CORTES, *Gramàtica de la Lengua Catalana*, 1915, p. 63-65.

55. BDLLC, apèndix del vol. VIII (agost-desembre 1915), n. 8, amb peu d'impremta datat el 1915 i amb numeració pròpia (114 pàgines). El títol complet és: *Pertret per una bibliografia filologica de la llengua catalana del temps més antic fins a 31 de desembre de 1914*. La bibliografia de Fabra surt en les pàgines 39 i 40.

municipals, i per a la candidatura de regidors que Prat de la Riba havia formada seria d'un gran efecte propagandístic poder dir que gràcies a ell l'Institut havia obtingut la famosa i prestigiosa calaixera». ⁵⁶ Prest es va veure que no era més que una excusa per a poder convèncer més fàcilment mossèn Alcover i, de fet, ja veurem que el canonge en un dels manifestos conta, dolgut, el fet punt per punt. ⁵⁷

Passen dos anys més, molt moguts, i la darrera carta de Fabra, molt breu, datada el 17 de juliol de 1917, és simplement la notificació de l'aprovació d'una factura de mossèn Alcover per valor de 48 pessetes i el compromís de remetre-li aquesta factura amb una altra de 190 pessetes a través de Barnils. ⁵⁸

Pocs dies després, l'1 d'agost de 1917, mor Prat de la Riba, l'home de govern que tingué, entre molts altres mèrits, l'habilitat de poder fer congeniar i posar d'acord gent ben diversa de caràcter i d'interessos ben diferents. Mossèn Alcover tingué en ell sempre un amic fidel i un bon conseller. Mort ell, les coses anaren de manera ben diferent amb el seu successor, Puig i Cadafalch.

Entretant havien passat una sèrie d'esdeveniments que contribuïren a distanciar de cada vegada més mossèn Alcover i l'Institut d'Estudis Catalans, més concretament la Secció Filològica, de la qual seguia essent el president.

Al febrer de 1917, mossèn Alcover demanà a En Fabra què havien fet de la reforma de les *Normes*, i aquell li digué que la Secció Filològica l'havia acceptada tal com ell la proposava. Causà gran estranyesa a mossèn Alcover que haguessin aprovat la reforma de les *Normes* en una sessió a la qual ell —el president— no havia assistit. Al maig del mateix any, en una sessió plenària de l'Institut i també en absència de mossèn Alcover (que no hi havia estat convocat), hi hagué brega forta sobre la reforma de les *Normes*. En una altra sessió plenària que tingué lloc al gener de 1918 i a la qual mossèn Alcover no pogué assistir, es llegí un escrit seu en què impugnava la reforma per haver estat aprovada il·legalment, es deslligava d'observar les *Normes* i no es considerava obligat a observar el sistema nou (reformat) mentre no l'haguessin discutit i aprovat per via reglamentària. ⁵⁹

Mossèn Alcover fa esment d'aquest fet en el BDLLC en el número de gener del 1918 i ho fa en els termes següents: ⁶⁰

Aclaració de re ortographica.

Una cosa hem de fer avinent perquè certs esquitarells no ens venguen ab cinc sous quatre sous. Quant dins el febrer de 1913 l'Institut d'Estudis Catalans publicà les seues *Normes*

56. F. de B. MOLL, *Un home de combat (Mossèn Alcover)*, 3a ed. Mallorca, Ed. Moll, 1996, p. 105.

57. Mossèn Alcover també fa una breu ressenya del trasllat en el BDLLC, vol. VIII, núm. 8, agost-desembre 1915, p. 254, amb el títol *La Calaixera del Diccionari*.

58. MOLL, *Epistolari...*, 1969, p. 77.

59. MOLL, *Un home de combat*, p. 169 i 170.

60. BDLLC, vol. X, núm. 1, gener 1918, p. 2 i 3.

ortogràfiques, se comprometé el *Bolletí* solemnement a observar-les, lo qual ha cumplit tan bé com ha sabut. Però ara en nom de l'Institut de la Llengua Catalana és sortit un nou sistema ortogràfic modificant notablement les *Normes*, que ens agrada més que no aquestes, però que, de tan sabiament com l'han fet, de tant de predomini que hi han donat a l'element etimològic demunt el fonètic, ara resulta massa mal d'observar i per lo mateix poc pràctic, imponent-se per això una simplificació, si no volem que la gent, esglaiada de tants d'emperons com los posa tal sistema per escriure en català, no acabi per tornar an el castellà, que de fet té una ortografia molt més accessible que no la novíssima que en nom de l'Institut acaben de publicar.

L'any 1913 se publicaren les *Normes* ab tota la solemnidad ritual que calia, ab la firma de tots els membres de l'Institut d'Estudis Catalans; ara el nou *Sistema ortogràfic* que reforma i redressa les *Normes*, s'és publicat sensa altra firma que la d'en Pompeu Fabra, firma per nosaltres respectabilíssima, que ens agrada ferm come norma directiva fins allà on vulguen els seus admiradors, entre els quals ens contam, mentres no arribin a l'extrem de fer-la-mos coactiva, puis la nostra dignitat de sers racionals no admet en matèries doctrinals ni disciplinars altra norma coactiva que la veu suprema del Representant de Déu demunt la terra quant defineix ex cathedra en matèria de fe i costums. De manera que el nou sistema ortogràfic ens sembla doctrinalment admirable, i l'adoptam come norma directiva, però no exclusiva ni indefectible. I ho deim devant devant, perque sempre ens han corprès la claredat, la lògica i la conseqüència.

Arreconades les *Normes* p'el nou *Sistema ortogràfic*, el compromís d'observar-les que el *Bolletí* contregué l'any 1913, romàn capbrevat i desfet, recobrant la llibertat d'acció que tant escau a la nostra nissaga i que ab ajuda de Deu i de la Mare de Deu volem que siga tota per be, profit, enaltiment i glòria de la nostra benvolguda llengua catalana.

Era evident que hi havia mar de fons, i tal com explica F. de B. Moll en *Un home de combat* hi havia alguns fets que eren tot un presagi de gran tempestat. Un d'ells era l'article que mossèn Alcover publicà al *Bolletí* amb el títol «Què ha d'esser la llengua literària».⁶¹ Moll indica que «per bé que l'article no anomenava ningú, però estava escrit en to de recriminació no gens dissimulat, parlava de "certs revetlers de Barcelona" que sostenen la desbaratada i sublevadora tesi de que el català de Barcelona ha d'esser la norma i la llei i la cifra del català, i tot lo altre que es parla fora de Barcelona, a Catalunya occidental, en el Rosselló, en el Vallespir, Conflent, Cerdanya i Capcir, a les Balears, en el Regne de València, ha d'esser mirat i dejectat com a repussai, com a morques, com a dialecte pudent, corromput, tirador i que no té per on agafar...»⁶²

En realitat les desavinences entre mossèn Alcover i els «instituters», com li agradava de dir al canonge, venien d'anys enrere i havien anat conformant una bolla especialment verinosa amb diversos ingredients que no es torbarien a rebentar en forma d'un manifest sorollós. Sens dub-

61. BDLIC, vol. x, núm. 4, abril 1918, p. 49-54.

62. MOLL, *Un home de combat*, p. 163 i 164.

te, en aquest sentit, degué representar un cop baix la carta que mossèn Alcover rebé signada pel secretari de la Secció Filològica, Josep Carner, el 2 de juliol de 1917. En aquesta carta, aparentment molt diplomàtica, amagava ras i curt la voluntat de prescindir de mossèn Alcover de la presidència efectiva de la Secció Filològica. En rudes hom li retreia que la seva presència a l'entitat «malauradament ha hagut d'ésser més nominal que efectiva», que hi havia «una diferència de temperament que ben segur per manca d'ocasions (encara que també per oblit de nostres precis amistosos) no ha pogut convertir-se en veritable solidaritat», pel que fa a les *Normes ortogràfiques* entenien que és «inoportuna, després de deliberar sobre aquest punt, la publicació de les notes que darrerament tinguéreu l'amabilitat de donar-nos a conèixer», pel que fa a l'*Atlas lingüístic* defensaven la gestió de mossèn Griera, el qual havia pres la iniciativa de l'obra «amb mètodes de comprovada eficàcia», trobaven inoportuna la col·laboració de mossèn Alcover en l'obra i pensaven que mossèn Griera era qui havia de dirigir l'obra «fins i tot descomptant les raons de més simplicitat, major urgència i major economia que abonen el seu estil de treball». D'altra banda, es planyia que «en el *Bolletí* de vostra direcció i personalíssima confecció s'ataquin criteris de l'Institut» essent com era, mossèn Alcover, el president de la Secció i per això, conclouia: «Ja sabeu el concepte que sempre hem tingut de què la publicació de vostre *Bolletí*, era una anomalia; però, ara, ja no tenim més remei que dir-vos que entenem del tot incompatible la publicació del *Bolletí* amb el caràcter de membre actiu de l'Institut de la Llengua Catalana.»⁶³ A la fi, vistes aquestes raons, s'oferia a mossèn Alcover la presidència honorària de l'entitat. Mossèn Alcover, però, malgrat les ganes que segurament tenia de contestar de manera fulminant no ho va fer i preferí esperar a fer una sèrie de gestions per tal d'arribar a un acord.

Pocs dies després, l'1 d'agost de 1917, morí Prat de la Riba. Mossèn Alcover començà aleshores les visites a diverses personalitats. F. de B. Moll en la biografia citada ho conta per menut.⁶⁴ En resum, però, podem dir que mossèn Alcover s'entrevistà el 25 de novembre de 1917 amb Vallès i Pujals, president de la Diputació, el qual li digué que en parlàs amb Puig i Cadafalch, nou president de la Mancomunitat. Aquest li digué que la Secció Filològica era autònoma i que no hi podia fer res. Mossèn Alcover li advertí que publicaria un manifest contant les seves queixes. Puig s'ho prengué com una amenaça. Alcover li digué que no ho era perquè l'havia avisat. Dos dies després, mossèn Alcover s'entrevistà amb Cambó i aquest es mostrà ben disposat a intentar arreglar el conflicte. Vallès i Pujals i Puig i Cadafalch s'entrevistaren amb mossèn Alcover i li demanaren com creia que es podia arreglar. Alcover proposà dividir la Secció en dos departaments autònoms: la Secció Filològica pròpiament dita, amb els filòlegs i els «tres estipendiats» (Barnils, Griera, Montoliu) i la Secció d'Expansió de la Llengua, amb els poetes i humanistes. Així ho exposà també per escrit adreçat al president de la Diputació en data de 5 de desembre de 1917 (amb el títol «Redreç de l'Institut de la Llengua Catalana») i tot fent algunes referències con-

63. Vegeu text sencer de la carta en MOLL, *Un home de combat*, p. 174-177.

64. MOLL, *Un home de combat*, p. 177-185.

duents a un funcionament més pragmàtic de l'entitat. A la fi el president de la Diputació convocà mossèn Alcover i Fabra a una reunió el 4 de febrer de 1918. En definitiva, Vallès i Pujals proposava «que la Secció Filològica posàs a les ordres de mossèn Alcover tota la part lingüística (Diccionari, Laboratori de Fonètica, Butlletí de Dialectologia Catalana, Inventari Aguiló, etc.) amb llur personal (senyors Barnils, Griera i Montoliu i els altres subalterns), amb el pressupost corresponent i amb completa autonomia respecte dels altres membres de la Secció Filològica». Fabra ho acceptava tot, fora que els tres «alemanys» (com anomenaven familiarment els tres exestipendiats Barnils, Griera i Montoliu) entrassin a ser membres de l'Institut. Com que mossèn Alcover havia ofert a aquells tres senyors que hi entrarien, considerà que aquella oposició de Fabra feia impossible l'acord.⁶⁵ Entretant hi ha la queixa de mossèn Alcover a Cambó i la carta de resposta d'aquest, datada el 8 de febrer de 1918, en què es lamenta del fet: «La seva carta em dóna molta pena, i n'és la part més grossa el no veure clar lo que pugui fer jo, després de lo fet fins ara, per a evitar que es consumi una injustícia amb qui, com vostè, tant ha fet per Catalunya...»⁶⁶

Moll fa referència en la seva biografia a un esdeveniment que semblava que en principi podia resoldre favorablement la situació:⁶⁷

Al cap de pocs dies rebé una carta d'un amic que li recomanava que escrivís al president de la Diputació i a en Fabra dient-los que estava conforme que els tres filòlegs —Barnils, Griera i Montoliu— no entrassin a l'Institut, posat que ells ja s'hi resignaven perquè pogués ésser viable la solució proposada pel senyor Vallès i Pujals. Així ho va fer, i el 20 d'abril anà a veure el president, que li digué que el senyor Puig i Cadafalch tenia la solució. L'endemà s'entrevistà amb ell, però el trobà inflexible contra l'autonomia que mossèn Alcover demanava i el president li concedia per a l'obra del Diccionari. Així es féu impossible l'avinença, i mossèn Alcover se n'anà molt disgustat i admirat de veure que, després que el president i el senyor Fabra havien acordat la solució, el senyor Puig la tirava per terra per un punt de vista personal seu.

La conseqüència, quasi immediata, és prou coneguda i el 13 de maig mossèn Alcover demanà al president de la Diputació la calaixera amb les cèdules del *Diccionari*, que es trobava dipositada a l'Institut, i l'endemà mateix mossèn Alcover anà amb un carro i uns bastaixos a la Diputació i carregaren la calaixera en el vaixell que feia la línia cap a Mallorca.⁶⁸

Tots aquests fets precipitaren naturalment la queixa pública en forma de manifest que mossèn Alcover tenia intenció d'exposar. Fins aleshores, havia aprofitat per demanar de parer a diver-

65. MOLL, *Un home de combat*, p. 180 i 181.

66. MOLL, *Un home de combat*, p. 181.

67. MOLL, *Un home de combat*, p. 181 i 182.

68. MOLL, *Un home de combat*, p. 182.

sos amics de pes què trobaven que havia de fer.⁶⁹ Hi hagué respostes per a tots els gusts, però degué predominar el parer que valia la pena denunciar públicament les queixes que tenia i a la fi en el *Bolletí* de juny-setembre de 1918 aparegué el primer manifest, datat el 7 de juny de 1918.⁷⁰ Cal dir que per bé que el to era dur no insultava encara les persones. Les acusacions certament eren greus i segurament en bona part mossèn Alcover devia tenir raó. El mateix Moll en *Un home de combat* fa un bon resum de les principals queixes i acusacions de mossèn Alcover:⁷¹

1. Que els col·legues de la Secció Filològica feren malbé el pla del Diccionari que tenia mossèn Alcover i els dels doctors Barnils i Grieria (p. 86-93).

2. Que en les sessions de la Secció Filològica hi havia poca puntualitat i es perdia molt de temps en converses inútils (p. 97).

3. Que alguna consignació votada pels diputats a favor del Diccionari s'aplicà a altres treballs de la Secció (p. 98-101).

4. Que el secretari d'aquesta obrava amb lleugeresa, amb excessiva llibertat i amb inconsciència de les obligacions del càrrec (p. 101-106).

5. Que en discutir-se el projecte de normes ortogràfiques presentat per Pompeu Fabra, s'acordà que cadascú presentàs per escrit el seu parer; el presentaren mossèn Alcover i el senyor Rubió i Lluch; el d'aquest desaparegué; del de mossèn Alcover no se'n parlà, i en la discussió definitiva el consideraren massa llarg i ni tan sols el llegiren en sessió (p. 106-107).

6. Que l'Institut havia establert les *Normes* per a les seves publicacions, però els seus amics les aclamaren com un sistema que tothom havia d'observar, i així provocaren una reacció en el Cos d'Adjunts dels Jocs Florals, la formació d'una Acadèmia de la Llengua Catalana en el si de l'Acadèmia de Bones Lletres contrària a les *Normes*, i la formulació d'unes normes especials per al valencià, elaborades pel pare Lluís Fullana (p. 108-109).

7. Que quan en la preparació de l'*Atlas lingüístic de Catalunya*, encarregada a mossèn Grieria i a mossèn Alcover, sorgiren discrepàncies de criteri científic entre ells dos, en Fabra i els altres de la Secció Filològica feren costat a en Grieria, i quan mossèn Alcover demanà a aquest que li enviàs llibretes per a fer l'enquesta per a l'*Atlas*, aquell no les hi envià perquè en Fabra li havia dit que suspengués la remesa perquè volia dur l'assumpte de l'*Atlas* a la Secció, la qual cosa era desautoritzar el president (Alcover) davant un subaltern (Grieria) (p. 119-122 i 129-130).

69. Moll explica: «Abans de publicar-lo, l'havia mostrat i n'havia consultat la conveniència als seus grans amics Joan Alcover, mossèn Costa i Llobera, Miquel dels S. Oliver i Antoni Rubió i Lluch. Tots quatre li donaren la raó, però quant a l'oportunitat de publicar el Manifest no hi hagué unanimitat de parers. Els dos primers l'hi desaconsellaren (encara que reconeixien que no era un escrit violent); n'Oliver li digué que no tenia altre remei que publicar-lo; i el Dr. Rubió li digué que seria millor que se n'anàs silenciosament de l'Institut, com havia fet en Miquel S. Oliver.» (MOLL, *Un home de combat*, p. 182 i 185).

70. BDLLC, vol. x, juny-setembre 1918, núm. 6, p. 81-160. L'endreça del manifest era: «An els Srs. Diputats del Principat i a tots els amadors de la Llengua Catalana».

71. MOLL, *Un home de combat*, p. 167 i 168.

8. Que pràcticament la Secció no admetia com a catalana la llengua de les comarques, sinó únicament la del català central, i ho raona per les modificacions que la Secció féu introduir en la traducció de *Mireia* per Maria Antònia Salvà i també per diversos casos d'omissió i de fixació de formes lingüístiques comarcals en la *Gramàtica* de Pompeu Fabra (p. 134-141).

Vegem, però, quines referències hi ha a Fabra en aquest primer manifest. De primer quan mossèn Alcover explica el que ha fet per la llengua catalana explica:⁷²

D'altre vent, mort D. Tomàs Fortesa l'any 1898 i ferit de gota el Dr. Balari la primavera de l'estiu de 1901 i embarriolat D. Pompeu Fabra ab els mal-de-caps de guanyar-se la vida donant lliçons de química i no gosant els altres gramàtics catalans investir l'Obra del Diccionari tal com jo l'havia plantetjada, per falta de qui ho pogués i ho volgués fer, jo haguí d'aguantar la mestra, promovent per tot arreu la gran feynada, escrivint centenars i centenars de cartes an els centenars i centenars de col·laboradors que teníem de cap a cap del territori de la llengua...

A la fi del capítol sobre «Incuria i ineptitud de la Secció Filològica per dur endavant l'*Obra del Diccionari*» mossèn Alcover acabava així:⁷³

¿Com s'explica que el senyors de la Secció Filològica no hagen notat res d'això ni hagen tractat de posar-hi remey? Doncs s'explica per la falta absoluta d'interès en l'Obra del Diccionari; sols se son cuydats de obstruir el meu pla, de tallar-me les cames per que no pogués fer res, per condemnar-me a la inacció més completa.-Demostra també lo poc que.s preocupen aqueys senyors de l'Obra del Diccionari el fet de que no s'acosten per res may a les Oficines del Diccionari que l'Institut tè montades. No ho proven d'arrambar-s'hi a veure com va la feyna lexicogràfica. No hi ha més que Don Pompeu Fabra que s'hi acost, perque hi té l'oficina de sos importantíssims estudis. Com som a Barcelona, hi faig una passada cada dia i devegades m'hi pas tres o quatre hores. Doncs may n'hi he vist cap dels senyors de la Secció, fora d'en Fabra. Ni en totes quantes de sessions jo he assistit, recort que may n'hagen tractat de tals oficines ni de la feyna que s'hi fa, si jo no ho he mogut; i, si no ès estat per fer-hi obstrucció, no ho he pogut conseguir may que'n parlassen sèriament, formalment, consumint el temps de les sessions casi sempre en converses estemporànies, que no tenien res que veure ab les tasques de l'Institut.

Un dels episodis en què prengué part Fabra fou el de la famosa calaixera que contenia les cèdules dels col·laboradors que des de tot el territori arribaven a mossèn Alcover per a l'*Obra del Diccionari*. Mossèn Alcover ho comenta en el manifest en capítol a part amb el títol «El pas de la calaixera»:⁷⁴

72. BDLLC, vol. x, juny-setembre 1918, núm. 6, p. 83.

73. BDLLC, vol. x, juny-setembre 1918, núm. 6, p. 93.

74. BDLLC, vol. x, juny-setembre 1918, núm. 6, p. 94 i 95.

L'any 1913 funda la Secció les Oficines del Diccionari General, i a les hores un senyor de la Secció, sense mirar bé lo que deya, s'esclamà en sessió: «Ara ja no caldrà dur la Calaixera, perquè ab aquestes oficines pronte tendrem tot el cabal llingüístic que inclou la Calaixera i molt més!» Jo callí esperant esperant poder-li tornar la pilota an el joc. Efectivament, passaren dos anys, i aquell mateix senyor mudà tant de pensament, que dins el setembre de 1915 s'espitxa a Mallorca, i se presenta a ca-meua per dur-se'n la Calaixera a l'Institut. Sembla que era el mateix dia que me viaticaren (dia 19) per orde dels metges. La meua gent donà a entendre an aquell senyor que fins que fossen passades aquelles circumstàncies tan estremes no hi havia que pensar en res d'allò. Supòs que aquell se'n degué tornar a Barcelona; però la primeria de novembre s'entrega bell nou a ca-meua ab D. Pompeu Fabra per dur-se'n la Calaixera. Jo ja començava a anar bo i ja me deixaven conversar ab la gent, i tenguí molt de gust de rebre tal visita per l'afecte que jo sempre havia professat a mos companys de Secció, no obstant la conducta estranya que sovint havien seguida envers de mi. Me digueren que eren venguts per demanar-me la Calaixera a fi de poder-la aprofitar per l'Obra del Diccionari, i que m'entregarien les 1.300 pessetes d'aquelles 160.000 cèdules (l'any 1912 me'n havien donades 300) p'els col·laboradors que les havien omplides; i que seria una gran oportunitat dur la Calaixera llavò a Barcelona, perquè, com hi havia d'haver les eleccions municipals, per l'èxit de la candidatura de Retgidors que En Prat de la Riba havia formada, seria una gran cosa poder dir que p'en Prat de la Riba la Calaixera era venguda a l'Institut, puy això aumentaria al prestigi de D. Enric. A mi ja no'm porien tocar una tegla més sensible que la D. Enric, al cel sia; i diguí tot d'una que sí, que se'n duguessen la Calaixera, i que diguessen de part meua an els electors barcelonins que fessen costat sempre a D. Enric Prat de la Riba, columna i llumener major de la Pàtria. Se'n dugueren la Calaixera, i jo comaní an el meu criat que, en arribar *La Veu de Catalunya*, per espay de dues o tres setmanes, miràs si deya res de la calaixera i m'ho lletgís, puy jo estava segur de que *La Veu* en donaria conte i en parlaria en la campanya electoral que a les hores feya per dites eleccions. Això creya jo ab lo que aquells senyors m'havien dit de que havien d'aprofitar la Calaixera per fins electorals.

Doncs bé mirà mon criat i altres de la meua família *La Veu de Catalunya* fins que foren passades les eleccions municipals; però en lloc pogueren ni saber en afinar ni aglapir cap article, notícia ni referència sobre la Calaixera ni de que l'haguessen duyta de Mallorca a l'Institut per consideració a D. Enric Prat de la Riba ni menys se dignaren aquells dos bons senyors explicar per escrit ni de paraula una feta tan anormal i irregular. Després m'arribà que els de la Secció Filològica, no me signaren quins, escampaven que la Calaixera era molt poca cosa i que no serviria de gayre. Els centenars de col·laboradors que la m'ompliren, no son d'aqueix parer. Per mi és una cosa sagrada; ho consider un depòsit sagrat que Catalunya me confià, que l'he de guardar per Catalunya i fer-lo servir per allò que vol Catalunya. Per això, en vista de que no venia la solució que m'havien promesa sobre el conflicte que la Secció Filològica m'ha creat, demaní dia 13 de maig la Calaixera an el Sr. President de la Diputació de Barcelona, que m' digué que la me'n dugué; i lo endemà m'embarqué ab ella cap a Mallorca; i a ca-meua torna esser, gràcies a Déu, a la disposició de tots els qui hi tenen part per les cèdules que m'hi han enviades, a la disposició de tot Catalunya, això és, el Principat, Balears i Reyne de València. An el meu testament consign que la Calaixera és de Catalunya, Balears i València i que mos mer-

massors l'han de posar a la disposició de l'Institut d'Estudis Catalans si la vol aprofitar per fer el Diccionari, si me muyr senza acabar-lo. Si la Secció Filològica hi ha gastades devers 2000 pessetes, jo n'hi he gastades moltes més per fer-hi venir les cèdules. Ademés que, essent jo president efectiu de la Secció Filològica, la Calaixera no és sortida de la Secció, guardant-la a ca-seua el president, i no per fer-la minvar, sino per fer-la créixer.

Un altre apartat és dedicat a «Un abús ferest contra la Mancomunitat». Es refereix als diners que en principi havien estat aprovats per a l'*Obra del Diccionari* i que tanmateix anaren a subvencionar les Oficines d'Estudis Orientals a les ordres de mossèn Clascar i de Lluís Segalà i amb Lluís Nicolau d'Olwer com a adjunt. Mossèn Alcover hi havia estat d'acord però havia demanat d'on traurien els diners. Els altres li contestaren que ja ho veuriem. Mossèn Alcover continua d'aquesta manera la narració de la feta:⁷⁵

Però el trobar-ne fou que devers el maig (1917), després d'haver celebrada sessió a l'Institut, s'acosta un de la Secció, crec que era el Sr. Carner i recort que també hi havia D. Pompeu Fabra, i me demanen si vull firmar un albarà per cobrar 10.000 pessetes que digueren que la Diputació (llavò resultà ésser la Mancomunitat) havia votades per l'Obra del Diccionari. Vaig firmar a l'acte, tot content d'aquella bona sort que ens venia demunt tan senza fer-ne contes. —iSí que ens nirà en popa, esclam jo, ab aquestes 10.000 pessetes que ara podrem aplicar an el Diccionari! I aquí un de la Secció, crec que era en Fabra, s'esclama: —Bé, però aquestes 10.000 pessetes no han d'esser p'el Diccionari, sino per les Oficines d'Estudis Orientals.— Però bono, dic jo, no acaben de dir-me vostès que la Diputació havia votades aqueixes 10.000 pessetes p'el Diccionari? —Sí, diuen ells; però an els Diputats los digueren que havien d'esser p'el Diccionari perque sempre estàn disposts a votar p'el Diccionari; i si els haguessen dit que les 10.000 pessetes havien d'esser per unes Oficines d'Estudis Orientals, com no els entra això d'Estudis Orientals an els Diputats, ens haurien enviats a rodar, i no hi hauria hagudes les 10.000 pessetes.

Com vaig sentir aqueix rossinyol, jo romanguí fret i ab els cabells drets, i los diguí ben clar que, si jo no hagués posada la firma, no la posaria, perque allò no era manera de tractar els Srs. Diputats; era abusar de la bona fe i del patriotisme dels senyors diputats.

—Bé, me digueren llavò ells, aqueixes 10.000 pessetes tornaràn l'any qui vé a l'Obra del Diccionari; les Oficines d'Estudis Orientals les hi tornaràn.

Allò m'aturà d'anar-me'n a la Diputació a retirar la firma que havia posada an aquell albarà, per no moure un escàndol. No obstant estava una mica intranquil de tot allò; i un amic de tota confiança que coneix d'aprop els senyors de la Secció, me digué: —¿I que ho creu V. que les Oficines d'Estudis Orientals tornin aqueixes 10.000 pessetes a l'Obra del Diccionari? No ho esperi que les hi tornin!

Sobre tot, les Oficines d'Estudis Orientals devers l'abril ja funcionaven ab lo personal corresponent, i seguiren funcionant fins que feren vacances demunt l'estiu; tancaren les oficines, i sembla que no les han tornades obrir, i digueren que era perque havien acabats els diners que

75. BDLLC, vol. x, juny-setembre 1918, núm. 6, p. 99 i 100.

havien cobrats, gracies an aquella estranya estratagema que he contada de la firma d'aquell albarà.

En el capítol «Quina casta de secretari és el Sr. Carner», en un determinat moment es demana quins mèrits, quines obres té aquest com a filòleg. L'acte seguit posa com a cas contrari el de Fabra:⁷⁶

En Fabra n'ha publicades una partida que confirmen plenament l'alt concepte en que el tenen els romanistes nacionals i estrangers.

Però, de fet, on hi ha més referències a Fabra és en el capítol «El bugat de les *Normes* i sistema ortogràfic»:⁷⁷

Tot d'una que's constituí la Secció Filològica trobaren els companys que calia fer un sistema ortogràfic per les publicacions de l'Institut. Jo elze fiu avinent que això duria molts de disgusts i poc profit pràctic. Els altres cregueren que no seria així, i posaren fil a l'agulla per engarbullar el sistema ortogràfic. D. Enric Prat de la Riba me digué que presentàs jo un projecte i en Fabra en presentaria un altre; discutiríem i acordariem lo procedent. Faig jo el meu projecte, i l'entrec an en Fabra, que sense mirar-lo-se ni obrir el plec, el se posà dins la butxaca, i no n'he sabudes pus noves ni me n'ha parlat may. Jo, que sempre he cregut que l'ortografia és una cosa secundària, puys sense sistema ortogràfic ficso les llengües sàbies i les neollatines pogueren produir llurs grans literatures, anteriors an el segle XVIII, —parlant-ne ab en Fabra, me demostrí disposat a totes les transaccions imaginables per evitar divergències i atènyer l'armonia. I lo bo fonc que, parlant-ne jo ab D. Enric Prat de la Riba de que ens érem entesos ab en Fabra, ell me digué tot rabent: —Sí, perque vostè s'ès entregat a ell. De manera que a D. Enric li sabé greu que jo m'adondàs a l'ortografia d'En Fabra, allà on jo ho feya *pro bono pacis*, per arribar aviat a l'armonia.

En Fabra formulà el seu projecte ortogràfic, resultant-ne les cèlebres *Normes*, que's discutiren de qualsevol manera, sense la deguda preparació, sense madurar ni sospesar la cosa axí com calia. Com prou haguérem discutit, se digué que quiscú presentas per escrit el seu parer, que s'estamparia i tots se'n porien fer càrrec, i llavò seria la discussió definitiva. Jo fiu mon escrit i el present. Crec que no n'hi hagué altre que en presentàs fora del Dr. Rubió i Lluch, l'escrit del qual desaparegué de l'Institut no sabèrem com. El meu no desaparegué ni negú, que jo sàpia, li digué: com va la vida? Ni l'estamparen ni crec que negú el se miràs. Com vengué la discussió definitiva, després de Pascua de 1912, el trobaren massa llarc per haver-lo de sentir lletgir. Ni les honors de la lectura meresqué. En Fabra no prengué part en tal discussió perque era a Bilbao, desempenyant la seua càtedra a l'Escola d'Enginyers d'allà.

76. BDLLC, vol. x, juny-setembre 1918, núm. 6, p. 105.

77. BDLLC, vol. x, juny-setembre 1918, núm. 6, p. 106 i 107.

Una mica més endavant continuava:⁷⁸

Troband-me jo a l'Institut la darrera d'aquell mes, en sessió, hagueren de llegir una carta que mossèn Griera havia enviada. D. Pompeu Fabra se ficà en que tal carta no observava qualque norma de les votades, i ab gran sorpresa meua se deixà dir ab referència a mossèn Griera que no havia de pertènixer a l'Institut el qui no observava les *Normes* de l'Institut. Jo feu observar que, no estant encara promulgades les *Normes*, no eren obligatòries. Els senyors de la Secció hagueren d'acabar per regonèixer aquest principi jurídic; fou ben significatiu que jo els ho hagués de recordar. La darrera d'aquell any i la primera de 1913 fou la votació de les *Normes* en segona i tercera lectura; i no vaig poder conseguir que dins elles se tocassen els problemes d'ortografia del català balear, ni de l'occidental ni del valencià, dient els altres que allà se tractava just del català literari, entenen ells per tal el català barceloní, contra lo qual sempre he protestat i protestaré tota la vida? Quin dret ni categoria literària té el barceloní demunt el català balear, occidental i valencià? Absolutament cap. Donar an el barceloní tal dret i tal categoria ¿no és tal volta crear un centralisme llingüístic, tan pervers com el polític i administratiu dels de Madrid, contra el qual han clamat i clamen sempre els catalanistes, carregadíssims de raó?

Més endavant fa menció d'unes «normes suplementàries aplicades als parlars illencs»:⁷⁹

Dins el mars de 1913, com els meus amics de Mallorca acudien a mi demanant-me com havien d'escriure una partida de coses que les *Normes* no determinaven ni tocaven, feu un projecte de complement de les *Normes*, proposant segons l'esperit d'aquestes una solució an aquells problemes del català balear, i el mostrí an en Fabra, el qual n'enterà D. Enric Prat de la Riba, i tots dos me pregaren que no publicàs allò per no fer mal a les *Normes*, perque donaria motiu a que s'alsàs un tortosí o un lleydetà o un valencià i anunciassen unes altres normes suplementàries per aquelles regions. Jo vaig prometre no publicar-ho demunt el *Bolletí*, i en feu una tirada que just doní a conèixer an els qui me demanaven una solució ortogràfica p'els problemes del català de Mallorca.

Encara, mossèn Alcover comenta també la reforma de les *Normes* iniciada poc temps després i fa menció de la topada amb Carner, de la qual ja hem fet esment. També aquí fa menció de Fabra:⁸⁰

Poc després de publicades i promulgades les *Normes ortogràfiques*, ja se va veure que algunes necessitaven ma de mestre, i brollà lo pensament de reformar-les. D. Pompeu Fabra preparà la reforma, i m'envià la llibreta a on la proposava, devers el març de 1915. M'ho mirí i casi tot me semblà bé; però, com jo a les hores per mort del bisbe era vicari capitular i no hi veyá

78. BDLLC, vol. x, juny-setembre 1918, núm. 6, p. 107 i 108.

79. BDLLC, vol. x, juny-setembre 1918, núm. 6, p. 109. Vegeu també nota 60.

80. BDLLC, vol. x, juny-setembre 1918, núm. 6, p. 109-111.

de feynes i mal-de-caps i ademés me vengueren aquelles dues greus malalties que he dites, que ab un poc més me'n duen a l'altre mon, no pensí pus en la ditxosa llibreta de la reforma ortogràfica, fins que dins el novembre de 1916, que el Sr. Carner i el Sr. Fabra estaven molt cremats de que jo demunt el meu *Bolletí* donàs ventim a llurs esveuvats galicismes, En Carner tengué pit per increparme en sessió de que jo no observava les *Normes*. Li demanà quines *Normes* era que jo no observava, i ja no tengué altra sortida que dir que jo escrivia aczent en lloc de accent. —I quina norma estableix, li dic jo, que s'ha d'escriure -cc- i no -cz- an aqueix cas? L'home no hi sabè contestar, i a les hores en Fabra, per treure'l de l'encallador, digué: —Això no és contra cap norma, sino contra una de les reformes de les *Normes*.— ¿I quant, demanà jo, ha discutida ni acordada l'Institut tal reforma? —Ja la durem, digué en Fabra, a la discussió de l'Institut.— Doncs, diguí jo, en dur-le-hi, ja la discutirem.

Fora de combat en Carner, ja no badà boca pus respecte d'ortografia, i devers el febrer de 1917 un dia demanà an en Fabra que havien fet d'allò de la reforma de les *Normes* que m'havia enviat devers el mars de 1915, i me diu que la Secció Filològica havia acceptada la reforma tal com ell la proposava. Allò naturalment me vengué molt de nou i no me foren bons doblers que els companys de Secció, sense consideració an el càrrec de vicari capitular, que m'absorbia tant l'atenció i el temps, i sense consideració a les meues dues greus malalties que me tengueren tants de mesos rendit ia les portes de la mort, haguessen acordada tal reforma ortogràfica sense escriure'm mitja paraula ni demanar-me'n el meu sentit ni notificar-me que l'haguessen acordada. Ni me'n digueren res quant dins el mars de 1916 refermi les meues anades mensuals a Barcelona. Ab tot i això no fiu res coneixedor esperant que els de la Secció m'exigissen formalment l'observansa de les *Normes ortogràfiques* reformades.

Passen mesos, i la primeria de maig arrip un dimars dematí a Barcelona, i me conten a l'Institut mateix que el vespre abans hi havia haguda una sessió sobre reforma de les *Normes*, que era estada una verdadera batalla entre en Fabra, mossèn Clascar i en Carner d'una banda i n'Ors, el Dr. Rubió i Lluch, en Puig i Cadafalch i en Martorell de l'altra banda. D. Eugeni d'Ors me'n parlà disgustadíssim perque trobava que no s'havien de tocar les *Normes*. Li diguí que jo no en sabia res, i que fins i tot no m'havien convocat, allà on la carta de fundació de la Secció Filològica diu que «a les reunions destinades a prendre acords definitius, donant normes ortogràfiques o d'altra mena al català» «hauràn d'esser convocats» tots «els membres» de les «Seccions o branques de l'Institut». D'això resultava tot una complicació, puys com és elemental en les corporacions que, si celebren sessió sense prèvia convocatòria de tots els vocals, els acords que prenguen els assistents, son nuls i absolutament invàlids, resultava que ho eren els que l'Institut havia presos en tal sessió del vespre abans perque no m'havien convocat a mi, membre de l'Institut i president de la Secció Filològica, puys maldament jo fos a Mallorca, m'havien d'enviar a Mallorca la convocatòria, ja que, quant me feren de l'Institut, a Mallorca tenia la meua residència obligada, i no m'imposaren l'obligació de tenir jo cap representant a Barcelona per rebre les convocatòries.

Més endavant mossèn Alcover retreu a Fabra que en les *Normes ortogràfiques* hagués desconegut un fet de la prosòdia tradicional catalana tan important com l'accentuació esdrúixola de mots com *memòria*, *àrdua*, etc., quan la Reial Acadèmia de Bones Lletres i el P. Nonell ja ha-

vien sostengut la correcta pronunciació d'aquests mots com a esdrúixols tal com feia de costum també mossèn Alcover.⁸¹

Un altre tema tocat en el manifest en què Fabra es va veure implicat fou el de l'*Atlas lingüístic català*, iniciativa dels doctors Barnils i Griera. En veure's alliberat de la vicaria capitular de Mallorca, Griera demanà a Alcover que l'ajudàs en la seva elaboració. Però aviat hi hagué desacords. En rudes les diferències entre Griera i Alcover eren pel fet que mossèn Griera sostenia que només calia entrevistar una persona de cada localitat, mentre que mossèn Alcover era partidari d'escorcollar tres o quatre informadors. A més mossèn Alcover pretenia, amb bon criteri, que pel que fa a noms de botànica, fauna, convenia posar el nom científic i els sinònims populars. D'altra banda, trobava que convenia fer dibuixos de tots els objectes materials que apareixen en el qüestionari i sembla que tampoc no hi havia acord amb la representació fonètica. Mossèn Alcover comentà:⁸²

Però jo may pretenguí que prevalgués el meu criteri en definitiva, i confiava de que finis-finis tot s'arreglaria discutint-ho ab D. Pompeu Fabra, el Dr. Barnils i D. Manuel de Montoliu. Jo estava ben dispost a passar per lo que acordàs la majoria.

Mossèn Alcover presentà la feina feta a Mallorca i la Secció acordà pagar-la. Després anuncià que aniria a Menorca i a Eivissa a fer enquestes i demanà a Griera que li enviàs llibretes d'enquesta en blanc, però:⁸³

Me promet d'enviar-me'n un paquet. No el m'envia, i comàn an el Dr. Barnils que li diga de part meva que el m'enviy a Eyvissa o a Mallorca, i tampoc le hi m'envia; i vaig sebre de bona tinta que, si mossèn Griera no me complí lo promès, fonc que en parlà a D. Pompeu Fabra, i aquest li digué que no m'enviàs el paquet perque ell volia dur la cosa a la Secció Filològica.

Podeu considerar quina impressió m'havia de causar aqueixa actitud de D. Pompeu Fabra. El president de la Secció mana una cosa a un subaltern seu com mossèn Griera en virtut d'un acort de la Secció (això és, que jo continuàs les enquestes de l'Atlas), i D. Pompeu, vice-president de la Secció, revoca i anul·la l'orde del president, com si se fos tractat del darrer dependent de l'Institut. ¿Que D. Pompeu creya que jo obrava malament? Res que dir hauria tengut jo: ell podia acudir a la Secció contra l'orde que jo havia donada de que m'enviassen les llibretes; però les llibretes pertocava enviar-les-me. ¿Quin mal irreparable podia pervenir d'enviar-me les inofensives llibretes a Mallorca o a Eyvissa? El mal més gros just podia esser que jo hi fés feyna cinc o sis dies fins que la Secció hagués resolt, després de sentir-me a mi, que era una de les parts.

Això de primer voler sentir les parts per fer la sentència, és una cosa que està tant dins el bon sentit del poble català, que n'ha fet un adagi segons el quant *quant les parts son oides, se fa la sentència*.

81. BDLLC, vol. x, juny-setembre 1918, núm. 6, p. 113 i 114.

82. BDLLC, vol. x, juny-setembre 1918, núm. 6, p. 121.

83. BDLLC, vol. x, juny-setembre 1918, núm. 6, p. 121 i 122.

Jo n'estava seguríssim de que la Secció Filològica no voldria resoldre que no m'hagués sentit a mi; però feu tot lo contrari.

Rebuda aquella confiança a Eyvissa, m'entrà tal avorriment de veure l'actitut de D. Pompeu Fabra, que a l'acte suspenguí la feyna de l'*Atlas* i escric a D. Pompeu dient-li que ja estava cansat de l'*Atlas* i que havia resolt deixar-ho i emprendre l'escorcoll de la conjugació catalana actual, que fa tants d'anys comensí i tenc tan envant, i que també treballaria en les altres coses que l'Institut me tenia comanades, entre altres, la Bibliografia del Català a les Balears i que esperava que la Secció hi estaria conforme. Fiu això per facilitar la solució del conflicte i que seguissen les coses en pau i concòrdia.

¿Creys que els meus companys de Secció acceptaren aqueixa proposta? Doncs no l'acceptaren, i fins i tot D. Pompeu tengué... l'atenció de no contestar-me, com si no li hagués escrit.

May hauria duyt jo a la Secció cap conflicte que en Fabra hagués tengut ab mi o ab un altre, que no li hagués parlat primer a ell reservadament a fi d'arreglar ho de la millor manera possible, i sensa que els altres se'n temessen. Els fets me demostren que ell no me guarda tal casta de contemplacions, i que, lluny d'evitar-me conflictes, hi aplica el fulminant per fer-los esclatar i llevar-me del mitx.

Poc temps després mossèn Alcover rebé la carta signada per Josep Carner com a secretari de la Secció Filològica i datada el 2 de juliol de 1917 en què en bones paraules després d'una sèrie de consideracions li oferien la presidència honorària. Aquesta carta, reproduïda al *Bolletí*, amb comentaris sucosos en nota a peu de pàgina⁸⁴ i a *Un home de combat*,⁸⁵ degué ser la gota que faltava perquè mossèn Alcover decidís la publicació del manifest. En la publicació de la carta en el *Bolletí*, mossèn Alcover adjunta una sèrie de notes, algunes de les quals dedicades a Fabra:

En la nota 5, per exemple, en comentar la frase, referint-se a l'Institut, «s'ha mantingut en un pla afirmatiu de quieta legislació» diu:⁸⁶

Per llegislar cal tenir «autoritat», i ¿qui ha donada tal «autoritat» a la Secció Filològica? No la hi han poguda donar els qui la crearen, els de la Diputació de Barcelona, puys ells no la tenien en ram d'ortografia. L'autoritat en aquest ram just la hi podia donar la competència acreditada ab obres dels seus membres i que el públic català la hagués reconeguda. Fora d'en Fabra i de mi, cap dels membres de la Secció ha publicada cap obra ortogràfica. An en Fabra i a mi ens ha reconeguda el públic català l'autoritat en ram d'ortografia? Just quelques amics la mos han reconeguda...

En la nota 9, que comenta l'afirmació que mossèn Griera «aplica un sistema de reconeguda valor i fecunditat», mossèn Alcover demana per què aleshores, si el personatge en qües-

84. BDLLC, vol. x, juny-setembre 1918, núm. 6, p. 122-128.

85. BDLLC, vol. x, juny-setembre 1918, núm. 6, p. 174-177.

86. BDLLC, vol. x, juny-setembre 1918, núm. 6, p. 123.

tió està tan preparat, no l'han admès com a membre de la Secció, i acaba la nota d'aquesta manera:⁸⁷

Aquí lo que hi ha en plata, que tots aquells elogis que el Sr. Secretari feu dia 2 de juliol (1917) de mossèn Griera, just elze feu per capxifollar-me a mi. Els senyors de la Secció Filològica son així. !I que un d'ells haja d'esser D. Pompeu Fabra! !Quina pena, senyors! !quina llàstima! !Un filòleg com ell, cridat a fer coses tan grans, haver-n'hi de veure fer de tan... petites!

En la nota 15 en comentar el participi *planyut* que apareix en la carta diu:⁸⁸

Aquest participi analògic, del dialecte «putrefacte» de Barcelona, val un mon. ¿l'ignoren el senyor secretari i en Fabra també que el participi de *plànyer* és plant, de *planctus*, que s'usa encara a Mallorca i l'usaven els nostres clàssics indefectiblement? Però, com el dialecte barceloní, horriblement mestayat i sollat de castellanisme, perdé el «plant» i adoptà el «planyut», el senyor secretari sense comanar-se a Deu ni a santa Maria, m'ensivella aqueix participi bàrbar, figurant-se sens dupte fer-me veure estels de bell de dia.

El capítol «La Secció Filològica no admet per catalana la llengua de Balears, Reyne de València, Catalunya occidental ni Catalunya francesa» ofereix també prou informació sobre els criteris de la Secció pel que fa a la variació lingüística. Aquí mossèn Alcover posa el crit al cel a l'hora de valorar les correccions que la Secció féu a l'edició de *Mireia* de Mistral, elaborada per Maria Antònia Salvà en què un sèrie de formes dialectes illenques foren canviades per les del català central. Mossèn Alcover comença així el capítol:⁸⁹

Sí, senyors, la Secció Filològica practicamente no té per català lo que parlen totes eixes regions, sino just lo que's parla a Barcelona; per ella tot lo que no siga el barceloní, és un dialecte... putrefacte, que no mereix figurar dins els tractats gramaticals que publica del català literari.

La Secció Filològica omet de la manera més absoluta dins el seu sistema ortogràfic els problemes d'ortografia característics de les Balears, Reyne de València, Catalunya occidental i Catalunya francesa, com si tals regions llingüístiques no existissen dins el domini català. Lo sistema ortogràfic de la Secció és just p'el català de Barcelona o català central, com diu en Fabra i companyia. Aquest català es el més tarat i sollat de castellanismes, el més magre, engalavernat, escanyoleit i tastanetjador de tots els dialectes catalans. Tot lo que no és aqueixa casta de català, la Secció Filològica ho té per dialecte goterrenc, fusellador.

Després de descriure per menut les particularitats dialectals de la traducció que foren canviades, acaba així:⁹⁰

87. BDLLC, vol. x, juny-setembre 1918, núm. 6, p. 125.

88. BDLLC, vol. x, juny-setembre 1918, núm. 6, p. 126.

89. BDLLC, vol. x, juny-setembre 1918, núm. 6, p. 134.

90. BDLLC, vol. x, juny-setembre 1918, núm. 6, p. 140 i 141.

Tot això que demunt demunt toc, demostra que la Secció Filològica ab lo seu oracle D. Pompeu Fabra, en lloc de anomenar-se *Institut de la Llengua Catalana*, lo propi seria anomenar-se *Institut de la Llengua Barcelonina*, però encara no la usual dels barcelonins, sinó just així com la s'ha engirgolada D. Pompeu Fabra. Així mateix és un cas de sectarisme com pocs n'hi haja haguts may baix de la capa de Deu!

De manera que aqueys senyors de la Secció Filològica seràn tot lo inemics que ells vulguen del centralisme polític, administratiu, llingüístic i literari de Madrid; però ells de fet son els grans centralistes de Barcelona: pretenen erigir un centralisme llingüístic a Barcelona, tant o més furios, mal-fent, esquerrà, absurd, sensa cap ni peus i sublevador que el de Madrid. No! els centralistes d'allà dessà l'Ebre no son arribats a la feresta atocidat de centralisar el castellà a Madrid. Els de la Secció Filològica resulten més centralisadors, pretenint centralisar el català a Barcelona ab llur bàrbara teoria de que el català de Barcelona és el català normal, literari, i que el català de totes les altres regions és dialecte brossenc, inadmissible, tirador. ¿Hi poden consentir may en res d'això totes les altres regions catalanes? No i mil voltes no! Guerra, doncs, an aqueix centralisme de la llengua catalana! La dignitat de totes les regions catalanes rebutja, condemna i anatemisa tal centralisme.

Una vegada publicat el primer manifest hi hagué reaccions per a tots els gusts. Part de la premsa estigué d'acord amb mossèn Alcover, però *La Veu de Catalunya*, òrgan de la Lliga, atacà el mossèn, i el president de la Mancomunitat, Puig i Cadafalch, en la sessió del 9 de juliol de 1918 féu un discurs violentíssim contra mossèn Alcover. El 23 de juliol la Secció Filològica acordà per unanimitat «la suspensió de les funcions, atribucions i dignitats que com a president de la mateixa tenia el senyor Alcover», indicant a més que a partir d'aquell moment cessava la relació de correspondència amb ell.

Tot plegat, però, ben lluny d'acoquinar mossèn Alcover no va fer més que encendre'l encara més i a partir d'aquí sí que hi ha un desplegament de verinassa contra tots aquells que a parer seu eren mereixedors de rebre branca. En Puig i Cadafalch passava a ser el «rei Herodes de la Mancomunitat» i el «cacic major de Catalunya» i en Fabra el «pontific màxim de la Filologia Catalana, però sevillà», etc.

Indubtablement, davant els manifestes que seguiren a continuació, fins a cinc, mossèn Alcover arribà a perdre la raó, que en bona part tenia al principi i, sobretot, la compostura i el do de l'oportunitat, si més no pel to que adopta, i no queda altre remei que llegir aquests manifestes en clau d'humor i caritat cristiana i procurant treure'n el màxim de profit des del punt de vista lingüístic i literari com una mostra excel·lent de prosa encesa de combat amb multitud de recursos idiomàtics. El segon manifest, datat el 30 d'octubre de 1918,⁹¹ anava dirigit contra *La Veu de Catalunya*, contra Puig i Cadafalch, contra l'Institut d'Estudis Catalans i contra la Lliga. Fabra surt també apallissat aquesta vegada en diversos apartats del segon

91. BDLLC, vol. x, gener-març 1919, núm. 7, p. 253-337. El manifest duia com a títol una simple endreça: «A tots els amadors de la Llengua Catalana».

manifest. Per exemple, en el capítol «Els antifilològics no'm concedeixen l'alternativa. Quina la feren an el Prof. Gauchat», diu:⁹²

Ab tot i això en Fabra, en Segalà i en Nicolau d'Olwer se senten tan «alts filòlegs» i tan «representants de l'assabentament tècnic», que me troben massa poca cosa per haver d'alternar ab mi. Tots aquells grans professors de filologia de França, d'Itàlia, de Suïssa, d'Alemania m'admeten a alternar ab ells, germanivolment, m'obsequien en veure'm, m'escriuen contestant a les meues consultes per les meues produccions llingüístiques. Ara en Fabra, en Segalà, en Nicolau d'Olwer, mossèn Clascar i en Carner me consideren el *Cucut de la Filologia*, una caricatura, un burot, que farà una obra de misericòrdia qualsevol que me llevi del mitx. I ¿com s'explica que aquells grans professors de Filologia de fama mundial fassen tant de cas de mi, i el «alts filòlegs» Fabra, Segalà, Nicolau, d'Olwer, Clascar i Carner en fassen tan poc? S'explica perfectament. Més envant espinzell el caràcter d'en Fabra, i dic que ell se figura esser el primer filòleg del món. Tots els altres filòlegs d'anomenada europea, mundial, en Fabra los se mira per demunt l'espalla i casi no los veu de menudoys i petiteus que los troba; ni si fossen formigues. En Fabra ès així; i com en Segalà, en Nicolau d'Olwer, en Clascar i en Carner juren *in verba Magistri*, això ès, estàn identificats ab en Fabra, a forsa d'entonar-li el *Tu solus dominus! tu solus altissimus!* —tenen de tots els altres filòlegs del mon lo mateix concepte que en té en Fabra, això ès, los tenen tots per inferiors, per una mica de cosa de no res.

El final del capítol de «Les causes del meu conflicte ab la Secció Filològica no foren l'incompatibilitat de caràcters, sino altres més acorades», ens permet entreveure el decantament de forces cap on anava en relació amb Fabra i mossèn Alcover:⁹³

Els altres de la Secció me miraven ab mal ull p'el meu entusiasme per la Filologia, com hi miraren sempre en Barnils, en Montoliu i mossèn Griera, fentlos sempre tot el mal que han pogut. I per allò de que, si vols vèncer els teus contraris, dividexlos, —desde el principi tiraren a dividir-me de l'altre filòleg que hi havia dins la Secció, en Fabra. I coneixent el cayre flac d'en Fabra, la gelosia que té de tots els altres que s'ocupen de filologia, que no vol que n'hi haja cap que li embrut la pesquera ni que se permeti pensar ab el propi cervell i senza subjectarse cegament an el pensar d'ell, del gran Fabra, —se posaren tots an el costat d'en Fabra per no deixarme xorar a mi i tenir sempre postergats en Barnils, en Montoliu i mossèn Griera. Per això en Fabra estigué sempre lligat ab els literats de la Secció contra mi i els tres filòlegs que la Diputació de Barcelona tengué tres o quatre anys a Alemania, Suïssa i París per formarse en filologia i poder així servir la Pàtria enaltint científicament la llengua.

92. BDLLC, vol. x, gener-març 1919, núm. 7, p. 264 i 265.

93. BDLLC, vol. x, gener-març 1919, núm. 7, p. 295.

Mossèn Alcover dedica després dos paràgrafs sencers d'aquest manifest a parlar de Fabra. De fet són tan injusts com divertits i interessants des del punt de vista lingüístic. Un es titula «Idiosincràcia d'en Fabra, pontífic màxim de la Filologia, però sevillà»:⁹⁴

D. Pompeu Fabra sempre ha volgut esser el gallet en ram de filologia dins les Lletres Catalanes. May ha alabat cap altre gramàtic ni filòleg català: ni el gran Milà i Fontanals, ni l'eximi Dr. Balari, ni l'egregi D. Tomàs Forteza. A mossèn Grandia no l'ha volgut pendre may en serio; an el P. Nonell no li ha concedida casi may beligerancia. An el benemèrit D. Antoni Bulbena l'ha tengut sempre com un...home que té coses, això ès, com un pobre errat de contes. A mi casi may m'ha guardat quarter. Quan vaig iniciar l'Obra del Diccionari me feu la bona una miconeua, poca cosa ferm; fins i tot m'envià un article p'el *Bolletí* sobre la grafia de la ele palatal (ll). Havia dit ell dins una conferencia a l'Ateneu de Barcelona devers l'any 1890 que el català s'era acostat tant an el castellà, que el castellà i el català eren una mateixa llengua ab dos jocs de paraules. Cregut jo de que ell volia la descastellanisació del Català i seguríssim de que ell l'havia d'afavorir a tota ultransa i havia d'estar conforme en que lo més urgent era descastellanisar la sintaxis catalana, proposí una sèrie de temes de sintaxis an el Congrés Internacional de la Llengua Catalana l'any 1906, defensanhi lo M. I. mossèn Miquel Costa i Llobera que no cabia posar la preposició a en el terme d'acció (*jo veig en Pere: conec lo rey*); defensanhi Don Bernat Obrador i Billon l'us de l'auxiliar esser en los temps composts dels reflexius i certs verbs de moviment local; defensanhi jo la concordansa del participi ab lo terme d'acció. ¿Qui havia de creure que en Fabra sortís a fer-mos la cuantra? Doncs sí senyor! An aqueys tres temes presentà esmenes, sostenint que lo que nosaltres defensàvem come pura sintaxis catalana, era just propi d'alguns dialectes catalans, i que per lo contrari no se poria considerar come castellanisme, sino una evolució, una tendencia natural de la llengua. De res serví ferli notar que aquelles lleys que defensàvem de bona sintaxis, s'observaren sempre ordinàriament dins les lletres catalanes mentres no hi hagué influència castellana, i que allà on fou més forta l'influència castellana, més desaparegueren aquelles lleys, i allà on fou més fluixa, més se conservaren. Si no fos estat per ell, el Congrés se seria declarat a favor d'aquelles lleys i hauriem redimida més de mitja sintaxis catalana. I ¿com s'explica que en Fabra fes això? Per lo que he dit: que ell no concep que negú puga tenir cap iniciativa ni idea sobre depuració ni dignificació de la llengua catalana, en no esser ell mateix. L'Obra del Diccionari ja adolia d'aquell defecte: no l'havia iniciada ell, i per lo mateix no valia una malla. Aquella depuració de la sintaxis que intentava jo dins mon llibre *Questions de llengua i literatura catalana* i dins el Congrés ab mossèn Costa i n'Obrador, tenia lo mateix defecte: no era una pensada d'ell, d'en Fabra, sino de mossèn Alcover i mossèn Costa i n'Obrador, i per lo mateix ja no valia ni un doblor de mac en dia de bona fira. En Fabra es partidari de la descastellanisació del català però si la fa ell; si la fa un altre, n'és contrari. Ell ès així: si no li entonau el *tu solus dominus! tu solus altissimus!*, ja hi sou a bous i ja la teniu armada... Lo meu *Bolletí* el va veure ab bons ulls molt poc temps. Aviat el prengué en vensó, i quant se fundà la Secció Filològica

94. BDLLC, vol. x, gener-març 1919, núm. 7, p. 295-298.

volia que jo el matàs. ¿Un non-ens com jo haver de sostenir tants d'anys una publicació filològica just contant ab la subscripció del públic català, allà on ell, el colossal Fabra, el sum pontífic Fabra, no havia pogut sostenir més que un parell d'anys *L'Avenç*, que se va haver de morir per que els subscriptors li donaven les portes p'els ulls? Això era intolerable p'en Fabra; això no m'ho podia perdonar en cap de les maneres. Jo be el vaig defensar demunt el Bolletí en lo que era defensable contra els atacs que de diferents endrets li dirigien, perque això sí, les seues teories sempre han trobats molts més contradictors que no seguidors. Ab la seua dialèctica es molt bo per confondre els qui discuteixen ab ell, pero no los convenç casi may; i ja que no se sap guanyar la gent per la persuasió, se treu mil enginys, que, per il·legítims i deslleals que si-guen, posa en planta per imposar les seues teories gramaticals sense cap contemplació, tirànicament, bàrbarament. Això ha fet dins l'Institut, a on, casi tot-hom fa flamada contra la seua esquerrana ortografia; pero els ha sabuts enjoncar i embarriolar dins els filacs de la seua estratègia, que tots ab llur malignant lleugeresa han contribuït a consolidar, i ara els hi té tots empantegats i endidalats de mala manera, que no saben com n'han de sortir ni desllapissarse'n, per més que esparonetgen i branquetgen desiara. Ab una paraula, a forsa d'enginys i de pocs escrúpols, ha conseguit fer passar la seua ortografia, que a tothom repugna, per ortografia de l'Institut. Els qui més han contribuït a que conseguís tan intolerable com ignominios despotisme gramatical, son els antifilològics, mos companys de Secció, per lo que he dit: per tenirlo sempre ab ells contra mi i els tres filòlegs, formats a Alemània, Suïssa i París, no han parat un moment d'entonarli a tota gorga i en tots els tons el *tu solus dominus! tu solus altissimus!* Sols Deu del cel sap les tauletes de clorat de potassa que han consumides per reforçarse lo carbòs i poder mantenir ben vibrant i ben aixordador tan embafós cantussol. Fentli de comparses i d'escolans d'amèn tots els antifilològics, és arribat a imposar-se a les altres Seccions de l'Institut, essentse demostrats els qui les componen, prou cuques-molles per baixar bandera devant ell, i arrufats i biduïns per deixarse safalcar tan desayradament. Després de tot, s'ho tenen massa guanyat! ¡Si sembla que's fan convidar per anar a cassar gambosins!... ¿I son catalans tots aqueys honorables membres de l'Institut, que han allargat el coll a un jou tan humiliant i del qual abominan casi tots? Els catalans pretenen tenir per distintiu l'independència de caràcter, que ha brillat per la seua absència dins l'Institut en la qüestió ortogràfica i gramatical. ¡que no m'invoquin la disciplina! puy així com hi ha una disciplina que ennobleix i sublima, la que s'acala devant l'autoritat l·legítima, hi ha una altre disciplina que envileix i degrada, la que se vincia devant l'usurpador de l'autoritat que se deshonra exercintla contra dret; se deshonren també mateix els qui s'hi sometenen contra raó, fent mal-bé la pròpia dignidat, tan indispensable a l'home com la mateixa vida. ¡Qui havia d'anar a pensar que l'independència de caràcter de l'Institut hagués de prendre redòs a Mallorca!

El capítol següent té un títol que no pot ser més explícit: «En Fabra, usurpador de l'autoritat gramatical suprema. Lo que li manca per tenirla de bon just»:95

95. BDLLC, vol. x, gener-març 1919, núm. 7, p. 298.

Dic an En Fabra usurpador de l'autoritat gramatical perque ho és. Del mateix Deu vé an el Papa l'autoritat eclesiàstica i an el Sum Imperant temporal l'autoritat civil. Ara l'autoritat científica no pot venir a negú, tant si és un particular com si és una corporació, més que de les obres que fassen un i altre, que els acreditin devant la multitud que els ha d'acatar com autoritat, i que els acreditin de tal manera, que s'imposin no per la força ni per la violència, sino per la persuasió, fins an el punt de que l'immensa majoria elze reconega com autoritat. ¿Ha succeït res d'això ab En Fabra? Es evident que no. L'immensa majoria el rebutja i l'avorreix com autoritat suprema, inapel·lable, infal·lible. Li manca la visió justa de les coses gramaticals, visió que és lo distintiu indefectible dels genis superiors, que s'imposem com autoritat. Si ell tengués aquella visió justa, no hauria fetes la partida de pífies que se registren dins la seua fulla de servicis...

Acte seguit mossèn Alcover cita una sèrie de trets de la *Gramàtica de la lengua catalana* de l'any 1912 en què Fabra a parer seu anava errat. Tanmateix, després del comentari de les «pífies» mossèn Alcover acaba amb aquests mots:⁹⁶

Encara en podria retreure més de pífies de l'insigne, del piramidal D. Pompeu, que no retrec per no ferme interminable. ¿Vol dir això que don Pompeu no és un bon filòleg i un dels notables que ha tengut may la llengua catalana? Deu me'n guart de negar cap dels mèrits de D. Pompeu come filòleg capdà! Som el primer en regoneixerlos i proclamarlos. Lo que vull dir que no en té abastament per haverlo de proclamar, com ha fet *La Veu de Catalunya* i els antifilològics, l'autoritat suprema, inapel·lable i infal·lible en ram de llengua i gramàtica catalana. I han conseguit amb manganetes indignes i repugnants aportellar tot l'Institut a regonèixer de fet i sotmetre-se, si us plau per força, a tan denigrant despotisme, a tan vergonyosa usurpació d'autoritat suprema, com és la que manyucla avuy D. Pompeu demunt tot el mansueït ramat que pastura resignadament baix del garrot, tan formidable per molts, de la Lliga Regionalista. Bon profit elze fassa!

Encara Fabra torna a sortir víctima de les ires del canonge en el darrer capítol titulat «L'Institut, xotet de cordeta d'En Puig i Cadafalch». Aquí es parla de l'escrit adreçat a mossèn Alcover, datat el 23 de juliol de 1918, i signat pel president de l'Institut d'Estudis Catalans i el seu secretari Eugeni d'Ors, en què es comunica l'acord unànim de la Secció Filològica en les sessions del 28 de juny i 19 de juliol sobre la reprovació i l'acord de suspendre de les seves funcions el seu president mossèn Alcover.

Poc temps després ve el que ja és prou conegut, la sol·licitud d'ajuda al rei d'Espanya per a l'*Obra del Diccionari* que desembocà en la concessió d'un important ajut per part de l'Estat i, naturalment, la utilització política que se'n va fer. Un mossèn Alcover eufòric narra en un tercer manifest, datat el 7 de setembre de 1919 i publicat al *Bolletí*,⁹⁷ les incidències de la seva petició

96. BDLLC, vol. x, gener-març 1919, núm. 7, p. 302.

97. BDLLC, vol. x, juliol-octubre 1919, núm. 12, p. 381-508.

d'ajuda al Govern espanyol i de la seva estada a Madrid, la descripció, divertidíssima, de l'audiència amb el rei i les visites que va fer en aquesta ciutat, així com de la correspondència que se'n derivà. Aquest manifest, amb el títol de *Triunf colossal de l'Obra del Diccionari contra l'Institut d'Estudis Catalans i La Lliga Regionalista ab en Puig i Cadafalch per cap i en Cambó per còmplic. A tots els amadors de la llengua, va dirigit efectivament una vegada més contra l'Institut d'Estudis Catalans, Puig i Cadafalch i la Lliga i fins i tot contra Cambó, que en els dos primers manifestos havia estat exclòs de l'artilleria del canonge. Els darrers capítols s'adrecen contra Gabriel Alomar anomenat «Mestre Biel» i contra en Torrapipes, pseudònim del canonge Jaume Collell. Aquí consta també per primera vegada l'explicació del títol *Diccionari Català-Valencià-Balear*. Fabra també surt esmentat i insultat en el capítol «Jo acús i denunciï els Caporals de La Lliga Regionalista com un perill, com un mal, com una calamitat per la Relligió, per la Pàtria, per la nostra Llengua, per la nostra Cultura».*

El quart manifest, sense datar, aparegut en el número de maig-octubre de 1920,⁹⁸ és conseqüència de l'eufòria de mossèn Alcover per l'obtenció de l'ajut a l'*Obra del Diccionari* i el títol no pot ser més expressiu: *Triunf definitiu, absolut i consumat de l'Obra del Diccionari dins les Corts d'Espanya, contra el rei Herodes i els caifassos de la Lliga Regionalista amb tota la gatzor i escolans d'amèn que, per treure'n estella i per por de la por, elze van cou-cou*. Mossèn Alcover explica de primer les causes que expliquen per què Miquel dels Sants Oliver deixà l'Institut i comentà un article de *La Veu de Catalunya* en què era atacat Alfons Sala per haver ajudat mossèn Alcover en l'obtenció de l'ajut i ressenya les vicissituds que hi hagué en el Congrés de Diputats del 31 de març de 1920, en què es debatia l'afer de la subvenció de les 25.000 pessetes anuals per a l'*Obra del Diccionari*. Aquí Fabra apareix defensat en boca de Gabriel Alomar, enemic irreconciliable de mossèn Alcover. No cal dir que mossèn Alcover, en reproduir el discurs íntegre d'Alomar, hi inclou una sèrie de notes de comentari crític francament divertides i inclou les intervencions dels que hi participaren a favor i en contra.

Al mes de juny de 1921, mossèn Alcover publicà en el volum xii del BDLLC un llarg escrit titulat *Estreveniments de l'Obra del Diccionari de la primeria de 1919 ençà i que ens eren passats per malla*,⁹⁹ el qual, per bé que no era presentat com un altre manifest, en tenia el to acostumat. Mossèn Alcover parla, entre altres temes, de l'esclafit d'Eugeni d'Ors (Xenius) amb Puig i Cadafalch, critica *La Veu de Catalunya* en la descripció de la labor de l'Institut, conta la visita de Schädel i la causa de no admetre plans nous per al *Diccionari*, torna a parlar de la crítica de Pidal a la tesi doctoral de Griera, critica un pic més els defectes de mètode de Griera en l'elaboració de l'*Atlas lingüístic de Catalunya*, etc. També aquí hi ha alguna referència crítica contra Fabra,

98. BDLLC, vol. xi, maig-octubre 1920, núm. 3, p. 65-182. Pel que diu en les darreres línies del manifest («El vespre devallí a Barcelona i dia 10 prenc aygua cap a Mallorca, per envestir la redacció del present Bolletí»), degué redactar el manifest entre l'11 de maig i el 7 de juliol, en què s'embarca cap a Menorca per a una de les seves eixides filològiques.

99. BDLLC, vol. xii, gener 1921, núm. 1, p. 92-132.

en el capítol «Esplet de mormes an els Instituters» i en parlar del *Diccionari de la llengua literària* s'exclama d'aquesta manera:¹⁰⁰

Diccionari de la llengua literària. !Aquí! aquí gratehi! !Això ha d'esser la gran pasterada... de bunyols d'en Fabra! La llengua literària p'en Fabra no és la dels llibres catalans antichs i moderns que s'escrigueren per tot arreu, sino allò que ell s'ha aficat dins el seu formidable carabassot que és la llengua literària, la que escriu ell i els seus sogueus i missatges de manament, tot un ramat de galifardeus que, just conillets de guix, diuen que sí a lo que ell diu que sí, i diuen que no a tot lo que diu que no. Això és la llengua literària p'en Fabra, i això serà el seu Diccionari: una tremenda carabassencada.

Aquest llarg escrit representa de fet un precedent del darrer manifest, més curt que els altres però violentíssim, datat el 25 de març de 1924, i publicat en el BDLLC⁰¹ amb l'encapçalament *A tots els amadors de la llengua catalana*. Aquest manifest, repetitiu i gratuït, es dirigeix una vegada més contra les persones i institucions de sempre i, a més, contra l'Escola Mallorquina, i més concretament contra Joan Alcover. Al principi apunta contra la Lliga, després retreu la postergació de què eren objecte diversos escriptors i gramàtics, explica també l'afer de l'edició lul·liana amb Salvador Galmés com a contrincant, denuncia una vegada més les «ningunades contra Don Anfós Sala» i dedica també foc encès i granejat contra Fabra. Els arguments són els ja coneguts però el verí no pot ser més reconcentrat i fa l'efecte, en definitiva, que mossèn Alcover és víctima d'una vertadera mania persecutòria. Vegeu, per exemple, el capítol titulat «Altres víctimes sacrificades a Moloc»:¹⁰²

Les víctimes son en Barnils, En Montoliu, mossèn Griera i n'Emili Vallès; el Moloc, Deu fals, és Sa Aconfessional Magestat en Pompeu Fabra.

Lo Dr. Schädel l'any 1907 me sugeri l'idea d'enviar joves a Alemània per anostrarse científicament en la filologia dins les universitat alemanyes i formar així un cos de filòlechs catalans i ferse Catalunya mateixa lo Diccionari, sensa haver d'esser tributaria d'altra nació. Per això me trassà un pla complet dels cursos acadèmichs que calia fer, devallant fins an el darrer detall, i fixant fins i tot el cost que tot això duria. Presentí la cosa a l'Excm. Sr. D. Enrich Prat de la Riba, que li agradà de tot. Ho proposà a la Diputació de Barcelona, que s'ho va fer seu i ho posà en planta tot d'una. Els victoriosos d'un examen de llatí, francès i rudiments d'alemany foren tres: en Pere Barnils, en Manuel de Montoliu i n'Antoni Griera, els quals dins l'octubre de 1908 partiren, subvencionats de la Diputació, cap a l'Universitat de Halle (Alemània), a on feren diferents cursos de les distintes branques de la filologia ab lo Dr. Schädel, lo Dr. Suchier i altres, pagantlos ho tot la Diputació de Barcelona fins l'any 1911, quan en Montoliu tornà; en Griera

100. BDLLC, vol. xii, gener 1921, núm. 1, p. 104.

101. BDLLC, vol. xiii, gener-abril 1924, núm. 5, p. 201-235.

102. BDLLC, vol. xiii, gener-abril 1924, núm. 5, p. 207-209.

havia fet un curs a Zürich ab els Drs. Gauchat i Jud i hi prengué el Doctorat, i ab en Barnils se'n anaren a París a fer un altre curs amb els grans professors Gilliéron i Rousselot, tornant En Barnils a Halle, a on prengué lo Doctorat en Filosofia (Filologia) durant el juny de 1912, patrocinantlo el Dr. Suchier.- Estava jo segurísim de que, tornats aquells tres joves ab los estudis de filologia fets a Halle, Zürich i París, dos d'ells ab el doctorat en Filologia havien d'entrar tot d'una a l'Institut, ab veu i vot com els primers. Donchs no fonch així. En Fabra ab en Carner i mossèn Clascar alsaren bandera contra aquells tres, oposantse obstinadament a que tenguessen veu i vot, admetentlos com a secretaris-redactors, no com a membres de l'Institut, sino just com a subalterns. Aquí comensaren els contrasentits dins la Secció Filològica de l'Institut. Homes com mossèn Clascar i en Carner, tan negats, tan cruus, tan eixuts de filologia, tenien vot en les qüestions filològiques i no en tenien en Barnils, en Montoliu i en Griera que havien cursada tres anys la filologia a les primeres Universitats del mon: Halle, Zürich, París, cosa que ni en Fabra ha fet may per may, no passant de un... aficionat com jo mateix. Aqueys tres subjectes dugueren sempre la proa posada demunt els tres filòlechs, i los ne feren passar de verdes i de madures, botxinetjantlos sense ànima de tots vents, a ciència i paciència dels altres membres de l'Institut i dels cacichs que hi remenaven les cireres. Jo fiu tot quant poria i sabia per defensar aquells tres malanats, sense conseguir casi res. I era tan refinada i monstruosa la crueltat d'en Fabra, en Carner i mossèn Clascar, envers dels tres filòlechs, que no elze deixaven obrir boca en coses de filologia fora de l'Institut, i dins l'Institut just porien fer d'escolans d'amèn i missatges de manament, d'en Fabra. Quant l'any 1917 esclatà mon conflicte ab els instituters, i en Cambó digué an el president de la Diputació que ho arreglàs així com jo diria, el president ens cridà an en Fabra i a mi per arreglarho. I ¿què vos feys contes que succei? Que jo exigia que en Barnils, en Montoliu i mossèn Griera entrassen de membres de l'Institut; i en Fabra en nom dels altres s'hi oposà en rudes, i la solució fracassà, trepitjantse la paraula d'en Cambó, fentli fer en Puig i Cadafalch lo paper més trist i desayrat que pot fer un cap de partit permetent que subalterns seus s'insubordinin tan desenfreidament. I ¿que vos creys que feu l'Institut ab els tres pobres filòlechs? Donchs facultar en Fabra que en fes lo que voldria, inclús penjarlos, cremarlos i ventar les cenres. L'home fou magnànim; seguí tenintlos endogalats i amordassats i ab perpètua agonia, fins que devers l'any 1920 feren mossèn Griera adjunt, donantli veu i vot dins la Secció Filològica, sens dupte perque era el mes fluiet dels tres; an en Montoliu el deixaren a mitja racció i ab l'amenassa de llevarli lo poch que li donaven, per mica que se desmandàs respecte d'en Fabra; i an en Barnils el declararen incompatible ab l'Institut, passantlo a l'Escola d'Insuficients i Anormals de la Vila Joana que l'Ajuntament sostén, deixantlo baix de l'amenassa de perdre aquell tros de pa que li deixaven, si donava cap passa que no fos del gust d'en Fabra, puy dominant els de la Lliga dins l'Ajuntament, el farien botir de tal Escola, tirantlo dins la misèria. Així tractaren els cacichs de La Lliga uns homes que la Diputació gastà més de 100.000 pessetes per que s'instruïssen en filologia a Alemanya, Suïssa i París i poguessen il·lustrar i enaltir la filologia catalana. Després de haver gastats per ells tants de milenars de pessetes, les han tenguts anys i més anys endogalats i amordassats sense deixarlos desplegar llur talent i aprofitar llurs estudis en be de la nostra filologia. I si ara donen amples mànegues a un d'ells, mossèn Griera, per publicar l'*Atlas Lingüístich de Catalunya* ho fan tan esburbadament, tan irracionalment, que li han deixat pu-

blicar lo primer tom tan a la biorxa i a la fotranca, que, com ha demostrat dalt aquest *Bolletí* en Francesch de Borja Moll, és respecte de Mallorca i Menorca un solemnisim bunyol, brufat de mentides, inexactituts, doys: un cocòrum que Déu se'n apiat. Es que mossèn Griera no pot anar tot sol. Ab en Barnils, en Montoliu, n'Emili Vallès i altres per l'estil, pot donar molt bon conte; ara tot sol, és una verdadera calamitat. Ja digué d'ell en Fabra que tenia l'habilitat de fer les coses malament. I ab tot i això l'aficà finis finis dins l'Institut com a adjunt, deixant en Barnils i en Montoliu defora. Això pinta qui és en Fabra i lo sectarisme dels *instituters*.

Una altra víctima de la política lliguença és n'Emili Vallès, autor d'una *Gramàtica catalana* ben apreciable i d'altres obres. Treballà una partida d'anys a les Oficines de la Secció Filològica; però com no entrà may per l'ull dret an en Fabra, acabaren per foragitarlo de tals oficines a on havia treballat ab gran profit per l'Obra del Diccionari; i ara no sé com se guanya la vida aquella ànima enamoradíssima de la nostra llengua i d'una verdadera vocació per la nostra tasca gramatical i lexicogràfica.

A continuació mossèn Alcover en el capítol titulat «Atentat contra lo Laboratori de Fonètica» explicava l'afer del tancament del laboratori de fonètica de Barnils i l'atribuïa, en definitiva, a un afer de gelosia per part de Fabra:¹⁰³

I ¿com s'explica això? Molt facilment: En Fabra no podia comportar ni els seus galifardeus permetre que En Barnils fos considerat lo primer fonetista d'Espanya i un dels primers d'Europa. ¿A on s'era vist may que un altre fes mes nom que en Fabra? ¿Que en Fabra no'n sap pelada de fonètica experimental? Clar que non sap; però ¿tai volta té cap importància una cosa que en Fabra no sap? Tots els babaluets de la Lliga, tots els papalomeos de la ex-Mancomunitat contestaven *una voce dicentes: Negative ad utramque partem*. I quina escusa donaren per tancar lo Laboratori de Fonètica? Ah, lo de sempre: que costava massa, que no hi havia diners per tal llayt. N'hi havia sí per donar 22.000 pessetes cada any a n'Eugeni d'Ors; per gastarse'n devuyt mil ab cada *Anuari*, per fondre'n set o vuyt mil ab les Oficines d'Estudis Orientals l'estiu de 1917; i tants i tants de mils ab tantes de coses superflues. Ara per la fonètica experimental a on en Fabra se veyia humiliat i abacuat per l'importància i superioritat indiscutible d'en Barnils, —per aqueix dimoni de fonètica, no hi havia diners a l'Institut, puy allà no n'hi hagué may mes que per aquelles coses que volien els cacichs de la Lliga.

I per tot això se tancà l'any 1918 lo Laboratori de Fonètica i tancat segueix, menjantse la pols i el rovell aquella partida de aparats científichs que costaren a la Diputació milenars de pessetes, i tot per que sa aconfessional Santedat l'Alt Moloc, alies D. Pompeu Fabra, no s'enfadi ni tall claus ni fassa sabonereta ni potadetes, que no acaben d'escaure tals manifestacions a tot un Deu, encara que siga obra de les mans dels gatvayres, beninonis, bàmbols i biduins del catalanisme lliguench, separatista o separatitzant. ¡Ah idò! Així les gasten els...caporals de la Lliga i d'Acció Catalana, uns i altres vertaderes ànimes de cadafet!

103. BDLLC, vol. XIII, gener-abril 1924, núm. 5, p. 210 i 211.

Mossèn Alcover, però, arriba al sùmmum en el capítol següent titulat «Fora pus Molocs! Fora pus Deus falsos». L'insult, la injustícia, el sectarisme no poden ser més evidents:

En Fabra és un dels gramàtics mes funests que haja tenguts may la llengua catalana.

Quant comparegué per primera vegada capitanetjant l'estol afiblonat i repelench de *L'Avenç* ja esqueixà escandalosament la lliga que formaven els amadors de la llengua catalana, promovent baralles, lluytes i odis encarnissadíssims, pretenint imposar una ortografia exòtica, pedantesca, i tota una ciència gramatical com si fins llavò negú nat del món n'hagués sabut res de llengua catalana.— Quant més envant alsí la bandera de l'Obra del Diccionari, no sé quants n'hi hagué que me conjuraren a que en via nenguna admetés l'ortografia d'en Fabra ni de l'*Avenç*. Dins el Congrés de la Llengua ja me combaté D. Pompeu furiosament sense haverlo jo provocat en lo més mínim. Lo que hi ha que jo just per haver mogut lo del Diccionari i lo del Congrés li resultava una provocació desvergonyida i inaguantable que ell en cap de les maneres poria tolerar.

Dins l'Institut ja diré més envant la guerra a mort que m'hi feu sempre, solapadament i a la descuberta. Ell té tota la culpa de tots els conflictes que l'Obra del Diccionari i de la *Gramàtica* ha tenguts i té dins l'Institut. Ell és la causa de totes les baralles i lluytes que les *Normes ortogràfiques* feren esclatar dins el camp catalanista respecte d'ortografia i depuració de la llengua, creant un estat de violència entre uns i altres combatents, que Deu sap el mal que ha fet a la llengua catalana, posantla en ridícul, fentla una bandera de separatisme i de odi envers d'Espanya; avanantse els seus escolans i missatges de manament d'haver feta una llengua nova, científica, europea, mundial. L'obra d'en Fabra és estada tan antipàtica, tan impopular, tan sublevadora, que l'any 1915 s'aplegaren prop de cent escriptors, premiats an els Jochs Florals de Barcelona, des que s'hi restabliren, protestant públicament contra l'imposició de les *Normes*, obra d'en Fabra, i provocant la creació de l'Acadèmia de la Llengua Catalana, a on se agabellaren un floret d'escriptors catalans, benemèrits casi tots en grau altíssim de la Llengua de la Pàtria.

Els cacichs de La Lliga tenen demunt la seua consciència un pecat molt gros: no haver sabut resistir a tota la trama d'influències, enginys i estratagemes d'en Fabra i los seus per ocupar totes les posicions i reductes de l'Institut i consolidars'hi, i d'allà dominar en tot el clos de la Mancomunitat, és a dir en tot lo referent a *Diccionari* i *Gramàtica*, constituintse en cacicat suprem. Els cacichs de La Lliga, quant se'n adonaren, se veren embolicats i embarriolats dins la feresta barriola i filachs d'en Fabra i companyia. I com allò després de tot els aydava a reforçar i consolidar llur cacicat, dèspota i omnipotent dins Catalunya i davant el govern de Madrid, —hi consentiren i no hi feren dos mots. Per aquestes cinch centes en Fabra romanqué de cop i boley constituït i regonegut com a senyor suprem i sobirà de vides i hisendes en tot lo referent a *Diccionari* i *Gramàtica de la Llengua Catalana* de cap a cap de Catalunya. I els altres escriptors catalans, per poder viure, per no morir d'un pur desayre, no han tengut altre llivell que capitular o baixar bandera, abandonant el camp en poder del cacich màxim.

Sols jo he tengut pit i reguinyols per parar clot an el Colòs, an el Moloc i a tota la seua gatzor informal, desafiant les seues ires, no afluixantli may, fentne tres dies, dient'hi per salar.

May m'he sabut explicar satisfactoriament com els escriptors catalans envers d'En Fabra i del seu cacicat, que casi tots internament odien, han demostrada massa magrament l'indpendència tan famosa i celebrada del caràcter català, que se deu esser esveida o fusa de tot, ja que no'n veuen lluir en lloch la més petita péntola de cap a cap de Catalunya, a on se pot dir que brilla...per la seva ausència, fa massa anys.

¡Pensauhi be per l'amor de Deu i de la Mare de Deu, oh catalans!

¿Per on para lo llegendari *Desperta ferro! ifiram! firam!?*

D'altra banda, és sabut que aquest any 1924 es produí l'incident Dwelshauvers, nom del director del Laboratori de Psicologia de l'Institut, el qual fou acusat d'espionatge a favor dels francesos. Més d'un centenar i mig de professors se solidaritzaren amb aquest professor, entre ells Pompeu Fabra, que ocupava la càtedra de la Universitat Industrial. El nou consell de la Mancomunitat, addicte al règim de Primo de Rivera, exigí la retractació dels professors i, en no aconseguir-ho, aquests foren acomiadats, entre els quals Pompeu Fabra, que fou desposseït de la càtedra. El nou president de la Mancomunitat, Alfons Sala, gràcies al qual s'aconseguí en bona part la subvenció de l'Estat per a l'*Obra del Diccionari*, oferí la càtedra vacant a mossèn Alcover.¹⁰⁴ Aquest conta per menut en el *Bolletí* com prengué possessió de la càtedra el 21 d'octubre de 1924 i aprofita una vegada més per malparlar de Fabra d'una manera absolutament injusta i absurda.

Hom havia arribat al punt més alt de la betzèrria de mossèn Alcover contra Fabra i la plana major del catalanisme cultural i polític. Dos anys després, el 1926, es produí un esdeveniment que faria trontollar l'esperit del canonge. Al mes de juny cessava la subvenció del *Diccionari*. Hi hagué restriccions i una de les primeres empreses que en sortiren afectades fou la del *Diccionari*, i a més cal tenir en compte també les pressions de gent diversa encaminades a estroncar aquesta font d'ingressos. La situació era greu perquè al mateix temps era a punt de sortir el primer fascicle del *Diccionari*. En aquesta avinentesa, però, i gràcies a un parent de mossèn Alcover es produiria allò que podia semblar impossible: la reconciliació formal de mossèn Alcover i Fabra. Moll ho conta, senzillament, de manera esplèndida, en *Un home de combat*.¹⁰⁵

En aquells anys de lluites i agitació contínua, hi hagué un parèntesi de placidesa, una mena de treva cordial, gràcies a una persona que actuà molt profitosament en favor de mossèn Alcover. Aquest benefactor va ser n'Antoni Rubí i Sureda, mestre de cerimònies de la Diputació de Barcelona. Era manacorí i parent llunyà de mossèn Alcover per línia materna, i havia estat deixeble seu en el Seminari de Mallorca. Aquest home, molt diplomàtic i ben relacionat dins l'element oficial barceloní, aconseguí diverses subvencions per al Diccionari quan, per haver-se suprimit la del Ministeri, la nostra obra passava una fonda crisi econòmica. Però

104. J. MIRACLE, *Pompeu Fabra*, 1969, p. 534.

105. MOLL, *Un home de combat*, p. 251 i 252. N'hi ha una versió més ampliada a: F. de B. MOLL, *Els meus primers trenta anys, 1903-1934*, Mallorca, Editorial Moll, col·l. Els Treballs i Els Dies, núm. 8, 1970, p. 193-196.

a part d'això va fer en Rubí una gestió importantíssima: procurar i obtenir la reconciliació de mossèn Alcover amb en Pompeu Fabra.

Jo vaig ésser testimoni de l'entrevista dels dos filòlegs. No em recorda de la data; el que sé amb certesa és que era ja ben avançat l'any 1926 (segurament cap a la tardor). Ens presentàrem mossèn Alcover, en Rubí i jo en el despatx d'en Fabra, a l'Institut; hi havia també en Manuel de Montoliu que treballava a la seva taula de la mateixa oficina, però no intervingué en la conversa, a part de les salutacions protocolàries. En Fabra ens rebé molt afablement, conversà una estona amb mossèn Alcover i amb mi i ens retiràrem molt satisfets de la seva bona acollida.

Vaig quedar fortament impressionat per la magnanimitat amb què aquell home tractava el qui tantes vegades l'havia injuriat públicament; i vaig comprendre que el mestre Fabra era no sols un gran gramàtic, sinó també un esperit obert i generós com pocs se'n podien trobar, un home que posseïa un cor tan alt com la seva elevada intel·ligència.

Mentrestant, el jove col·laborador de mossèn Alcover, Francesc de Borja Moll, li recomanava de manera insistent que en sortir el *Diccionari* adoptàs definitivament les *Normes* de l'IEC:¹⁰⁶

—Vostè sempre ha dit que l'ortografia és una cosa secundària; doncs ho demostrí acceptant l'ortografia que tohom ha adoptat.

No hi hagué manera de convèncer-lo, i arribà a dir-me:

—Quan jo seré mort, canvia l'ortografia, si la vols canviar; mentre jo visqui, no la vull canviar. Ja he canviat massa vegades!

En el fons, es tractava de la repugnància a declarar-se vençut.

Mossèn Alcover visqué encara alguns anys, delicat de salut, fins al 6 de gener de 1932. Desconeixem si durant aquests anys hi hagué contacte epistolar amb Fabra.

3. Fabra i Francesc de B. Moll

Moll conegué personalment Fabra en la visita que va fer al Mestre amb mossèn Alcover la tardor del 1926. Els fruits de l'entesa es vegeren ben prest. L'any 1929 sortia a l'*Anuari de l'Oficina Romànica de Llengua i Literatura* una ressenya crítica d'un treball de Fabra del mateix any: *La coordinació i la subordinació en els documents de la Cancilleria Catalana durant el segle XIV*.¹⁰⁷ En un dels viatges a Barcelona Moll conegué, a través del P. Calveras, Ramon Aramon, el qual

106. MOLL, *Un home de combat*, p. 281 i 282. La impressió del volum primer del *Diccionari* va durar des del 1926 fins al 1930 i mossèn Alcover encara fou a temps de veure publicats els primers fascicles del volum segon.

107. *Anuari de l'Oficina Romànica de Lingüística i Literatura*, vol. II, Barcelona, Biblioteca Balmes, 1929, p. 343 i 344.

havia obtingut una beca per estudiar a Berlín amb el professor Ernst Gamillscheg. Com que Aramon era deixeble de Fabra i treballava amb ell a l'IEC, Moll decidí visitar el Mestre, aleshores president de la Secció Filològica, per demanar-li si l'Institut podia ajudar el *Diccionari*. Era el març de 1932, dos mesos després de la mort de mossèn Alcover. Poc temps després, Moll demanava per escrit a Fabra si l'Institut podia ajudar a pagar el dèficit que la publicació del *Diccionari* havia comportat i que aleshores pujava a devers 10.000 pessetes. El 10 d'agost Fabra contestava així a Moll:¹⁰⁸

És acordat que, essent el Diccionari publicat en ortografia diferent a la de l'Institut i sense subjecció a les seves normes, és una obra que l'Institut no pot recomanar, com a pertorbadora que fóra del lector i escriptor català i, per tant, no pot subvencionar-la. En canvi, tenint en compte l'alt interès dels materials aplegats per mossèn Alcover i els seus col·laboradors, l'Institut veuria amb gust que aquests materials —en altres temps estatjats a l'Institut— fossin publicats a la Biblioteca Filològica en la mateixa forma que el *Diccionari Aguiló*. Podria encarregar-se de la tria i edició el mateix senyor Moll.

El 17 del mateix mes, contestava així la carta:¹⁰⁹

Si encara no hagués començat la publicació del Diccionari, podríem acordar que es fes en la mateixa forma que el *Diccionari Aguiló*. Però el Diccionari ha començat a publicar-se, s'ha acabat el primer volum i som a mitjan volum II; i aquesta publicació se fa amb un pla i en una forma determinada, que ara no podem modificar radicalment sense inutilitzar tot el que hem publicat ni sense faltar al compromís que tenim contret davant els nostres subscriptors. Per això ens veim impossibilitats d'acceptar la vostra proposta.

Aleshores Moll va optar per constituir a finals del 1932 una «Obra impulsora del Diccionari» per tal d'organitzar les tasques de subscripció i patronatge del *Diccionari* i així mateix del *Bolletí*, que havia deixat d'aparèixer el 1926 quan s'estroncà l'ajuda de l'Estat. D'altra banda, Moll aconseguí amb molts d'esforços la formació de la nova Impremta Mossèn Alcover, que es dedicà íntegrament a la publicació del *Diccionari* i, en sortir el fascicle corresponent a la lletra C, aprofità, intel·ligentment, a acomodar-ne l'ortografia a les *Normes* de l'IEC.¹¹⁰

A principis del 1933, Moll obtingué el premi de Filologia de l'IEC pel seu *Vocabulari tècnic dels molins de vent de les Balears*, treball que fou publicat al *Butlletí de Dialectologia Catalana*.¹¹¹ En anar a Barcelona a tornar les proves d'impremta, Moll conegué Joan Coromines, que treballava a les Oficines Lexicogràfiques amb Fabra. El mateix Moll treu en les seves memòries el text d'una carta de Coromines, datada el 27 de juny de 1933, que ens

108. MOLL, *Els meus primers trenta anys*, 1970, p. 269-271.

109. MOLL, *Els meus primers trenta anys*, 1970, p. 271.

110. MOLL, *Els meus primers trenta anys*, 1970, p. 271-276.

111. *Butlletí de Dialectologia Catalana*, vol. XXII, 1934, p. 1-35.

informa sobre quina idea tenien, aquest i Fabra, del criteri a seguir en relació amb els dialectes i la llengua literària:¹¹²

Quant a la llengua literària, crec d'acord amb el Sr. Fabra, que no és possible ni convenient de demanar als mallorquins una subjecció absoluta a la norma que s'ha imposat entre els catalans del continent. Deixant a part l'ortografia, que és tan aplicable al mallorquí com al català de Barcelona, sembla que el criteri a seguir és el següent: respecte al dialectalisme quan provingui d'una conservació del tipus català antic; adaptació a la llengua comuna quan el dialectalisme sigui degut a una innovació moderna o hagi estat rebutjat generalment pels autors insulars.

La qüestió de la possible ajuda de l'Institut semblava que anava per bon camí. Havia desaparegut una de les dificultats principals: l'ortografia prenortativa. Restava el títol *Diccionari català-valencià-balear*, que es podia prestar a confusió. Moll estava disposat a fer el canvi «mentre l'Institut o un altre mecenes es comprometés a reeditar la part ja publicada sense obligar els subscritors antics a tornar-la a pagar». L'1 d'octubre Fabra escrivia a Moll en aquests termes:¹¹³

Estimat amic, Reunida la Secció Filològica (no tan aviat com jo pensava, degut a l'absència del S. Nicolau), prengué l'acord de publicar pel seu compte el *Diccionari Alcover*, però amb dues condicions que no sé si podeu acceptar. És la primera que la publicació del diccionari hauria de començar de bell nou, i la segona, que la Secció pogués utilitzar els materials sense haver de respondre ella de la quantitat de què sembla que són penyora.

De totes maneres convindria, em sembla, que, quan us vingués bé, tinguéssim una entrevista per veure de trobar (dins o fora de l'Institut) una solució que us permetés de tirar endavant la publicació del Diccionari, cosa que no cal dir que desitjo vivament i que seria grata a tots els meus companys de Secció...

En aquelles mateixes dates Joan Mascaró, professor d'anglès a la Universitat Autònoma de Barcelona i amic de Moll i de Fabra, animava també F. de B. Moll a trobar solució a l'afer tot col·laborant amb l'Institut en bé de la cultura catalana. A principis del mes d'octubre de 1933, Moll anà a Barcelona a entrevistar-se amb Fabra. El deixeble de mossèn Alcover ho conta en les seves memòries d'aquesta manera:¹¹⁴

Efectivament, dins aquella primera quinzena d'octubre vaig anar a Barcelona i vaig tenir una entrevista amb els senyors Fabra i Nicolau d'Olwer. No puc reconstruir, després de tants d'anys, el record fidel de la conversa, però sempre m'ha quedat la impressió que el qui posa-

112. MOLL, *Els meus primers trenta anys*, 1970, p. 278.

113. MOLL, *Els meus primers trenta anys*, 1970, p. 280.

114. MOLL, *Els meus primers trenta anys*, 1970, p. 281.

va dificultats era En Nicolau, mentre que en Fabra veia més factible una entesa que no resultàs gravosa ni a mi ni a als subscriptors antics.

El 30 d'octubre Fabra tornava a escriure a Moll en aquests termes:¹¹⁵

Estimat amic, Portada de nou a la Secció la qüestió suscitada per mi sobre la publicació del *Diccionari Alcover*, aquella arribà a la conclusió que les subvencions de què disposa no li permeten de prestar-vos l'ajut requerit. Restava l'altra solució, i ja he fet alguna cosa en el sentit de fer-la viable. Però, àdhuc en el cas més favorable, no cal pensar en una resolució ràpida de l'afer.

L'altra solució era demanar l'ajuda al Consell de Cultura de la Generalitat, però la cosa anava per llarg. Mentrestant, aquell mateix any 1933 s'havia promogut una «Declaració col·lectiva» sobre la bondat científica del *Diccionari Alcover* i la bona preparació de Moll per a dur a terme l'empresa de la seva publicació. La signaven un bon esplet de romanistes: Ramon Menéndez Pidal, Américo Castro, Ramon Aramon i Serra, Wilhelm Meyer-Lübke, Ernst Gamillscheg, Antonin Duraffour, Ezio Levi, Oiva J. Tallgren-Tuulio, Fritz Krüger, Wilhelm Giese, Rudolf Grossmann, Louis Gauchat, Jules Jeanjaquet, Maurice Grammont, Venanzio Todesco, Heinrich Kuen i Leo Spitzer.

Al mes d'abril del 1934, Moll tornà a guanyar el premi de filologia de l'Institut pel seu *Vocabulari popular de l'art de la construcció*.¹¹⁶ Això naturalment intensificà les relacions amb l'Institut i amb els seus col·laboradors. El mateix Moll ens indica que en aquelles dates els seus principals valedors davant Fabra i l'Institut eren Joan Mascaró i els germans Xirau, i els col·laboradors més directes de Fabra eren Aramon i Coromines. És l'època en què Moll féu una instància adreçada al conseller de Cultura de la Generalitat, Ventura Gassol, acompanyada de la «Declaració col·lectiva» esmentada, però tot s'esfondrà amb els fets d'octubre del 1934, que com és sabut dugué com a conseqüència l'empresonament de la plana major del Govern de Catalunya en els vaixells Ciudad de Cádiz i Uruguay.¹¹⁷ Un dels empresonats era Pompeu Fabra, president del Patronat de la Universitat Autònoma de Barcelona.¹¹⁸ Caldria començar de bell nou.

Mentrestant, Moll aprofitava per relacionar-se amb tota una sèrie de personalitats del món cultural català i de la romanística internacional i continuava els seus viatges a Barcelona. A la primavera del 1935 acabava de sortir el volum II del *Diccionari*, ben rebut a les Balears però encara amb reticències a Catalunya. L'any 1936 en principi semblava que havia de ser ben positiu per a Moll i la seva família. El seu germà tragué un bon pessic de la Loteria i l'ajudà amb un préstec per a atendre despeses de la impremta. Al mes d'abril tornà a guanyar el premi de filologia de

115. MOLL, *Els meus primers trenta anys*, 1970, p. 281.

116. Publicat igualment a BDC, vol. xxiii, 1935, p. 1-38.

117. MOLL, *Els meus primers trenta anys*, 1970, p. 283.

118. Mila SEGARRA, *Pompeu Fabra*, Barcelona, Editorial Empúries, 1995, p. 127 i 128.

l'Institut amb un treball sobre *Nomenclatura de les sínies del País Valencià i de les Illes Balears*,¹¹⁹ fou nomenat membre corresponent de l'IEC i ingressà com a *Magister* en l'Escola Lliure de Lul·lis-me. D'altra banda, signà la *Resposta als Catalans*, més conegut com a *Manifest del 1936*, com a «Director de l'Obra del Diccionari i de la Biblioteca Les Illes d'Or», junt amb molts altres intel·lectuals illencs.¹²⁰ Però arribà un 18 de juliol i Mallorca quedà en territori franquista i Catalunya en territori republicà. Després vingué la destrossa, l'exili. Fabra visqué a Illa del Riberal, a Montpeller, després a Prada, on morí el dia de Nadal del 1948.¹²¹ Mentrestant, a Mallorca, Moll es comunicava amb Coromines, que aleshores vivia a Mendoza (Argentina), i aquest li demanava col·laboració per a la miscel·lània «Lefèvre» (és a dir, Fabra), a la qual, però, no va poder participar «perquè ni les feines urgents de cada dia ni la meua salut precària en aquella època em permetien preparar un treball d'investigació digne de l'homenatjat».¹²² Les relacions amb Fabra havien quedat estroncades l'any 1936, però Moll seguia tenint notícies d'ell a través de cartes d'amics. Mort Fabra, Francesc de B. Moll, en una sessió que tingué lloc a principis del 1949, fou l'encarregat de llegir l'oració fúnebre a la memòria del Mestre a can Guillem Colom, on es reunien periòdicament un grup d'intel·lectuals mallorquins en tertúlia literària.¹²³

4. Fabra i l'Escola Mallorquina

Són molts els treballs que hom hauria de dur a terme encara per tal de tenir una idea més o menys completa dels contactes entre Fabra i la gent de l'Escola Mallorquina. És cert que aquests darrers anys han aparegut treballs ben estimables de Massot i d'altres tractadistes, però encara són moltes les llacunes que queden. Pel que fa als antics jocfloralistes, sembla que no hi va haver contactes directes de Fabra amb Tomàs Forteza, mort el 1897. Recordem que la seva gramàtica romangué inèdita fins que mossèn Alcover la va publicar el 1915.¹²⁴

119. Publicat en el BDC, vol. xxiv, 1936, p. 82-97.

120. F. de B. MOLL, *Els altres quaranta anys (1935-1974)*, Mallorca, Editorial Moll, col·l. Els Treballs i els Dies, núm. 12, 1975, p. 20 i 24-27.

121. J. MIRACLE, *Pompeu Fabra*, 1968, p. 579. Per a l'època de l'exili vegeu també M. SEGARRA, *Pompeu Fabra*, 1995, p. 134-147.

122. MOLL, *Els altres quaranta anys*, 1975, p. 76.

123. MOLL, *Els altres quaranta anys*, 1975, p. 87.

124. *Gramàtica de la lengua catalana* por Don Tomás Forteza y Cortés, Preceptor en Latinidad y Humanidades y Mestre en Gay Saber. Obra premiada en el Certamen de Ferias y Fiestas de Palma de 1881 con un prólogo por el M.I. Sr. D. Antonio Ma. Alcover, pbro. Presidente de l'Institut de la Llengua Catalana, Escuela Tipográfica Provincial 1915. D'altra banda, Tomàs Forteza, junt amb Marià Aguiló, Miquel Victorià Amer i Jeroni Rosselló havien estat membres de l'Acadèmia de la Llengua Catalana, constituïda el 29 d'octubre de 1881 junt amb altres poetes catalans i qualque valencià, com és ara Víctor Balaguer, Josep Balari Jovany, Adolf Blanch, Antoni de Bofarull, Damas Calvet, Jaume Collell, Àngel Guimerà, Teodor Llorente, Francesc Maspons, Manuel Milà i Fontanals, Joaquim Rubió i Ors, Frederic

Ramon Picó i Campamar era un dels tres membres de la comissió tècnica dels Jocs Florals de Barcelona del 1896, que junt amb Antoni Aulestia i Pijoan i Josep Franquesa Gomis pre-miaren amb un accèssit una obra de Fabra: la *Contribució a la gramàtica de la llengua catalana*, que s'havia presentat amb el lema *Pensem-hi i Parlem-ne* i que es publicaria el 1898.¹²⁵ D'altra banda, Picó és un dels components de l'Acadèmia de la Llengua Catalana que reaparegué el 1915 contra les *Normes ortogràfiques* de l'IEC, junt amb altres antinormistes, com Francesc Matheu, Ramon Miquel i Planas, Francesc Carreras i Candi, Frederic Rahola, Ernest Moliné i Brasés, Jaume Collell, Àngel Guimerà, etc. Més envant s'hi afegiren altres membres com Antoni Bulbena, Antoni Careta, Esteve Caseponce, Víctor Català, Lluís Fullana, Apelles Mestres, Narcís Oller, etc.¹²⁶

Pel que fa als escriptors més o menys coetanis de Fabra, com ara Miquel Costa i Llobera, recordem que aquest participà en el Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana amb un discurs en la sessió inaugural com a representant de Mallorca i una ponència sobre *La preposició a en l'acusatiu* en la Secció de Llengua, que fou objecte de sengles esmenes per part de Fabra, mossèn Alcover i Pier Enea Guarnerio i d'una altra comunicació titulada *No hem de permetre que la llengua catalana sia esclava ni tributaria de cap altra llengua*. Mossèn Costa ocupà també una de les vicepresidències de la Secció Literària i fou un dels congressistes honoraris junt amb Joan Alcover, mossèn Joan Aguiló, Mateu Obrador, Ramon Obrador, mossèn Llorenç Riber, tots ells mallorquins, i molts altres catalanistes entre els quals també Pompeu Fabra.¹²⁷ Fabra inclogué també en la seva *Gramàtica de la llengua catalana* de l'any 1912 el poema de mossèn Costa «Cala Gentil».¹²⁸ D'altra banda, els noms de mossèn Costa, Joan Alcover, mossèn Llorenç Riber, mossèn Salvador Galmés i Miquel Ferrà surten en una breu nota del *Bolletí del Diccionari de la llengua catalana* de l'abril-juliol del 1913 com a adhe-

Soler, Jacint Verdaguer, etc.. Hom intentava resoldre el desgavell ortogràfic, però ja en la primera reunió ja hi hagué una gran discussió sobre si s'havia de dir *beceroles* (com deia Aguiló) o *abecedari* (com deia Bofarull). Ressorgiria de bell nou l'any 1915 com a reacció contra les *Normes ortogràfiques*. Vegeu J. MIRACLE, *Pompeu Fabra*, 1968, p. 183 i 184.

125. J. MIRACLE, *Pompeu Fabra*, 1968, p. 314-325. El títol de la gramàtica era *Contribució a la gramàtica de la llengua catalana*, Barcelona, 1898. N'hi ha edició facsímil del 1993, junt amb la de 1891, publicada per Alta Fulla, amb pròleg de Sebastià Bonet.

126. J. MIRACLE, *Pompeu Fabra*, p. 491-493.

127. J. MASSOT, «Miquel Costa i Llobera i el Congrés de la Llengua de 1906», primer publicat a *Randa*, vol. xxxv (1994-1995), 91-100 (Homenatge a Josep M. Llompart) i després a *Escriptors i erudits contemporanis*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1996, p. 37-49. Costa havia escrit sobre l'esmena de Fabra aquests mots en el seu dietari íntim: «Explica sa esmena: convench en acceptarla. L'admir per erudició extremada en filologia.» Vegeu Bartolomé TORRES GOST, *Miguel Costa y Llobera (1854-1922). Itinerario espiritual de un poeta*, Barcelona, 1971, p. 350; altres pàgines: 352, 506, 564. Vegeu també *Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana*, Barcelona 1906; 2a ed. facsímil, Barcelona, 1985, p. 11, 18, 19, 25, 26, 36, 91, 94, 119-122, 516-518, 683, 694, 696.

128. Reed. Aqua, Barcelona, 1982, p. 290 i 291.

sions a les *Normes ortogràfiques* de l'Institut d'Estudis Catalans.¹²⁹ Mossèn Costa morí l'any 1922. Dos anys després va ser objecte d'un homenatge per part de l'Associació per la Cultura de Mallorca, entitat fundada el 1923. Fabra encapçalava amb la seva signatura com a president de la Secció Filològica i de l'Ateneu Barcelonès l'adhesió a l'homenatge que fou publicat en el *Quadern extraordinari a la memòria de l'altíssim poeta mossèn Miquel Costa i Llobera* (gener-març 1925, p. 171).¹³⁰

El poeta Joan Alcover participà també en el Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana a l'octubre del 1906. Ocupava una de les vicepresidències de la Secció Literària junt amb mossèn Miquel Costa i Llobera, Joan Maragall i Joaquim Ruyra mentre que n'era president Antoni Rubió i Lluch i secretaris Jaume Massó i Torrents i Josep Pijoan. Hi va presentar una comunicació amb el títol *La llengua catalana que hem apresada en l'infància, es absolutament indispensable i insubstituïble com a element d'expressió artística*. Figura també com un dels congressistes honoraris i fou un dels que prengué la paraula en la recepció que es féu a l'Ateneu el 18 d'octubre.¹³¹ Fabra acollí també el poema «La Balanguera» de Joan Alcover en la *Selecta* de la seva *Gramàtica* del 1912.¹³² D'altra banda, ja hem dit que s'adherí de tot d'una a les *Normes ortogràfiques* del 1913¹³³ i les seguí en el marc dels Jocs Florals.¹³⁴ En produir-se el conflicte de mossèn Alcover i l'IEC, tant ell com Costa, per bé que trobaven que hi havia pasta per a queixar-se, li recomanaren que no publicàs el manifest del 1918. En el cinquè manifest hagué de sofrir les ires de mossèn Alcover pel fet d'haver interpretat, aquest, ser víctima d'una campanya de desprestigi impulsada per Joan Alcover.¹³⁵ El 1925 en fer-se l'homenatge a Marià Aguiló a Palma féu un parlament en nom de Mallorca mentre que Fabra en va fer un altre en nom de Catalunya i Martínez Ferrando parlà en nom de València.¹³⁶

Gabriel Alomar col·laborà a finals del segle XIX en la revista literària *Catalònia* dirigida de primer per Pompeu Fabra (1898) i on publicaren també els qui havien participat en la revista *L'Avenç* i altres escriptors: Joan Maragall, Santiago Rusiñol, Alexandre Cortada, Jaume Massó

129. BDLLC, vol. VII, abril-juliol 1913, núm. 10, p. 308. Entre la llista d'entitats i periòdics que accepten les *Normes* hi ha la publicació mallorquina *Sa Marjal*, de sa Pobla. En una llista anterior, la primera, de periòdics i corporacions i cases editorials, publicada al *Bolletí* anterior (febrer-març 1913, núm. 9, p. 247), hi destriam el *Bolletí Dominical* de Mallorca, *Ca-Nostra*, d'Inca, *La Aurora*, de Manacor, *Llum-Nova*, des Migjorn Gran de Menorca i *La Sinceridad* de Sóller.

130. J. MASSOT, «Pompeu Fabra i Mallorca». A: J. MASSOT, *Els mallorquins i la llengua autòctona*, Curial 1985, 2a ed., p. 229.

131. *Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana*, Barcelona, 1906, ed. facsimil en ocasió de la celebració del Segon Congrés Internacional de la Llengua Catalana, Barcelona, 1985, p. 11, 25, 27, 31, 507-509. Vegeu-ne una àmplia ressenya a: BDLLC, vol. III, octubre-desembre, 1906, núm. 7, p. 220-224.

132. *Gramàtica de la llengua catalana*, Barcelona, 1912. Reedició Aqua, Barcelona, 1982, p. 286 i 287.

133. BDLLC, vol. VII, abril-juliol 1913, núm. 10, p. 308.

134. J. MIRACLE, *Pompeu Fabra*, 1968, p. 489 i 490.

135. MOLL, *Un home de combat*, p. 182, 185, 227. BDLLC, vol. XIII, gener-abril, 1924, núm. 5, p. 224-233.

136. J. MASSOT, «Pompeu Fabra i Mallorca». A: J. MASSOT, *Els mallorquins i la llengua autòctona*, Barcelona, Curial, 1985, 2a ed., p. 235.

i Torrents, Joaquim Casas i Carbó, Jaume Brossa, Emili Guanyavents, Ignasi Iglesias, Jacint Verdaguer, etc.¹³⁷ Gabriel Alomar i Pompeu Fabra, cadascú pel seu compte, criticaren el 1905 en *El Poble Català* les teories de mossèn Grandia sobre la influència semítica del català.¹³⁸ Gabriel Alomar presentà també una comunicació al Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana amb el títol *¿Es indispensable per la vida y progrés de la nostra llengua l'unificació absoluta de l'ortografia catalana?*, però no hi assistí ni hi envià ningú per a defensar-la.¹³⁹ Alomar fou sempre un clar admirador i addicte de Fabra i, per contra, repetides vegades xocà amb mossèn Alcover.¹⁴⁰ L'any 1912, Gabriel Alomar i Rovira i Virgili escrigueren sengles articles en *L'Esquella de la Torratxa* contra Alcover i a favor de Fabra, quan aquest encara vivia a Begoña, devora Bilbao.¹⁴¹ Fabra inclogué també un poema d'Alomar, «Després del sacrifici», en la *Selecta* de la seva *Gramàtica* de l'any 1912.¹⁴² Com a diputat de les Corts a Madrid intervingué en contra de la subvenció de l'Estat a favor de l'*Obra del Diccionari* i a favor de Fabra i de l'Institut d'Estudis Catalans (1920).¹⁴³ Això i altres raons van fer que sortís molt malparat també en el tercer i quart manifest de mossèn Alcover.¹⁴⁴

Miquel dels Sants Oliver col·laborà també en la revista *Catalònia* (1898)¹⁴⁵ i, per contra no va presentar cap comunicació al Primer Congrés, per bé que el seu nom es troba en la llista de congressistes, com a resident a Barcelona.¹⁴⁶ Oliver fou nomenat un dels primers membres de l'Institut d'Estudis Catalans quan va ser fundat el 1907, junt amb Antoni Rubió i Lluch, Jaume Massó i Torrents, Joaquim Miret i Sans, Josep Puig i Cadafalch, Guillem Ma. de Brocà, Josep Pijoan i Pere Coromines. El 1911 féu part de la Comissió de bases d'ortografia per a la redacció de les noves *Normes ortogràfiques*, junt amb mossèn Alcover, Pompeu Fabra, Josep Carner, Lluís Segalà, mossèn Clascar (per la Secció Filològica), Joaquim Massó i Torrents i Antoni Rubió i Lluch (per la Historicoarqueològica) i Pere Coromines i Eugeni d'Ors (per la de Ciències).¹⁴⁷ En la comissió feia costat, amb Rubió i Lluch, més tost a les formes tradicionals.¹⁴⁸ Francesc Matheu, antinormista, inclogué el 1913, l'any de les *Normes ortogràfiques*, un recull de poemes d'Oliver en la seva col·lecció «Lectura popular» amb ortografia prenormativa.¹⁴⁹ En l'episodi de la ruptu-

137. J. MIRACLE, *Pompeu Fabra*, 1968, p. 330.

138. J. MIRACLE, *Pompeu Fabra*, 1968, p. 382.

139. *Primer Congrés...*, p. 466-468.

140. MOLL, *Un home de combat*, p. 142 i 143.

141. J. MIRACLE, *Pompeu Fabra*, 1968, p. 467 i 468.

142. *Gramàtica de la Lengua Catalana*, Barcelona, 1912. Reedició Aqua, Barcelona, 1982, p. 285 i 286.

143. MOLL, *Un home de combat*, p. 200, 204-206.

144. MOLL, *Un home de combat*, p. 200, 203-210.

145. J. MIRACLE, *Pompeu Fabra*, 1968, p. 330.

146. *Primer Congrés...*, p. 50.

147. J. MIRACLE, *Pompeu Fabra*, 1968, p. 413.

148. J. MIRACLE, *Pompeu Fabra*, 1968, p. 450.

149. J. MIRACLE, *Pompeu Fabra*, 1968, p. 482.

ra de mossèn Alcover amb l'IEC, Oliver «li digué que no tenia altre remei que publicar-lo», el manifest del 1918.¹⁵⁰ En el quart manifest (1920) mossèn Alcover explica les raons per les quals Oliver deixà l'IEC¹⁵¹ i en el cinquè manifest (1924) ataca la Lliga per haver maltractat l'amic Oliver pels seus escrits sobre el tema de l'autonomia en *La Vanguardia* (1919), publicació de la qual era director.¹⁵²

Maria Antònia Salvà traduí entre altres obres *Mireio*, de Mistral i la publicà a l'IEC el 1917 després «d'haver feta durar tres o quatre anys l'estampació i haver haguts d'inutilitzar fulls i més fulls tirats».¹⁵³ El fet és que la seva traducció sofrí per obra i gràcia del «corrector» una sèrie de canvis que tendien a fer canviar les solucions mallorquines per les del català central. A aquest afer es refereix mossèn Alcover, indignat, en el primer manifest datat el 7 de juny de 1918¹⁵⁴ i en sengles comentaris de passada en el quart manifest, de mitjan 1920¹⁵⁵ i en el llarg escrit dels *Estreveniments de l'Obra del Diccionari de la primeria de 1919 ensà i que ens eren passats per malla*.¹⁵⁶ Massot donà a conèixer dues cartes de Maria Antònia Salvà a Pompeu Fabra datades el 21 de setembre de 1933 i el 30 de setembre del mateix any. Segons Massot, «l'amistat amb Fabra, anterior a la de Casas, es mantingué sempre en un to molt diferent i absolutament seriós». Devia començar, no sense dificultats, quan l'Institut decidí de publicar la traducció de *Mireio* feta per Maria-Antònia Salvà a instàncies de Josep Carner, bon amic dels escriptors mallorquins de l'època i de Maria Antònia en particular. Josep Carner mateix, gràcies al qual l'obra fou acceptada per l'Institut, revisà a fons la versió i, entre ell i altres membres de la Secció Filològica, «someteren l'obra literària a una vertadera tortura, capgirant-hi una infinitat de versos, llevant mots i mudant-ne perque no les semblaven prou dignes per mallorquins o perque no s'usen a Barcelona o perque an el Sr. Carner no li entraven per l'ull dret». Mossèn Antoni M. Alcover, que denunciava aquest fet al seu violent manifest *An els Srs. Diputats del Principat i a tots els amadors de la Llengua Catalana*, afegia: «Me consta que Da. Maria Antònia n'estava ben disgustada i que, sols per no fer un desayre (a) l'Institut, no se negà a tots aquells retocs i estisorades tan improcedents.»¹⁵⁷ El contingut de les cartes a Fabra demostren, però, la seva fidelitat a aquest gramàtic i a l'IEC. Més endavant hi hagué una sego-

150. MOLL, *Un home de combat*, 1968, p. 182.

151. MOLL, *Un home de combat*, p. 204. Vegeu capítol «En Miquel dels S. Oliver, l'institut i lo catalanisme», inclòs en el quart manifest en BDLLC, vol. xi, maig-octubre, n. 3, p. 65-69. Segons conta mossèn Alcover: «Me digué ell mateix que se n'anà perque ab la manera d'obrar dels qui le hi havien posat, conegué que se'n volien servir per dominar *La Vanguardia* de la qual ell era director, per ferla servir d'instrument polític d'ells.» (p. 67).

152. MOLL, *Un home de combat*, p. 226.

153. Vegeu J. MASSOT, «Un altre epistolari de M. A. Salvà», *Estudis de llengua i literatura catalanes*, vol. III: *Miscel·lània Pere Bohigas*, 1. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 219-242.

154. BDLLC, vol. x, 1917-1918, p. 134-137.

155. BDLLC, vol. xi, 1919-1920, p. 87.

156. BDLLC, vol. xii (1921-22), pàg. 108.

157. J. MASSOT, *Un altre Epistolari...*, p. 223 i 224.

na edició de la traducció catalana de *Mireio* al 1924 i una tercera al 1935, en què intervingueren Josep M. Casas Homs i Fabra.¹⁵⁸

Miquel Ferrà i Juan, amic coral de Maria Antònia Salvà, assistí també, molt jovenet, al Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana.¹⁵⁹ Estudià dret i filosofia i lletres a Barcelona i ingressà al cos d'arxivers i bibliotecaris. Després de viure alguns anys a Gijón, a partir del 1913 fou bibliotecari de la Universitat de Barcelona i director de la Residència d'Estudiants de Catalunya fins al 1936. A més col·laborà en publicacions principatines com *Catalunya, Il·lustració Catalana* i *La Veu de Catalunya* i fundà i dirigí la revista *Migjorn*, dins l'estètica del noucentisme.¹⁶⁰ Tot això explica que tingués ocasió de tractar Fabra. En la correspondència de Ferrà a Maria Antònia Salvà hi ha algunes referències a l'Institut d'Estudis Catalans i a Fabra en particular a propòsit de la versió al català de *Mireio*. És ben clar que Ferrà estava en desacord amb les correccions i canvis de què va ser objecte la versió al català que en va fer Maria Antònia Salvà. Vegem-ne les referències corresponents. En la carta 39, de l'epistolari tot just publicat,¹⁶¹ datada a Gijón el 29 de juny de 1913, llegim:¹⁶²

Benvolguda Maria Antònia: M'encanta qu'haja enllestit *Mireio*! Trob que V. té tota la raó en defensar el mallorquinisme dins aquesta traducció; jo treuria lo que sonàs a vulgaritat, però no tocaria els nostres finals amb o, qu'a mi m'agraden molt, i que son tan provençals. Que n'apreguen de mallorquí, aqueis catalans, què diable!

En la carta 56, datada a Vilanova i la Geltrú el 7 d'octubre de 1915:¹⁶³

[...] El dia que vaig a Barcelona he d'anar a veure aquells no-ningúns de l'I.E.C. no més per dir-los que ho són! A ón s'és vist mai? No ho permetis que en surtin amb la seva. Primer negar-los el permís per imprimir la obra! L'autor té un dret absolut damunt cada lletra de l'obra seva.

En la carta 69, datada a Barcelona el 2 de novembre de 1916:¹⁶⁴

Lo de l'Institut, no tenc paraules per calificar-ho, ni sé si admirar més la teva paciència o la manca d'urbanitat d'aquesta secció filològica qui és el descrèdit de l'Institut i que ja té carregat tothom, començant p'en Prat de la Riba, amb les seves informalitats, les seves baralles xorques i la seva esterilitat qu'és absoluta. T'aconsell que'ls tractis amb l'energia que's mereixen.

158. J. MASSOT, *Un altre Epistolari...*, p. 224 i 225.

159. *Primer Congrés...*, p. 42.

160. *Gran Enciclopèdia de Mallorca*, a l'entrada *Ferrà Juan, Miquel Ramon*, vol. v, 1989, p. 257 i 258.

161. *Epistolari de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà*, a cura de Miquel Gayà Sitjar, Mallorca, Ed. Moll, col·l. Els treballs i els dies, núm. 42, 1998.

162. *Epistolari...*, 1998, p. 48.

163. *Epistolari...*, 1998, p. 66.

164. *Epistolari...*, 1998, p. 76.

Per mi, cadascún d'ells individualment es una gran persona, però tots plegats fan lo qu'aquí's diu vulgarment una olla.

En la carta 106, datada a Barcelona el 18 de maig de 1923:¹⁶⁵

Estimada Maria Antònia: Estic d'acord absolutament amb tu respecte a la manera de traduir els noms de *I Promesi Sposi*. I estic més d'acord amb tu que tu mateixa respecte a l'estil de la traducció, que hauria d'esser el teu, i no el dels editors. Fas molt mal d'escriure amb gramàtiques i diccionaris a la vista. Creus que tu hauries escrit *L'Estiu* per aquest procediment? Si vols un bon consell no sacrificuis gens l'espontaneïtat, que és pecar contra la poesia i contra la llengua. Pensa més amb en Maragall i manco amb l'Institut. (Potser el mateix Fabra te diria lo mateix). Tu hauries d'escriure en mallorquí, amb el teu lèxic familiar, amb una completa despreocupació, i qui en vol que en prenga! n'Obrador, tan amarat de clàssics, s'hauria guardat de fer tantes concessions al dimoni de la *Gramàtica*. Te parl així perque sospit que ho necessites. Estim molt la teva musa i em sabria greu veure-la naufragar entre conjugacions unificades, *homs*, *ços*, *per_tals* i altres supersticions del dia.

En la carta 130, datada a Barcelona el 8 de març de 1926, tot comentant un poema diu:¹⁶⁶

Ara mateix aprofit per escriure't una estona que fas companyia a na Marieta Samper, malalta (la majoreta den Baltasar).

«El perfum de poesia
que exhalava essent florit (...).»

Jo diria: «que exhalava el tany florit». No et sembla? Tenc por que em trobis més inaguantable que els noninguns de l'Institut... Ja m'ho diràs quant acabis la paciència!

En la carta 188, datada a València el 31 de maig de 1930, tenim constància de la relació amb Fabra en ocasió de la visita a aquesta ciutat per als Jocs Florals:¹⁶⁷

Srta. Maria Antònia Salvà.

Des de la ciutat del Túria, on som amb en Bofill i en Fabra, t'envia amb els millors records per tots vosaltres, una afectuosa encaixada aquest poeta errant. Miquel.

He vengut pels Jocs, de simple assistent.

Finalment, per una carta, la 261, datada a Son Roca (Palma) el 6 d'octubre de 1940, ens as-sabentam que corria la brama de la mort de Fabra:¹⁶⁸

165. *Epistolari...*, 1998, p. 102 i 103.

166. *Epistolari...*, 1998, p. 122 i 123.

167. *Epistolari...*, 1998, p. 166.

168. *Epistolari...*, 1998, p. 217.

Sabia, pots pensar amb quin sentiment, la mort del P. Casanovas (a.c.s.). I ara he sabut la mort d'En Fabra, a l'estranger...

Val la pena destacar, d'altra banda, els lligams de Fabra amb el grup de la revista *La Nostra Terra* i de l'Associació per la Cultura de Mallorca. Així, ja en el primer any que sortí l'esmentada revista, el 1928, sabem que hom reté homenatge al Mestre en el seu seixantè aniversari. En el *Noticiari* d'aquest any llegim:¹⁶⁹

POMPEU FABRA

Sabem que som poca cosa i que amb la nostra veu o sense, seria igualment digne de l'home el tribut que es vol retre a l'artífex de la unitat de la nostra llengua en ocasió d'haver atès els seus seixanta anys. Però sabem, també, que amb el nostre silenci no fora complet el cor que de totes les contrades de llengua catalana s'aixeca aquests dies en homenatge a l'il·lustre gramàtic. I és per això, per fer sentir en aquest acord aquella veu catalana que des de fa set segles sorgeix d'enmig de les ones de la mar, monjoia plantada a llevant en el nostre domini lingüístic, que volem fer constar la nostra adhesió a l'obra benemèrita de Pompeu Fabra.

Per arribar a donar, sota el guiatge del Mestre, aquesta unitat al català literari, cadascú (inclòs ell mateix) ha hagut de renunciar a solucions ortogràfiques sintàctiques que li eren cares. I més nosaltres que posseïm formes dialectals allunyades del dialecte barceloní, el qual, com a llengua parlada del nucli cultural de major densitat, ha influït, naturalment, en la formació de l'idioma escrit.

Tothom, però, ha fet el sacrifici de bon voler i, per la nostra banda, si és cert que es trobarien en el text de la nostra revista mostres que podrien fer dubtar de la nostra conformitat a algunes de les solucions preconitzades per en Fabra, s'ha de tenir en compte que ens adreçam a una massa de lectors, menys acostumats que els catalans continentals a llegir en la llengua vernàcula i que, per tant, ens cal adoptar qualche forma més acostada al llenguatge popular.

No solament té Pompeu Fabra la glòria d'haver fet del català una llengua culta, apta per qualsevol disciplina del saber humà, ans encara es deu a la unitat ortogràfica catalana l'haver decidit, amb el seu exemple, la nova ortografia de la llengua d'Oc, deslliurada d'influències franceses i inspirada directament en la dels antics arxius comunals. Així, ara, un text occità pot ésser entès fins a les Balears i un de nostre podrà córrer de les Illes als límits més extrems de l'Occitània, augment gens menyspreuable de la nostra àrea lingüística.

Vagi, doncs, a aquest gran artista de la gramàtica, a Pompeu Fabra, el nostre reconeixement pel treball acomplert i rebí el salut de *La Nostra Terra* en el seu seixantenari.

Que per molts anys!

En el *Noticiari* del 1929 es dóna compte de l'homenatge a Fabra i de l'obertura d'una subscripció.¹⁷⁰

169. *La Nostra Terra*, vol. I, p. 451.

170. *La Nostra Terra*, vol. II, p. 321.

Homenatge a Pompeu Fabra

Com dèiem en un dels nostres números últims, també *La Nostra Terra* s'ha adherit a l'homenatge al filòleg català Pompeu Fabra i a aquest fi ha obert una subscripció entre els seus redactors, col·laboradors i amics.

Pregam a tots els qui desitgin contribuir-hi que vulguen fer constar la seva adhesió a la Libreria Escolar de la plaça de Cort, lloc on es recullen les quotes.

En el *Noticiari* de 1930 llegim:¹⁷¹

Homenatge a Pompeu Fabra

Hem transmès als organitzadors d'aquest homenatge les quantitats següents que se'ns ha confiat per aquest fi: Gabriel Alomar, 5 ptes, Antoni Ma. Sbert, 5; Miquel Font, 5; A.C., 5; Jaume Comas, 5; Guillem Roca Waring, 5; Miquel Capó, 3; Jaume Busquets, 5; Bartomeu Ferrà, 5, Ferran Sabater, 2; Antoni Parietti, 5; R. Sánchez Crespo, 5; Ignasi F. Rey, 5.

L'any 1932 *La Nostra Terra* donava notícia del discurs de Fabra del 21 de març a la Junta General de Palestra¹⁷² de la qual era president i n'extreia un fragment:¹⁷³

L'eminent filòleg Pompeu Fabra, president de Palestra, llegí a la junta general de dita entitat, celebrada dia 21, un vibrant missatge, del qual ens plau reproduir els següents paràgrafs que coincideixen plenament amb l'ideal defensat sempre per la nostra revista:

«D'una manera especial voldria que en aquests moments recordéssiu els nostres germans de València i de Mallorca, units tots ells amb nosaltres pel lligam multiseccular de la nostra llengua. Uns articles de la Constitució de la República Espanyola —obstacles legals nous, inexistents fins ara — volen privar el nostre acostament polític, en una eventual federació de totes les Terres Catalanes. Però si hi ha qui vol posar obstacles a la nostra unió política, no hi ha qui ens pugui privar de mantenir una sincera i cordial germanor espiritual entre les terres que foren una sola per llur història, que ho són encara per la llengua i que esperem que seguiran essent-ho demà per la voluntat de llurs fills. És per això que us proposo que aquesta Junta general vulgui trametre una fèrvida salutació als nostres germans de València i de Mallorca, testimoniatge d'afirmació de la nostra unitat nacional.»

171. *La Nostra Terra*, vol. III, p. 39.

172. Entitat catalanista fundada a Barcelona per iniciativa de Josep M. Batista i Roca encaminada a l'educació de la joventut catalana. Organitzaren cursos d'història, llengua, literatura, etc., competicions atlètiques, de navegació i de vol, exercicis d'oratória, campaments de muntanya, campanyes de medicina preventiva, cinema, etc. Fabra en fou president. Tingué una secció femenina i afiliats a Catalunya, amb delegacions a València i a Mallorca. Entre els fundadors trobam noms com J. M. de Casacuberta, Joan Coromines, J. V. Foix, Ferran Soldevila, etc. Per a més detalls vegeu *Gran Enciclopèdia Catalana*, a l'entrada *Palestra*, vol. 11, Barcelona, 1978, p. 218.

173. *La Nostra Terra*, 1932, p. 136.

D'altra banda, en la *Crònica* del 1932 es fa esment de l'Acte d'Afirmació de la Unitat Catalana, a Reus, organitzat per Palestra i l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana, en què participaren representants de Catalunya, Rosselló, València i Mallorca. Miquel Massutí, com a president de l'Associació per la Cultura de Mallorca parlà en nom de Mallorca. Miquel Ferrà parlà en nom de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana i Pompeu Fabra parlà en nom de Palestra. *La Nostra Terra* donava a conèixer el text dels parlaments d'entre els quals un esbós del de Fabra:¹⁷⁴

En nom de Palestra, parlà tot seguit el seu il·lustre president, el Mestre Pompeu Fabra. Diu que l'idioma i la Pàtria són una mateixa cosa, puix que quan es tracta de retrobar la unitat de la Pàtria es troba la unitat d'idioma. Demostra la unitat de l'idioma i que sols al mateix temps que es debilitava l'esperit nacional fou acceptat l'existència de tres dialectes: valencià, català, mallorquí. I adreçant-se als representants de les distintes terres catalanes, els diu: «Feu vosaltres la mateixa obra de dreçament de la llengua que fem nosaltres i encara que no us preocupeu d'acostar-vos a Catalunya, us trobareu amb el mateix idioma que nosaltres, perquè acudireu a la parla antiga que ens era comuna i que és la d'avui depurada. Parlant tots el mateix idioma serem un poble fort i lliure.»

En la secció «Reculls de fora» del 1932 hi apareix la notícia de la presa de possessió de Fabra de la càtedra de llengua catalana:¹⁷⁵

Dia 7, tengué lloc a la Universitat de Barcelona la recepció del catedràtic de Llengua Catalana, Sr. Pompeu Fabra. L'acte revestí solemnitat acadèmica extraordinària. Hi parlaren els senyors Bosch Gimpera i Rubió i Lluch. Degans efectiu i honorari de la Facultat de Filosofia i Lletres; Fabra; Puig i Cadafalch, per l'Institut d'Estudis Catalans, i el rector de la Universitat, senyor Serra Hunter.

Al maig del 1934, Pompeu Fabra i quinze persones més signen a Barcelona un manifest titulat «Desviacions en els conceptes de llengua i de Pàtria» que fou publicat íntegrament per *La Nostra Terra*:¹⁷⁶

[...] La concepció de la nostra Pàtria com a formada únicament pel territori de l'actual Generalitat, és a dir, la seva reducció a una de les regions que la integren, fruit d'un afebliment de consciència nacional. Segon: La concepció que dóna a la nostra Pàtria una extensió excessiva, que no ha tingut mai, provinent d'una confusió de catalanisme amb occitanisme.

174. *La Nostra Terra*, 1932, p. 165-170.

175. *La Nostra Terra*, 1932, p. 434.

176. *La Nostra Terra*, vol. VII, 1934, p. 178-180. Signaren el document Pompeu Fabra, R. de Alòs-Moner, R. Aramon i Serra, Pere Bohigas, Josep Maria Capdevila, J. M. Casacuberta, Pere Coromines, Joan Coromines, Francesc Martorell, J. Massó-Torrens, Manuel de Montoliu, L. Nicolau d'Oliver, Marçal Oliver, A. Rovira i Virgili, Jordi Rubió i Pau Vila. Aquest text ha estat publicat de bell nou a: X. LAMUELA i J. MURGADES, *Teoria de la llengua literària, segons Fabra*, Barcelona, Quaderns Crema, 1984, p. 285-289.

II

La nostra Pàtria, per a nosaltres, és el territori on es parla la llengua catalana. Comprèn, doncs, de les Corberes a l'Horta d'Oriola, i de les comarques d'Aragó a la Mediterrània. Composta de quatre grans regions —Principat, València, Balears i Rosselló —amb interessants característiques pròpies cadascuna d'elles, cal conservar, en tots els ordres, llur personalitat, que ens dóna una tan gran riquesa d'aspectes. No existeix cap perill —ni cap desig— d'absorció d'una regió per les altres. Fóra contradictori a la tradició històrica i a l'esperit liberal del nostre poble [...].

D'altra banda, justament a continuació, *La Nostra Terra* incloïa el text «Per l'aproximació catalano-mallorquina», signat pel comitè de relacions entre Catalunya i Mallorca. La gènesi n'havia estat el centenari de la *Renaixença* a l'octubre de l'any anterior i a la fi del document hom n'especifica la destinació:¹⁷⁷

A les corporacions públiques, a totes les entitats animades pels ideals de Renaixença, a tots els devots i patrocinadors de la nostra espiritualitat, volem adreçar-nos. Per Catalunya, per Mallorca, per la nostra unitat espiritual, demanem la vostra col·laboració i el vostre ajut.

La llista de signants és prou eloqüent: Pompeu Fabra, Guillem Forteza, Lluís Nicolau d'Olwer, Antoni Salvà, Ventura Gassol, Josep Sureda Blanes, Maria Antònia Salvà, Lluís Millet, Guillem Colom, Antoni Martínez Domingo, Joan Mascaró, F. Maspons i Anglasesell, Antoni M. Sbert, Joan Estelrich, Emili Darder, Paulí Vila, Elvir Sans, Baltasar Samper, Manuel de Montoliu, Joan Pons, Ramon d'Alòs, Leandre Cervera, Estanislau Pellicer, Francesc S. Aguiló, J. M. Batista i Roca, Maria Mayol, Josep M. Casacuberta, Miquel Forteza, Francesc Pujol, Pere Oliver, Miquel Massutí, A. Duran i Sempere, Bartomeu Forteza, Andreu Crespi, F. Vidal Burdils, Joan Ignasi Valentí, Miquel Ferrà i Francesc Martorell.

També, la secció «Reculls de fora» feia constar la celebració dels Jocs Florals de Barcelona en què Pompeu Fabra, com a president del Consistori havia llegit un discurs sobre «Els Jocs Florals i la llengua literària».¹⁷⁸

La Nostra Terra inclou el mateix any una «Carta oberta dels mallorquins al senyor Pompeu Fabra», datada el 22 de maig de 1934:

Honorable mestre i amic:

Ens plau de manifestar-vos la nostra adhesió al manifest signat per vós i per altres eminents escriptors catalans sobre «Desviacions en els conceptes de llengua i de pàtria», i aprofitar

177. *La Nostra Terra*, vol. vii, 1934, p. 181-182. J. Massot en reproduceix el text íntegre a J. MASSOT, *Cultura i vida a Mallorca entre la guerra i la postguerra (1930-1950)*, p. 52-54.

178. *La Nostra Terra*, vol. vii, 1934, p. 197. Vegeu-ne text complet que apareix a: LAMUELA i MURGADES, *La llengua literària*, p. 199-206.

aquesta avinentesa per a reiterar en nom propi i dels mallorquins que amb nosaltres senten, i que són en major nombre cada dia, la nostra explícita declaració de catalanitat.

Subscrivim sense mudar-hi una lletra la definició de Miquel de Unamuno, el gran pensador espanyol:

«La sangre de mi espíritu es mi lengua,
y mi patria, el país donde resuene.»

Així ho va entendre i sentir en l'aua de la nostra renaixença aquell Marian Aguiló que en fou el més ardorós apòstol, i d'ell, de Pons i Gallarza, de Miquel dels Sants Oliver, de Joan Alcover, de Miquel Costa i de tots els qui amb un amor més espiritual han estimat la terra mallorquina, hem heretat aquest sentiment de pàtria.

Es obvi que, ni lingüísticament ni espiritualment, com en altres termes remarqueu vosaltres mateixos, aquesta comunió en una gran Catalunya ideal no representa en nosaltres cap voluntat d'infeudar-nos a la regió que porta aquest nom en un sentit restringit com a nucli nacional originari de totes les gents de la nostra sang.

Units a aquesta Catalunya dels avis per vincles polítics o per lligams purament espirituals —que això sols la voluntat unànime dels mallorquins pot decidir-ho— creiem que aquesta unió ha de realçar més bé que desvirtuar la personalitat de Mallorca.

I fora de les fronteres que assenyalava la nostra mateixa llengua, entre els pobles germans que estimem amb lleial afecte, volem dir com tenim a prop del cor aquesta Occitània del reialme pireneic somniat pel poeta, en una ciutat de la qual naixia el nostre rei en Jaume i que guarda en terres de Provença les cendres i la glòria de Mistral.

Barcelona, 22 de maig del 1934.

Miquel Forteza, Antoni M. Sbert, Miquel Ferrà, F. Vidal i Burdils, Llorenç Riber, Joan Mascaró, Joan Estelrich, Antoni Salvà, Joan Pons, J. Sureda Blanes, Joan Muntaner, Guillem Colom, Elvir Sans, Ignasi F. Rey, Antoni Pons, Prev., Salvador Galmés, Prev., Guillem Forteza, E. Darder.

El número de 1936 de *La Nostra Terra* duu el text del «Missatge als mallorquins» que un grup d'escriptors catalans trameté a Mallorca. Es reprenia així, després del triomf del Front Popular del febrer del 1936, el projecte del Comitè de Relacions entre Catalunya i Mallorca. El manifest proclamava «la virtut salvadora dels principis de cultura i de les forces de cohesió moral, social i patriòtica que conserven, fortifiquen i eleven els pobles». Feia un repàs ràpid a la contribució illenca a la cultura catalana i després de lamentar que malauradament «aquests llaços tan estrets entre Mallorca i Catalunya solament són sentits per les seleccions intel·lectuals de banda i banda de la nostra mar» afirmen que «cal que aquests sentiments de solidaritat siguin propagats a tots els estaments socials, si volem que la nostra Renaixença assoleixi aquell sentit de destí col·lectiu que infon virtut d'eficàcia a totes les teories i a tots els ideals que puguin concebre les ments dels conduïdors de pobles». Finalment, després d'agrair la contribució mallorquina a la Renaixença amb realitzacions essencials, feien una crida «a les entitats animades pels ideals de la Renaixença i a les corporacions públiques de l'una i l'altra terra perquè es disposin a dur a bon terme ben aviat actes que consagrin la nostra germanor i la nostra comuna es-

perança i institucions que organitzin i intensifiquin l'acció exemplar de Mallorca en el camp de la cultura».

Signaven el manifest un grup d'escriptors d'entitats i tendències ben diverses i representatives de la realitat cultural catalana del Principat tots els quals conformaven un Patronat encapçalat per un comitè d'honor d'autoritats:¹⁷⁹

Comitè d'honor

Lluís Companys, president de la Generalitat de Catalunya, Joan Casanovas, president del Parlament de Catalunya, Ventura Gassol, conseller de Cultura de la Generalitat, Carles Pi i Sunyer, batlle de Barcelona i Cristià Cortès, president de la Comissió de Cultura de l'Ajuntament de Barcelona.

Patronat

President: Antoni Rubió i Lluch; vicepresident: Pere Coromines, president de l'Institut d'Estudis Catalans; Joan A. Güell, president de l'Acadèmia de Belles Arts; Lluís Millet: director de l'Orfeó Català; August Pi i Sunyer, conseller delegat de l'Institut d'Acció Social Universitària.

Membres: Josep Ma. Blanc, president del Centre Excursionista de Catalunya; Pere Bosch Gimpera, rector de la Universitat, Agustí Calvet, escriptor; Francesc Cambó, fundador de la Fundació Bernat Metge; Carles de Camps, president de l'Acadèmia de Ciències; F. Carreres Candi, president de l'Acadèmia de Bones Lletres; Pompeu Fabra, president del Patronat de la Universitat; Manuel Folguera i Duran, president de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana; Eduard Fonserè, president de l'Ateneu Barcelonès; Amadeu Hurtado, president de l'Acadèmia de Jurisprudència; Francesc Matheu, president dels Jocs Florals; Lluís Nicolau d'Olwer, de l'Institut d'Estudis Catalans; Rafel Patxot Jubert, fundador de l'Obra del Cançoner, Jaume Peyrí, president de l'Acadèmia de Medicina; Josep Puig i Cadafalch, de l'Institut d'Estudis Catalans; Carles Riba, vice-president del P.E.N. Club; J. Serra Hunter, president del Consell de Cultura.

Comitè organitzador

Joaquim Balcells, professor de la Universitat; J. V. Foix, escriptor; Joaquim Folch i Torres, director de la Junta de Museus de Barcelona; Tomàs Garcés, escriptor; Manuel de Montoliu, de l'Institut; Jordi Rubió, de l'Institut; Joaquim Xirau, degà de la Facultat de Filosofia i Lletres.

Al cap de pocs dies l'Associació per la Cultura de Mallorca presentà un manifest titulat «Resposta als catalans» de caire més tost culturalista: «Amb la nostra resposta volem fer primer que res la triple afirmació d'una unitat de sang, de llengua i de cultura; afirmació de fidelitat a una pàtria natural que és, per damunt de tota política, la terra on és parlada la mateixa llengua nostra...» La unitat lingüística, però, no implica la renúncia a la fesomia pròpia: «I en ratificar públicament l'adhesió a aquesta llengua i a la seva cultura, no entenem renunciar a cap de les característiques que han modelat al llarg dels segles la nostra fesomia popular, de la mateixa ma-

179. F. de B. MOLL, *Els altres quaranta anys*, 1975, p. 20-24.

nera que han particularitzat la varietat del parlar mallorquí dins la unitat inexpugnable de la llengua catalana. Som i serem fidels a una Mallorca que es vol afirmar profundament mallorquina i exaltar així la seva íntima i autèntica personalitat.» Finalment hom es proposa estendre la cultura pròpia per tal de «fer-la conscient, viva i estesa a tot el nostre poble».¹⁸⁰ Signaren el manifest 152 persones d'ideologia política diversa i les conseqüències d'haver signat el manifest són ja prou conegudes, una vegada esclatat el Movimiento.¹⁸¹ També no cal dir que, amb el desastre de la Guerra Civil i l'exili Fabra, perdé el contacte directe amb els illencs coneguts seus. Tanmateix, el 4 de març de 1949 hi hagué al casal del poeta Guillem Colom una vetlada necrològica dedicada a Pompeu Fabra, mort el 25 de desembre de l'any anterior. Hi llegiren textos Manuel Sanchis Guarnier, Francesc de B. Moll i Guillem Colom.¹⁸²

Segurament són moltes més les referències que podríem esmentar amb relació a Fabra i altres personatges illencs. Noves recerques sens dubte ens deixarien entreveure la possible relació amb els altres assistents baleàrics al ja esmentat Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana o el lligam que el Mestre tingué amb gent com Joan Estelrich, Llorenç Riber, Antoni M. Sbert i Massanet, Joan Mascaró, etc. És un tema obert, com tants altres.¹⁸³

A manera de conclusió

De l'anàlisi dels contactes de Fabra amb els diversos homes de lletres de les Illes Balears que hem vist crec que podem extreure'n algunes conclusions:

1. Que sapiguem, Fabra vingué a Mallorca en dues ocasions. Per contra, sembla que no anà mai a les illes menors. La primera, a principis de novembre del 1915 amb mossèn Clascar per fer-se càrrec de la calaixera i emportar-se-la a Barcelona mentre mossèn Alcover estava convalescent d'una malaltia greu. La segona s'esdevingué el 24 de maig de 1925 en ocasió de l'homenatge a Marià Aguiló en què Fabra féu un discurs enaltidor de la figura de l'il·lustre patriarca de la Renaixença.

2. Fabra conegué Marià Aguiló quan aquest ja es trobava a les darreries de la seva vida. Tanmateix, ja hem pogut constatar que Fabra tota la vida es va considerar un fidel continuador del filòleg mallorquí, sobretot en matèria de criteris ortogràfics i com a impulsor del redreçament de la llengua, gràcies a la seva tasca en qualitat de filòleg, de lexicògraf, de bibliògraf i de folklorista.

180. F. de B. MOLL, *Els altres quaranta anys*, p. 24-27.

181. Vegeu, entre altres, J. MASSOT i MUNTANER, *Els escriptors i la guerra civil a les Illes Balears*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, col·l. Biblioteca Serra d'Or, 1990.

182. J. MASSOT, «Pompeu Fabra i Mallorca». A: J. MASSOT, *Els mallorquins i la llengua autòctona*, Barcelona, Curial, 2a ed., 1985, p. 236.

183. Són conegudes, d'altra banda, les referències crítiques i de mal gust que feren els germans Villalonga de la figura de Fabra. Vegeu J. MASSOT, *Vida i cultura*, p. 113-115.

3. Les relacions de Fabra amb mossèn Alcover passen per vicissituds i etapes diverses. En una primera etapa, fins a la ruptura escandalosa de mossèn Alcover amb la plana major del catalanisme polític i cultural, Fabra parla bé públicament de la tasca de mossèn Alcover, si bé no en sol prodigar les referències. Tanmateix, en la correspondència privada hi ha algun esment en què es palesa una certa reticència envers la seva labor com a dialectòleg. Després de la ruptura, Fabra no contesta mai les invectives de mossèn Alcover, si més no en públic i/o per escrit. No cal dir que la reconciliació formal amb el canonge l'any 1926 diu molt a favor del tarannà de Fabra envers els seus contraris.

4. Els contactes de Moll amb Fabra giren entorn de l'*Obra del Diccionari* i s'esdevenen durant la Segona República. Fabra es mostra interessat en la publicació del *Diccionari* però troba que hi ha dues dificultats per poder ser subvencionat i «assumit» per l'IEC: el títol: *Diccionari català-valencià-balear* i el fet que els primers volums ja hagin sortit amb ortografia prenormativa. Aquestes raons, juntament amb la complicada situació política (Fets d'Octubre, etc.) van impedir que es fes realitat que el *Diccionari* sortís sota l'empareda de l'IEC.

5. Les relacions de Fabra amb la gent de l'Escola Mallorquina són en general positives però varien sensiblement segons l'època i segons el personatge que analitzem. Sens dubte, la celebració a Barcelona del Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana fou una bona oportunitat per a Fabra de tractar amb el grup de lletraferits illencs col·legues que hi assistiren i hi participaren activament, com és el cas de mossèn Alcover, mossèn Miquel Costa i Llobera, Bernat Obrador, Joan Alcover, etc. De tornada de Bilbao el 1912, durant el mandat de mossèn Alcover com a president de la Secció Filològica i fins a la Guerra Civil degué tractar sens dubte els illencs lletraferits residents a Barcelona. Després de la ruptura amb mossèn Alcover, el 1918, vingueren uns anys en què diversos membres de l'anomenada Escola Mallorquina participaren en una sèrie d'esdeveniments culturals de primer ordre: la fundació de l'Almanac de les Lletres el 1921, de l'Associació per la Cultura de Mallorca el 1923, de la revista *La Nostra Terra* el 1928, la publicació del manifest *Per l'aproximació catalano-mallorquina* del 1934, del *Missatge als mallorquins* del projecte del Comitè de Relacions entre Catalunya i Mallorca i la corresponent *Resposta als catalans* del 1936. En aquests esdeveniments i en aquestes publicacions la presència de Fabra hi és enmig de l'aurèola de qui ha actuat com a «seny ordenador de la llengua». Després de la Guerra Civil amb l'exili i el desastre vingué l'estroncament dels projectes i dels contactes personals almenys amb la majoria dels lletraferits illencs.

6. La relació personal amb la gent de l'Escola Mallorquina transcorre en general entre els paràmetres de l'admiració i de l'agraïment. Gabriel Alomar sembla potser el més fervent admirador de l'obra de Fabra. D'altra banda, ens consta l'admiració de Costa per la intervenció de Fabra en el Primer Congrés. Tant Costa com Joan Alcover, mossèn Llorenç Riber, mossèn Salvador Galmés i Miquel Ferrà s'adheriren tot d'una a la Reforma Ortogràfica de l'IEC. Miquel dels Sants Oliver sembla que tingué tendència a mantenir-se entre els partidaris de l'ortografia més tradicional i com ja hem dit abandonà sigil·losament l'IEC. Maria Antònia Salvà fou sempre admiradora de Fabra i s'atingué a les directrius de l'IEC en ocasió de la publicació de la seva traducció del *Mireio*

de Mistral, per bé que en aquesta versió fou objecte de canvis uniformitzadors en bona part innecessaris. Miquel Ferrà tractà Fabra en diverses ocasions durant la seva estada a Barcelona. Fou mestre de tota una generació però això no significa que no trobàs ben discutibles determinats criteris uniformitzadors de l'IEC com ara en el cas de la versió del *Mireio* ja esmentat. Com ja he dit, queden molts punts encara per tocar. Sens dubte Fabra degué tenir altres contactes amb illencs a Barcelona i en altres llocs. A més, caldria veure també de quina manera es projectà la figura de Fabra i, en general, l'obra normativitzadora de l'IEC en les nostres illes menors. El nostre treball és simplement, l'inici d'una línia de recerca que sens dubte ens pot oferir una perspectiva suggerent de la nostra història cultural en el segle que tot just s'acaba.

Objectius

Gràcies als treballs de Manuel Sanchis Guarner (1963, 1967, 1968), Francesc Pérez Moragón (1982), Vicent Simbor (1983) i Abelard Saragossà (1997), entre altres, és prou ben conegut el procés de recepció i adaptació del fabrisme al País Valencià. Així mateix, en analitzar la *Gramàtica valenciana* (1950), de Manuel Sanchis Guarner (Bonet, 1989; Ferrando, 1993), i l'obra filològica de Josep Giner i Marco (Ferrando, 1998), s'ha examinat indirectament la presència del valencià en l'obra lingüística i codificadora de Fabra (1868-1948). Es tracta d'un aspecte que, a pesar de no haver estat encara analitzat amb detall i sistematitzat en profunditat, ens és relativament conegut en els seus trets bàsics. En canvi, a penes s'han estudiat els contactes de Fabra amb el País Valencià i els valencians i, menys encara, les relacions entre el procés de maduració de l'ideari codificador de Fabra i el del seu progressiu compromís amb els projectes de reconstrucció nacional de les terres de llengua catalana i, doncs, del País Valencià. El meu objectiu, ara i ací, és abordar aquests dos darrers aspectes, encara que prou més provisionalment del que hauria requerit un tema de tant d'interès per a la història del procés de codificació de la llengua catalana i de la recepció del fabrisme al llarg i ample dels Països Catalans.

1. Els contactes de Fabra amb el País Valencià i els valencians

1.1. *Fabra i el pare Lluís Fullana*

Fora de les poques informacions sobre el valencià que li pogueren furnir alguns estudis de Manuel Milà, Josep Nebot, Antoni Maria Alcover, Lluís Fullana, Pere Barnils i Antoni Griera, la coneixença directa d'aquest parlar per part de Fabra està estretament relacionada amb els contactes personals que mantingué amb alguns valencians residents o molt vinculats a Barcelona,

especialment Miquel Duran, Jacint M. Mustieles, Jesús E. Martínez Ferrando, Josep Giner i Carles Salvador, i amb les quatre visites que realitzà a terres valencianes, una almenys al capdavant d'una delegació oficial de la Secció Filològica (SF) de l'Institut d'Estudis Catalans (IEC). Els seus biògrafs guarden un silenci pràcticament total sobre aquests contactes i visites al País Valencià. Un silenci que ha estat parcialment compensat per l'atenció que, seguint en gran part les aportacions de Pérez Moragon (1982), hi ha dedicat Mila Segarra en l'última versió (1998) de la seua biografia de Fabra.

Els primers contactes personals de Fabra amb valencians estudiosos o conreadors de la llengua es produïren probablement el 1906, amb motiu de la celebració a Barcelona del Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana. Bé que no ens consta fefaentment, Fabra degué aprofitar l'ocasió per fer-se presentar Teodor Llorente i Olivares (1836-1911), que hi havia acudit al capdavant de la delegació valenciana. L'intermediari degué ser mossèn Antoni M. Alcover, que havia conegut Llorente en ocasió de les seues dues primeres «eixides» filològiques al País Valencià, el 1901 i el 1902, respectivament. Com farem observar més avant, aquell mateix any Fabra pogué llegir les *Poesies triades* del patriarca de la Renaixença valenciana que *L'Avenç* acabava de publicar. També és possible que, gràcies a Alcover, s'hagués produït un contacte directe entre Fabra i el pare Lluís Fullana Mira (1871-1948), encara que no invita a avalar-lo el silenci absolut que se'n fa en la correspondència epistolar de Fullana amb mossèn Alcover, en notori contrast amb l'interès que aquell hi manifesta per conèixer diversos treballs de Fabra. Aquest interès l'observem ja en la seua carta del 28 de juny de 1903 al filòleg mallorquí, on li demanava que li trametés «prompte» el *Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana* en què figurava «l'article de Pompeu Fabra sobre la manera de representar gràficament lo só linguo-palatal, o sia //llemosina o catalana», i, en una nova carta del 28 de novembre de 1903, on li notificava que havia rebut el *Bolletí* d'octubre que porta l'article de Pompeu Fabra sobre la «Representació gràfica de la / palatal en català». «Molta llum fa sobre eixa qüestió tant debatuda; pero crech qu'encara s'en pòt fer més; em sembla qu'es poden donar altres solucions, además de les indicades per En Cases y Pompeu Fabra, y tal vòlta més acceptables.» (Llorenç, 1989, p. 589-590). L'únic comentari de Fullana sobre Fabra en ocasió del Congrés, l'expressà en carta a Alcover, del 31 d'octubre de 1906, en els termes següents:

Mon dessig [en assistir-hi fou] posarme en un raconet del saló de sessions per aprendre lo qu'en Valencia no es possible obtindreu. Aixis ho vaig fer; em fixé, quant me va ser possible, escoltant á tots els congressistes que prengueren la paraula ó llegiren alguna Comunicació; y molt de greu em vá saber no poder oir tots els treballs per falta de temps. Lo que mes me vá plaure foren algunes esmenes presentades por Vosté y per En Pompeu Fabra.

Si la saviesa de Fabra el va colpir profundament, molt més ho va fer l'entusiasme pel redreçament i per la unitat de la llengua que van demostrar els més de tres mil congressistes allí reunits. N'és una bona prova la contundència i claredat de les afirmacions que va fer a la intro-

ducció del treball «Característiques catalanes usades en lo Reyne de Valencia», presentat als Jocs Florals de *Lo Rat Penat*, del 1907:

Escriure totes les característiques catalanes usades dins lo Reyne de Valencia equivaldria á escriure una gramática catalana i posar en la portada: *Gramática de la Lengua Valenciana*. Tot açó per indicar que les carecterístiques catalanes son unes mateixes que les valencianes.

A l'arxiu de l'IEC es conserven, però, unes cartes de Fullana a Pere Barnils que suggereixen que, bé el 1906 o bé després de la tornada de Fabra a Barcelona (potser amb motiu d'algun viatge de Fullana a aquesta ciutat), es produïren uns contactes directes entre aquell i Fabra. En la primera carta, datada a Sant Sebastià el 21 d'agost de 1914, el menoret valencià s'acomia amb «un recòrt i un bon apretó de mans al nostre benvolgut En Pompeu Fabra i demes amics» —que és correspost amb «records del Sr. Fabra» en la seua contestació del 26 d'agost—, i en la segona, del 8 de maig de 1915, s'expressa en els termes següents:

Mon bòn amic En Pere: He rebut les seues lletres i em dòl en l'ànima tindre que dir-li que no me es possible mampendre ara el viage á eixa ciutat, per raó d'estar á finals de curs i no ser fácil poder-me substituir en les classes. Crega'm que per á mí seria de grandissima satisfacció poder parlar, tant en Vosté, com en tots eixos amics als quals venere i respecte com á mestres meus, i en seguritat que dependria bones lliçons que pròu paper em farien i no dubte que en algunes qüestions ortogràfiques es posariem d'acòrd. Si en llòc de ser ara, fora á mijans del pròxim juny, crec que no tindria dificultat en fer l'esmentat viage.

Per este mateix corrèu, li envie les ralles que he fet sobre les Normes Ortogràfiques, treballlet que me va encarregar Lo Rat-Penat de Valencia. Diga de ma part á En P. Fabra i demes amics que facen el favor de indicar totes les esmenes que creguen deuen fer-me sobre eixe treballlet, perque jo com a discípu d'ells ja m'aprofitaré de llurs consells i de llurs lliçons. De manera que en mí faran un òbra de caritat.

Me diu que la seua eixida ara es cap á Lleida. Quan serà cap á Valencia? Jo ho desige molt perque així es podem vore i treballar junts. Recòrds afectuosos als nostres amic[s] i en particular á En P. Fabra de qui sempre me'n recòrde.

Vosté mane á son afm. amic, fr. Lluís Fullana.

La carta és ben interessant no sols perquè insinua aquests contactes personals, sinó perquè manifesta la predisposició de Fullana a un acord ortogràfic unitari i, sobretot, perquè suggereix que Fabra s'havia preocupat per conèixer l'al·ludit «Proyècte de Normes Ortogràfiques de la Lengua Valenciana» —publicat com a article periodístic a les pàgines de *La Voz de Valencia* (25 i 27-IV-1914) i del *Diario de Valencia* (27-IV-1914)— que, tal com examinarem després, Fullana havia elaborat per encàrrec de Lo Rat Penat.

1.2. *Uns improbables contactes amb Josep Ribelles Comín*

A part dels contactes sorgits arran de la celebració del Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana, les relacions de Fabra amb altres valencians van ser pràcticament inexistents almenys fins al juny del 1912, en què el nostre lingüista retornà a Barcelona després de més de deu anys de residència a Bilbao. No és probable que, abans de traslladar-s'hi, hagués conegut el castellanenc Josep Ribelles Comín (1872-1951), que vivia a Barcelona des del 1898. Aquest havia aconseguit de l'editorial L'Avenç que la seua col·lecció Biblioteca Popular, fundada per Joaquim Cases-Carbó el 1903, publicqués obres de valencians, com les *Escenes castellanenses*, de Salvador Guinot (1905), les ja esmentades *Poesies triades*, de Teodor Llorente (1906), o els *Idilis llevantins*, de Bernat Morales Sanmartín (1910). Són obres que Fabra va llegir i anotar, per tal com n'addueix diversos exemples a la seua *Gramàtica de la llengua catalana* (1912) i hi reproduïx «Vora el barranc dels Algadins», de Llorente, l'únic text que s'hi antologa d'autor valencià contemporani. No sabem si la presència definitiva de Fabra a Barcelona i el lloc que tots dos ocupaven —membre de l'Institut d'Estudis Catalans i funcionari del cos d'arxivers i bibliotecaris de l'Estat, respectivament— facilitaren la coneixença mútua, però el fet evident és que Ribelles, que havia estat soci fundador del Centro Regional Valenciano, de Barcelona, es distancià de L'Avenç i dels seus objectius, en fundar, el 1914, la Biblioteca Valenciana Popular, per publicar textos valencians antics, poètics i de costums, amb una orientació un xic arqueològica. Tot i que Ribelles proclamà en el pròleg de la seua *Bibliografia de la llengua valenciana* (1915, p. 10) —obra ja redactada el 1905— que «la llengua que hablamos los valencianos no es la lemosina, sino el catalán o *catalanesch*», el qual, «con las conquistas y contacto con los nuevos pobladores, pasó á Mallorca y á Valencia», la seua actitud posterior sobre la qüestió fou més aviat ambigua i clarament reticent davant el fabrisme gramatical i el lèxic. En aquest context, no semblen probables uns contactes personals, o almenys una relació fluida entre Fabra i Ribelles, que no hem vist documentats enlloc.

1.3. *Fabra i els joves escriptors valencians residents al Principat*

En canvi, poc després del seu retorn definitiu a Catalunya, Fabra tractà assíduament dos poetes valencians que acabaven d'establir-hi la seua residència: Miquel Duran i Tortajada (1883-1947) i Jacint Maria Mustieles i Perales (1887-1948). El primer estigué al capdavant del *Diario de Sabadell* entre 1910 i 1916 i, després, s'instal·là a Barcelona, on dirigí per un temps *La Publicidad* i altres projectes periodístics, fins que, el 1933, retornà definitivament a València. En resposta a l'esmentada iniciativa editorial de Ribelles, Miquel Duran creà, el 1915, la Biblioteca Valenciana d'Autors Contemporanis i participà activament, junt amb Jaume Bofill i Mates, en l'organització a Barcelona de la Joventut Valencianista (1912), agrupació capdavantera del valencianisme cultural, la qual, ja el 1913, adoptà la normativa de l'IEC en el seu òrgan de premsa, *València*,

periòdic valencianista. En aquesta tasca, Duran tingué l'ajut de Mustieles, que s'estableix a Barcelona el 1913 i que, aquest mateix any, hi publica *Breviari romàntic*, el primer llibre escrit per un valencià d'acord amb les *Normes ortogràfiques* de l'IEC. Segons comunicació verbal de Josep Giner, Mustieles col·laborà amb les Oficines Lexicogràfiques de l'IEC i proposà a Fabra la incorporació de mots de rica tradició literària o popular al País Valencià, però poc o molt caducs en part del dialecte oriental, com *calcigar* 'trepitjar', *esduir-se* 'esvair', etc. És molt probable que l'article de Fabra del 1918, que s'inicià amb els mots següents: «Dèiem una vegada a un escriptor valencià [...]» i que posteriorment fou intitulat «La tasca dels escriptors valencians i balears», fos la resposta pública a un intercanvi de parers entre Pompeu Fabra i Miquel Duran a propòsit dels problemes de la llengua literària dels escriptors valencians.

La nòmina d'escriptors valencians residents a Barcelona s'incrementà el 1916, en esdevenir Jesús Ernest Martínez Ferrando (1891-1965) funcionari de la Biblioteca Universitària de Barcelona i, poc després, de l'Arxiu de la Corona d'Aragó. A la darrereria de la dècada següent, s'hi afegeix Artur Perucho i Badia (1902-1956). També aquests dos valencians foren abrandats defensors de la reforma ortogràfica i gramatical de Fabra.

1.4. *La reacció contra les Normes de l'IEC*

Mentrestant, a València, l'admiració de Fullana per l'obra de Fabra i l'exemple de l'actitud unitarista de mossèn Alcover començaven a trontollar davant les reticències o l'oposició oberta dels sectors dominants de la ciutat, que no veien amb bons ulls la pretensió d'aplicar les *Normes ortogràfiques* de l'IEC (1913) fora de l'àmbit territorial del Principat, per tot allò que comportaven ideològicament. I així aquests sectors, a través de *Lo Rat Penat*, s'afanyaren a encarregar al pare Fullana la redacció de l'esmentat «Proyècte de Normes Ortogràfiques de la Llengua Valenciana» i, a través de la Diputació de València, crearen, com a rèplica a l'IEC, un *Centre de Cultura Valenciana* (1915), que al seu torn també encarregà al pare Fullana de redactar una *Gramàtica elemental de la llengua valenciana* (València, 1915).

Tot això es produïa al mateix temps que els adversaris de l'IEC al Principat creaven una Acadèmia de la Llengua Catalana a Barcelona. Els seus promotors procuraren de seguida atraure's el pare Fullana, i el 12 de juny del 1915, a proposta de Francesc Matheu, l'elegien acadèmic numerari. A fi de contrarestar la maniobra, l'IEC, probablement per iniciativa de Fabra, convidà el pare Fullana a impartir a la seu de la institució unes conferències sobre el valencià. Fullana, efectivament, les hi va pronunciar els dies 10, 11, 12 i 13 d'agost de 1915, aprofitant el seu viatge a Barcelona per a prendre possessió del susdit càrrec d'acadèmic. Els títols n'erent: «Diferències fonètiques entre el valencià i el català», «Diferències gràfiques u ortogràfiques», «Diferències lèxiques i morfològiques» i «Diferències sintàctiques». Fins aleshores, Fullana, que ja havia estat nomenat col·laborador de l'IEC —tal com el mateix autor féu constar en la portada d'alguns dels seus llibres, com ara el *Vocabulari ortogràfic*, de 1921—, havia procurat guardar una relació cordial amb l'IEC, la SF del qual era presidida per mossèn Alcover.

Tanmateix, les connivències de Fullana amb les classes dominants valencianes l'apartaren progressivament no sols de qualsevol intent de col·laboració amb Fabra, sinó fins i tot dels contactes epistolars amb el mateix Alcover, el qual, malgrat haver estat separat de l'IEC (28-VI-1918), mai no va deixar de proclamar obertament la unitat i la catalanitat de la llengua compartida pels valencians, els balears i els catalans, tal com va reiterar, aquell mateix any, a València, en el seu discurs de mantenidor dels Jocs Florals de Lo Rat Penat. I així Fullana no sols arribarà a presentar el valencià com un desenvolupament separat, tot i que paral·lel, del que tingué el català del Principat, sinó que s'allunyà deliberadament de l'ortografia fabrista, com es pot deduir dels comentaris epistolars de Faustí Barberà a Pere Barnils, el 15 de juny de 1916, on li confessa que ell, com altres membres del Centre de Cultura Valenciana, no subscriuen la proposta de Fullana de recórrer al dígraf *ch* per a representar el so palatal africacat sord, i, davant les objeccions que li formulava, comenta que «ell ultimament me se tancava dient que Pompeu Fabra li havia donat assentiment a n'aqueixa innovació». Fabra, en efecte, havia constatat en la seua *Gramàtica de la llengua catalana*, del 1912, la presència aclaparadora d'aquest dígraf entre els escrits valencians contemporanis, però mai no va propugnar una convenció gràfica interdialectalment incompatible, que, en aquest cas, era, a més a més, fruit de la interferència castellana.

1.5. *Un interlocutor privilegiat: Josep Sanchis Sivera*

Josep Sanchis Sivera (1867-1937), canonge de la catedral de València i deixeble de Roc Chabàs, destacava ja a principis de segle en el panorama eclesiàstic valencià per la seua solidesa intel·lectual i per una bona orientació historiogràfica i filològica. Potser informats per Alcover, els membres de l'IEC decidiren, probablement el mateix 1915, establir contactes amb l'il·lustre canonge. La iniciativa podria haver partit de mossèn Frederic Clascar, membre de la SF, atès que, segons acta de la sessió realitzada per la SF el 2 de setembre de 1915, ja s'havia interessat pels problemes de la presència del català en l'Església valentina i, en aquella ocasió, fou encarregat de completar un pla d'actuació de cara al País Valencià:

Es canvien impressions sobre la manera més adequada de contribuir a l'expansió de la llengua en terres de València. Mn. Clascar exposa l'idea de publicar per via de prova alguns llibrets religiosos, tals com el de la primera comunió i la Setmana Santa, en els quals, conservant-se el caràcter del català literari, es toleressin algunes de les formes més característiques del valencià. La Junta creu acceptable la proposta i es convé que el mateix Mn. Clascar arrodoneixi aquell pla, que podria ésser de resultats ben profitosos.

Desconeixem els resultats de les gestions de mossèn Clascar, i si contactà amb Sanchis Sivera per a aquesta qüestió. Si més no, hi ha una resolució del Ple de l'IEC, reflectida en l'acta de la sessió del 4 de febrer de 1916, per la qual «s'acorda enviar exemplars de les nostres publicacions

al M. I. Dr. Josep Sanchis Sivera», i una altra, del 16 d'abril de 1916, per la qual el canonge valencià és nomenat membre corresponent de la Secció Històrico-Arqueològica. La dècada següent, Sanchis Sivera preparà per a «Els Nostres Clàssics» l'estudi i edició dels *Sermons* de sant Vicent Ferrer. Els textos foren revisats per Josep Maria de Casacuberta a l'Editorial Barcino, a la seu de la qual i a la de l'IEC solia acudir Sanchis Sivera acompanyat pel seu nebot Manuel Sanchis Guarner, de qui era tutor (comunicació de J. M. de Casacuberta, 11-II-1982). El mateix canonge reconegué, en una entrevista publicada al número 5 d'*Acció Valenciana*, del 15 de juny de 1930 (citada per Pérez Moragon, 1982, p. 56), que ell solia anar a l'IEC i que va «contribuir amb aportacions valencianes a la confecció de les normes ortogràfiques». Per la seua banda, l'IEC es comprometé a publicar la seua edició del *Dietari del capellà d'Anfós el Magnànim*, que havia de fer en col·laboració amb Francesc Martorell i Trabal, text que finalment va editar a València, i a nom exclusivament seu, la societat Acció Bibliogràfica Valenciana (Mateu, 1999, p. 26).

Mentre fou director degà del Centre de Cultura Valenciana (1927-1936), es produïren dues de les visites de Fabra a València. Sanchis Sivera el rebé cordialment en ambdues ocasions. La seua amistat amb historiadors i eclesiàstics principatins, com Jordi Rubió i Balaguer, Ferran Valls i Taberner, Salvador Sanpere, Josep Gudiol, Higiní Anglès i Josep Maria Pou, molts d'ells vinculats a l'IEC i a altres institucions acadèmiques de Barcelona, facilitaren el seu ingrés a l'Acadèmia de la Llengua Catalana i a l'Acadèmia de Bones Lletres, vinculacions que no foren mai incompatibles amb la seua adhesió al fabrisme.

La revolta militar del 19 de juliol de 1936 el sorprenué, convalescent, en un balneari de Puigcerdà, però en lloc d'escapar a l'estranger, com va fer Fullana, preferí arriscar-se a tornar a València per mirar de salvaguardar els tresors documentals i artístics dels temples i arxius eclesiàstics valencians. Les autoritats republicanes el preservaren, amb agents armats, del perill de ser assassinat, però per poc de temps, ja que, greument malalt, morí el 21 de maig del 1937, un mes i mig abans de la darrera visita de Fabra a València.

1.6. *La primera visita de Fabra (1918-1920): la «tasca» dels escriptors valencians i balears*

Encara que l'oposició dels sectors dominants valencians a la normativa de l'IEC s'expressà aparentment com una reivindicació de les formes valencianes enfront de les barcelonines, consagrades per Fabra, en el fons es buscava de combatre la proposta d'alteració de l'*status quo* lingüístic de la Restauració, que al País Valencià reivindicaven grups de joves nacionalistes molt dinàmics, organitzats en associacions culturals i en agrupacions polítiques cada vegada més presents en la vida de la capital.

La primera visita de Fabra a València es produeix en aquest context, en una data i en unes circumstàncies concretes que no ens aclareix l'evocació que ell mateix en va fer, el 1930, a Martí Martell [pseudònim de Miquel Duran] en una entrevista publicada a *Taula de Lletres Valencianes*, ja que es limita a situar-la «deu o dotze anys» en arrere, és a dir, entre el 1918 i el 1920.

A Fabra, del moviment valencianista i de les reaccions que hi va suscitar l'aprovació de les *Normes ortogràfiques* de l'IEC (1913), li'n devien haver parlat llargament Miquel Duran i Jacint M. Mustieles. Duran li degué facilitar la lectura del seu opuscle *El Centre de Cultura Valenciana* (1915) i Mustieles, la del seu article «Prat de la Riba i València», que havia publicat en el número 1-2 d'*Ofrena, Orgue de Nostra Parla*, d'agost-setembre de 1917. L'any següent, potser va llegir també l'opuscle d'Eduard Martínez Ferrando, *Síntesi de criteri valencianista*. Tot plegat podria explicar l'interès de Fabra per conèixer *in situ* la realitat valenciana.

Si és en aquest context que Fabra visità per primera vegada el País Valencià, hi degué venir, com en totes les altres ocasions, acompanyat d'algun principatí. La visita podria relacionar-se amb els freqüents viatges que el seu amic Jaume Bofill i Mates (1878-1933) hi va realitzar per aquests anys, en uns moments de relativa efervescència nacionalista i de contactes sovintejats entre els capdavanters catalans i valencians d'aquest moviment. En efecte, Bofill, ànima de la Joventut Nacionalista de la Lliga, ja s'havia llançat, com hem vist, des del 1912, a la promoció de la Joventut Valencianista, tant a València com a Barcelona, i a la coordinació entre ambdues organitzacions juvenils. El 1916 —data de la creació de Nostra Parla, de l'inici dels contactes de la Lliga amb valencians i mallorquins i de la publicació de seu opuscle *La llengua catalana*—, havia assistit a l'Aplec del Puig i, l'any següent, havia organitzat una setmana valencianista a Barcelona, en la qual participaren, entre altres, d'Eduard López-Chavarri, Eduard Martínez Ferrando, Joan Pérez Lúcia i Ignasi Villalonga. El 13 i 14 gener de 1918, Bofill torna al País Valencià formant part de l'equip polític de Cambó, que s'hi havia desplaçat per promocionar la creació de la Unió Valencianista Regional. La seua estreta amistat amb Fabra és un factor decisiu perquè, el mes de febrer d'aquell mateix any, siga elegit adjunt d'Àngel Guimerà a la SF de l'IEC i, al juliol, membre numerari. Segons Josep Maria de Casacuberta (comunicació personal, 11-II-1982), Bofill fou el principatí que millor coneixia els cercles valencianistes del primer terç del segle xx. En tot cas, sembla que s'ha de descartar que Fabra vingués al País Valencià amb l'equip de Cambó, no sols perquè a la premsa només se'ns parla d'Abadal, Rahola, Russinyol i Soler i March, a més a més de Bofill, sinó pel caràcter polític de la visita, circumstància que Fabra hauria defugit. Siga com siga, el fet a retenir és que l'any 1918 fou pròdig en iniciatives valencianistes: la Joventut Valencianista fa pública la seua *Declaració valencianista*, Eduard Martínez Ferrando publica la *Síntesi del criteri valencianista*, on propugna la federació política entre Catalunya, València i les Illes Balears, naix la Joventut Republicana Nacionalista, es funden el diari *La Correspondencia de Valencia*, d'orientació regionalista, i l'Editorial Valenciana, es crea l'Agrupació Nacionalista Escolar, es dota una càtedra de llengua valenciana a la Universitat de València, que és encarregada al pare Fullana, s'inaugura el Cercle Català de València amb la presència de Santiago Russinyol, l'Ajuntament de València aprova mesures en favor de l'ensenyament del valencià i Bernat Ortín Benedito publica la seua *Gramàtica valenciana*, de caràcter escolar, que és la primera d'inspiració fabrista al País Valencià. Les visites de Bofill a València es traduïren en relacions molt amistoses amb alguns integrants d'aquells cercles valencianistes, especialment amb Francesc Puig Espert. El primer viatge de Fabra, que no hem pogut documentar, podria situar-se ben bé en aquest any.

No deu ser cap causalitat que fos el 1918 quan Fabra exposà la seua posició sobre quina havia de ser l'actitud dels escriptors valencians i balears en la tasca de redreçament i depuració de l'idioma (declaració reproduïda al nostre apèndix). Una posició que podria no ser aliena a allò que hauria pogut escoltar a València de boca de diverses personalitats del món de la cultura i de les lletres i al seu propòsit d'aclarir, en aquell moment de tibantor i ruptura entre l'IEC i mossèn Alcover, que no era voluntat de l'IEC ni d'ell d'imposar res als valencians. Car, amb la seua primera visita a València, Fabra pogué constatar *in situ* no sols el dinamisme d'aquelles minories capdavanteres en la introducció del fabrisme, sinó també els problemes específics de llengua literària amb què ensopegaven els escriptors valencians i les reticències i fins i tot l'oposició que suscitava el fabrisme entre els sectors castellanitzats o castellanitzants de la ciutat i entre gent de bona voluntat, com el mateix pare Fullana. Però allò que més degué colpir Fabra en aquella seua primera visita a València fou la castellanització de sectors que es proclamaven valencianistes. Si és certa la informació que ens proporcionà Josep Giner —fruit d'un comentari personal del Mestre al filòleg valencià—, Fabra no hauria pogut oblidar mai la impressió que li causà el fet que l'esposa de Teodor Llorente i Falcó, el fill del patriarca de la Renaixença valenciana, se li adrecés en castellà.

Encara que tot sembla apuntar que Fabra es degué traslladar a València el 1918, no es pot descartar una data posterior, en tot cas no després del 1920, probablement amb motiu d'algun acte o trobada de caràcter cultural, com l'homenatge multitudinari que, el 1920, s'hi va tributar a Àngel Guimerà, president d'honor de Nostra Parla i membre fundador de la SF de l'IEC. L'homenatge valencià era, però, no a l'ideòleg o acadèmic, sinó al dramaturg popular que era Guimerà, i es va materialitzar en una setmana (del 7 al 12 d'abril) de representacions de les seues obres (*L'ànima és meua*, *Mossèn Janot*, *Terra baixa*) al Teatre Principal de València, de recitals poètics i de banquets, organitzats pel Cercle de Belles Arts, el Centre Català, Lo Rat Penat —aleshores presidit per Francesc Almarçh— i Joventut Valencianista, i en la dedicatòria d'un important carrer de la ciutat, activitats àmpliament ressenyades en la premsa local. Ara bé, la premsa valenciana que hem consultat tampoc no inclou Pompeu Fabra entre els membres de la delegació catalana que acompanyaren Guimerà a València, entre els quals figura, una vegada més, Jaume Bofill. Aquest participà en els parlaments d'homenatge que es pronunciaren en el sopar celebrat al Centre Català el dia 10, junt amb Ricard Samper (1881-1938), alcalde de València, Benlliure, Blanquells, Nolla i López-Chavarri. L'absència de referències periodístiques a una eventual presència de Fabra no l'exclou de cap manera. Ben al contrari, les circumstàncies —homenatge a un membre de la SF de l'IEC i presència d'un altre membre de la SF i amic, Jaume Bofill, i el seu caràcter estrictament cultural— inviten a pensar que ben bé podria haver estat l'ocasió escollida per Fabra per venir per primera vegada al País Valencià. Siga com siga, hem de subratllar que la primera visita de Fabra coincideix amb un període d'expectatives raonables per a la difusió del valencianisme polític i cultural.

1.7. *La segona visita de Fabra (1930): cap a la normalitat cultural*

La segona visita de Fabra a València es produí a la darrereria de maig del 1930. A penes feia quatre mesos que la «dictablanda» del general Berenguer havia reemplaçat la dictadura de Primo de Rivera. Aquesta vegada, el motiu, o l'excusa, era acompanyar Jaume Bofill, que actuava de mantenidor dels Jocs Florals de Lo Rat Penat que s'hi van celebrar el 30 de maig. Amb ells vingueren també el poeta mallorquí Miquel Ramon Ferrà (1885-1947) i el polític principatí Estanislau Duran i Reynals (1894-1950), membre d'Acció Catalana, el partit que presidia precisament Bofill i Mates. La major part de la premsa local es féu ressò de la visita, incloent-hi *Las Provincias* i *El Pueblo*, el qual no s'estigué de recordar que Bofill era «uno de los actuales líderes del movimiento de Acció Catalana, de tendencia francamente liberal y republicana». I, efectivament, era una ambaixada republicana, que potser també es volia interessar per la creació, el 24 d'abril de 1930, de l'Agrupació Valencianista Republicana i, el mes anterior, de l'associació universitària Acció Cultural Valenciana, que aviat es federà amb Palestra, entitat nacionalista catalana que presidia Pompeu Fabra, i amb l'Associació per a la Cultura de Mallorca.

L'anunci de la visita de Fabra havia creat una certa expectació en els cercles valencianistes de la ciutat. Es tractava del president de la SF de l'IEC, una institució que aspirava a convertir-se en el referent acadèmic de la llengua catalana fora dels límits administratius del Principat. Com avançant-se a la iniciativa de *Taula de Lletres Valencianes* de propiciar un acord ortogràfic entre els escriptors i les principals institucions culturals del País Valencià, l'11 de maig d'aquell mateix any, Teodor Llorente i Falcó llançà la idea, des de la plataforma periodística que dirigia, *Las Provincias*, de crear una Acadèmia de la Llengua Catalana amb seu a Barcelona i participació proporcional de tots els territoris que conformen el domini lingüístic. Fent-se eco de la iniciativa de Llorente i Falcó, la revista dels joves universitaris nacionalistes *Acció Valenciana* publicà una enquesta sobre la conveniència de constituir una Acadèmia de la Llengua Valenciana, que Francesc Carreres i Calatayud i Manuel Sanchis Guarner sotmeteren a personatges rellevants de la nostra cultura de dins i fora de l'àmbit valencià. Entre els enquestats figura, com veurem després, Pompeu Fabra.

Aquesta segona visita a València comprengué contactes amb els joves escriptors de *Taula de Lletres Valencianes* —la revista literària valenciana més important del moment (octubre de 1927 al novembre de 1930)—, amb els que duïen l'editorial L'Estel i amb altres grups de lletraferits i polítics valencians, així com també estades a l'Albufera, Porta-Coeli i Peníscola. I, no cal dir-ho, suposà la presència de Fabra en l'acte dels Jocs Florals, del dia 30, on, per cert, «al començar a hablar [el mantenidor], su expresión catalana, muy pura, produjo un breve movimiento de extrañeza, especialmente entre el público femenino, menos avezado a escuchar la expresión hermana» («Los Juegos Florales», *El Mercantil Valenciano*, 31-IV-1930, p. 3). També va assistir Fabra al sopar que, aquell mateix dia, va oferir al mantenidor i a la reina dels Jocs Florals, Maria del Carme Prat i Depuy de Lome, el comte de Berbedel, avi d'aquesta. L'endemà, dia 30, participà així mateix en el banquet que, en nom de Lo Rat Penat, va oferir el seu president, Manuel González Martí, a Jaume Bofill. Després de l'àpat, que es va celebrar a l'Ideal Room, hom acom-

panyà la delegació barcelonina al Centre Català i, a continuació, a la redacció de *Las Provincias* («Homenaje de Lo Rat Penat a Jaime Bofill», *Las Provincias*, 1-VI-1930, p. 3). Tots quatre tornaren en automòbil a Barcelona el dia 1 de juny.

De tot plegat, Fabra se'n dugué una bona impressió. Així ho confirmà Bofill en la «Crònica» que en féu encapçalant el número 33 de *Taula* (juny de 1930, p. 3-4), on reporta les trobades de la delegació catalana amb «l'intel·ligent i suavíssim Adolf Pizcueta» i amb «l'enèrgic i mesurat Ignasi Villalonga». I així ho revelà el mateix Fabra a Miquel Duran en l'entrevista que aquest, sota el pseudònim de Martí Martell, publicà a *La Veu de Catalunya* i que, després, reproduí la mateixa *Taula de Lletres Valencianes* (núm. 33, juny 1930, p. 9-10).

1.8. *Els escriptors valencians i la norma lingüística*

En l'esmentada entrevista (que reproduïm a l'apèndix), Fabra reconeix que ja ha trobat un grup d'escriptors ben orientats que poden contribuir decisivament a l'èxit de la normativa unitària al País Valencià i ha constatat que la llengua, «si bé és cert que es parla impura i castellanyada a la ciutat, es conserva pura no sols a la regió, sinó a l'horta i a les mateixes portes de la ciutat de València». Per estratègia política, continua defensant la seua tesi de 1918 que «cal continuar sense defalliments l'obra de depuració de la llengua valenciana, encara que no es preocupin gaire d'acostar-se al nostre català», car la tasca prioritària és que:

[...] els valencians depurin la seva parla, que ja ens trobarem. La qüestió del nom és secundària. Els valencians poden anomenar llengua valenciana la que nosaltres anomenem llengua catalana. La cosa important és el fet de l'idioma i aquest és viu a les terres de València. [...] Molts valencians creuen encara que l'obra d'unificació del català escrit suposa la supeditació de llur varietat idiomàtica al català de Catalunya. No, no es pretén de supeditar cap varietat a una altra: es tracta simplement que dintre cada una de les tres grans regions de llengua catalana, es realitzi una obra de depuració i de redreçament de la llengua.

Un posicionament en certa manera paral·lel al que adoptà Jaume Bofill en el seu discurs de mantenidor dels Jocs Florals i que aquest mateix va glossar en la seua crònica de la visita a València suara esmentada:

Si València fos una rèplica de la Catalunya estricta no ens interessaria tant com ara, que n'és una modalitat complementària. València comença a jugar amb foc, que a això equival enamorar-se de la seva parla. [...] Cal només que del doble conreu literari —l'acadèmic dels Jocs Florals, massa petrificat, i el plebeu del teatre de barriada— sàpiga treure'n una llengua digna. [...] Seria un error que els dirigents aspiressin a fer-la pàl·lid mirall provincial de la literatura barcelonina. No és la nostra producció que han d'imitar, sinó el procediment que hem seguit per obtenir-la. Retrobant la seva ànima, es trobaran germans nostres.

Convidat a impartir a València, per la tardor del mateix any 1930, un cicle de conferències sobre els aspectes apuntats en l'entrevista, Fabra es compromet a venir-hi, tot anunciant el missatge que els vol transmetre:

En aquestes conferències penso dir, no el que els valencians han de fer, puix que són ells els que han de dirigir la tasca, sinó el que nosaltres hem fet per depurar i elevar l'idioma al nivell a què avui es troba.

Com ja va comentar F. Pérez Moragon (1982, p. 68-70), el sentit més precís de les recomanacions de Fabra als escriptors valencians es troba en la seua resposta a l'esmentada enquesta de la revista *Acció Valenciana* (núm. 8, 1-VIII-1930, p. 3). Val la pena de reproduir-la íntegrament:

Les autoritzades paraules que segueixen hui pertanyen al mestre de tots Pompeu Fabra. L'il·lustríssim filòleg no necessita cap mena de presentació, car la seua figura és coneguda per tot el mon. Ha segut creador de la llengua catalana moderna i de l'ortografia més racional que existeix a hores d'ara.

Em sembla molt bé la creació d'un centre d'estudis filològics, però no pas amb el fi de regular l'evolució de la llengua, dictar unes normes, fixar la gramàtica del valencià literari, etc. L'objecte d'un tal centre hauria d'ésser l'estudi gramatical i lexicogràfic dels parlars actuals, l'arplega de tots els mots i girs valencians encara existents, l'estudi de les deturpacions sofertes per la llengua, etc., coses totes indispensables per a descobrir les defectuositats a remeiar i posseir els mitjans d'eliminar-les (arcaïsmes, dialectalismes, etc.).

Ara, una altra cosa és fixar la llengua literària: així [= això] ha d'ésser obra dels escriptors, d'un gramàtic, més que dels mers investigadors dels fets lingüístics. Cal, dieu, que sorgeixi una autoritat per a treure'ns del desconcert i de l'anarquia actuals: aquesta autoritat ¿no la conqueriria un grup d'escriptors ben orientats i acordats que s'imposés per llur actuació intensa dins el camp de les lletres valencianes?

Aquests, em sembla, estan ja dins el bon camí (en el seu temps hi estava també Llorente molt més que els actuals ratpenatistes): el bon camí és el que porta a una identificació del valencià literari i del *català* literari en tot allò en què les dues variants valenciana i *catalana* no són verament incompatibles. Ara bé: les incompatibilitats entre aquestes dues variants de la nostra llengua comuna es redueixen gairebé a les morfològiques. No us cal, doncs —a part de l'enriquiment i redreçament del lèxic i de la sintaxi amb les aportacions dels parlars actuals— sinó procedir a una selecció ben feta de les formes valencianes vivents, anàloga a la que hem fet a Catalunya amb les formes *catalanes* (adoptant, per eixemple [*sic*], *saber* i rebutjant *sapiguer*, *sebre*, *sabre*, etc.)...

El propòsit de Fabra era, doncs, que s'acceptessen les *Normes* de l'IEC: «El bon camí és el que porta a una identificació del valencià literari i el *català* literari en allò en què les dues variants valenciana i *catalana* no són verament incompatibles.» Les incompatibilitats es reduïen a unes poques opcions morfològiques: «No us cal, doncs —a part de l'enriquiment i redreçament del

lèxic i de la sintaxi, amb les aportacions dels parlants actuals— sinó procedir a una selecció ben feta de les formes valencianes vivents.» La codificació autònoma valenciana de què Fabra havia parlat diverses vegades es limitava, per tant, a la fixació de la morfologia pròpia, els trets principals de la qual havia incorporat ell mateix a la primera edició de la seua *Gramàtica catalana*. Ara bé, calia que sorgís una autoritat que garantís una unitat de criteris, però aquesta autoritat només ho seria amb la intenció d'assegurar la divulgació de les formes normatives, i en aquest sentit suggereix que es base en un nucli coherent d'escriptors ben formats: «Aquesta autoritat, ¿no la conqueriria un grup d'escriptors ben orientats i acordats que s'imposés per llur actuació intensa dins el camp de les lletres valencianes?»

A pesar del suggeriment, Fabra se sentia intranquil davant els riscos que podria córrer la iniciativa formulada per *Taula*, ja que no feia cap esment de la normativa de l'IEC, i, el 15 de juliol de 1930, des de l'Ateneu Barcelonès, els escriu en els termes següents:

Amics de Taula de Lletres Valencianes,

El que aneu a fer és molt arriscat. El valencià no pot raonablement adoptar, com a definitiu, altre sistema ortogràfic que l'adoptat pel català. Si per raons d'oportunitat es creu que avui és millor un altre sistema (el de l'Institut modificat a fi de facilitar la lectura del valencià escrit), crec que seria convenient que, en acordar-vos a seguir tots tal o tal sistema, les solucions adoptades no es traduïssin en unes normes que es donessin a la publicitat, les quals vindrien a donar fixesa a una cosa que sol pot acceptar-se com a provisional; aquestes normes podrien esdevenir un obstacle a la unificació ortogràfica de la nostra llengua, que tots, valencians i catalans, hem de desitjar.

Indicacions que puguin orientar-vos en la discussió? No sé dir-vos sinó que heu de procurar allunyar-vos tan poc com sigui possible del sistema de l'Institut. No us en separeu mai capriciosament: feu-ho tan solament quan cregueu que la solució de l'Institut contradiu algun fet valencià (jo no sé que això ocorri mai) o bé pot ésser un obstacle seriós a la difusió del valencià escrit (per dificultar-ne la lectura). No us en puc, de moment, fer altres indicacions. Ara, si hi ha possibilitats de fer-me conèixer (confidencialment) les solucions que us semblin destinades a triomfar (donada la marxa de les discussions) abans que hagi recaigut cap acord definitiu sobre elles, llavors jo us podria potser ajudar en la confecció d'aquestes normes *provisionals* que us hem proposat d'establir. Jo surto demà de Barcelona per anar a passar uns quants dies als Pirineus; però estaré de retorn el 6 d'agost.

Cordialment vostre,

Pompeu Fabra

1.9. *L'adopció del fabrisme*

La «crida» de *Taula de Lletres Valencianes* a adoptar una sola normativa ortogràfica i gramatical per al valencià, que aparegué en el seu número 34, de juliol de 1930, sembla una conse-

qüència immediata dels consells de Fabra al grup d'escriptors que giraven entorn de la revista. La iniciativa de *Taula* no va quallar, però, de manera immediata. Calgué esperar una nova crida, ara feta dos anys després des de la nova revista *El Camí* (març 1932-octubre 1934), però inspirada per la mateixa persona, Adolf Pizcueta, perquè l'acord ortogràfic exprés fos una realitat.

Adolf Pizcueta (1901-1989), l'impulsor de la iniciativa, no es limità a esperar respostes, sinó que contactà amb Lluís Revest, de la Societat Castellonenca de Cultura, que havia publicat *La llengua valenciana. Notes per al seu estudi i conreu* (Castelló, 1930), opuscle gramatical d'inspiració fabrista, i el convencé perquè redactés un projecte de normativa ortogràfica. En realitat, per a la Societat Castellonenca de Cultura hauria estat «més pràctic i beneficiós» acceptar les normes de l'Institut d'Estudis Catalans, «procurant que eixa benemèrita institució òbriga més la mà, adopte un criteri manco estret, més ample i comprensiu i més atent a la llengua viva de la pagesia i a les normes en què coincidiren la major part dels nostres clàssics», segons la resposta que Salvador Guinot, en nom de la institució castellanenca, va transmetre a *Taula* a propòsit de la «criada». El projecte redactat per Revest, amb petits retocs suggerits per alguns dels signataris, són les denominades *Normes ortogràfiques de Castelló*, aprovades el 21 de desembre de 1932.

Les obres gramaticals de Sanchis Guarner (1950), Carles Salvador (1951), Josep Giner (1933, 1956) i Enric Valor (1973) determinaren aquells aspectes morfològics i, en algun cas, sintàctics del valencià no previstos per Fabra que s'havien de considerar integrants de la normativa unitària però polimòrfica de l'IEC. Els estudis sobre el lèxic valencià de Giner (editats per Ferrando 1998) i d'Enric Valor (1979) i els diccionaris de Francesc Ferrer Pastor (1956, 1985) constituïren la base de l'aportació valenciana depurada al lèxic normatiu valencià. Car, segons Sanchis Guarner, «calia prendre com a base el fet vivent valencià i unificar-lo idiomàticament amb Catalunya i Mallorca de forma coordinada, més que no pas subordinada» (Sanchis, 1972, p. 61). Cal dir, però, que no s'ha fet segons els consells de Fabra en el sentit que no ens preocupésem d'acostar-nos al català del Principat, sinó més aviat mirant, sempre que fos realista, de convergir-hi en el més alt grau possible. No debades hom ha propugnat, de València estant, un model normatiu que l'*Informe sobre la llengua del País Valencià* (1978) —aprovat per la Facultat de Filologia de la Universitat de València a partir d'un text de Manuel Sanchis Guarner— va qualificar de «policèntric» i, alhora, «convergent».

1.10. *El mestratge de Fabra sobre Josep Giner i Carles Salvador*

Desgraciadament, Fabra no pogué veure materialitzada aquesta tasca. A tot estirar, pogué constatar que un dels seus deixebles que cursava filologia romànica a la Universitat Autònoma de Barcelona, el valencià Josep Giner i Marco (1912-1996), era un observador perspicaç i un estudiós intel·ligent de la llengua catalana, extraordinàriament dotat per a la filologia. Giner, que s'havia fet també soci de Palestra, associació nacionalista presidida per Fabra, contà en nombroses ocasions que feia llargues passejades amb el seu professor discutint de temes filològics.

Gràcies a aquests contactes amb Giner, Fabra primer i, després, Coromines pogueren obtenir informacions precioses sobre el valencià. Giner assimilà molt bé els ensenyaments de Fabra, a qui professava una admiració sense límits, i, des de jove, inicià les seues col·laboracions en revistes valencianes, difonent constructivament i alhora críticament el fabrisme (Ferrando, 1998, XIX-XX). El 1933 remeté a l'IEC una *Contribució a la revisió ortogràfica del Diccionari Fabra*, que posa en evidència la precocitat del seu domini de les lleis fonètiques i de la variació dialectal de la llengua així com també el seu concepte de llengua nacional.

A l'estiu de 1932 es produí la que fou probablement la primera trobada entre Pompeu Fabra i Carles Salvador (1893-1955), el més actiu propagador valencià del fabrisme gramatical dels anys de la Segona República espanyola i de la postguerra, i encara d'abans. Tingué lloc a Barcelona, amb motiu de l'Escola d'Estiu que s'hi celebrà entre el 27 de juliol i el 21 d'agost i que es clogué amb una Setmana Final del 22 al 27 del mateix mes, plena d'activitats culturals i recreatives. Carles Salvador i Enric Soler i Godes (1903-1993) hi acudiren per invitació expressa de la Generalitat de Catalunya i pogueren assistir a les classes de llengua catalana, impartides, entre altres, per Pompeu Fabra. En la Setmana Final, Salvador presentà una *Conversa pedagògica* al voltant d'una ponència sobre els «Problemes que planteja l'ensenyament del llenguatge a Catalunya», redactada per ell amb altres cinc mestres. Segons reporta Soler i Godes en la seua crònica «L'Escola d'Estiu» publicada a *El Camí* (núm. 28, 10-IX-1932, p. 3), «la Conversa Pedagògica fon un èxit, es parlà llargament, hi havia fé i deler de discussió. Carles Salvador fon abraçat per En Pompeu Fabra i el president de la Federació de Mestres de Catalunya, Sr. Coll i Mas, en acabar el seu parlament».

Fou a partir d'aquell moment que, probablement empaitat per Fabra, Salvador, que només tenia vocació d'escriptor, inicià la seua intensa tasca gramatical i lexicogràfica. El 13 d'octubre de 1932 ja tenia enllestit el seu *Vocabulari ortogràfic valencià, precedit d'una declaració i normes ortogràfiques* (València, L'Estel, 1933), aquell quasi calcat del *Vocabulari ortogràfic abreujat*, de Fabra, de l'any 1926 (Simbor, 1983, p. 50) i aquestes, inspirades en el pròleg i l'«Exposició de l'ortografia catalana» del *Diccionari ortogràfic, precedit d'una exposició de l'ortografia catalana* (1917), del mateix Fabra.

1.11. Contactes de Fabra amb altres valencians

Fora del món de la filologia i la literatura, Fabra es relacionà també amb altres valencians vinculats d'alguna manera a les tasques de l'IEC, que li devien furnir informacions molt útils sobre el País Valencià. Entre els que residien a Barcelona destaquen l'arqueòleg xatívi Emili Gandia Ortega (1866-1939), que publicà diversos estudis a l'*Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*, el metge Manuel Corachan (1881-1942), natural de Xiva, autor d'un conegut *Diccionari mèdic* (1932-1936), que Fabra prologà i revisà, i el sacerdot Josep Ramon Bataller i Catatayud (1890-1962), natural de la Pobla del Duc (la Vall d'Albaida), però resident des de ben jove a Barcelona.

Mossèn Bataller fou catedràtic de paleontologia i geologia històrica de la Universitat de Barcelona, d'on, com sabem, també era catedràtic Pompeu Fabra. Les seues relacions amb l'IEC es coronaren el 1942 en ser nomenat membre numerari de la Secció de Ciències.

1.12. *El tercer viatge de Fabra (1935): la presència requerida de Sanchis Guarner*

El tercer viatge de Fabra al País Valencià es produí entre el 24 i el 27 de novembre de 1935. Aquesta vegada l'acompanyaven Josep Maria de Casacuberta, director de l'Editorial Barcino, i Joan Coromines i Ramon Aramon i Serra, tots dos professors de la Universitat de Barcelona. En l'acta de la SF del 18 de novembre de 1935 es fa constar que Fabra dóna compte del «seu pròxim viatge a València i dels criteris que portarà a les converses que hi ha de tenir amb els elements valencianistes per a l'acostament de les llengües literàries valenciana i catalana». La visita tingué un notable ressò en la premsa diària de la ciutat de València. Així, *El Mercantil Valenciano* («Pompeyo Fabra en Valencia», 26-XI-1935, p. 3) volgué expressar «la satisfacció que aquélla [visita] nos produce y exteriorizar el interés que nos merece cuánto representan los ilustres hombres de ciencia de la región hermana». També *Las Provincias* («Intercambio cultural. Pompeyo Fabra en Valencia», 26-XI-1935, p. 3) assenyalà que la visita de la delegació barcelonina tenia com a objectiu «cambiar impresiones con los centros valencianistas de nuestra ciudad, y al mismo tiempo visitar los principales centros culturales», entre els quals se'n destaquen dos, el Centre de Cultura Valenciana, on foren rebuts pel canonge Josep Sanchis Sivera, i Lo Rat Penat, «la casa "pairal" del valencianismo». Però fou la premsa valencianista la que saludà amb més gran efusió la presència de l'ambaixada intel·lectual de Barcelona. Així, el setmanari *Acció. Periòdic Setmanal al Servici de la Pàtria Valenciana*, que controlava Miquel Adlert, publicà la notícia en la primera pàgina del número 79, del 30 de novembre, acompanyada d'una fotografia dels visitants a la redacció de la revista («El senyor Pompeu Fabra visita Acció Valenciana i la redacció d'Acció»). Segons el setmanari, l'ambaixada barcelonina tenia per objectiu general «visitar les entitats valencianistes de la ciutat i de Castelló de la Plana, per tal de canviar impressions amb els dirigents, copçar [sic] l'estat actual del moviment cultural i patriota del nostre poble i estrènyer les relacions dels pobles de la Confederació». L'objectiu explícit més concret era contrastar *in situ* la proposta de normativització de la toponímia valenciana elaborada per l'IEC amb la que havien confegit Manuel Sanchis Guarner, Josep Giner i Nicolau Primitiu Gómez Serrano. En les converses amb el «Consell Directiu, representació d'Acció, de la secció femenina de l'entitat i nombrosos socis que assabentats moments abans de la visita vullgueren saludar els visitants», «els esmentats catalans tingueren paraules de sincera lloança per a la nostra tasca; principalment posaren atenció a la campanya pro valencianisació de la premsa del País Valencià que es porta a cap per la nostra Conselleria corresponent, esguardant els nombrosos articles escampats pels periòdics de les comarques. L'amic, senyor Casacuberta, que de temps coneix la nostra organització i en la qual Conselleria de Cultura està en relació constant, re-

marcà l'excel·lent impressió que li produí el daler per la cultura nostrada dels afiliats a Acció Valenciana i exposà als companys amb afalagadores paraules eixa tasca que ell havia seguit tan de prop. Les darreres paraules foren per a la naixent Secció Femenina, tan bellament representada, i d'encoratjament a la joventut que es sopluga sota la bandera simbòlica de les quatre barres». La visita, el vespre del dia 25 de novembre, acabà amb un vi d'honor «i en mig d'un pregon entusiasme foren despedits els il·lustres visitants d'aquell estatge on, segons frase dels visitants, tot és activitat, dinamisme, acció». Anys més tard, el dirigent del grup, Miquel Adlert (1977, p. 26), ara decantat cap a l'anticatalanisme, es feia ressò de les paraules que llavors intercanvià amb Fabra: aquest li hauria insistit, una vegada més, que els valencians, en la tasca de depuració de la llengua, no devien preocupar-se d'acostar-se a la llengua literària del Principat, sinó a la dels clàssics valencians.

En una crònica anònima a la revista *Timó*, butlletí de l'associació nacionalista Proa, redactada per Adolf Pizcueta (1935), segons comunicació personal (8-I-1982), se'n completa la informació sobre la presència d'aquesta delegació catalana al País Valencià. Així ens assabentem que, de camí cap a València, els quatre membres de la delegació s'aturaren, el dia 24, a Castelló, on van visitar la Societat Castellonenca de Cultura, «tractant amb els senyors [Salvador] Guinot, [Àngel] Sánchez Gozalbo, [Lluís] Revest, [Gaietà] Huguet i atres, de problemes de cultura comuns, i es posaren a més en relació amb els restants elements valencianistes que residixen a aquella ciutat». Fabra aprofità la conversa amb Lluís Revest per a lloar el seu llibre sobre *La llengua valenciana. Notes per al seu estudi i conreu*, premiat i editat per la Societat Castellonenca de Cultura. A València arribaren el dia 24, dissabte, i foren rebuts pels consellers valencians de Proa (Nicolau Primitiu, Adolf Pizcueta, Enric Navarro Borràs i Francesc Soto; l'altre conseller, absent, era el castellonenc Gaietà Huguet), amb els quals es mantingué «un amplíssim canvi d'impressions que palesà la coincidència que ens anima per a la labor de cooperació que és indispensable entre elements afins dins de la cultura en llengua pròpia». La crònica, que presenta Josep Maria de Casacuberta (1897-1985) com «una de les persones que ha demostrat un interès i una simpatia més constants, des de fa molts anys, pel moviment valencianista», prossegueix així:

A banda d'açò i de la labor d'informació del nostre moviment que correspon a l'interès que en ells suscita, els senyors Fabra, Corominas, Casacuberta i Aramon confrontaren amb els senyors Nicolau Primitiu i Sanchis Guarnier els respectius estudis del que ha d'ésser el nomenclàtor de pobles del País Valencià. És d'agrair molt vivament esta col·laboració competèntíssima en la tasca que es porta a efecte per a la redacció d'aquell nomenclàtor.

També per part del senyor Casacuberta i d'alguns consellers de PROA, es tractà detalladament de l'organització del Servei de Llibreria en tots els aspectes i sobretot en el de propaganda del llibre escrit en la llengua pròpia.

El diumenge els consellers de PROA es reuniren en un dinar íntim, als Jardins del Reial, ab els il·lustres visitants. I el dilluns estigueren el senyor Fabra i acompanyants al Centre de Cultura Valenciana, Agrupació Valencianista Republicana, Centre d'Actuació Valencianista, Acció Valenciana i Lo Rat Penat, saludant als directius i socis que tingueren coneiximent d'aquella vi-

Visita de Pompeu Fabra, acompanyat de Ramon Aramon i Serra i de Josep Maria de Casacuberta, a la seu d'Acció Nacionalista Valenciana (situada al carrer de Cavallers, número 3, principal, de València) el dia 25 de novembre de 1935. A la dreta de Fabra i darrere seu podem veure Ricard Sanmartín Bargues (1), el seu fill Ricard (2), Enric Nàcher (3), Jesús Morante Borràs (4), Xavier Casp Verger (5), Josep Esteve Vitòria (6), Adolf Pizcureta (7), Josep Vila Cabanes (8), Carles Salvador i Gimeno (9), una filla de Ricard Sanmartín (10), Carles Sarthou (11), Vicent Machancoses (12), Vicent Sanç Castellanos (13), Francesc Esteve Genovés (14) i Nicolau Primitiu Gómez Serrano (15). A l'esquerra de Fabra hi ha Antoni Senent Micó (16), Francesc Soriano Bueso (17), Ramon Aramon i Serra (18), Josep M. de Casacuberta (19), una germana d'Enric Nàcher (20), Herminia Casp i Verger (21), Vicent Casp i Verger (22), Miquel Adlert Noguerol (23) i Antoni Moltó (23).

sita i continuant amb ells i en el mateix to de cordialitat i col·laboració les converses iniciades amb PROA.

Dimarts retornaren a Barcelona els senyors Fabra, Casacuberta, Corominas i Aramon. El contacte produït per esta visita ha d'ésser profitós per a tots i cal sovintejar-lo, anant els valencianistes a Catalunya i venint el catalans a València.

PROA, que té com una de les finalitats servir de nexa entre Catalunya i el País Valencià, es congratula d'esta visita i envia una cordialíssima salutació al nom gloriós de Pompeu Fabra i als seus companys.

La crònica, ben informada, no reflecteix, però, altres circumstàncies de l'estada. En la visita a Acció Nacionalista Valenciana, Fabra fou rebut per Francesc Soriano Bueso, Ricard Sanmartín i Miquel Adlert, entre altres representants del nacionalisme dretà valencià. La delegació catalana els demanà que es fessen càrrec de la distribució dels llibres de Barcino —només s'havien venut catorze exemplars dels *Sermons* de sant Vicent Ferrer editats a cura de Sanchis Sivera— i els insistí en la conveniència de no polemitzar sobre la qüestió onomàstica de la llengua, ja que «el nom no fa la cosa» (comunicació personal de Soriano Bueso, 8-I-1982). Segons comunicació personal de Ramon Aramon (11-II-1982), la fixació de la toponímia major valenciana havia estat l'excusa d'un viatge on es pretenia convèncer els valencianistes de diferents tendències polítiques que havien d'evitar baralles per raons ideològiques i col·laborar en els objectius bàsics que els unia. Com a exemple de l'esperit de col·laboració entre nacionalistes de diversa ideologia, els quatre visitants catalans, de comú acord, s'autopresentaren com a membres de diferents partits —bé que l'únic afiliat a un partit, Acció Catalana, era Fabra— i feren veure als valencians la necessitat que els valencianistes dels més diversos colors ideològics col·laboressen en valencià en els mitjans de comunicació de més àmplia difusió del país, com *Las Provincias*, *El Mercantil Valenciano*, *Diario de Valencia*, etc., a fi de facilitar el contacte del gran públic amb la llengua escrita, una recomanació particularment destinada a Carles Salvador. Des del punt de vista de la llengua literària, recomanaren a Carles Salvador una certa flexibilitat en les seues formulacions gramaticals. Aquesta informació del senyor Aramon s'adiu molt bé amb les breus indicacions de l'acta de la SF que ja hem citat. Dels quatre visitants, el que millor coneixia la realitat valenciana era Casacuberta, ja que des dels quinze anys havia vingut cada any, quasi ininterrompudament, a València (comunicació personal, 1-II-1982).

Manuel Sanchis Guarner (1911-1981), que aleshores ampliava la seua formació filològica a Madrid, interrompé els treballs per a l'*Atlas lingüístico de la Península Ibérica*, que estava realitzant amb Francesc de Borja Moll, i acudí a València per a treballar amb la delegació barcelonina. En la carta que li havia adreçat Corominas el 9 de novembre, li deia precisament que el «viatge, a més a més d'altres finalitats d'ordre literari, nacional i lingüístic, té la d'entrevistar-se amb vostè (i les altres persones que hi hagin intervingut, però principalment amb vostè) per acabar d' aclarir els punts dubtosos que resten en el nomenclàtor ortogràfic dels pobles valencians» i li demanava, de part de Fabra, de fer tot el possible per acudir-hi.

Els resultats científics de la visita no es feren d'esperar, i als pocs mesos apareixia a la revista *Timó* la llista normativitzada de tots els noms dels municipis valencians, que així completava la *Llista dels noms dels municipis de Catalunya* elaborada per la SF i publicada el 1933. La visita serví, així mateix, per reforçar les relacions entre Fabra i Carles Salvador. Ignorem, tanmateix, les causes per les quals *La República de les Lletres*, capdavantera del nacionalisme cultural, no es féu ressò de la visita.

1.13. *Les relacions entre l'Institut d'Estudis Valencians i l'IEC*

El 9 de febrer de 1937, a proposta de Francesc Bosch i Morata, conseller del Cultura del Consell Provincial de València, es creà un Institut d'Estudis Valencians (IEV), concebut no en oposició a l'IEC, sinó com a eina d'autoafirmació de la cultura nacional del País Valencià. Constituït el 25 de març, l'IEV tenia els seus precedents en la proposta que va fer, en el mateix sentit, la Joventut Valencianista de Barcelona, el 1914. A imitació de l'IEC, es creà al seu si una Secció Filològica, que inicialment fou presidida pel catedràtic i vicerector de la Universitat de València Lluís Gonzalbo París, i integrada per Carles Salvador, Manuel Sanchis Guarner —aleshores al front militar—, Bernat Artola i Francesc Almela i Vives. Lluís Gonzalbo era alhora director de l'Institut d'Idiomes —una mena de Facultat de Filologia embrionària— de la Universitat de València, on Carles Salvador era encarregat de la Secció d'Estudis de Llengua, Història i Cultura del País Valencià.

Les relacions cordials de Fabra amb Carles Salvador es manifestaren una vegada més arran de la visita a l'IEC que aquest últim hi va realitzar, a la darrerria d'abril d'aquell mateix any 1937, en plena Guerra Civil. Salvador hi anà com a membre d'una delegació oficial de l'IEV, del qual era secretari general. A més de Carles Salvador, que també era secretari de la Secció Filològica (SF), integraven la delegació valenciana Francesc Bosch Morata, president honorari de l'IEV, i Lluís Gonzalbo París. La delegació valenciana fou rebuda per Fabra, que els explicà els treballs que s'hi realitzaven i intercanvià impressions amb ells sobre les tasques fetes i a fer per a la difusió de la cultura catalana. La delegació valenciana féu també una visita a Lluís Companys, president de la Generalitat, i a Antoni Maria Sbert (1901-1980), el seu conseller de Cultura. Segons l'acta de la SF de l'IEV del 28 d'abril, «fruit d'aquestes visites és la prometença de remesa de les publicacions de l'Institut d'Estudis Catalans, per part del mateix, per tal de formar part d'una Biblioteca de consulta de la nostra secció», una «prometença» que, lògicament, havia de partir del mateix Fabra. Aprofitant l'estada, Carles Salvador intervingué, el 25 d'abril, al Casal del Metge, de Barcelona, en una trobada d'intel·lectuals catalans, valencians i mallorquins junt amb d'altres de republicans per tal de refermar la solidaritat de les diverses nacionalitats i cultures de l'estat. En l'acte, organitzat per l'Aliança d'Intel·lectuals per a la Defensa de la Cultura de Catalunya i la Comissaria de Propaganda de la Generalitat, també intervingueren, a part de Carles Salvador, els valencians Josep Puche, rector de la Universitat de València i primer president de l'IEV, Josep Maria Orts i Àngel Gaos, i, entre els representants catalans, on no devia faltar Fabra, van prendre la paraula Jaume Serra Húnter (1878-1943), rector de la Universitat Autònoma de

Barcelona i membre de l'IEC, i Josep Pous i Pagès (1873-1952), dos dels membres de la delegació catalana que, el mes de juliol, es traslladaren a València junt amb Fabra per a assistir al Segon Congrés per a la Defensa de la Cultura. En els seus records de Pompeu Fabra (Mir, 1998, p. 227), Alexandre Cirici Pellicer (1914-1983) va afirmar:

Els anys de la República, el vaig veure i sentir al Casal del Metge, on va parlar d'un tema pel qual jo tenia especial sensibilitat: el de la unitat amb els valencians. Va dir que no calia que diguessin que parlen català, ni que intentessin acostar-se a la llengua de Barcelona. Que n'hi havia prou que purifiquessin el valencià per a trobar-se, al final, que la llengua és idèntica.

No sabem si aquesta evocació de Cirici es correspon amb una possible intervenció de Fabra en l'esmentada trobada. En tot cas, ratifica i confirma una visió pública constant del mestre en relació amb el model de llengua literària que recomanava a valencians i baleàrics.

La crisi del Consell Provincial de València, del 8 de novembre de 1937, comportà el cessament com a conseller de Cultura de Bosch Morata i una remodelació de l'IEV, que paralitzà moltes activitats i en condicionà els posicionaments ideològics. Un reflex de la nova situació es pot observar en l'actitud del Ple de l'IEV del 25 de novembre davant l'ofertament de Bosch Morata de representar l'IEV en les converses que havia projectat de realitzar a Barcelona amb «els Srs. [A. M.] Sbert, [J. M.] Imbert i altres personalitats catalanes», entre les quals devia trobar-se Fabra. Controlada per elements afins al Partit Comunista d'Espanya, el Ple acordà que aquelles «conversacions oficials del Sr. Bosch com a representant de l'Institut, se limiten als ofertaments de llibres per l'Institut d'Estudis Catalans i a demanar fons bibliogràfiques [*sic*] a la Generalitat de Catalunya». L'acord tingué el vot en contra de Carles Salvador, que féu constar en acta que li semblava bé de demanar un ajut econòmic a la Generalitat de Catalunya, en contra de l'opinió del seu principal oponent, Rafael Font de Mora, que «diu que l'Institut no deu demanar cap subvenció a Catalunya fins més endavant». Els oponents no addueixen altres raons que «el Govern de Catalunya no demanaria res a l'Institut d'Estudis Valencians que puguera perjudicar el seu crèdit» (Font de Mora) i que «no es deu establir una paritat en lo referent a rebre una subvenció, entre el Govern de la República i el de Catalunya» (Isidre Ballester). No semblen raons gaire convincents. En tot cas, l'acta suggereix que l'IEC no féu enviar cap llibre, o bé fou només una part dels llibres que s'esperaven rebre, i les actes següents guarden un silenci absolut sobre les gestions de Boch Morata a Barcelona (Blasco, 1979, p. 158-164; Girona, 1986, p. 524).

Mentrestant, en concret el 1937, Joan Coromines contactà amb Sanchis Guarner, Josep Giner, Carles Salvador i Felip Mateu i Llopis —quatre homes clau de la cultura valenciana de l'època, membres de l'IEV— per demanar-los col·laboracions destinades a un aplec d'estudis en homenatge al mestre, l'aparició del qual es preveia per al 1938, en ocasió del seu setantè aniversari. Per causa de la guerra, la publicació, titulada *Miscel·lània Fabra. Recull de treballs de filologia catalana i romànica dedicats a Pompeu Fabra*, no pogué materialitzar-se fins al 1943, però permet conèixer quins eren els valencians més ben considerats el 1938 a l'IEC.

1.14. *El quart viatge de Fabra (1937): el compromís per la cultura nacional*

Finalment, el quart i darrer viatge a València el realitzà Fabra entre el 10 i l'11 de juliol de 1937, en plena guerra civil, amb motiu del Segon Congrés d'Intel·lectuals per a la Defensa de la Cultura, que s'hi havia inaugurat el dia 4. Fabra formava part d'una delegació catalana, integrada, a més a més, per Jaume Serra Hünter, rector de la Universitat de Barcelona, que la presidia Emili Mira López i Josep Pous i Pagès. Tots quatre s'hi traslladaren en automòbil. En arribar, Fabra fou saludat molt cordialment per Carles Salvador, el qual, juntament amb Enric Navarro i Borràs, Bernat Artola, Adolf Pizcueta i Ricard Blasco integraven la delegació valenciana. Fabra fou un dels tres congressistes que s'alternaren en la presidència de les sessions realitzades el dia 10, que tingueren lloc de les 10 a les 17 hores (aquesta, de cloenda), a la sala de sessions de l'Ajuntament de València. La delegació valenciana i la catalana enviaren conjuntament un missatge de solidaritat als intel·lectuals d'Euskadi, que no pogueren assistir a causa de les circumstàncies bèl·liques. En una d'aquestes sessions, presidida per Fabra, Carles Salvador llegí, en llengua catalana, un memorable al·legat en favor de les cultures nacionals d'àmbit reduït. La presència de la delegació catalana fou molt breu, ja que havia arribat la matinada del dia 10 i partí, en automòbils, el matí del dia 11. En el viatge de retorn, s'aturaren a Peníscola per dinar i fer un breu recorregut pel famós castell-residència del papa Luna. Les sessions del Congrés, que s'havien celebrat en part a Madrid, tingueren una darrera reunió testimonial a Barcelona, el 13 d'aquell mes (Aznar, 1978, vol. I, p. 200; vol. II, p. 212).

1.15. *Les dificultats de l'exili*

Acabada la guerra del 1936-1939, l'exili de Fabra suposà la interrupció de quasi tots els seus contactes amb els valencians que havia tractat fins a aquell moment. Entre els valencians exiliats hi havia el seu deixeble Josep Giner, que li va escriure demanant-li ajuda. Aquest s'adreçà a Loïs Alibert perquè l'assistís tant com pogués, però mentre realitzava els tràmits per a instal·lar-lo en un poblet occità, el Govern francès, d'acord amb el del general Franco, inicià un procés de repatriacions massives, en una de les quals fou inclòs, contra la seua voluntat, Josep Giner (Ferrando, 1998, p. xx).

Ben diferent fou la sort del pare Fullana. En esclatar la sublevació, era en un balneari de Catalunya. Segons declaracions d'Àngel Sánchez Gozalbo al *Diario de València* (21-IV-1982), Fullana es posà en contacte amb Fabra per mirar de salvar-se d'un possible assassinat. Fabra, tot i que, dolgut per la persistència de l'actitud secessionista del menoret valencià després d'haver signat les *Normes de Castelló* —per això solia referir-s'hi privadament com a «el traïdoret»—, no estalvià cap esforç per aconseguir de la Generalitat de Catalunya que se l'acompanyés amb escorta fins a la frontera amb França. La sort final de tots fou ben distinta —Fullana, al Madrid franquista, Fabra a l'exili francès—, encara que la mort els visità, a tots dos, el mateix any, el 1948. Tanmateix, Fabra potser no arribà a assabentar-se que Fullana, per insistència de

Josep Giner, s'havia avingut a reeditar la seua *Ortografia* de 1932 segons les *Normes* de 1932 (segons comunicació personal de Josep Giner, avalada per Francesc Ferrer Pastor). Una última victòria de Fabra! Encara que les situacions i els personatges són ben distints, no podem estar-nos de comparar el darrer canvi d'actitud de Fullana amb el que, al final de la seua vida, adoptà també mossèn Alcover respecte a la normativa de l'IEC, per insistència del seu deixeble Francesc de Borja Moll.

1.16. *Fabra, en el record dels valencians*

Ben poca cosa més sabem de les relacions directes de Pompeu Fabra amb el País Valencià i amb valencians. Les que acabem de constatar demostren que Fabra, gràcies a aquests contactes i potser inicialment molt influït per amics com Jaume Bofill i Mates, desenvolupà una sensibilitat especial envers el fet valencià. La millor demostració d'això és potser la seua resposta a Miquel Duran en l'entrevista que li va fer, arran de la seua visita a València, el 1930, sobre els problemes amb què hi ensopegava la llengua:

Jo soc optimista i crec que es pot fer molt. El treball és pacient i no gens fàcil, però, ben orientat i persistent, pot donar grans resultats. Cal fer tot el possible per guanyar a València, la batalla de l'idioma.

Difícilment es podia fer res després de la victòria de Franco. Però, com ha fet veure Santi Cortés (1995, p. 240-244), pràcticament tota la producció literària o pseudoliterària de la postguerra, en la llengua del país, s'expressà en l'adaptació regional de la normativa fabriana, consagrada per les anomenades *Normes de Castelló* i les formulacions gramaticals de Carles Salvador. L'excepció, anecdòtica i passatgera, fou Josep Maria Bayarri. Contra les seues excèntriques provatures ortogràfiques, no tardà a fer sentir la seua repulsa més enèrgica Joan Fuster des de les pàgines de *Las Provincias*, periòdic aleshores encara dirigit per Teodor Llorente i Falcó. Sota el pseudònim *Llorenç Mariner*, el jove escriptor de Sueca (1948, p. 451-453) defensà no sols «la notable unanimitat» i «l'eficàcia i dignitat racionals de les *Normes*», sinó la seua solidesa científica, pel fet de basar-se en «criteris noblement i depuradament intel·lectuals», que «s'acoblen de manera magnífica al geni de la llengua, i fins respecten les modalitats fonètiques regionals».

No és, doncs, estrany que, en produir-se la mort de Fabra (25-XII-1948), arribessen a Prada, des de València, testimonis de condol procedents de representants del món de la cultura del més divers signe ideològic i estètic. Destaquem-ne dos: el d'Arturo Zabala, president de l'Institut de Literatura i Estudis Filològics de la Institució Alfons el Magnànim, que el va enviar, possiblement induït pel seu col·laborador Sanchis Guarner, en nom d'aquesta institució de la Diputació Provincial de València; i el de Nicolau Primitiu Gómez Serrano, que, possiblement informat per Carles Salvador, el va trametre en nom del Centre de Cultura Valenciana. Sanchis Guarner era

aleshores a Mallorca. No podia faltar el seu homenatge, ni que fos, per imperatius polítics, en la intimitat. En efecte, Sanchis i Moll es reuniren a la casa de Guillem Colom el 4 de març de 1949, per a evocar plegats la memòria del Mestre, mentre que l'amfitrió l'homenatjà amb la lectura d'un poema de Marià Aguiló sobre la llengua catalana (Massot, 1985, p. 236).

L'essencial és que, després de la mort de Fabra, la resistència literària valenciana, que s'agrupava al voltant de Lo Rat Penat i de la tertúlia de Xavier Casp, seguia sense esclatxos el fa-brisme gramatical. En publicar la seua *Gramàtica valenciana* (València, Torre, 1950), Sanchis la féu encapçalar amb les conegudes paraules que Fabra havia adreçat, el 1918, als escriptors valencians i baleàrics, i no s'estigué d'insistir que amb aquesta gramàtica cercava de «coordinar harmònicament la modalitat valenciana dins el conjunt de l'idioma comú de Catalunya, València i Mallorca, volent cooperar al procés unificatiu de llurs llengües literàries [...], servant estricta fidelitat als prudents i assenyllats mots del Mestre Fabra als valencians» (1950, p. 60).

El 1963 es llegia a perpinyà el *Parlament de Joan Fuster en nom del regne de València* (vegeu l'apèndix), amb motiu de l'acte commemoratiu del cinquentenari de les *Normes ortogràfiques* de l'IEC, on Fuster presentava l'obra de Fabra com una «introducció» a la «normalitat» i s'enorgullia a proclamar:

En 1932, un compromís col·lectiu dels escriptors valencians de totes les edats i totes les tendències, signat a Castelló de la Plana, venia a reconèixer com a oficial l'ortografia de l'Institut. [...] També al País Valencià ha guanyat Pompeu Fabra la seva batalla. I per això, avui, en aquesta ocasió, una veu valenciana havia de fer-se sentir. [...] A través d'ella, a través de mi, els valencians conscients de la seva llengua s'adhereixen a l'homenatge a Pompeu Fabra.

2. L'ideari fabrià sobre l'articulació nacional dels Països Catalans

2.1. *El procés de conformació d'una ideologia*

La visió integradora de la codificació lingüística elaborada per Fabra és indescindible del seu compromís per la reunificació cultural de les terres de llengua catalana. No debades la concebé com un procés de «nacionalització» lingüística. Hom ha atribuït a la influència directa de Marià Aguiló que Fabra prengué consciència de la realitat nacional que conforma la catalanofonia. No és clar que això fos exactament així. El fet constatable, però, és que Fabra sempre evocà Aguiló com a inspirador del seu projecte de reconstrucció d'una llengua nacional. Així ho va fer, per exemple, al començament del discurs (1925, p. 250) que, en homenatge a Marià Aguiló, pronuncià el 24 d'abril de 1925 en la sala d'actes de l'Associació per la Cultura de Mallorca, a la Ciutat de Palma:

Des de les Corberes franceses fins als palmerals d'Eix i des de les regions orientals d'Aragó fins a les illes daurades, existeix un grup de parlars romànics que formen un con-

junt prou homogeni per ésser considerats com una sola llengua novillatina enfront de l'espanyol, del francès i de l'italià. Dins aquest domini lingüístic es constituí a l'edat mitjana una llengua literària uniforme on traspuaven a penes les variants dialectals de la llengua parlada, la llengua en què escriviren el català Ramon Muntaner, el valencià Ausias March i el mallorquí Ramon Llull [...].

No és cap casualitat que els tres autors invocats de cada un de les tres grans països del domini lingüístic siguin els mateixos que Fabra va citar al pròleg de la seua *Gramàtica de la llengua catalana* (1912), i que les imatges inicials del fragment s'inspiren en les que produí Aguiló en el seu discurs presidencial dels Jocs Florals de Barcelona del 1867, que el nostre lingüista antològa en la seua *Selecta* d'autors catalans contemporanis de l'esmentada *Gramàtica*:

Sí: desde les cingleres conglaçades dels Pirineus fins a les planes calitjoses de Valencia y d'Eix; desde les valls patriarcales de l'alta montanya de Catalunya y del Rosselló fins a les comellarades rublides d'arbres que perfumen les illes balears; desde les platges del golf més enllà de Portvendres fins molt passada la costa d'Alacant, per tot arreu y en tots los endrets m'ha comparegut, a cada jornada que hi he feta, la figura benvolguda de nostra dolça, de nostra valenta llengua catalana.

Aquesta complaença a evocar els quatre angles geogràfics de la «Pàtria» la tornem a constatar en els primers paràgrafs de l'article col·lectiu signat per Fabra i per quinze personalitats més sobre les «Desviacions dels conceptes de llengua i de Pàtria» (Lamuela i Murgades, 1984, p. 285-289):

Dos són aquests errors o desviacions que intentem de rectificar amb les presents ratlles: 1r) la concepció de la nostra Pàtria com a formada únicament pel territori de l'actual Generalitat, és a dir, la seva reducció a una de les regions que la integren, fruit d'un afebliment de la consciència nacional; 2n) la concepció que dóna a la nostra pàtria una extensió excessiva, que no ha tingut mai, provinent d'una confusió entre catalanisme i occitanisme.

La nostra Pàtria, per a nosaltres, és el territori on es parla la llengua catalana. Comprèn, doncs, de les Corberes a l'Horta d'Oriola i de les comarques orientals d'Aragó a la Mediterrània. Composta de quatre grans regions —Principat, València, Balears i Rosselló— cadascuna amb interessants característiques pròpies, cal conservar en tots els ordres llur personalitat, que ens dóna una tan gran riquesa d'aspectes. No existeix cap perill —ni cap desig— d'absorció d'una regió per les altres. Fóra contradictori a la tradició històrica i a l'esperit liberal del nostre poble. Respectuosos amb aquesta diversitat, ens cal, també, adquirir plena consciència de la nostra unitat i enfortir-la convenientment, sobretot en l'aspecte cultural. Unitat no vol dir pas submissió d'uns a altres ni uniformació externa; unitat vol dir creació d'uns ideals comuns i la joia de posseir una cultura que tots anomenem nostra. Allà on aquesta unitat ha de manifestar-se amb més energia és davant els altres països, en el contrast entre nacional i estranger és on més hem d'enfortir el sentiment de pàtria, per damunt de les diferències regionals.

Ara bé, probablement s'ha de veure en Joaquim Cases-Carbó —deu anys major que Fabra i un dels seus col·laboradors més estrets— el mentor directe de l'ideari pancatalanista d'aquest, ja que, abans que ell, s'havia expressat sobre la qüestió nacional i, en concret, sobre el cas valencià, en uns termes molt similars.

No ens pot estranyar, doncs que, atesos els objectius del Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana (1906), Cases-Carbó rebés de mossèn Alcover l'encàrrec de presentar-hi la ponència sobre la «Manera com se reforçaràn y consolidaràn els vincles de solidaritat natural entre'ls pobles de llengua catalana assegurantse el pervindre de la nostra literatura». En la conclusió (1906, p. 599-600), el ponent expressava així la seua actitud envers la qüestió:

En el Principat el triomf del català va essent cada dia més complet. En les altres regions el moviment de renovació llingüística no ha estat encara tant ràpid i intens, emperò apareixen senyals evidents de que no es lluny el seu esclat esplendorós. Mallorca, sobre tot, per boca de les seves somitats intelctuals se sent catalana sense deixar d'esser mallorquina. El Rossellonès sent vibrar la seva ànima nacional i se sent més català encara que'l català espanyol.

Emperò l'ànima catalana no se sentirà contenta i tranquila fins que senti batre a l'unions d'ella de plè en plè l'ànima valenciana [...].

València no trigarà gaire a produir grans poetes i grans escriptors (no seràn fets isolats com fins ara) qui donaràn lo més superior de la llur obra en llengua valenciana. I encara que nosaltres sentim que aquesta no es sinó una de les modalitats de la llengua catalana, no havem d'anomenar-la catalana fins que'ls mateixos valencians vulguen que així s'anomeni. No es solament qüestió científica, es qüestió de sentiment [...].

Aquest devenir de Catalonia es obra del temps, de les circumstancies, però també es obra nostra.

Tot allò que pugui augmentar i estrènyer les relacions afectuoses entre catalanas, valencians, balears, rossellonesos, algueresos, s'ha de fer.

D'aquest breu fragment voldriem destacar dos aspectes que Fabra va assimilar més o menys ràpidament: la denominació de Catalònia com a designador de tot el domini lingüístic i l'atenció i el respecte particular que li mereixia el fet diferencial valencià.

En efecte, Cases-Carbó havia utilitzat aquell nom en una sèrie d'articles que, el 1908, publicà sota el títol de *Catalònia. Assaigs nacionalistes*, on el defineix així: «El nom Catalonia n'es el símbol. Significa la Gran Catalunya que nosaltres somniem, es a dir, la Nació Catalana vivent en el Principat, i en els antics regnes de Valencia i de Mallorca, i en la Catalunya francesa» (citada per Lamuela i Murgades, 1984, p. 209). Un dels primers textos en què Fabra (1980, p. 106) l'utilitzà és en la seua monografia «Sobre diferents problemes pendents en l'actual català literari» (1907), en pregonitzar:

Un barceloní tot altre, deslliurat de castellanismes, influenciat per tots els altres parlars catalans, enriquit, refinat; el futur parlar de la futura capital de Catalonia.

Raons estratègiques potser l'induirien a abandonar aquesta denominació en favor de «terres de llengua catalana» o similars.

La sensibilitat de Fabra per redotar el català d'un codi ortogràfic unitari, vàlid i compatible per a tots els grans dialectes de la llengua, que s'observa en l'esmentada monografia del 1907, es fa particularment palesa onze anys més tard en les recomanacions contingudes en el conegut article «La tasca dels escriptors valencians i balears» (1980, p. 147-148). Segons Fabra, el procés de «nacionalització» de la llengua havia de comportar una obra de depuració i enriquiment de cada una de les seues grans modalitats geogràfiques, de manera que:

[...] les diferències que encara trobaríem entre el català de Catalunya, el català de València i el català de les Illes, potser es reduirien a unes quantes divergències morfològiques, les quals per llur nombre i per llur importància no justificarien pas de parlar, com encara alguns parlen, d'una llengua valenciana i d'una llengua mallorquina enfront d'una llengua catalana.

Aquell mateix any, Fabra pronunciava al Centre Excursionista de Catalunya, de Barcelona, una conferència titulada «L'unitat llingüística de Balears, Catalunya, Rosselló i València», on demostrava amb arguments filològics que els diversos noms territorials de la llengua no es fonamentaven en realitats dialectals històriques, sinó en condicionaments politicoadministratius, ja que la divisió dialectal bàsica dins el català era entre català oriental i català occidental, i no entre català, valencià i mallorquí.

Al llarg de la segona i la tercera dècades del segle xx, l'amistat amb Jaume Bofill i Mates i amb els joves escriptors valencians Miquel Duran i Jacint Maria Mustieles, establits al Principat, va reafirmar Fabra en l'interès pel País Valencià i en el reconeixement explícit de la denominació particular que hi prenia la llengua comuna, en la línia que, ja el 1906, havia traçat Cases-Carbó. En l'entrevista que el 1930, a propòsit del seu viatge a València, va concedir a Miquel Duran, s'expressava així:

Els valencians poden anomenar llengua valenciana la que nosaltres anomenem llengua catalana. La cosa important és el fet de l'idioma i aquest és viu a les terres de València.

2.2. *Les realitzacions*

Conseqüentment amb aquesta posició ideològica, Fabra no sols col·laborà en projectes d'orientació pancatalanista, sinó que hi participà activament, mirant de fer compatibles l'ideal a assolir i les vies d'actuació a cada un dels grans territoris de la llengua. En aquest sentit, val la pena recordar la seua estreta vinculació amb els promotors i les activitats de Nostra Parla (1916-1924) i, especialment, de Palestra (1930-1939), organitzacions, totes dues, de caràcter patriòtic i presents arreu del domini lingüístic.

De fet, fou gràcies probablement a l'amistat amb Jaume Bofill, president de Nostra Parla, que Fabra realitzà les seues dues primeres visites (*circa* 1918 i 1930) al País Valencià, en sengles intents d'entrar en contacte directe i conèixer millor la realitat lingüística i literària valenciana. Demostració clara d'una pregona sensibilitat nacional en la conformació de la qual no fou aliena la seua lectura atenta dels grans lletraferits valencians del segle xv: Ausiàs March, Joanot Martorell, Jaume Roig, Joan Roís de Corella i Isabel de Villena. Com també ho va fer respecte als balears i a la seua gran figura Ramon Llull.

En el discurs inaugural de Palestra (30-XI-1930), Fabra, que n'havia estat elegit president, proclama sense embuts la seua concepció sobre el patriotisme i l'abast geogràfic amb què el concebia:

La Pàtria és la terra i el Poble, tot allò que el poble pot fer damunt d'aquesta terra, tant la llengua com l'economia, com la història, com totes les manifestacions de la terra i de l'esperit catalans són matèria de patriotisme.

Volem que aquest patriotisme sigui ample i que abasti tota la magna Catalunya, les terres germanes de Llengua Catalana.

Dos anys després, en l'article «La finalitat patriòtica de Palestra» (1-III-1932), insisteix en la mateixa idea:

I aquesta Pàtria a alliberar, Palestra voldria que la nostra joventut la veiéss no solament a les terres del Principat, sinó en totes aquelles on la nostra llengua és parlada, terres que si en altre temps formaven una sola unitat política, avui, en conservar viva la nostra llengua, segueixen demostrant la nostra unitat nacional i, amb el renaixement que s'inicia, demostren també llur voluntat de refer en el futur el vell patrimoni dels nostres passats. Així Palestra es preocupa de mantenir viva la germanor entre les terres de llengua catalana, estenent envers elles el seu esperit i les seves delegacions, i convidant el jovent de les Balears i de València a aquests fogars de germanor que són els seus campaments.

Vint dies després, Fabra denunciava, en un escrit dirigit a la Junta General de Palestra, els obstacles que la Constitució republicana espanyola de 1931 imposava a la lliure relació entre Catalunya, el País Valencià i les Balears:

Uns articles de la Constitució de la República espanyola —obstacles legals nous, inexistents fins ara— volen privar el nostre acostament polític, en una eventual federació de totes les terres catalanes. Però si hi ha qui vol posar obstacles a la nostra unió política, no hi ha qui ens pugui privar de mantenir una sincera i cordial germanor espiritual entre les terres que foren una sola per llur història, que ho són avui encara per la llengua i que esperem que seguiran essent-ho demà per la voluntat de llurs fills. És per això que us propono que aquesta Junta General vulgui trametre una fèrvida salutació als nostres germans de València i de Mallorca, testimoniatge d'afirmació de la nostra unitat nacional.

Conseqüent amb aquestes conviccions, Fabra també denuncià, com a president de Palestra, en un discurs adreçat al president Macià el dia 9 de maig de 1932, que l'article 2 del projectat Estatut d'autonomia de Catalunya postergava l'ús del català en les relacions oficials del Principat amb el País Valencià i les Illes Balears.

No havent aconseguit en l'Estatut aprovat pel parlament espanyol l'objectiu que perseguia, Fabra intensificà la seua reivindicació en els moments de canvi que generà la resposta popular a l'alçament militar del general Franco, participant en activitats que buscaven els mateixos objectius. A l'època de la contesa bèl·lica pertany aquest fragment del seu article «La llengua catalana en la cultura» publicat el 1937 (1980, p. 181):

I ha calgut que vinguéss la República perquè [el català] fos admès a l'escola, a la Universitat, als organismes oficials; perquè, en fi, li fos reconeguda l'oficialitat dins el territori de Catalunya. Manca, però, encara, que aquesta sigui reconeguda en totes les terres hispàniques de llengua catalana!

Una desiderata encara factible el 1937, però ja no més tard, una vegada ocupada tota Catalunya pels militars insurrectes. Però, com tothom sap, Fabra volgué que les terres del Rosselló acollissen les seues restes mortals en un clar missatge que aquella terra era també part integrant i irrenunciable de la seua Pàtria.

Bibliografia

- ADLERT, Miquel (1977). *En defensa de la llengua valenciana. Perquè i com s'ha d'escriure la que es parla*. València: Del Cénia al Segura.
- Antologia d'homenatge a Pompeu Fabra* (1968) [Pròleg de J. TRIADÚ]. Barcelona: Les Hores Extres, núm. 4.
- AZNAR, Manuel; BLASCO, Ricard (1985). *La política cultural al País Valencià (1927-1939)*. València: IVEI (Col·lecció Politècnica).
- BLADÉ DESUMVILA, Artur (1965). *Contribució a la biografia de Pompeu Fabra*. Barcelona: Rafael Dalmau.
- BLASCO, Ricard (1979). «El valencianisme cultural durant la guerra civil (1936-1939)». *L'Espill*, núm. 1/2, p. 95-169.
- CORTÉS, S. (1995). «Actituds sobre la unitat i en defensa de la llengua». A: *València sota el règim franquista (1939-1951)*. València: IIFV; Barcelona: PAM, p. 240-244.
- FABRA, Pompeu (1912). *Gramàtica de la llengua catalana*. Barcelona: Tipografia L'Avenç. [Reimpresió facsímil: Barcelona, Edicions Aqua, 1982]
- (1918a). *Gramàtica catalana*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans. [Reedicions de 1919, 1922, 1926, i modificacions 1930, 1931, 1933]

- (1918a). «L'unitat llingüística de Balears, Catalunya, Rosselló i València». *Butlletí de Nostra Parla* (Secció catalana), juliol-agost, p. 9-10.
- (1980). *La llengua catalana i la seva normativització*. Barcelona: Edicions 62. [Edició de Francesc VALLVERDÚ]
- FERRANDO, Antoni (1989). «Presència valenciana al Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana (1906)». *Caplletra*, núm. 4 (primavera), p. 167-178.
- (1998). «Estudi preliminar». A: GINER I MARCO, Josep. *Obra filològica (1931-1991)*. València: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana: Denes.
- FULLANA, Lluís (1915). *Gramàtica elemental de la llengua valenciana*. València: F. Doménech.
- FUSTER, Joan (1963). «Parlament de Joan Fuster en nom del Regne de València». A: *Record de Pompeu Fabra*, Perpinyà, p. 41-43.
- GIRONA, Albert (1986). *Guerra i revolució al País Valencià (1936-1939)*. València: Tres i Quatre.
- Homenatge a Pompeu Fabra* (1982). Barcelona: Universitat de Barcelona.
- Homenatge a Pompeu Fabra 1868-1948. Fidelitat a la llengua nacional. Biografia. Antologia. Bibliografia* (1998). Barcelona: Generalitat de Catalunya. Institut d'Estudis Catalans.
- Informe sobre la llengua del País Valencià* (1978). València: Facultat de Filologia de la Universitat de València.
- LAMUELA, Xavier; MURGADES, Josep (1984). *Teoria de la llengua literària segons Fabra*. Barcelona: Quaderns Crema.
- LLORENÇ, Alfons (1989). «Lluís Fullana i la unitat de la llengua catalana. Relació epistolar del pare Fullana i mossèn Alcover (1902-1916)». A: *Segon Congrés Internacional de la Llengua Catalana*. Volum VIII, àrea 7: *Història de la Llengua*. València: Institut de Filologia Valenciana, p. 579-605.
- MARINER, LL. [FUSTER, Joan] (1948). «Sobre ortografia i coses per l'estil». A: *Almanaque de Las Provincias para 1948*. València: Impr. Doménech, p. 451-453.
- MARTELL, Martí [DURAN, Miquel] (1930). «Lo que diu Pompeu Fabra del seu viatge a València», *Taula de Lletres Valencianes*, vol. III, núm. 33 (juny 1930), p. 9-10.
- MIRACLE, Josep (1968). *Pompeu Fabra*. Barcelona: Aymà.
- MASSOT, J. (1985). «Pompeu Fabra i Mallorca». A: *Els mallorquins i la llengua autòtona*. Barcelona: Civital, p. 227-237.
- PÉREZ MORAGÓN, Francesc (1982). *Les normes de Castelló*. València: Eliseu Climent.
- PIÑOL, Rosa Maria (1979). *Pompeu Fabra, el meu pare* [records personals de Carola Fabra]. Barcelona: Edicions, 62.
- [PIZCUETA, Adolf] (1935). «Pompeu Fabra i altres personalitats catalanes a València». *Timó*, núm. 5 (novembre), p. 2.
- PLA, Josep (1969). *Pompeu Fabra (1868-1948)*. A: *Homenots*, primera sèrie. Barcelona: Destino.
- POLANCO, Lluís B. (1984). «La normativa al País Valencià. Problemàtica i perspectives». A: *Problemàtica de la normativa del català. Actes de les Primeres Jornades d'Estudi de la Llengua Normativa*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 107-146.

- Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana. Barcelona, octubre de 1906.* (1985).
Barcelona: Editorial Vicens-Vives. [Reedició facsímil]
- RIBELLES, Josep (1915). *Bibliografia de la llengua valenciana*. Vol. I. Madrid: Impremta de la «Revista de Archivos».
- SALVADOR, Carles (1951). *Gramàtica valenciana*. València: Lletres Valencianes. [Versió definitiva: València: Lo Rat Penat, 1956]
- SANCHIS GUARNER (1950). *Gramàtica valenciana*. València: Torre. [Reedició facsímil, amb estudi preliminar d'Antoni FERRANDO, Barcelona: Alta Fulla, 1993]
- (1963). «L'evolució de la llengua literària dels escriptors valencians». *Crítèrium*, núm. 17, p. 59-82.
- (1967). *La llengua dels valencians*. València: L'Estel. [Quarta edició: València: Tres i Quatre, 1972]
- (1968). «La implantació del fabrisme al País Valencià». *Serra d'Or*, núm. 103 (15 d'abril), p. 45-46.
- SARAGOSSÀ, Abelard (1997). *Criteris de la normativa*. València: Editorial Saó.
- SEGARRA, Mila (1998). *Pompeu Fabra. L'enginy al servei de la llengua*. Barcelona: Editorial Empúries.
- SIMBOR, Vicent (1983). *Carles Salvador i Gimeno: una obra decisiva*. València: Diputació de València.
- SOLÀ, Joan (1987). *L'obra de Pompeu Fabra*. Barcelona: Teide.
- VALOR, Enric (1973). *Curso medio de gramática catalana. Referida especialmente al País Valenciano*. València: Gorg.
- VALOR, Enric (1979). *Millorem el llenguatge*. València: Eliseu Climent.
- VILA, Alfons. *L'Institut d'Estudis Valencians*. València. [Inèdit; amb reproducció de totes les actes del Ple i de la SF de l'IEV]

Apèndix

I. Pompeu Fabra: La tasca dels escriptors valencians i balears (1918)

Dèiem una vegada a un escriptor valencià: «Nosaltres, catalans, no desitjaríem altra cosa sinó que empenguéssiu una obra de forta depuració del vostre idioma, encara que no us preocupéssiu gens d'acostar-vos al nostre català: que tractéssiu de descastellanitzar el valencià i de redreçar-lo i d'enriquir-lo procurant acostar-lo al valencià dels vostres grans escriptors medievals. Així, tot fent una obra purament valencianista, us trobaríeu haver fet una obra catalanista, d'acostament al nostre català: elevant la vostra llengua escrita per damunt els parlars valencians actuals, recolzant-la en el valencià del segle xv, produiríeu un valencià que no seria pas una llengua altra que la catalana nostra, sinó la modalitat valenciana de la llengua catalana, al costat de la nostra modalitat catalana i de la modalitat balear.»

Molts valencians i balears creuen encara que l'obra d'unificació del català escrit suposaria la supeditació de llurs varietats dialectals al català de Catalunya. No, no es pretén de supeditar cap

varietat a una altra: es tracta simplement que, dins cadascuna de les tres grans regions de llengua catalana, es realitzi una obra de depuració, de redreçament de la llengua. Cadascuna d'elles té els seus clàssics dins la nostra gran literatura medieval: que cadascuna els prengui per models per depurar i redreçar la seva varietat dialectal; i això sol faria que, sense sortir-nos els uns i els altres del *nostre* català, ens trobaríem escrivint modalitats no pas molt diferents d'una sola llengua literària.

Eliminats, dins cada varietat, els barbarismes de lèxic i de sintaxi, reintroduïdes en la llengua escrita les paraules i les construccions perdudes durant els segles de decadència literària, enriquida la llengua escrita pels mots i girs que ens ofereixen els diferents parlars actuals, bandejades les mil corrupteles que hi pul·lulen, evitades les grafies consagradores de pronúncies merament dialectals, les diferències que encara trobaríem entre el català de Catalunya, el català de València i el català de les Illes, potser es reduirien a unes quantes divergències morfològiques, les quals per llur nombre i per llur importància no justificarien pas de parlar com encara alguns parlen d'una llengua valenciana i d'una llengua mallorquina enfront d'una llengua catalana.

II. Martí Martell [Miquel Duran]: El que diu Pompeu Fabra del seu viatge a València (1930)

Heus ací les interessants manifestacions que Pompeu Fabra ha fet a Martí Martell (Miquel Duran) sobre la seua estada a València, publicades en *La Veu de Catalunya*.

Mestre Pompeu Fabra ha retornat de València, on ha assistit, en companyia de Jaume Bofill (qui pronuncià el discurs de mantenidor) i d'altres escriptors catalans, a la festa dels Jocs Florals.

Hem trobat Pompeu Fabra a l'Ateneu Barcelonès i l'hem interrogat sobre les impressions que porta de València. El nostre il·lustre filòleg ens ha dit:

—Porto de València unes impressions molt agradoses; i respecte a l'idioma i als ideals regionalistes, molt falagueres i esperançadores.

Hi ha en aquest moment a València una ostensible revifalla dels sentiments regionalistes, revifalla que toca i s'escampa en sectors i partits que havien estat allunyats d'aquest moviment.

En els dos aspectes de la llengua i de l'ideal regionalista, porto, en general, una impressió molt millor i més optimista que la que pensava durme'n quan vaig emprendre el viatge.

He trobat a València, a part determinats sectors de la ciutat en els quals la influència del castellà i dels organismes oficials durant tants anys és manifesta, nuclis de joves ben orientats, gent de bona voluntat i ben orientada; i sobretot, i això és la cosa important, la llengua pròpia en boca del poble, la llengua que, si bé és cert que es parla impura i castellanitzada a la ciutat, es conserva pura no sols a la regió, sinó a l'horta i a les mateixes portes de la ciutat de València.

¿Quina tasca immediata creieu vos que cal fer a València en la qüestió de l'idioma?

—Una tasca pacient i ben orientada de depuració de la llengua. Que els valencians depurin la seva parla, que ja ens trobarem. La qüestió del nom és secundària. Els valencians poden ano-

menar llengua valenciana la que nosaltres anomenem llengua catalana. La cosa important és el fet de l'idioma i aquest és viu a les terres de València.

Això mateix els vaig dir als joves de *Taula de Lletres Valencianes*, de L'Estel i d'altres, amb els quals vaig conversar belles estones. I encara vaig afegir el que ja he dit altres vegades: que cal continuar sense defalliments l'obra de depuració de la llengua valenciana, encara que no es preocupin gaire d'acostarse al nostre català, però procurant descastellanitzar l'idioma, redreçar-lo i enriquir-lo. Elevant la llengua escrita per damunt dels parlars valencians actuals, recolzant-la en el valencià del segle xv i el d'aquelles contrades on avui es conserva més pur, es produiria un valencià que no fóra pas una llengua altra que la catalana nostra, sinó la modalitat valenciana de la llengua catalana, al costat de la nostra modalitat i de la modalitat mallorquina.

Molts valencians creuen encara que l'obra d'unificació del català escrit suposa la supeditació de llur varietat idiomàtica al català de Catalunya. No, no es pretén de supeditar cap varietat a una altra: es tracta simplement que dintre cada una de les tres grans regions de llengua catalana, es realitzi una obra de depuració i de redreçament de la llengua.

Eliminats, dintre cada varietat, els castellanismes de lèxic i de sintaxi, reintroduï[des] en la llengua escrita les paraules i les construccions perdudes durant els segles de decadència literària, enriquida la llengua escrita pels mots i girs que ens oferixen els diferents parlars actuals, bandejades les corrupteles que hi pul·lulen, evitades les grafies consagradores de pronuncies [sic] merament dialectals, les diferències que encara trobaríem entre la llengua de Catalunya, de València i de Mallorca, potser es reduirien a unes quantes divergències morfològiques. I ens trobaríem escrivint modalitats no pas molt diferents d'una sola llengua literària.

Aquests nuclis de joves ben orientats m'han pregat que torni a València per tal de donar un cicle de conferències sobre diversos aspectes del redreçament de l'idioma.

Jo els he promès anarhi per la tardor.

En aquestes conferències penso dir, no el que els valencians han de fer, puix que són ells els que han de dirigir la tasca, sinó el que nosaltres havem fet per depurar i elevar l'idioma al nivell a què avui es troba.

Feia molt de temps que no havíeu anat a València?

—Deu o dotze anys. La ciutat, els seus voltants, l'horta immensa, m'han causat una impressió magnífica. València és terra d'una forta vitalitat i d'un gran esdevenidor.

Venim molt ben impressionats. Ens han tractat molt bé i ens han obsequiat gentilment. Hem visitat la ciutat, Porta Coeli, l'Albufera. I en el viatge de retorn, Peníscola. València és una terra meravellosa.

Finalment, mestre Pompeu Pabra, tornant a la qüestió de l'idioma a València, ens ha dit:

—Jo sóc optimista i crec que es pot fer molt. El treball és pacient i no gens fàcil, però, ben orientat i persistent, pot donar grans resultats. Cal fer tot el possible per guanyar a València, la batalla de l'idioma.

III. Joan Fuster: parlament en nom del Regne de València (1963)

Hi ha victòries que ho són per sempre més; hi ha conquestes que cap adversitat no destruirà; hi ha passos endavant irreversibles, segurs, definitius. La història dels Països Catalans, vista des de les nostres ambicions actuals, és una història dramàticament cremada i abatuda. No hem tingut sort com a poble. Diguem-ho així: som un poble que encara no ha tingut ocasió de ser-ho com caldria. La nostra vida col·lectiva sembla marcada per un destí amarg, que ens condemna a la lluita constant, a la frustració dolorosa, a la inèrcia involuntària. No ens hi hem resignat, certament. ¿No som, també, un poble de «renaixences» repetides? És això, en definitiva, el que resulta més encoratjador i alhora més trist: que després de cada daltabaix, trobem forces per sortir-ne, i que quan ja érem en camí de restauració, un nou cop dràstic ens retorna al desolat punt de partida. Hem fet molt, ens ho han desfet, hem intentat refer-ho... Tant hi fa. Mentre hi haurà voluntat, hi haurà esperança. I, sobretot, allò que deia al principi: hi ha victòries, conquestes, passos endavant, que ningú no ens podria ja arrabassar. Pensem-ho ací, davant la memòria de Pompeu Fabra: els canons, les policies i les censurens són impotents contra una gramàtica. Si algú dels presents creu que aquesta frase és una broma o una ingenuïtat, s'equivoca. Ens hem reunit ací —jo, absent, sóc amb vosaltres a través d'aquestes paraules— per commemorar els cinquanta anys de la publicació de les *Normes* de l'Institut, obra de Fabra. En qualsevol altre país del món, una efemèride així seria objecte d'un simple acte acadèmic. Per als catalans, la celebració havia de tenir necessàriament un to i una significació ben distints. L'Institut, en la seva cripta erudita, pot evocar la figura de Pompeu Fabra amb les circumstàncies pròpies de la seva especialitat.

Nosaltres, simples ciutadans, ens situem en un angle diferent. I és des d'aquest angle que una gramàtica, per exemple, una cosa tan asèptica i tan científica com una gramàtica, aconsegueix un valor i un sentit a part. Un valor i un sentit que són invulnerables: valor i sentit que cap força externa, cap pressió ni opressió, ni tan sols cap desistiment ni cap traïció nostra, no desvirtuaran. En el record de l'exili de Pompeu Fabra, venim a prendre consciència —a afirmar la consciència d'una victòria, d'una conquesta, d'un pas endavant, incommovibles. Hi venim, amb una presència moral si no física, tots els catalans que volem ser-ho, des de Salses a Elx, des de Lleida a Maó.

I convé destacar-ho: es tracta d'una victòria, d'una conquesta, d'un pas endavant, sobre nosaltres mateixos. Potser aquests són els únics guanys sòlids, els que no ens seran mai viciats ni anihilats des de fora, per aquest o l'altre enemic. Perquè són, en última instància, obtencions de normalitat. No vull jugar amb els mots, però l'oportunitat m'hi indueix: les *Normes*, que ara fa cinquanta anys va promulgar l'Institut, són, no solament unes «lleis», sinó també una introducció a la «normalitat». La normalitat —normalitat de poble— ens ha estat negada; però hi ha parcel·les de la vida comunitària en les quals aquesta normalitat és possible si volem. I amb Pompeu Fabra, els catalans vam voler-ho: vam voler que la nostra llengua fos una llengua normal, i normal malgrat tots els obstacles i totes les inclemències que se li oposessin. Amb les *Normes ortogràfiques* de Fabra superàvem una agitada preocupació anàrquica per l'idioma, ben lògica, que

gairebé un segle de Renaixença venia arrossegant. Dic que era «ben lògica», perquè les primeres etapes del nostre recobrament literari no podien ser sinó una mica caòtiques, dividides entre les temptatives ben intencionades i les iniciatives demencials. Havia arribat, però, el moment de plantejar-se el problema en termes seriosos: el moment de rescindir les il·lusions de l'espontaneïtat i el «passatisme», i d'incorporar el català al nivell *normal* de les llengües de cultura. Pompeu Fabra va donar-ne la solució adequada. No val que jo en faci l'elogi: no cal que ara ponderem la intel·ligència, l'habilitat i la subtil intuïció nacional que Pompeu Fabra va aplicar a la confecció de les seves *Normes*, a la seva íntegra codificació gramatical de la llengua catalana. Això, tots ho sabem. Però el que avui hem d'exaltar amb les nostres millors gratituds és l'esforç que, amb Fabra, i seguint Fabra, van realitzar els escriptors, les editorials, el públic català, per responsabilitzar-se davant la qüestió de la normalitat gramatical de l'idioma, i per assegurar-nos, a les generacions posteriors, un pressupòsit intel·lectual i social indispensable per a tota actuació positiva. Fabra, o el fabrisme, van trobar resistències, incomprendiments, animositats. Tot això ja ha passat. Ara, cinquanta anys després, tota la nostra àrea lingüística, sense excepció, reconeix la vigència absoluta de les *Normes* de Fabra. Ha estat una progressiva aquiescència explícita, sense ajudes oficials, sense coercions de cap mena, per pura convicció. I aquesta batalla, en la qual som vencedors nosaltres mateixos, ens proporciona un baluard inexpugnable.

Després de Fabra, la normalització del català és un fet: la normalització interior, la primera i prèvia, la més urgent. Fabra ens restituïa uns esquemes gramaticals que procedien de la tradició, abraçaven la totalitat dels matisos regionals de l'idioma i proveïen la llengua d'uns mòduls regulars, útils per a totes les feines intel·lectuals. En el fons, Pompeu Fabra donava claredat i justesa a un dels més grans, i també dels més indecisos propòsits de la Renaixença: la unitat literària de la llengua. Unitat en el temps i en l'espai.

En el temps: perquè, amb un tacte extraordinari i una equilibradíssima pulcritud, donava al català modern, corromput o desorientat, unes arrels vives en el noble patrimoni literari medieval, i restablí així la línia de continuïtat que la Decadència trencava. I en l'espai: perquè, sobreposant-se a les divergències dialectals i als entossudiments particularistes, feia possible la reconciliació «idiomàtica» de tots els catalanoparlants en un terreny equànime i superior. Aquest últim aspecte és, sens dubte, el més ric en possibilitats eficients. Condició imprescindible del recobrament nacional dels Països Catalans era, és, la represa de la nostra vella comunitat cultural a través de la llengua que ens fa uns. Les suspicàcies localistes, els estancaments comarcals, podien posar en perill aquesta necessària identificació. I era en el camp dels malentesos gramaticals on el perill oferia majors perspectives de fracàs. Fabra va saber donar-nos una solució, dins la qual tots els que parlem català ens sentim còmodes. De tant en tant, uns o altres, han tractat de deformar la visió exactament nacional de Fabra: els uns adoptant-lo com a bandera d'un barcelonisme —diguem-ne barcelonisme— exclusivista; els altres, rebutjant-lo, o discutint-lo, també, com a «barcelonista». Són interpretacions tendencioses i superficials. Fabra es col·locava en un punt, a partir del qual les seves solucions resultaven igualment vàlides per a la gent de tots els Països Catalans.

I és en nom d'un sector d'aquesta gent, de la gent del País Valencià, que jo faig acte de presència en la commemoració que ara celebrem. És al País Valencià on precisament hi havia més reserves i més aprensions davant una ordenació gramatical de la nostra llengua feta des de Barcelona. Els valencians, dipositaris del més bell i voluminós llegat clàssic de la literatura catalana, tenim molt acusat l'amor propi local, i era probable que aquest orgull ens hagués inclinat a una actitud dissident, si les *Normes* per les quals hagués de regir-se la llengua literària restaurada no tinguessin en compte les nostres particularitats. Pompeu Fabra va salvar l'escull. Per a nosaltres, valencians, i al mateix temps, per als altres catalans. De moment, quan l'Institut va publicar l'ortografia de Fabra, les supervivències vuit-centistes de la literatura vernacle al País Valencià van oposar-s'hi. Però això eren «ratpenateries», com deia —acusadorament— Miguel de Unamuno. Els escriptors joves del moment no vacil·laren. Les millors iniciatives literàries dels anys vint i dels anys trenta s'ajustaren, tant com van poder i saber, a l'ordenament de l'Institut: revistes com *Taula*, *El Camí*, *La República de les Lletres*, edicions com les de L'Estel, que representen l'única aportació digna, en aquella època, dels valencians a la seva pròpia literatura, seguiren les *Normes* de Fabra. Els gramàtics valencians, des d'aleshores, s'hi subjectaren: Carles Salvador, Josep Giner, Manuel Sanchis Guarner. En 1932, un compromís col·lectiu dels escriptors valencians de totes les edats i totes les tendències, signat a Castelló de la Plana, venia a reconèixer com a oficial l'ortografia de l'Institut. Avui, les reticències dialectals són mínimes; n'hi ha encara, però són residus a liquidar, obcecacions estúpides o ressentiments miserables. També al País Valencià ha guanyat Pompeu Fabra la seva batalla. I per això, avui, en aquesta ocasió, una veu valenciana havia de fer-se sentir. La meua no és la més autoritzada. Però sí és sincera i representativa. A través d'ella, a través de mi, els valencians conscients de la seva llengua s'adhereixen a l'homenatge a Pompeu Fabra. Que és, en última instància, una nova professió de fe de catalanitat.

Al gener de 1928 Joan Crexells escrivia, al número 13 de *La Nova Revista*, un article de títol paradoxal, «El cos immortal i l'ànima mortal»,¹ en què partia, potser abusivament, del prec de Maragall a Déu, que «aquesta terra» li esdevingués «una pàtria celestial», per a proclamar que ja «hi ha una mena d'immortalitat del nostre cos» i que «aquesta immortalitat és anomenada nació». Com tots els cossos, la nació té una ànima, que expressa la seva llengua («una llengua nacional») i la «gran memòria» de la qual és la seva història.

De manera que Crexells acabava plantejant així les coses: «El cos de la nació és més fort que el cos individual; l'ànima de la nació és, en canvi, més dèbil que l'ànima individual. Tot això que anomenem ànima de la nació, la llengua, la història, el sentiment patriòtic, són coses moridores; poden desaparèixer i la gent les oblida. Si paradoxalment qualificàvem la nació de cos immortal, no menys paradoxalment podríem qualificar-la ara d'ànima mortal.»

L'origen d'aquesta formulació ens el mostra un altre article, aquest a *La Revista*, de l'any 1922, significativament dedicat a Manuel Reventós i titulat «Anàlisi dels fonaments d'una actitud nacionalista»,² on, provant de fonamentar la idea de «la nació com a subjecte», Crexells adduïa l'afirmació del filòsof Hermann Cohen segons la qual «és només en la totalitat que l'home obté una ànima». «En la totalitat», o sigui, en el conjunt dels qui parlen la seva mateixa llengua i tenen la seva mateixa història, talment com Crexells mateix ho explicava: «Si de l'individu en traiem tot allò que és social, gairebé no restarà sinó un fet natural, del valor d'un mineral o d'una planta. La identitat de llengua, la comunitat d'història, donen als individus una nova ànima. Aquí sí que es podria dir que "l'individu en la totalitat obté una ànima". Però aquesta totalitat no és la Humanitat, que no es pot concebre per ara com un subjecte real sinó en tot cas com un objectiu a realitzar, sinó la d'aquesta realitat històrica que s'anomena la nació.»

De manera que ànima de l'ànima que només troba l'home en la nació és la llengua. Ja ho havia escrit Prat de la Riba, ell des de la consideració de la llengua com a producte de l'ànima na-

1. CREXELLS, *La història...* 1968, p. 168 i s.; CREXELLS, *Obra...* 1996, p. 216 i s.

2. CREXELLS, *La història...* 1968, p. 173 i s.; CREXELLS, *Obra...* 1996, p. 116 i s.

cional: «Encara que després d'engendrar la llengua catalana no hagués produït res més, l'ànima del nostre poble ens hauria revelat les ratlles fonamentals de la seva fesomia, estampades en la fesomia de la seva llengua.»³ I l'any 1906, en una comunicació presentada al Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana,⁴ raonava «la força unitiva, aglutinant, de l'idioma» i l'essencial compenetració entre llengua i intel·ligència en cada parlant («perquè la llengua emmotlla i educa la intel·ligència del qui la parla habitualment i les facultats intel·lectuals del noi creixen i es desenrotllen ensems que l'adquisició del llenguatge i per mitjà d'aquest. Verb i idea, intel·ligència i llenguatge, s'uneixen i compenetren en lligam íntim i indissoluble, lligam d'un rastre inesborrable, per més unions eventuais que contregui després la intel·ligència amb altres idiomes»).

El català se situa així en la cruïlla entre la nació —la consciència nacional— i la intel·ligència —la natural i la formació, escolar i cívica— de tots i de cadascú. El català defineix la nació catalana i configura la intel·ligència dels que hi pertanyen. Perquè això sigui així, emperò, es presenten dos problemes: un de polític, evident, i un altre de cultural, també clar: els catalans han d'aplicar-se, amb «la més extremada urgència», a una tasca «que les altres llengües podien acomplir reposadament», la «d'aixecar la nostra llengua al nivell de les altres [...], donar-li totes les perfeccions que necessita per a lluitar i vèncer».⁵

En la seva evocació d'Alexandre Plana a *Caliu* (1958), Nicolau d'Oliver fa notar que la seva generació va ser «motor» i «timoner» del quart de segle mal comptat —des de 1906 al final de la guerra d'Espanya— que posà «l'accent damunt l'aspecte cultural de la Renaixença» i que en aquest sentit ha estat, diu, «el més dens de la història de Catalunya». Està parlant d'una «generació literària», Nicolau, sobre la qual aclareix que va ser «l'única —la primera i per ara i tant la darrera— de la Renaixença ençà a no transigir amb el bilingüisme literari». Aquesta «fidelitat» a la llengua ho és, pensa, «a la causa catalana», perquè aquesta «és, per damunt de tot, la causa d'una cultura, marcada pel signe de la llengua pròpia».⁶ L'entusiasme de la seva generació, afegeix Nicolau més endavant,⁷ s'havia de conformar amb «un mitjà d'expressió literària hesitant entre la tradició de la decadència, neulida i voluntàriament acastellanada, la parla popular —tan rica de lèxic com irregular i dialectalitzada— i una llengua perfectament construïda, homogènia i abundosa, si bé arcaica: la dels nostres clàssics». Tot i aquesta situació, els intel·lectuals d'aquest quart de segle van poder fer que «el català, sense perdre —ans accentuant— el seu caràcter de llengua de poesia, herència del segle XIX», esdevingués «com per miracle, llengua de cultura, vehicle d'ensenyament, eina de govern». I ho van poder fer, els uns segurament més bé

3. PRAT DE LA RIBA, *La nacionalitat...*, 1978, p. 89.

4. PRAT DE LA RIBA, «Importància de la llengua dins del concepte de la nacionalitat». A: PRAT DE LA RIBA, *La nacionalitat...*, 1978, p. 134 i s.; cf. NICOLAU, «Del que En Prat de la Riba ha fet per la llengua catalana», *Comentaris*, 1920, p. 115 i s.

5. PRAT DE LA RIBA, «Per la llengua catalana (1913)», *La nacionalitat...*, 1978, p. 151.

6. NICOLAU, *Caliu...*, 1973, p. 138, 139, 145.

7. NICOLAU, «El gloriós destí de Pompeu Fabra», *Caliu...*, 1973, p. 152.

que els altres —el judici és cosa de la posteritat, diu l'humanista—, gràcies a qui hem d'entendre que obrà aquest «miracle» amb la llengua; «tothom reconeixerà», continua decidit Nicolau, «que la tasca eficaç del seu redreçament i disciplina és filla del geni, de l'esforç i de l'amor de Pompeu Fabra. Ell ha realitzat en pocs anys allò que per a altres llengües ha estat l'obra de moltes generacions. Així, tot Catalunya, amb afecte i amb respecte, el saludava *Mestre*».

Cridat per Prat de la Riba —que ja hem vist que volia una llengua amb «les perfeccions que necessita per a lluitar i vèncer»— a capitanejar l'endreq de la llengua, Fabra, com és sabut, aconseguí d'endegar, des de l'Institut d'Estudis Catalans, d'ençà de 1907, en el quart de segle, més o menys, que deia Nicolau, les *Normes ortogràfiques* de 1913, el *Diccionari ortogràfic* de 1917, la *Gramàtica catalana* de 1918 i el *Diccionari general* de 1932. És veritat que no és poca collita. Però també que s'havia anat creant un consens que la feina de redreç de la llengua era necessària, imprescindible, i que ell era la persona que podia i havia de dur-la a terme perquè en sabia. Ben cert que ell, com s'esdevé només en el cas de poques figures emblemàtiques, va estar a l'altura del que se n'esperava. Però també que el consens, quan arribà, havia estat provocat per l'entusiasme de la generació de Nicolau, per la certesa, compartida, que la cultura era condició imprescindible de la construcció de la identitat catalana; en definitiva, per la vocació encara humanística d'aquesta generació i pel fet que, en el centre de la recuperació de la nació, hi havia hagut l'acord pràcticament unànime de posar-hi la llengua. No la llengua entranyable però envilida que es parlava, sinó «la llengua moderna que fóra sortida de la nostra llengua antiga sense els llargs segles de decadència literària i de supeditació a una llengua forastera».⁸ És simptomàtic que, des de Nicolau i Riba,⁹ aquesta fos la declaració programàtica de Fabra més vegades citada, més adduïda i celebrada com a justa. Ara, de bell nou: això no hauria estat possible sense un programa cultural nacionalista que, alhora que buscava de recuperar l'especificitat històrica de Catalunya, posava el seu nord en l'educació del ciutadà i prenia, d'una banda, embranzida de la recuperació dels nostres clàssics i de la incorporació dels clàssics antics, grecs i llatins, i, d'una altra banda, posava tota la confiança en els escriptors, en els intel·lectuals d'aquell moment, particularment en els joves, com a forjadors de la llengua el motlle, modern, actualitzat, de la qual era obra —tots ho havien volgut i ho reconeixien— de Fabra.

Ha estat mostrat que Fabra elaborà una «teoria de la llengua literària».¹⁰ En el programa nacionalista, no solament la llengua ocupava un lloc central sinó que s'entenia que la literatura —la pròpia tradició, la tradició clàssica i la incorporació del bo i millor de les literatures contemporànies— era condició de la salut i la vigoria de la llengua. En efecte, el 1908 Carner assenyalava l'existència d'un jovent «sedegant de conquerir per a Catalunya la plenitud i la nor-

8. FABRA, Pompeu, «Literats i gramàtics (1915)», *La llengua...*, 1980, p. 144. També a: *Homenatge...*, 1998, p. 94.

9. NICOLAU, *Caliu...*, 1973, p. 152-153; RIBA, «Escolis i altres articles (1921)», *Obres...*, 1967, p. 85; RIBA, «Evolució de la llengua literària en Catalunya (1930)», *Obres...*, p. 680: la traducció per Riba de «llengua forastera» és «llengua ajena».

10. LAMUELA i MURGADES, *Teoria...*, 1984.

malitat de la vida literària»,¹¹ i diverses vegades es produïa sobre la relació entre pàtria, llengua i literatura (poesia); així, per exemple, el 1913 parlava de la necessària «dignitat literària» i precisava amb contundència: «la paraula és la pàtria. La seva dignitat és una dignitat nacional».¹² En aquell mateix any 1913 Carner ja parlava de «la naturalitat de la nostra expansió literària en el propi idioma» —un sintagma, «expansió literària», que Riba provà d'explicar en quins termes podia aplicar-se a la cultura catalana des de *La veu de Catalunya*.¹³ La Renaixença, hi explicava Riba, no va arribar a ser mai un romanticisme com l'alemany o l'italià, perquè «mancant-nos l'ambició nacional, ens mancà així mateix l'ambició literària»; això fins que «la faç de Catalunya es girà, tot d'una, cap a l'esdevenidor», que fou «el dia en què entre nosaltres es pronuncià per primera vegada el mot *imperialisme*. És clar que Riba es refereix al capítol novè de *La nacionalitat catalana* i que ell aspira a una situació de la literatura catalana des de la qual l'ambició ètica de la comunitat cultural —i nacional— de què és expressió, la literatura, es realitzi de cara al futur, sense renunciar a res, sempre ardidament més enllà, com l'Ulisses de Dante.¹⁴

Aquest ideal, tan vivament sentit aleshores,¹⁵ d'una literatura, en català, universal, realment creativa, que irradiés ella, i no que fos pàl·lid reflex, semblava als escriptors que podia arribar a plantejar-se, ara per primera vegada després del Quatre-cents, perquè tenien una llengua que n'era capaç, no una llengua concebuda com si «fos merament un fet sentimental patriòtic» sinó com «un fet de llibertat, és a dir, de creació», altre cop en termes de Carles Riba,¹⁶ el qual afegia, ben a les clares, que «el desenrotllament d'aquesta aspiració coincideix, potser més ben dit seria que fa un sol procés, amb el desenrotllament de l'ideal català de ser, íntegrament, nació entre les nacions». Vol dir, com ell mateix fa palès tot seguit, que Prat de la Riba i Fabra són indeslligables: «Dins el ressorgiment català, el recreador de la idea nacional s'ha dit Prat de la Riba. I sota els seus auspicis, la llengua ha reprès consciència de plenitud en un filòleg, Pompeu Fabra.»

La unanimitat és total sobre el fet que, amb la llengua de què havia disposat fins llavors, la literatura, mancada la nació d'ambició —política, ètica—, no havia pogut anar més enllà, no havia pogut estar a l'altura. Les fases de la recuperació literària, de la Renaixença ençà, quan Carner prova de fixar-les¹⁷ les descriu com a etapes de la represa de la consciència lingüística dels catalans. Tant ell com Folguera, en jutjar i programar en literatura, és de llengua que parlen: de disposar o no d'una llengua eficaç. Així Folguera¹⁸ assenyala la distància, més que cronològica, que separa els poetes nous de Verdaguer, perquè, diu: «En cinquanta anys Catalunya ha hagut

11. CARNER, «De l'acció dels poetes a Catalunya», *El reialme...*, 1986, p. 93.

12. CARNER, «La dignitat literària», *El reialme...*, 1986, p. 132.

13. CARNER, *El reialme...*, 1986, p. 126; RIBA, «La nostra expansió literària (1921)», *Obres...*, 1967, p. 133 i s.

14. MIRALLES, *L'experiència...*, 1995a; MIRALLES, *Riba...*, 1995b, p. 169-170.

15. Cf. per exemple CARNER (1918), *El reialme...*, 1986, p. 144.

16. RIBA, *Obres...*, 1967, p. 85.

17. CARNER (1908), *El reialme...*, 1986, p. 76 i s.

18. FOLGUERA, «Les noves valors de la poesia catalana (1919)», *La lírica...*, 1934, p. 21 i 23.

de renovar l'idioma, adulterat per més de tres centúries de degeneració ètica, relligant-lo en un admirable esforç amb la tradició clàssica de l'anomenat període nacional de la nostra literatura», i, en mirar de definir l'empenta i els propòsits —més que no els aconseguints— dels poetes nous, es refereix a «un cos literari» del qual «la reconquesta filològica era l'espina dorsal» i del qual, «fins fa poc, no es feia la unió amb la testa nacional». Il·lustradora imatge, la d'un cos que és la literatura i que es vertebrava a l'entorn de la llengua i és dirigida per la consciència nacional. A l'entorn d'una llengua, és clar —i ho remarca Folguera com Carner i a propòsit de Carner—, depurada i enriquida,¹⁹ condició imprescindible de la necessària —i de bell nou Folguera coincideix amb Carner, i Riba amb tots dos— «dignitat literària»²⁰ que la llengua ha aconseguit en «els deu o quinze anys de poesia» que separen «el nostre moment literari», continua Folguera, de l'obra de Maragall.²¹

Fins llavors, cada poeta havia hagut d'enfrontar-se, ell, a l'adopció d'una llengua no ensenyada a l'escola, degradada en els seus usos familiar i civil, d'una venerable però antiga tradició literària, en certa manera inassolible. Per dir-ho reprenent una imatge de Carner,²² cada poeta l'havia vestit a la seva manera, la llengua, cosa que provocava, en qui més l'estimava i més bella la volia, sovint contrastos entre ornat i gust, la creació «de coses desiguals, extraordinàries», com en el cas —continua essent Carner qui parla— de Guimerà, «brusc operari de la magnificència». La depuració havia de ser feina de cada escriptor, doncs, i la llengua a la seva disposició no sempre li era una eina capaç. En un ordre de coses més quotidià és remarcable el fet que Carner mateix es planyi sovint que «les bones famílies barcelonines», tot i errar-se en usar el castellà, que a més parlen malament, no tinguin a disposició un català a l'altura del «delet gens reprobable d'elegància i distinció» que senten; perquè «el català que ara es parla era un instrument barroer sense ductilitat ni finesa».²³ Carner respon aquí a la dèria noucentista de normalitzar i dignificar el català com a llengua de la burgesia, però la manera com es produeix trobo que il·lumina per extensió l'esforç, tantàlic i una mica inútil, d'haver els escriptors de fer-se la llengua cada cop que s'hi posaven, de la frustració de no tenir-la codificada —ortografia, gramàtica, diccionari—, ca-

19. FOLGUERA (1919), *La lírica...*, 1934, p. 46 («moviment de depuració i enriquiment»); cf. 78 («...elements que formen, d'una manera definida i prenent com aglutinant la depuració del llenguatge, la generació carneriana»).

20. CARNER (1913), *El reialme...*, 1986, p. 132 («la paraula és la pàtria. La seva dignitat és una dignitat nacional»); cf. AULET, *Josep...*, 1992, p. 304; RIBA (1921), *Obres...*, 1967, p. 85 («l'esperit català no podia incorporar-se íntegrament a la cultura europea sinó posant-se en paritat de dignitat»).

Cf. encara FOLGUERA (1919), *La lírica...*, 1934, p. 78 («l'historiador futur del nostre moment literari podrà veure elegantment relligats deu o quinze anys de poesia sense que un full s'assembla a l'altre més que en la dignitat que entre tots s'ha aconseguit»).

21. FOLGUERA (1919), *La lírica...*, 1934, p. 79 (cf., FOLGUERA: «les conquestes de dignitat literària del post-maragallisme»).

22. CARNER, «La porpra d'en Guimerà (1909)», *El reialme...*, 1986, p. 107-108.

23. CARNER (1908), *El reialme...*, 1986, p. 79; cf. P. FABRA, «Els dialectes catalans i la llengua literària (1919)», A: LAMUELA i MURGADES, *Teoria...*, 1984, p. 184-185.

paç com les altres de cultura d'oferir solucions i no de demanar sempre esforços que, així les coses, poden resultar estèrils o bé dur a contrastos, d'alguna manera sempre decebedors —tal com hem vist que Carner opinava a propòsit de Guimerà—, entre la bona voluntat, l'amor posat en la feina, i els resultats assolits. L'estat de la llengua podia haver afectat negativament, doncs, la voluntat d'escriure en català tragèdies; i, encara, en algun cas podia haver dissuadit l'escriptor, sempre segons Carner, d'una empresa. D'això justament es planyia, ara a propòsit de Segalà, perquè havia traduït la *Iliada*, però al castellà. És ben simptomàtic com s'expressa Carner, entre el retret i la comprensió no exempta d'ironia: «Nosaltres, catalans, hem de sentir una recança en admirar la tasca del savi professor noucentista. Si ell s'hagués decantat a posar en català el somni del semidéu hel·lènic, el nostre llenguatge natural, s'hauria sentit més garantida la seva immortalitat perquè la causa vital dels idiomes rau en l'excelsitud de lo que se'ls confïi. Mes acàs el doctor Segalà ha posat la *Iliada* en llengua castellana per modèstia; la literatura castellana està definida i accentuada, i tot nou esforç no hi porta sinó un contingut parcialíssim d'evolució; mentre que una versió a llengua catalana seria d'una tan poderosa transcendència, que tal vegada el traductor hauria plasmat la llengua en formació amb pura eficàcia per fixar-ne la normalitat per tot un segle». ²⁴ Darrere d'aquest text hi deu haver, d'altra banda, la raó per la qual Carner animà Riba a traduir Homer i el punt de partença que manté que la construcció, des del punt de vista de la llengua literària, més important del Nou-cents és la segona versió de l'*Odissea*. El traductor que el 1919 havia provat de mobilitzar en la seva traducció tots els recursos de la llengua, ardidament i amb prudència gosant i creant, en tornar a posar-s'hi després de la guerra disposava —també per la seva obra, però també per la dels escriptors de la seva generació— d'una llengua literària més eficaç per a la feina com ell la volia, que era poder realitzar-la, deia, «creant-me un estil», cosa ara (1948) més possible pel «cert estat de fluïdesa en què es troba el català literari», situació que, creia, «acrecia l'extensió dels meus recursos». ²⁵ Per a Segalà, en canvi, el català, almenys a l'època de les seves traduccions homèriques a l'espanyol, no era, en opinió de Carner, un instrument capaç; que Segalà personalment fos capaç, ell, de, traduint la *Iliada* al català, «fixar-ne la normalitat per tot un segle», això és una altra qüestió que podem perfectament deixar de banda, ara.

Hi havia doncs el sentiment que no podia ser que cada escriptor s'hagués de fer, ell, la llengua —en un sentit diferent del que pot tenir aquesta formulació referida a un escriptor francès, posem per cas. I la consciència que la base comuna d'entesa de tots els escriptors catalans d'arreu del domini lingüístic havia de ser raonada, formulada i acceptada en termes filològics. Aquest era el mèrit que, tornant a Crexells, veia el jove humanista, l'any 1924, en «els estudis filològics» de Pompeu Fabra; ²⁶ repreneu una observació de J. M. Capdevila en el sentit que «el material so-

24. «Una traducció de la *Iliada*» (1909): Carner, 1986, p. 110.

25. Així s'expressava Riba en el prefaci a la segona versió de l'*Odissea*, prefaci que inclogué a *...més els poemes* (1957): RIBA, *Obres...*, 1967, p. 553. La primera versió, Riba l'havia publicat a la Biblioteca Literària que dirigia Carner (1918-1921); cf. MIRALLES, *Les traduccions...*, 1999.

26. CREXELLS, «Pompeu Fabra, filòleg», *La història...*, 1968, p. 130; CREXELLS, *Obra...*, 1996, p. 538.

bre el qual treballen els escriptors és la llengua», també Crexells constata que fa de mal treballar sense un material a punt, preparat, i creu que la feina de Fabra —parla arran de l'aparició del primer volum de les *Converses filològiques*, però de l'obra de Fabra en general— estalvia «a l'escriptor català modern un treball personal de depuració de la llengua substituint a l'esforç de la investigació el simple gust de la lectura»; entén que això és un «gran servei que el filòleg Fabra fa a Catalunya i especialment als escriptors catalans». És particularment interessant l'èmfasi de Crexells en la consideració de Fabra com a filòleg, perquè el que vol dir és que aquest servei Fabra el feia enraonadament, i era en funció d'això que recordava que «el mot filòleg vol dir també, en grec, amic dels raonaments» i que, en català, «a l'interior del mot enraonar hi ha el mot raó». Ara, aquest servei, Fabra no el va fer només per a realitzar-se, ell, com a filòleg ni només com una professió, per guanyar-se la vida. En el fons hi havia un impuls ètic, d'obligació cap a la llengua catalana, i una motivació política que es fonamentava en la llengua i en la producció, tan general com fos possible, de cultura en aquesta llengua. I el fet que hi havia una generació d'intel·lectuals que el volia, aquest servei que ell feia, i el secundava, sovint amb entusiasme, per la raó que també ells participaven d'aquella obligació moral i d'aquella aspiració política. El servei que va fer, el va poder fer perquè els escriptors, els usuaris especialitzats de la llengua, no solament el necessitaven sinó que en foren conscients i en posaren en pràctica els resultats. Fabra, en correspondència, també era conscient que sense els escriptors la seva feina fóra un exercici ben intencionat però inane, i allò que lògicament teoritzà fou «la llengua literària»²⁷ per oposició al «català que ara es parla».

Un mot clau de la feina que Fabra va dur a terme va ser «depuració», el qual recorre des de 1892 en els seus escrits, sol o en companyia d'altres com ara «enriquiment», «normalització», «redreçament», «fixació», etc.²⁸ Ja l'havia usat Rubió i Lluch,²⁹ aquest terme, però Fabra el tenia sempre present i a l'entrada *depurar* del *Diccionari* de 1932, després de la definició «llevar les impureses (d'alguna cosa)», addueix, com a segon exemple del seu ús, «depurar un llenguatge». La cosa més curiosa, però, és que aquest mateix mot aparegui, en el sintagma fabrià «depuració i enriquiment», referit per Folguera a l'obra carneriana,³⁰ o sigui, que el seu ús aplicat a la literatura pels escriptors més exigents i innovadors sigui paral·lel, del tot simètric al de Fabra quan l'aplica a la necessària renovació de la llengua —literària, és clar. En aquest sentit, va tenir una extensió i un pes considerable l'opinió que, en literatura, l'equivalent a Fabra en llengua, si po-

27. LAMUELA i MURGADES, *Teoria...*, 1984, p. 40 i s., *passim*.

28. LAMUELA i MURGADES, *Teoria...*, 1984, p. 169; cf. p. 179, 180, 182 en un mateix text de 1915.

29. En una conferència, a la tardor de 1891, al Centre Excursionista de Catalunya: *Homenatge...*, 1998, p. 136 («lo llenguatge escrit ò sia literari... una especie de depuració del català clàssich, reforçada pels elements veritablement progressius del català modern»).

30. Així, ja en una carta de Fabra a Massó i Torrents (1906): LAMUELA i MURGADES, *Teoria...*, 1984, p. 226 («la tasca d'enriquir i de depurar el vocabulari», «l'obra de purificació i enriquiment (amb solta!) de la nostra llengua empobrida i empugonada». Cf. *supra*, nota 19).

dem dir-ho així, era el poeta Josep Carner. A més del ja citat Folguera val la pena d'adduir, com a il·lustració autoritzada d'aquest parer, un text de *Catalans de 1918* de Foix. Foix hi reporta una conversa amb Carbonell en la qual el seu amic, explica, «ha convingut amb mi que si En Pompeu Fabra ha realitzat la unitat ortogràfica, En Josep Carner, amb el seu prestigi, donarà unitat a l'estil i elegància al dir».³¹

En literatura, des de l'exigència i el rigor dels joves escriptors, el contrari de depurar és ser espontani, massa natural o genial, capritxós o arbitrari, i no solament Guimerà rep alguns d'aquests penjaments, com hem vist, de Carner —i també de Folguera—, sinó que també Maragall els rep sovint —per exemple, de Foix.³² Ara, potser a Foix el més simptomàtic és que d'Ors en resulti clarament objecte i, encara, per contraposició no a l'estil d'un poeta sinó a l'estil de Fabra. «Quina claredat! Quin saber en el distingir! Quin do generós i voluntari als qui practiquen l'idioma! Quanta d'elegància sense eloqüència!» era com s'exclamava Foix a propòsit de la intervenció de Fabra en el Congrés de 1906, i el considerava «un mestre segur i sense èmfasi» en l'aportació del qual veia un «guany per als escriptors obligats a escriure de genolls damunt l'escò i amb plomes oscades», i que tenia un estil, afegia,³³ «que va mig segle avançat», «tan lluny del vuitcentisme ressagat dels llagrimosos exaltadors de la "parla de l'avior", com del noucentisme en la versió que Xènius dóna a aquest mot, que, en ell, es nodreix de les deixes preciosistes i decadentistes de fi de segle». És per la llengua —i per la llengua feta estil, literària —que Foix es manté a distància del glossador. Tot i que en un altre lloc³⁴ en lloï «la seva malícia a insinuar, a instigar i a suggerir, i, també, a triar, i a discernir», val més la irònica, matisada constatació que «el seu estil, per al meu gust, té un deix preraphaelita, *ruskinià* i àdhuc *wildià* que no es perd malgrat la forta dèria classicitzant del glossador, tan lúcida, intel·ligent, sagaç i penetrant. Un Xènius amb l'estil d'En Fabra, quin avantatge per a la tasca comuna d'ordenació civil!»

La tasca, de Fabra i comuna, d'ordenació de la llengua, Foix la relaciona amb la igualment necessària d'ordenació civil, amb l'impuls ètic i amb la motivació política, però amb la seva concreció en un programa, en la construcció d'una ideologia cívica. Per això Foix sap convertir el refús de les idees de d'Ors en blasme del seu estil. Per això Riba entén que no tan sols als poetes i als escriptors en el sentit tradicional convé la feina fabriana de depuració i enriquiment de la llengua sinó que la seva influència ha d'arribar a la ideologia i a la ciència: «els seus col·laboradors són els poetes, els pensadors, els científics, en general, de la Catalunya nacionalista».³⁵ D'aquí la importància que Foix atorgava al fet que els ideòlegs, els pensadors i creadors d'opinió, ajudessin a la construcció d'una llengua capaç, digna i entenedora; per això opinava, tornant a d'Ors, que «potser és massa afectat d'estil i enigmàtic d'intenció» i era per això que, bo i re-

31. Foix, *Catalans...*, 1965, p. 56.

32. Foix, *Catalans...*, 1965, p. 25.

33. Foix, *Catalans...*, 1965, p. 23.

34. Foix, *Catalans...*, 1965, p. 23 i 31.

35. RIBA (1921), *Obres...*, 1967, p. 85.

conèixer-li la seva «obstinada tasca diària de desplaçament del país», sentenciava inapel·lable: «Si es decidís a dir el mateix desenguatat, els altres, que són els demés, potser hi aprendrien.» D'aquí també la importància que tots plegats, i Fabra el primer, reconeixien a l'educació, a l'escola. És ben significatiu que Riba formulés amb contundència que són «les escoles catalanes» el lloc «on s'ha d'efectuar la general, definitiva depuració»,³⁶ i que Fabra hagués afegit els mestres als escriptors.³⁷

Un poeta com Foix veia en Fabra un mestre de l'estil, un escriptor. Al marge ara de si ell era o no era capaç de valorar en literatura,³⁸ Fabra veia en els escriptors —en segons quins, sobretot, i això ja vol dir que valorava, encara que no doni garanties sobre el criteri amb què ho feia— els «col·laboradors» sense els quals la seva feina de recuperació de la llengua antiga, de superació de la fragmentació dialectal, de redreçament integral de la llengua, hauria estat debades.

Amb independència de les crítiques de Foix a d'Ors, els escriptors joves tenien per inevitable i coherent prescindir del llegat dels escriptors més grans, de la tradició literària del XIX, Maragall inclòs. Tot i que això no és sense excepcions i que els més lúcids, com Riba, van entendre que Verdaguer s'havia de recuperar, que la lliçó de Maragall era imprescindible. Però, majoritàriament, els calia afermar-se contra els anteriors o els que se situaven al marge de les normes de Fabra, enteses doncs com a mesura de la modernitat. Fabra entenia que la Renaixença havia estat bàsicament «literària»,³⁹ però que la literatura que havia produït no havia pogut estar a l'altura, sobretot perquè es trobava com tallada de la que Fabra mateix no es cansava d'anomenar gloriosa literatura catalana del Quatre-cents i perquè, ignorada aquella o considerada d'un nivell inassolible, quan provava de restituir la dignitat a la llengua havia d'intentar-ho sobre la llengua parlada, certament viva però, a parer de Fabra, massa envilida: «la llengua parlada es trobava massa castellanitzada i malmesa», deia, «per poder ésser adoptada integralment com a llengua escrita».

Una llengua literària, l'ús creatiu de la llengua que sigui, implica un compromís, un equilibri o un decantament cap a un costat o cap a l'altre, entre la llengua com és usada pels parlants, la tradició literària que pot oferir a qui pretén servir-se'n literàriament, a l'escriptor, i el propòsit i l'ambició de l'escriptor en qüestió des del punt de vista de la literatura.

Quan es fa sensible una interrupció, un decalatge en la tradició, entre el passat i el present de la llengua, i l'aptesa i la plenitud semblen decantar-se del tot cap al passat, o s'adopta la solució de reprendre, si és possible i tan poc traumàticament com ho sigui, la llengua escrita, literària, d'abans de la interrupció, o bé la d'instal·lar-se, amb les renúncies i les adaptacions que

36. RIBA (1921), *Obres...*, 1967, p. 87.

37. L'any 1934, en el seu discurs com a president dels Jocs Florals de Barcelona: LAMUELA i MURGADES, *Teoria...*, 1984, p. 205. Al juliol de 1933 ja havia pronunciat una conferència, «El català a l'escola primària», significativa: *Homenatge...*, 1998, p. 186-188.

38. LAMUELA i MURGADES, *Teoria...*, 1984, p. 215 (n. 7).

39. «Sobre diferents problemes pendents en l'actual català literari» (1907): FABRA, *La llengua...*, 1980, p. 83.

calgui, a la llengua real i plantejar, d'ençà d'aquesta situació, una literatura com les altres contemporànies. La Renaixença catalana s'havia presentat, com altres moviments de l'època a diferents cultures romàniques —que tampoc no s'havien de realitzar igual a Galícia que a Itàlia, a Occitània que a Catalunya—, com un tornar a començar i, tot al llarg del XIX, s'havia mantingut més de la banda de la melangia que del costat de canviar les coses, però a la llarga va anar tenint unes conseqüències d'ordre social i polític que el nacionalisme català va assumir. Entre elles, d'una manera central, la de poder disposar d'una llengua regularitzada, apta per a tot, com qualsevol de les altres de cultura. Amb una ortografia, una gramàtica, un diccionari. Però amb una tradició que se sentia interrompuda, com si la llengua hagués estat arrencada del mapa de la modernitat i ara no sabés com dur a acompliment el propòsit, ferm en els seus usuaris, de formar part del mapa de la contemporaneïtat. Així les coses, la primera diguem-ne solució, la d'empalmar la llengua literària que era necessària, a l'altura dels temps que corrien, amb la del segle XV, com si no hagués passat res en l'entremig, podia, al capdavant, considerar-se arqueològica i doncs irrealitzable sense els necessaris ajornaments; la segona, però, presentava molts problemes a més dels lingüístics i literaris, el més rellevant dels quals és el de la valoració sociocultural del català, llengua supeditada al castellà, des del punt de vista de la tradició literària i de la producció ideològica, en el seu propi territori. No és només que el català fos, com deia Fabra, «una llengua empobrida, deformada, malmesa per innumbrables castellanismes»,⁴⁰ sinó també que els parlants cultes d'aquesta llengua que, per raons sentimentals, socials o polítiques, volien servir-se'n per escriure, tenien una formació en una altra llengua, havien estat culturalment situats en una tradició literària altra, que havia usurpat la pròpia, silenciànt-la o donant-la per acabada.

Al mateix segle XIX: els grecs s'havien trobat en una disjuntiva entre la llengua parlada, la *dimotikí*, la llengua conservada pel poble, tot al llarg del territori, plena d'estrangerismes, fragmentada dialectalment, però viva, i una llengua culta, «depurada», la *kathareúousa*, que els gramàtics provaven de construir, amb lògica, enraonadament, sobre la llengua de la tradició literària antiga. El grec «depurat» que en resultava es trobava més lluny de la llengua viva, perquè els gramàtics refeien el grec modern d'alguna manera sobre la gramàtica del grec antic, mentre que Fabra recordava sovint que el català no havia canviat tant des del segle XV, que la continuïtat era possible, contràriament a allò que passava en altres llengües com el francès.⁴¹ La solució de Fabra va ser doncs la «depuració» i la «fixació» de la llengua sobre la llengua antiga —que tenia l'avantatge a més de situar-se per dalt de la posterior fragmentació dialectal—⁴² com a condició de l'existència d'una «llengua literària» contemporània, però des de la consciència que el problema aquí no raïa a triar entre la restauració gramatical de nova planta de la llengua antiga —que ell no veia tan llunyana— o situar-se en la llengua viva i provar de construir-ne una gramàtica i de convertir-la en instrument d'una literatura a l'altura dels temps, sinó que forma-

40. FABRA (1915), *La llengua...*, 1980, p. 135.

41. LAMUELA-MURGADES 1984, p. 89 (n. 25); «L'obra de depuració del català» (1924): Fabra 1980, p. 150, 157, etc.

42. FABRA, «La tasca dels escriptors valencians i balears» (1920), *La llengua...*, p. 147-148.

va inextricablement part del problema el fet que una bona part de la tradició cultural dels que havien de triar fos en una altra llengua.⁴³ Raó per la qual els iniciadors de la Renaixença, fins i tot abans de resoldre la diglòssia interna, o sigui, la normalització sobre el català literari escrit o sobre el català parlat, van dividir durant molt de temps, romànticament, la cultura entre l'oficial i acadèmic, on estaven acostumats a veure-hi senyorejar la llengua alta, el castellà, i el privat, l'íntim, la literatura del cor, la poesia, on reivindicaven l'àmbit del català, de la llengua pròpia, materna. Quan la conjuntura sociopolítica va fer veure aquesta situació, va semblar, amb justesa, que el projecte nacionalista no podia anar endavant sense integrar-hi la cultura, tal com hem vist, i que això havia de ser en català i exigia una normalització de la llengua, decidir entre la llengua literària antiga, il·lustre però no parlada, i la llengua parlada, enviiada i degradada i amb l'estigma de la interferència forastera, però viva. S'havia de poder trobar una solució, que, alhora que pogués presentar-se com a compromís, palesés que la recuperació de la llengua antiga era possible en la nova; i s'havia de trobar llavors mateix, era cosa peremptòria i inajornable. Així Fabra va haver d'actuar més com a amorós de la raó, segons recordava Crexells, que com a amic del parlar que també hi ha en el *logos*. I la peremptorietat de l'empresa va deixar entre claudàtors l'espai entre el segle xv i el xix (o el xx). En comptes de mirar de valorar —cosa ben lenta, car calia recollir i posar en circulació tot d'obres oblidades o desconegudes— la llengua del Renaixement, del Barroc i de la Il·lustració que tanmateix havíem tingut —una llengua que ja era sabut que havia de presentar, com la del segle xix i encara més, problemes d'enviliment i d'interferència del castellà—, l'opció va ser prescindir-ne, encara que fos de moment, però amb una consagració de tot aquest espai temporal de tres segles com a decadència i amb la conseqüència que tampoc no va semblar que calgués entrar a valorar-lo en termes culturals, literaris, perquè, des d'aquesta perspectiva d'urgència, era més important mirar de colonitzar críticament el passat —l'edat mitjana i l'humanisme— i el present —la nova generació que reclamava una llengua apta—, els dos extrems entre els quals calia assegurar la comunicació, la continuïtat, per recuperar la grandesa d'antany. A la llarga, fins es va posar més èmfasi en la recuperació de Balmes o de Cabanyes com a part de la tradició cultural catalana, en una operació que podríem definir com de restitució al català,⁴⁴ que en l'empresa de trobar els textos dels autors de la ja sentenciada com a Decadència i considerar-ne la llengua —no, és clar, per tal de consolidar-ne les

43. FABRA, «L'obra de depuració del català (1924)», 1980, p. 149 i s.

44. La Col·lecció Popular Barcino va difondre en català obres de catalans com Ali-Bey o Sinibald de Mas, que havien escrit en castellà. Més simptomàtic encara el volum, confegit per J. M. CAPDEVILA, *Jaume Balmes. La civilització*, núm. 50 (1930). Capdevila hi destaca «la profunditat del geni de Balmes» i també «la previsió de problemes que ens semblen nascuts ahir i que Balmes ja fa temps que preveia clarament i ara ens serveix de guia per a comprendre'ls bé i per a provar de resoldre'ls amb èxit» (p. 6). Després d'haver-li dedicat algunes «intemperàncies» de joventut, d'Ors havia glossat Balmes (cf. VALENTI, *El primer...*, 1973, 85 i s.). L'havia valorat també Crexells (CREXELLS, «Sobre una edició de Balmes (1925)», *La història...*, p. 161 i s.; CREXELLS, *Obra...*, 1996, p. 208 i s.). Pel que fa a Cabanyes, aparegué a la mateixa col·lecció traduït per A. Maseras (núm. 114, 1935) i el mateix any Riba en l'loa «el que hi ha d'ordre genial, o sigui de primordialment real, en aquell seu forçar la llengua que manllevava» (RIBA, *Obres...*, 1967, p. 473; cf. 667).

impureses, que també s'haurien hagut de llevar de la nova llengua literària, sinó per tenir una idea més clara de l'evolució de la llengua escrita en el seu període de supeditació al castellà i, des del punt de vista cultural, literari i històric, per no deixar un buit impossible entre el segle xv i el xix. És significatiu que Fabra, l'any 1912, quan era a Bilbao i es preocupava dels autors que hi hauria d'haver a l'antologia («la Selecta», en deia) que havia de formar part de la *Gramàtica*, es referís a Fontanella, en una lletra a Massó, com «l'altre autor de la Decadència del qual me vas enviar una poesía y el nom del qual ara no recordo».⁴⁵

Tot i que Fabra l'encertava en la consideració que la llengua del Quatre-cents podia i havia de ser, fins a un cert punt, represa sense fer arqueologia i prou, l'ambició, els propòsits literaris dels escriptors de començaments del segle xx no podien simplement instal·lar-se en la llengua antiga. De fet, sense escriptors i mestres la diglòssia interna s'hauria consolidat, com encara més l'altra. Però la solució de Fabra no hauria estat tal vegada la bona sense els escriptors que van entendre d'entrada el que implicava i s'hi van posar de bon principi.

No solament des del punt de vista de la llengua, sinó per fer veure que la connexió era possible i que el resultat no era arqueologia sinó literatura —els uns, també cal dir-ho, amb més èxit que els altres. Carner va provar de fer la poesia del Renaixement que no teníem; Riba va reprendre Ausiàs March havent assimilat la tradició del simbolisme; Foix va pouar en la llengua de Lluïl per construir les seves proses avantguardistes. Fins i tot Pere Corominas manifestarà amb aplom la seva intenció de reprendre la novel·la catalana directament del *Tirant*, en el seu pròleg de *Silèn* (1924). Comentant aquest propòsit de Corominas escrivia Guansé:⁴⁶ «La novel·la catalana del període anterior havia caigut en el descrèdit. Cap autor, fos o no fos ruralista, no era mai, o rarament, recordat. Àdhuc Narcís Oller, vivent encara, i la mateixa Víctor Català, eren pretèrits. En les exhortacions als escriptors perquè reprenguessin el gènere novel·lístic, tan castigat pel Noucentisme, no es tenia present aquell passat. Els que responien a la crida no se'n feien pas continuadors. O els negaven o se'n desentenien.»

Posat entre claudàtors el modern, mantingut el segle xix a distància, l'obra dels escriptors més exigents i rigorosos presenta, com la de Fabra, paral·lelismes amb situacions del segle xvi europeu. Un dels més curiosos és la comparació de l'endreq fabrià de la llengua catalana amb el del francès duta a terme per Malherbe. La comparació remunta a Riba, que l'expressa sintèticament, en termes humanístics que proven de salvar la distància,⁴⁷ però és Montoliu qui la formula tallantment («Pompeu Fabra és el nostre Malherbe») bo i remarcant així⁴⁸ el paral·lel entre ambdós: «Malherbe combaté la caòtica llengua francesa del segle xvi, tan devota de les varietats dialectals, i consagrà una gran part dels seus esforços a desitalianitzar la llengua literària, així com ara, entre nosaltres, Pompeu Fabra combat la caòtica llengua catalana del segle xix, camp

45. LAMUELA i MURGADES, *Teoria...*, 1984, p. 254.

46. GUANSÉ, *Abans...*, 1966, p. 37.

47. RIBA (1921), *Obres...*, 1967, p. 84.

48. MONTOLIU, *Breviari...*, 1926, p. 276.

de batalla de tots els dialectes, i adreça el seu esforç més intens a l'obra de descastellanització del nostre idioma.» Montoliu, però, té una reserva a fer, i és que, havent estat Fabra gran com a «legislador» i àdhuc «tirà» de la llengua, caldrà, perquè la comparació amb Malherbe se sostingui, que els escriptors responguin i estiguin a l'altura —cosa ben difícil, vist que la comparació és amb el segle clàssic de la llengua francesa—: «Vull dir que cal témer que l'admirable treball de redreçament empès per Pompeu Fabra no sigui correspost per una literatura catalana clàssica i mundial, que li manqui la base vital de les obres de grans escriptors que, intuïtivament, i no per un esforç violent de disciplina, convergeixin al mateix criteri ultrapurista del nostre legislador gramatical.» En el fons era el que deia Riba l'any 1927 a Madrid, que l'esforç de Fabra no progressaria ni podria consolidar-se sense els escriptors:⁴⁹ «A los escritores incumbe, pues, la máxima responsabilidad, ya que si la gramática no es poesía, no hay poesía sin gramática. Ellos son los obreros que forjan el estilo y dan el ornamento al idioma, cuyo venerable armazón ha enderezado Pompeu Fabra, sagaz ingeniero.» I era també el que havia dit sempre Fabra. Ara, el tema és en quins escriptors pensava quan ho deia, i, si bé és cert que l'any 1934 assegurava⁵⁰ que en les *Normes* de 1913 «havien intervingut escriptors de totes les tendències», la bona veritat és que Fabra sempre va tenir present que el motor de la consolidació de la seva obra no havia de ser tant el conjunt dels escriptors com el que explícitament anomenava «una minoria selecta».⁵¹ Tingués o no criteri o gust pel que fa a literatura, Fabra, si no s'estava d'agrair la col·laboració d'escriptors com Joaquim Ruyra, que l'havia ajudat en els treballs de la Secció Filològica, opinava amb contundència i pocs miraments sobre els escriptors contemporanis que tenia per antics, com ara sobre Narcís Oller, d'algun dels *Croquis del natural* del qual havia arribat a manifestar que era «d'una carrincloneria insuportable»;⁵² o com ara sobre Raimon Casellas, havent rellegit les *Multituts*, del qual comentava, amb sinceritat poc matisada, que «tot» ho havia «trobat groller i recargolat i llarg!» D'aquest clima de refús de bona part de la tradició literària immediata participen les reticències citades de Carner a propòsit de Guimerà, i, en general, ni el més llunyà Verdaguer ni Maragall se n'escapen. Quant a d'Ors, si Foix en prenia distància, Riba es va anar desempallegant de la seva influència. Tot plegat, que hi ha doncs una part important de la literatura immediatament anterior i contemporània que és exclosa de l'ideal nacionalista de refundació —depuració i redreçament— de la llengua —i de la literatura— que es persegueix en la direcció assenyalada per Prat de la Riba. D'alguna manera, els escriptors que hi són comptats, la minoria selecta, són el Renaixement: la consciència de la feina a fer i l'eina justa, la llengua, que tenen ara per primera vegada després del Quatre-cents i que ells treballen a partir del model fixat per Fabra, els fa saltar per damunt del que ignoren i del que no els agrada. Algun d'ells, com Riba, veiem que es va plantejar la necessitat de repensar l'entera tradició, almenys

49. RIBA (1930), *Obres...*, 1967, p. 683.

50. LAMUELA i MURGADES, *Teoria...*, 1984, p. 202.

51. LAMUELA i MURGADES, *Teoria...*, 1984, p. 198.

52. LAMUELA i MURGADES, *Teoria...*, 1984, p. 245 i 247. Sobre Oller i els noucentistes, cf. GAZIEL, *Pròleg*, 1962, p. xxiv i s.

a partir del segle XIX, i integrà amb lucidesa i de mica en mica Aribau, Verdaguer i Maragall en el seu discurs crític —Maragall també en el centre de la pròpia obra de creació—, però tots ells, en general, en situar en el bell mig de l'humanisme que els inspirava l'aposta a tot o res per la llengua normalitzada, el rigor i l'exigència en el seu ús —això sobretot els caracteritzava com a «minoria selecta» en el sentit de Fabra—, acabaren mirant-se amb desconfiança, amb angúnia i tot, el que n'era anterior o en quedava al marge. En part, escriptors tan diferents com Salvat-Papasseit⁵³ o d'Ors en van patir les conseqüències, i Fabra va arribar, el 1915, a anatemitzar els escriptors «actuals» que, essent-los ja possible de servir-se d'una llengua literària depurada, enriquida i refinada, escrivien tanmateix «amb incúria o ultracuidança».⁵⁴ Així, Fabra exhortava els escriptors a ser fidels a la llengua normalitzada, perquè, de quedar-ne al marge, de prescindir-ne, les generacions futures, els advertia profètic, «no sabrien absoldre-us i us tindrien, amb raó, per uns mals escriptors i per uns mals patriotes».

Els escriptors que van combregar amb el projecte humanístic en el centre del qual hi havia la llengua refundada, unificada i optimitzada, eren d'aquella generació que Nicolau deia que havia estat la primera «a no transigir amb el bilingüisme literari»; es van engrescar amb un projecte certament cultural, però civil, de millorament de la societat, de voluntat política, en el qual van convergir des de diversos pressupòsits, però sempre amb una base ètica. Amb els escriptors, va ser l'escola, quan n'hi va haver en català, que va difondre l'*ethos* d'aquell projecte les restes del naufragi del qual en la guerra espanyola van ser després objecte de culte en la llarga postguerra. Cal dir, des de la nostra perspectiva, que la temença de Montoliu que no hi hagués una literatura a l'altura de les circumstàncies, com la que havia fet bona la reforma malherbiana, ha resultat infundada. Que la literatura realment important fos poètica i ideològica, això en canvi sí que és cert⁵⁵ i una dada coherent, en el sentit que lliga amb la natura del projecte i amb la situació de la societat per a la qual es proposa, d'una banda, així com amb la idea, de l'altra, arrelada en els diferents impulsors i difusors del projecte, d'una minoria selecta dirigent. Fins i tot amb la idea d'un lideratge, sense entrar en la qüestió —implícitament plantejada per Riba— de fins a quin punt aquest lideratge cultural no era l'altra cara d'un lideratge polític. És clar que aquest lideratge va correspondre a Fabra, efectivament, fins a l'exili. Era un lideratge patriòtic, perquè llengua i pàtria hi eren inseparables, i els escriptors hi participaven per l'anhel que s'havien fet irrenunciable d'universalitat, d'expansió i d'imperi, de fidelitat a la llengua catalana. Una llengua modernitzada, capaç, que, pel control de la literatura, de l'escola i de la comunicació, es generalitzés, implantés en la castellanitzada societat civil catalana el seu renovat prestigi, conquerís la universitat i la recerca, en tots els àmbits, i es fes realment la llengua del país, la llengua que l'ennoblia i de la qual tots els catalans es podien sentir orgullosos.

53. MIRALLES, Joan..., 1994. Cf., però, també a CREXELLS, *Obra...*, 1996, p. 523 i s., un lúcid paper de 1924 escrit arran de la mort del poeta.

54. FABRA (1915), *La llengua...* 1980, p. 140.

55. RIBA (*Els marges*, 1927), *Obres...*, 1967, p. 314 i s.

La llengua així concebuda, a més de la seva normalització gramatical, havia de passar per la prova d'aclimatar el bo i millor de la literatura universal, una empresa en la qual havien de col·laborar molts traductors i molts projectes editorials, començant per la Biblioteca Literària que va dirigir Josep Carner; i, especialment, la llengua catalana havia de poder dir, fidelment, dignament, els clàssics de l'antigor, grecs i romans, com havia començat a fer, pel que fa al llatí, el català del Quatre-cents, i havien anat fent, del Renaixement ençà, les grans llengües de cultura amb les quals el català pretenia igualar-se —d'aquesta empresa, que va endegar la Fundació Bernat Metge,⁵⁶ era solidària la d'una versió fidel, acurada, de la Bíblia.⁵⁷ Complementàriament, calia regularitzar, normalitzar l'accés als clàssics catalans; donar edicions, amb estudi i anotades, dels escriptors catalans, de tot el domini de la llengua, antics —la feina que havia de tirar endavant Els Nostres Clàssics.⁵⁸ Ben entès que tots aquests propòsits ja s'havien manifestat arreu, diversament, de la Renaixença ençà. Però ara s'integraven, conscientment, amb coherència i força, en un projecte, a l'entorn de la llengua, que pretenia implicar la burgesia i l'entera societat civil catalana. Tot això, emperò, hauria estat pura arqueologia, no hauria pogut arribar a la gent, com calia, sense el concurs dels «escriptors actuals», la no integració dels quals era per a Fabra traïció al projecte, identificat pels que l'impulsaven amb la pàtria catalana. Naturalment, el projecte havia de situar-se entre la creació d'un discurs ideològic elaborat i coherent i la imprescindible concreció de la reforma de la llengua en una poesia treballada i rigorosa, exigent amb ella mateixa, i en la incorporació competent i enriquidora per a la llengua de les grans obres de les literatures antigues i modernes, d'una banda, i, d'una altra, l'accés de la llengua renovada al control i la difusió de la informació, a través de les revistes i de mitjans més moderns, com la ràdio, però sobretot per la premsa diària; cal no oblidar el paper primordial que hi va tenir el periodisme escrit, i que en pàgines com la primera de *La Publicitat* s'aplegaven Nicolau, que n'era director, Carles Soldevila, Rovira i Virgili i Pompeu Fabra mateix.

L'altre aspecte fonamental d'aquest projecte humanístic és que els escriptors d'arreu del domini lingüístic hi foren cridats i majoritàriament s'hi incorporaren. De la mateixa manera que la reforma fabriana els dava una llengua comuna, els oferia també, des del punt de vista de la difusió, l'àmbit enter de la llengua per damunt de la fragmentació dialectal i d'un conjunt de fets literaris aïllats, dispersos. Fabra va insistir en el fet que «la tasca dels escriptors valencians i balears», segons el títol d'un paper de 1920,⁵⁹ era la mateixa que la dels catalans, sobre la base que la necessària feina de «depuració» de cada «modalitat», com que havia de fonamentar-se en la comuna llengua medieval, produiria, per dir-ho amb paraules seves sobre el valencià, una llen-

56. Cf. per exemple MONTOLIU, *Breviari...*, 1926, p. 243 i s. Simptomàtics els comentaris de Nicolau a les novetats que anaven sortint de la Fundació, sobre els quals vegeu ALSINA, *Lluís...*, 1998.

57. Cf. Riba sobre Clascar traductor del *Gènesi*: RIBA (1921), *Obra...*, 1967, p. 171 i s.; GUANSÉ, *Abans...*, 1966, p. 16 i s.; NICOLAU, *Caliu...*, 1973, p. 117 i s. Cf. també GUERAU DE LIOST, *Obra...*, 1948, p. 1019 i s.

58. Cf. per exemple CREXELLS (1924), *Obra...*, 1996, p. 534 i s.

59. FABRA, *La llengua...*, 1980, p. 147-148.

gua «que no seria pas una llengua altra que la catalana nostra, sinó la modalitat valenciana de la llengua catalana, al costat de la nostra modalitat catalana i de la modalitat balear». La insistència en la unitat de la llengua com a «literària» es troba pertot, a Fabra, generalment sobre el rerefons de la dels clàssics, «una llengua literària uniforme on traspuaven a penes les variants dialectals de la llengua parlada, la llengua en què escrivien el català Ramon Muntaner,⁶⁰ el valencià Ausiàs March i el mallorquí Ramon Llull». I també els escriptors mateixos hi insisteixen, començant per Carner, que no solament havia valorat el classicisme de Costa i Llobera com a factor decisiu del renovament de la poesia catalana, perquè «transfigura en esplendor les penúries i els fatics de la nostra ressorgença»,⁶¹ sinó que li havia semblat del cas assenyalar que el seu «llenguatge no és mallorquí, sinó bell català»;⁶² i ell mateix havia celebrat en Maria Antònia Salvà «el seu fervorós unilingüisme».⁶³ També Rovira i Virgili cridava l'atenció sobre «l'esforç d'enobliment lingüístic que posa en els seus versos Josep Sebastià Pons», el qual «representa, junt amb Pau Berga, la superació del dialectalisme rossellonès per a entrar plenament en l'àmpla comunitat de l'única llengua literària catalana». Quant a minories creadores d'opinió, orientadores, també Rovira parla de «la selecció rossellonesa», d'un grup selecte com a motor de la recuperació del català en aquelles terres, justament per conjurar un perill que també plana sobre els altres escriptors d'aquelles parts del domini on la llengua és més dialectalitzada: que, atès el nivell de la parla quotidiana, els conterrànies de l'escriptor que sigui, si el llegeixen, ell que escriu en català de tots, a ells els costa d'identificar en el que llegeixen la pròpia llengua; així és, explica Rovira, que, «natural i clar» com és el català de Pons, «una part dels rossellonesos» el «troben encara excessivament savi i literari».⁶⁴

Una situació que, com hem vist, havia de resoldre l'escola, on conclouria, coincidien Fabra i Riba, la «depuració» de la llengua. Així, doncs, tenien tot un projecte humanístic, en el centre del qual se situava la llengua reformada i renovada, guiat per una minoria selecta les obres de la qual eren la incorporació dels autors clàssics i de la literatura universal, d'una banda, i, d'una altra, la perfecció de la poesia i la consolidació de la literatura d'idees, des del punt de vista de creació i construcció i des del de la difusió majoritària. L'escola, la universitat i les altres institucions de cultura i recerca, servint-se de la llengua, acaben de perfilar els propòsits del projecte, durant el quart de segle llarg que calculava Nicolau. Tot i que la feina feta i la situació descrita no havia frenat —i Fabra n'era ben conscient i prou que ho deia—⁶⁵ «la influència pertorbadora de la llengua forastera», el mestre llavors ben reconegut de l'endreq de la llengua demanava l'any 1937

60. Tot i que normalment és Muntaner qui representa el català oriental (cf. LAMUELA i MURGADES, *Teoria...*, 1984, p. 173), de vegades ho fa «el barceloní» de Bernat Metge (LAMUELA i MURGADES, *Teoria...*, 1984, p. 184).

61. CARNER «El darrer mot d'en Costa (1906)», *El reialme...*, 1986, p. 42.

62. CARNER (1908), *El reialme...*, 1986, p. 91.

63. CARNER (1957: pròleg a M. A. SALVÀ, *Antologia poètica*, Barcelona, 1957), *El reialme...*, 1986, p. 204.

64. ROVIRA (1925), *Siluetes...*, 1969, p. 109 i 108.

65. LAMUELA i MURGADES, *Dos...*, 1984, p. 205 i 206.

l'ajut «dels qui escriuen per al públic i, des d'ara, dels mestres» per aconseguir «la coneixença perfecta de la llengua materna», única defensa davant la influència forastera, per tal de «consolidar l'obra realitzada». No deu caldre cap comentari sobre la vanitat de les obres humanes i el naufragi i el tràngol que van ensorrar i pretenien acabar amb «l'obra realitzada», just ara que semblava a Fabra arribat el moment de consolidar-la. Situant-nos en la perspectiva anterior, dues consideracions s'imposen, una sobre la realitat i el perill del bilingüisme i l'altra sobre l'artificiositat de la llengua literària.

En la pràctica, els escriptors també volien guanyar-se la vida. En tota la zona entre la poesia i la literatura d'idees, hi ha també, o sobretot, un públic, i un públic més ampli, els ciutadans en general, i un projecte d'aquelles característiques calia que no en prescindís i havia de pensar, doncs, en la novel·la i en el teatre. D'altra banda, prou que és sabut que no totes les revistes i els diaris eren en català. La situació no era com en vida de Maragall però el bilingüisme era un fet. Bastava prescindir de la realitat i tirar endavant? Hem vist com Carner lloava el monolingüisme d'algun poeta i com Nicolau definia la seva generació com la primera a no transigir amb el bilingüisme literari; com Fabra receptava, contra la interferència del castellà, reforçar, perfeccionar el coneixement, el domini de la llengua pròpia. I és que el bilingüisme encaixa malament en un programa nacionalista concebut d'aquella manera; de fet, l'extensió del català com a llengua d'escola i com a llengua escrita havia de constituir el correlat de la seva naturalització com a llengua de cultura, com a pern d'un programa de base humanística que no deixava pas al marge la ciència i la tècnica sinó que maldà eficaçment per integrar-se-les.

A l'octubre de 1922 Eugeni d'Ors va pronunciar un discurs a la Festa de la Bellesa de Castelló d'Empúries on va venir a dir que, essent així que ni la nació ni la llengua són eternes, l'única possible immortalitat és la que proporciona la cultura; com que a continuació hi va dir «veig que us dormiu, que no treballeu, aneu parlant de Renaixement i comenceu una decadència», molts van entendre que Xènius blasmava la política cultural, el projecte nacionalista, en un moment delicat, crucial, quan s'estava realment treballant en la creació d'una infraestructura institucional de suport del projecte, i això ell, que tants d'anys hi havia treballat i ara en desertava. Ara, d'Ors no deturà aquí el seu advertiment: no solament el preocupava el declivi que advertia de la cultura sinó també el bilingüisme d'escriptors joves. Legítima recança o mala fe? És clar que d'Ors ja s'ho mirava des de la voluntat de canviar d'aires,⁶⁶ però allò que de fet importa és les raons que adduïa, quin fonament tenien i si el temps les va fer o no bones. En la situació d'aleshores, era ben legítima l'opinió dels que hi veien una incitació al derrotisme, però segurament era més intel·ligent la dels que, no il·lusos sinó del tot conscients del rerefons del punt de vista de Xènius, valoraven l'advertiment que representava i en treien una raó més per posar en el projecte nacionalista constància i molt de treball, abnegació i intel·ligència. Exemplar és en aquest sentit la resposta de Nicolau, a *La Publicitat* del 20 d'octubre de 1922, titulada «Ni il·lusos ni derrotistes»,

66. MURGADES, *Eugeni...*, 1987b, p. 77.

a la conferència de d'Ors. Significativa de la diferència aquesta pregunta de Nicolau: «Què hi faria que uns quants investigadors i filòsofs sota la protecció de les corporacions públiques donessin al català la flor de llur treball» si «la gran massa del poble llegia en espanyol?» El que calen, ve a dir Nicolau com Fabra, són escriptors i escoles, perquè, si arriba a haver-hi un públic lector en català, llavors «el bilingüisme haurà desaparegut». Probablement pecava, aleshores també, d'ingenu, aquest parer de Nicolau, però clarament definia un objectiu. I la polèmica ens pot servir a nosaltres per a delimitar, dins del projecte nacionalista, dues posicions, no sempre excloents l'una de l'altra, de vegades contemporànies i de vegades la segona a continuació de la primera, en el temps: la triomfalista, que ho volia tot ja perfecte des d'ara mateix i que, alhora que apostava idealísticament pel bo i millor, prescindia de la realitat o creia que bastaria a canviar-la l'existència d'una minoria selecta; i una altra de més realista, que veia que calia guanyar la societat, que dir no era fer i que la feina, plena de dificultats, s'havia d'anar fent, sense defallença, modestament. «Se'ns ha llançat el mot d'Imperialisme», escrivia Nicolau, «quan caldria parlar-nos de Modèstia».

En el fons hi ha una qüestió d'ètica, i, com que és d'ètica política, també d'estratègia. Hem vist com la idea d'expansió era condició del projecte d'universalitzar la literatura, la cultura catalana, i com per exemple Riba en parlava des d'una perspectiva imperialista. Calia sortir del sucursalisme, prendre la iniciativa, i així ho predicava⁶⁷ en termes de conquesta: «Creem conqueridors, ja que expandir-se no vol dir importar o exportar —sinó conquerir.» La idea, l'impuls venia de Prat de la Riba, però havia estat d'Ors que havia convertit el terme en idea programàtica, recurrent, ja d'ençà de la seva tesi de 1905, *Genealogia ideal del Imperialisme*,⁶⁸ i que l'havia formulat, en més d'una ocasió, nítidament, com ara en aquesta glossa de 1909: «Els pobles que no s'hagin imperialitzat ells mateixos, conservant i fent triomfar la pròpia personalitat, seran imperialitzats per altres, perdent-la. Nosaltres estem disposats a no perdre-la. Nosaltres no la perdrem. Mes, per a això, caldrà realitzar intensament, ràpidament, furiosament, l'acció imperial.»⁶⁹ En la protesta de Nicolau, l'any 1922, contra tanta idea imperial no hi ha només una qüestió d'ordre pràctic, d'estratègia —de què serviria al nacionalisme guanyar l'alta cultura si perdia el poble?— sinó també una exigència moral. Queda ben clar en un article que escriví l'any següent,⁷⁰ ara en polèmica amb Charles Maurras, arran d'afirmacions d'aquest com ara que hi havia pàtries de primera i pàtries de segona i així mateix llengües, les de segona essent dialectes, i que era realment «pitoyable... la vaste et ridicule prétension a l'égalité qui anime aujourd'hui presque tous les dialectes du monde». «El nostre nacionalisme», responia Nicolau, «l'únic que mereix aquest nom, és una idea generosa, lliberal, igualitària: és simplement la declaració dels «drets dels pobles», contrapartida lògica de la declaració de 1789. L'altre nacionalisme és un sistema

67. RIBA (1921), *Obres...*, 1967, p. 134.

68. GARRIGA, *La restauració...*, 1981, p. 23 i s.; MURGADES, *El noucentisme*, 1987a, p. 31 i s.

69. ORS, *Obra...*, 1950, p. 1091.

70. NICOLAU, 1923.

tallat a mesura dels egoïsmes de cada nació: diguem-ho d'una vegada, val més anomenar-lo «imperialisme». En un projecte cultural universalista d'arrel humanística no solament la llengua és situada en el centre; amb la llengua s'hi situa un model, una exigència, fins una moral.

El salt sobre l'anomenada Decadència, el menyspreu més o menys dissimulat per la literatura immediatament anterior —en una dicotomia prou neta entre els-que-escriuen-com-abans i els-que-escriuen-com-cal, que comporta inevitablement qüestions de gust, d'ideologia—, tot això va provocar una reacció, i algun dels arguments llavors esgrimits contra la reforma va acabar influint les teoritzacions de Fabra —un intel·lectual sempre atent a l'opinió dels altres, mai no tancat en ell mateix, encara que a voltes fos només per estratègia. Sobretot l'argument que, de tant pouar de la llengua antiga s'havia deixat de banda la correntia viva de la llengua i que el que es presentava com a llengua literària corria el perill de ser percebut, en paraules de Fabra mateix, que surt al pas del tema, com «una llengua massa artificial, ericada de dificultats i gairebé intel·ligible».⁷¹ Fabra fou doncs sensible a aquest argument i cercà la manera d'anar-lo erosionant amb el seu persuasiu enraonar —el que hem vist que Crexells li celebrava—, perquè, de fet, tocava el centre mateix de la idea romàntica, deu del sentiment de la Renaixença i encara després viva i operant, que el català és la llengua natural dels catalans, i això la incultura o la mala fe podien explotar-ho per convèncer fàcilment que la llengua de Fabra i els seus no era natural sinó una llengua artificial, creada. Fabra va assumir, doncs, intel·ligentment aquest retret per raonar-lo en el sentit que l'interessava i com creia just. Si els escriptors actuals, deia, «animats d'un esperit de col·laboració i disciplina sense precedents dins la nostra literatura», «s'esforcen a escriure un català cada dia més pur i perfecte», esmerçant-se en allò que és «la tasca del literat: un treball delicadíssim de selecció» dels «materials aportats pel filòleg», és clar que la llengua resultant d'aquest esforç i d'aquest esmerç resultarà trobar-se tant més lluny de la llengua parlada com més envilida es trobi aquesta.⁷² Si s'accepta aquest contraargument, la llengua de la qual se separa la literària fabriana no és la més natural —la més catalana—, sinó la més envilida i, doncs, la menys natural —la més dialectalitzada i espanyolitzada. I la fabriana, que és artificial, recreada sobre models antics, esdevé la sola garantia de la llengua natural —no la que és, sinó la que hauria hagut d'ésser i ara podrà ser si l'exemple dels abnegats escriptors actuals és seguit per tots els catalans. Revela, en definitiva, que la consciència lingüística dels parlants, sense regles, sense escoles, no és de fiar, que sovint el que ells diuen de la manera més natural és el més corrupte, un error que cal extirpar, una impuresa que cal llevar. Per això Fabra va assumir, tot i els riscos que podia portar, que la llengua literària, que havia de ser l'espill on s'emmirallés per depurar-se la llengua, era «artificial». «El modernament», escrivia el 1919,⁷³ «el problema magne de la nostra Renaixença ha estat la formació d'una llengua literària, que no havia pas d'ésser cap dels dialectes de la llengua parlada, ni el conjunt multiforme de tots ells, sinó una llengua artificial, de mots

71. FABRA (1924), *La llengua...*, 1980, p. 163.

72. FABRA (1918), *La llengua...*, 1980, p. 143.

73. LAMUELA i MURGADES, *Teoria...*, 1984, p. 184.

triats, de formes i construccions triades: la llengua mateixa dels nostres grans escriptors medievals, renovellada i envigorida per les aportacions de tots els dialectes sàviament seleccionades». No solament tornava a esmentar la tradició viva de la llengua —que amb el seu contraargument ja no podia ser adduïda com a natural— sinó que explícitament se les tenia amb «els que pensen que la llengua escrita ha d'ésser un mer reflex de la llengua parlada» i els acusava de no haver entès que «la llengua literària», tal com la creen els escriptors, és una «cosa artificial i selecta».

En això també, com en la qüestió dels dialectes i la llengua literària, Fabra va apostar pel més difícil, una obra d'enginyeria que articulés definitivament la llengua com li va semblar que havia de ser: potser va fer obra de tirà, per dir-ho en termes de Montoliu —i és clar que el seu protagonisme, el seu lideratge va ser realment excepcional—, perquè va creure que l'important era tirar endavant, que la tasca no admetia espera i que ell prou que podia capitanejar-la. Però també va entendre que s'havia d'armar de raó i de modèstia —en termes de Crexells i de Nicolau— per tal d'aconseguir, ultra la «solidesa científica» que era en general reconeguda a la seva obra, també la «solidesa moral»⁷⁴ que li permetés de mantenir-la per desobre de les lluites i les crítiques, algunes de les quals haurien pogut comprometre'n l'eficàcia, precisament perquè no eren infundades —des del punt de vista d'una tradició, la més pròxima, que alguns assimilaven sentimentalment a la natura i que, si no es refundava, no tenia força per a guiar l'aspiració dels nacionalistes a tot, tant en literatura com en política. Quan estudiava i calculava i ordenava, Fabra creia fer el que calia, «el que és ver i el que és just», per reprendre com ho diu Riba en la IX de les *Elegies de Bierville*, a Fabra, no per atzar, dedicada.⁷⁵

A l'octubre de 1968, en prologar una *Antologia d'homenatge a Pompeu Fabra* publicada l'any del centenari del seu naixement, Joan Triadú resseguia cenyidament els textos de Fabra que mostren que el gramàtic comptava amb els escriptors: «s'adreçava als escriptors, als poetes», escrivia Triadú,⁷⁶ «i els demanava ajut, com un servei». Prou que hem vist que, de fet, Fabra havia arribat a dir que un escriptor podia ser bo o dolent, però no un mal patriota. Podríem recordar ara aquella identitat entre llengua i pàtria que il·lustràvem («la paraula és la pàtria...») amb la nítida formulació de Carner i que, espiritualment i literàriament aprofundida, es revela central en les *Elegies de Bierville*,⁷⁷ que en el bell inici d'aquest treball, tot buscant Fabra a Crexells, havíem trobat, abans que la llengua, l'ànima i la nació. La consciència de la nació. Raonant el nacionalisme català, Nicolau parla sempre de justícia.⁷⁸ I és de justícia que parla l'elegia que Riba dedicà a Fabra, tots dos a l'exili de

74. NICOLAU, *Caliu...*, 1973, p. 193.

75. El sintagma es troba també a FOIX, *Catalans...*, 1965, p. 24 («Potser jo cerco més l'absolut en tot, i tendeixo a anar de dret a allò que em sembla el ver i el just»). Per la dedicatòria, cf. MIRALLES, *Lectura...*, 1979, p. 80; SULLA, *Una interpretació...*, 1993, p. 149.

76. TRIADÚ, *Pròleg*, 1968, p. 6.

77. MIRALLES, *Lectura...*, 1979, p. 57 i s., *passim*.

78. La justícia (NICOLAU, *Dos...*, 1923) és allò que diferencia el nacionalisme català («el nacionalisme del poble sotmès és un moviment de llibertat: de llibertat col·lectiva, per definició; i àdhuc de llibertat individual») del «nacionalisme francès de Maurras i Daudet», que és, en canvi, «un sistema tallat a mesura dels egoïsmes de cada nació».

França, i França ocupada pels alemanys, l'any 1941. De justícia i de llibertat. No sé si s'ha entès prou que, en aquest poema, la causa de la llengua, de la cultura i la identitat catalanes, és indeslligable de la causa de la llibertat, i ambdues causes, una sola causa, indestruïbles, per a Riba, del programa humanístic que, d'ençà sobretot de 1906 i fins a l'ensulsiada de la República espanyola, posà en el centre de la recuperació moral i política de Catalunya la llengua catalana. La llengua havia d'ésser una eina llesta, depurada i a l'altura dels temps, justa, ella que representava l'ànima de la nació, i, doncs, era just que els escriptors s'esmercessin a usar-la així, neta i nova, que l'envigorissin i de la literatura irradiés el coneixement i l'amor a la llengua —no com una llengua natural, espontània,⁷⁹ sinó com una llengua elaborada, d'art. Un d'ells, Riba —l'escriptor que més emblemàticament havia de representar-la en els anys en què la llengua tot just ordenada, en comptes d'avançar en la consolidació que Fabra demanava, va haver de plantar cara a la liquidació que la dictadura li preparava— va saber dedicar al gramàtic l'elogi que la seva obra, mentre la causa de la llibertat fos la de la cultura occidental, romandria fonamentada en la justícia de l'humanisme, la que arrela en la veritat.

Bibliografia

- ALSINA, V. (1983). «Lluís Nicolau d'Olwer i les traduccions de la Fundació Bernat Metge». *Els Marges*, núm. 62, p. 89 i s.
- AULET, J. (1992). *Josep Carner i els orígens del Noucentisme*. Barcelona.
- CARNER, J. (1986). *El reialme de la poesia*. Barcelona. [Edició a cura de N. NARDI i I. PELEGRÍ]
- CREXELLS, J. (1968). *La història a l'inrevés*. Barcelona.
- (1996). *Obra completa*. Vol. I. Barcelona.
- FABRA, P. (1980). *La llengua catalana i la seva normalització*. Barcelona. [Edició a cura de F. VALLVERDÚ]
- FOIX, J. V. (1965). *Catalans de 1918*. Barcelona.
- FOLGUERA, J. (1934). *La lírica catalana moderna*. Sabadell.
- GARRIGA (1981). *La restauració clàssica d'Eugeni d'Ors*. Barcelona.
- GAZIEL (1962). «Pròleg». A: OLLER, N. *Memòries literàries. Història dels meus llibres*. Barcelona.
- GUANSÉ, D. (1966). *Abans d'ara*. Barcelona.
- GUERAU DE LIOST (1948). *Obra poètica completa*. Barcelona.
- (1998). *Homenatge a Pompeu Fabra 1868-1948*. Barcelona.
- LAMUELA, X; MURGADES, J. (1984). *Teoria de la llengua literària segons Fabra*. Barcelona.
- MIRALLES, C. (1979). *Lectura de les Elegies de Bierville de Carles Riba*. Barcelona.
- (1994). «Joan Salvat-Papasseit i els poetes del seu temps». *Butlletí dels Mestres*, núm. 237-238, p. 21 i s.

79. Vegeu la crítica de Foix, *Catalans...*, 1965, p. 25, a l'espontaneïtat.

- (1995a). «L'experiència poètica de Carles Riba a l'exili». A: AAVV, *Cinc aproximacions a la cultura del segle xx*. Barcelona, p. 57 i s.
- (1995b). «Riba humanista». *Ítaca*, núm. 9-10-11, p. 161 i s.
- (1999). «Les traduccions de Riba a la Biblioteca Literària», *Estudis de llengua i literatura catalanes*. Volum xxxviii: *Homenatge a Arthur Terry*, vol. 2, p. 243 i s.
- MONTOLIU, M. de (1926). *Breviari crític 1923-1924*. Barcelona.
- MURGADES, J. (1987a). «El Noucentisme». A: RIQUER, M. de; COMAS, A.; MOLAS, J. *Literatura catalana*. Vol. 9. Barcelona, p. 9 i s.
- (1987b). «Eugeni d'Ors». A: RIQUER, M. de; COMAS, A.; MOLAS, J. *Literatura catalana*. Vol. 9, p. 73 i s.
- NICOLAU D'OLWER, L. (1920). *Comentaris*. Barcelona.
- (1923). «Dos nacionalismes». *La Publicitat* (diumenge 7 de gener).
- (1973). *Caliu. Records de mestres i amics (1958)*. Barcelona.
- ORS, E. d' (1950). *Obra catalana completa*. Vol. 1, Barcelona.
- PRAT DE LA RIBA, E. (1978). *La nacionalitat catalana*. Barcelona. [Primera edició del 1906]
- RIBA, C. (1967). *Obres completes*. A: MARFANY, J. L. [ed.] *Assaigs crítics*. Vol. 2. Barcelona.
- ROVIRA I VIRGILI, A. (1969). *Siluetes de catalans*. Vol. 2. Barcelona.
- SULLÀ, E. (1993). *Una interpretació de les Elegies de Bierville de Carles Riba*. Barcelona.
- TRIADÚ, J. (1968). «Pròleg». A: *Antologia d'homenatge a Pompeu Fabra*. Barcelona.
- VALENTÍ, E. (1973). *El primer modernismo literario catalán*. Barcelona.

La codificació fabriana i els diferents parlars

Coordinador:

Joan Veny

Institut d'Estudis Catalans

Ponents:

Joan Melià, Universitat de les Illes Balears

Abelard Saragossà, Universitat de València

Mila Sagarra, Universitat Autònoma de Barcelona

Ramon Sistac, Universitat de Lleida

La meua exposició no entrarà en detalls concrets sobre la normativa i l'especificitat de les Illes Balears, que podem trobar tractats en aportacions de diferents especialistes de les Illes, i que la commemoració d'enguany ajudarà a reactualitzar i ampliar.¹ És cert que queden aspectes de la llengua que afecten les Illes (no sempre en exclusiva) que la normativa fabriana no va resoldre o va resoldre insatisfactòriament.² Alguns d'aquests casos encara queden pendents de solució o, de vegades, de solució adequada. A pesar d'això, la meua intervenció se centrarà, sobretot, en la necessitat de mantenir vigents algunes de les bases de l'obra de Fabra amb relació a la diversitat de parlars.

1. El conjunt de l'obra sobre les Balears de F. de B. MOLL (sobretot la seva *Gramàtica catalana referida especialment a les Illes Balears*, Palma, Ed. Moll, 1968), les aportacions, entre d'altres, d'Alomar-Melià, Bibiloni, Corbera, Grimalt, Marí, Miralles, Morey-Melià-Corbera, Seguí, Villangómez, etc. També hi podem comptar alguns dels articles publicats a la premsa per Aina MOLL i Antoni I. ALOMAR amb el títol genèric de *Línia directa amb la Campanya de Normalització Lingüística*, reunits posteriorment en vuit opuscles (1991-1995).

2. En són exemple:

a) L'escriptura de la primera persona del present d'indicatiu. Fabra no va tractar els casos problemàtics (encara que considera correctes les formes sense desinència) i la solució donada per l'IEC, a part de no satisfer totes les sensibilitats, fa que siguin innecessàriament diferents les solucions adoptades per a la 2a conjugació de les més habituals al País Valencià: *reb* i *rep*, per exemple (vegeu BIBILONI, 1981, INSTITUT 1992, p. 99-100 i VALOR, 1983, p. 76).

b) El tracte secundari de formes com *cartó*, *murta*, *orde*, *caragol*, *arena*, *coa*, *granera*, etc.

c) L'ús i les formes dels articles personals.

d) La pronominalització dels atributs de construccions equatives.

e) La consideració d'arcaïques de formes com *qualque*, *qualcun*, *denou*, etc.

f) Formes i contraccions de l'article *salat*.

g) Valors de la construcció *en* 'infinitiu'.

h) La racionalització de l'ús de determinats diacrítics (la sèrie del verb *venir*, per exemple).

i) Algunes combinacions artificioses de pronoms i, per exemple, el silenci sobre el canvi del pronom *els* (complement indirecte) per *hi* en combinació amb alguns pronoms en funció de complement directe (*Presenta'm als propietaris: Presenta-m'hi*). (Vegeu MOREY i altres, *Alfa...*, 1995.)

j) L'ús de les preposicions *en* i *a* en locucions temporals.

A les Balears, l'acceptació de la normativa proposada per l'IEC va ser, amb alguna excepció, considerablement ràpida.³ Des dels primers moments fins a l'actualitat, l'autoritat de les *Normes* de l'IEC ha estat reconeguda per totes aquelles persones que han escrit en català i que li han volgut donar usos formals. Les reaccions contràries s'han localitzat, gairebé sempre, en el sector que ha reservat exclusivament al castellà les funcions lingüístiques cultes de la nostra societat.

Darrerament, però, tot i l'insuficient procés de normalització, el català culte ha deixat de ser d'interès exclusiu dels cercles de lletraferits. A través, sobretot, de l'escola i dels mitjans de comunicació el català culte ha ocupat, per primera vegada en aquesta època, alguns àmbits d'incidència massiva i ha passat a ser una variant receptiva per a la gran majoria de la població i productiva per a amplis sectors de professionals. Això ha fet que el camí recorregut amb anterioritat per un reduït grup de persones cap a la percepció explícita d'unitat i cap a la necessitat d'una variant comuna, ara ho ha de ser de nou per àmplies capes socials, que, de vegades, no parteixen d'una acceptació apriorística de la norma. Aquesta represa, en nous àmbits i en nous grups socials, justifica actualitzar els punts de partida de la normativització fabriana, encara que, possiblement, les diverses fases es podran recórrer amb més fluïdesa.

Un dels factors que ajudaren a la ràpida acceptació generalitzada de la normativa, degué ser el protagonisme especial que varen tenir alguns illencs en la construcció de les condicions que feren possible el procés d'elaboració d'una gramàtica comuna.⁴ En aquest mateix sentit, un altre factor altament positiu ha estat la lectura de la normativa de l'Institut des de l'òptica balear feta primer principalment per Francesc de B. Moll i, darrerament, des de la UIB. Els qui ens dedicam a la docència del català a sectors no especialitzats sabem millor que ningú l'efectivitat que l'obra d'Alcover i de Moll té a l'hora de desmuntar els prejudicis entorn de la filiació i l'abast de la llengua que es parla a les Illes.

Però aquests factors esmentats no haurien estat suficients si la normativització de l'IEC no hagués respost a l'objectiu irrenunciable de crear una llengua nacional. Pompeu Fabra declara repetidament aquest objectiu. Aquest pressupòsit s'evidencia en el fet que, en defensar que les solucions adoptades en la representació escrita siguin vàlides per al màxim nombre de realitzacions dialectals, sobretot que reculli les més comunes de les que considera principals àrees lingüístiques, Fabra, amb molta freqüència, recorre a exemples illencs.⁵

3. L'excepció es refereix a l'episodi de distanciament de mossèn Alcover, després d'un període d'acceptació, del model normatiu proposat per l'IEC, que al final, segons el testimoni de F. de B. Moll se solucionà (MOLL, 1974, p. 163-172). Les normes foren acceptades ràpidament a les Illes. A Menorca començaren a publicar-se a *Llum Nova* el mateix 1913 (PONS i SALORD, *Les Normes...*, 1994); a Mallorca, els escriptors les acceptaren ràpidament i F. de B. Moll s'encarregà de difondre-les i adaptar-les al conjunt de les Balears a partir de 1931 i al llarg de tota la seva vida. També cal destacar a Mallorca l'obra *Ortografia mallorquina i elements de gramàtica* (1931) de Jaume Busquets. Marià Villangómez, molt més tard, va escriure un manual adreçat especialment als eivissencs, *Curs d'iniciació a la llengua* (1972).

4. Marià Aguiló, Tomàs Fortesa i mossèn Alcover, principalment.

5. El manteniment, per exemple, de la distinció entre *b* i *v* en alguns territoris, entre els quals hi ha les Illes, és on es fonamenta la distinció que se n'ha de fer en l'escriptura. L'existència de dues realitzacions territorials del que ac-

En l'aspecte ortogràfic Fabra considera que l'objectiu d'una sola solució pot assolir-se en gran part, si es troba l'adequada, i per això és injustificable que hi hagi solucions divergents. En canvi, en morfologia, i molt més en lèxic,⁶ aspectes més sensibles a la identificació ciutadana, és més difícil reduir totes les variants a una sola forma. Per això, a parer de Fabra, era preferible admetre com a literàries diferents formes.⁷ Pot semblar un excés que, en morfologia, hi hagi formes que són, des del punt de vista gramatical, supèrflues, però, en el nostre cas, també cal fer una lectura sociolingüística de l'aplicació del model i de la multiplicitat de prejudicis que poden entrebancar-ne l'extensió.

A pesar que a la pràctica Fabra, potser, amb massa freqüència va qualificar de «regionals» o «arcaiques» formes no centrals, des de la perifèria sembla que seria clarament beneficiós que la visió globalitzadora cap a la qual Fabra va anar evolucionant fos assumida per tots. I no sols en el camp de la llengua, sinó també en altres com, per exemple, i permeteu-me la referència altre cop a l'àmbit educatiu,⁸ entre els autors de llibres de text; algunes reticències, no necessàriament lingüístiques, de les autoritats educatives il·lenques en aquest sentit són, com a mínim, explicables.⁹ Seria desastrós que cada àrea administrativa tingués uns textos exclusius; però tampoc no pot ser acceptable que la forma de tractar els fets propis d'alguns d'aquests territoris sigui només a partir dels afegits i les modificacions constants que els professors han de fer als llibres de text.¹⁰

tualment s'escriu amb dues eles (ll) el duu a proposar, infructuosament, dues grafies per a representar-les. A parer de Fabra (1906), «quan dos fonemes d'una llengua, en un moment donat de la seva història, vénen a confondre's, mentre hi hagi un dialecte important que conservi l'antiga distinció una ortografia nacional, deu conservar-la.» (P. FABRA, *La llengua...*, 1980, p. 38-39).

6. Fabra (1918) diu: «[...] cadascun d'ells [els escriptors], dins una morfologia una i una sintaxi una, ens faria ofrena de les paraules i expressions triades del seu parlar, unint al desig de veure-les incorporades a la llengua literària el propòsit d'acceptar en el seu català les paraules i les expressions aportades pels escriptors de les altres contrades catalanes.» (P. FABRA, *La llengua...*, 1980, p. 144).

7. Fabra (1927) diu: «Sortosament [...] el català és un idioma prou homogeni perquè l'acceptació de les diferents formes dialectals no comprometi d'una manera greu la unitat de la llengua escrita [...], sempre, però, que aquestes formes siguin formes importants dins llur dialecte i sobretot si són formes pertanyents a l'antiga llengua escrita (tals com *pens, cant, deim* del mallorquí): ells [els escriptors] són els qui han d'apreciar si els convé d'usar tal o tal forma de llur parlar enfront de les formes del parlar central.» (FABRA, *La llengua*, 1980, p. 171).

8. Aquesta mateixa reflexió es podria fer al voltant de la situació en els mitjans de comunicació.

9. Decisions polítiques com les del Govern Balear de voler disposar d'uns llibres específics per a les Illes no són, tenint en compte l'oferta existent, malauradament, rebutjables del tot perquè, amb freqüència, quan s'elaboren els llibres de text des del Principat, moltes vegades només és tinguda en compte, tant en els continguts com en la llengua, la realitat principatina.

10. L'alta homogeneïtat cultural i lingüística dels territoris de parla catalana permetria que, amb mínimes actuacions intel·ligents dels autors i de les editorials, els mateixos llibres de text servissin per a tot el territori. Curiosament, les obres d'aquesta classe elaborades des de la perifèria solen tenir una major visió globalitzadora que les elaborades des de la capital del Principat.

Fabra, tot i ser acusat, en alguna ocasió, d'absolutista en l'aspecte lingüístic, es mostra partidari, com hem vist, principalment fora de l'ortografia, d'acceptar les formes diverses que tenen un fonament sòlid i genuí i un important grau d'identificació territorial. Una actitud així és pròpia, precisament, de qui té un forta convicció de la unitat de la llengua, com s'explicita també en «La tasca dels escriptors valencians i balears», de 1920. Posteriorment, entre determinats continuadors de la difusió de la normativització sembla que s'han esmerçat excessius esforços per fer del català una llengua de solucions úniques, potser contagiats per models lingüístics veïns.

La llibertat d'opció en els casos en què la tradició literària ho justifica fa més fàcil la identificació amb el model des d'un major nombre de procedències. En algunes ocasions, més en sintaxi que en morfologia, la diversitat de formes, a més, com ja deia Fabra, fa «augmentar els mitjans d'expressió de la llengua».

Aquestes consideracions tenen més importància perquè, en els territoris de llengua catalana, no gaudim de sobirania suficient per poder difondre el model de llengua comuna amb els mitjans de què disposen altres llengües. Fins i tot, en part del territori, els poders polítics propis observen actituds distants o contràries respecte de la construcció d'un estàndard comú, per la qual cosa és impossible que, en poc temps, arribin a assumir la responsabilitat d'encapçalar el procés de normalització. Un desavantatge així fa inevitable que el compromís que hi pugui establir la societat civil es basi sobretot en la suma dels compromisos individuals, sorgits de la reflexió i del convenciment. En aquestes circumstàncies, l'acceptació de l'estàndard només es fa quan la identificació és fàcil, quan la renúncia dels trets propis no és considerada excessiva. Els catalanoparlants estam condicionats a construir aquesta llengua comuna més a través de la voluntat de confluïr que no mitjançant la imposició. La comoditat dels usuaris en l'ús del model estàndard és essencial perquè el defensin, teòricament i amb l'ús. Per això, sobretot en els aspectes morfològics i lèxics, cal ser suficientment flexible perquè es produeixi aquesta identificació. Es fa difícil, a qualsevol parlant, haver de renunciar a formes pròpies vives, freqüents i d'indubtable genuïnitat a favor d'altres de, sovint, més dubtoses. Però aquestes acceptacions, en molts de casos, no s'han de limitar a permetre usos cenyits al propi territori, sinó que és convenient que recorrin, de cap a cap, el conjunt de terres de parla catalana. El que determina que en diversos territoris es parli la mateixa llengua és, necessàriament, la continuïtat de relacions entre els ciutadans d'un i altre territori. La pèrdua d'intensitat d'aquestes relacions, a la llarga, ocasiona distanciament dels parlars, increment de la dialectalització. Per tant, els instruments que serveixen per incrementar la intercomunicació entre les persones i les institucions de les diverses àrees dels Països Catalans, són alhora els principals i necessaris instruments de construcció i consolidació de l'estàndard. Per això, en els casos més emblemàtics, i en els conflictius, potser la intervenció de les autoritats lingüístiques ha d'anar més orientada a rebutjar les solucions inadmissibles que a triar-ne una entre les raonablement acceptables. La intercomunicació i l'ús també es poden encarregar en part d'aquesta elecció.¹¹

11. Fabra (1907) defensa aquesta via: «[...] i és de creure, venint temps favorables a la nacionalitat catalana, que aquestes divergències anirien atenuant-se, i una compenetració s'aniria operant entre la llengua literària i la llengua de

Un altre aspecte vigent de l'obra de Fabra, en una època en què la desqualificació sol ser la resposta a la discrepància i la discrepància, per a alguns, l'únic objectiu, és que va saber reconèixer la importància de l'obra dels antecessors i aprofitar la dels contemporanis.¹² Sabia que l'eficàcia de la normativització de la llengua catalana estava en el fet de ser obra de consens més que d'una sola persona; i, per això, per cercar la màxima acceptació de les normes, renuncià a mantenir la defensa de solucions pròpies¹³ per assolir acords, a pesar que, vist des d'ara, alguna d'aquestes haurien estat probablement més encertades.

Destaca també la clara consciència de Fabra que la normativa no pot ser mai tancada, sinó que cal mantenir-la oberta. A més de tenir en compte molts punts de vista a l'hora d'inclinarse per una o altra solució, sap que sempre pot ser objecte de revisió, cosa que alguns dels qui l'han seguit sembla que ignoren.

La necessitat que la llengua catalana culta pugui ser utilitzada per tota la població només serà possible si és senzilla. La simplificació, sempre que sigui possible, ha de ser l'objectiu.¹⁴ És cert que hi ha alguns aspectes relativament complicats que a través d'un ús freqüent de la llengua poden ser dominats per la majoria; però n'hi ha d'altres que, per molta insistència que s'hi faci, difícilment poden arribar a ser observats (fins i tot entesos) per persones no especialistes.

D'altra banda, sembla que en determinades ocasions hi ha un temor excessiu a plantejar-se la recuperació de formes en retrocés o a frenar-ne la desaparició, encara que només sigui en part del territori. Cal aprofitar l'ascendent dels professionals (mestres, mitjans de comunicació) per remarcar, mitjançant l'ús, les solucions catalanes que la pressió del castellà (o de qualsevol altra llengua) empeny a la marginalitat. L'estandardització per confluència amb el castellà no pot, de cap manera, ser la solució catalana. En aquest sentit, amb massa freqüència es renuncia a l'eficàcia dels mitjans de comunicació per a la construcció d'un estàndard desitjable. En ocasions des dels sectors dels professionals de la informació es rebutja el paper de «model de llengua», sense adonar-se que, tanmateix, la societat els l'atorga. La recepció de producció audiovisual

la capital —no el barceloní d'avui en dia, sinó un barceloní tot altre, deslliurat de castellanismes, influenciat per tots els altres parlars catalans, enriquit, refinat: el futur parlar de la futura capital de *Catalònia*.» (FABRA, *La llengua...*, 1980, p. 106).

12. Fabra (1915) diu: «Els progressos d'avui vénen a sumar-se als d'ahir, com els de demà vindran a sumar-se als d'avui. No vulguem que l'obra de redreçament es deturi en el punt on ha arribat pels nostres esforços.» (FABRA, *La llengua...*, 1980, p. 139-140).

13. Supressió de la *h*, aspectes concrets d'accentuació, distinció gràfica entre la palatal de *cavall* i la *d'all*, etc.

14. Fabra (1906) afirma: «L'ortografia catalana, que ofereix ja prou dificultats *ineludibles* i no hem d'anar molt en compte a complicar-la? Cal pensar que l'ortografia no ha d'ésser d'uns quants (erudits, literats) ha d'ésser per a tothom.» (FABRA, *La llengua...*, 1980, p. 66).

I el 1927: «[...] la consideració que ella no ha d'ésser la llengua d'un grup d'homes de lletres, sinó la llengua de què s'han de servir tots els catalans, imposa a tots els escriptors el deure de treballar per la seva uniformització: s'ha d'oferir a la gent una llengua assequible i uniforme.» (FABRA, *La llengua...*, 1980, p. 168).

d'altres territoris catalans dona una major percepció d'unitat, sobretot en fer evident que formes que es consideren com a exclusives o discrepants del «català» són compartides per catalans no centrals o, en alguns casos, per centrals. La pèrdua de formes pròpies d'alguns territoris a favor de formes centrals vehiculades per aquests mitjans evidencia que es podria ser més ambiciós en l'objectiu de fer retrocedir vulgarismes i barbarismes i substituir-los per formes més genuïnes; l'ús fa desaparèixer la percepció de raresa.

Les conseqüències lingüístiques a mitjà termini de la fragmentació de l'espai comunicatiu català (a través, per exemple, d'uns models escolars, d'uns models de llengua i d'uns mitjans de comunicació centrats en l'àmbit «autonòmic» i ignorants de les dimensions reals de l'àmbit cultural català a què pertanyen) poden provocar que es converteixi en nefasta realitat el prejudici, encara vigent en àmplies capes socials, que fa coincidir els límits de les variants geogràfiques del català amb les fronteres administratives i els dialectes amb les comunitats autònomes.

Per acabar, només vull afegir que, entre la multitud de desgràcies que envolten la història de la llengua catalana, iniciades com a mínim l'any 1412 i que s'estenen fins al 1998, podem desriar també algunes fortunes i, entre aquestes, sens dubte hi ha la d'haver tingut la sort que Pompeu Fabra hagi dirigit la normativització moderna i que la lliçó de la seva obra amb les adaptacions que calguin a la nova realitat pugui continuar vigent.

Bibliografia

- ALOMAR, Antoni; MELIÀ, Joan (1998). *Orientacions per a l'ús de la llengua catalana*. Palma de Mallorca: Consorci per al Foment de l'Ús de la Llengua Catalana, Pròpia de les Illes Balears. [En premsa]
- BIBILONI, Gabriel (1981). «Els problemes ortogràfics de les formes balears de la primera persona del present d'indicatiu». *Affar* [Palma], núm. 1.
- (1985). «L'article dels topònims». *Randa*, núm. 18. Barcelona.
- BIBILONI, Gabriel; CORBERA, Jaume (1984). «La llengua normativa a les Illes Balears». A: DD.AA. *Problemàtica de la normativa del català: Actes de les Primeres Jornades d'estudi de la llengua normativa*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- CORBERA, Jaume (1983). *Vocabulari de barbarismes del català de Mallorca*. Palma: Promotora Mallorquina de Mitjans de Comunicació Social.
- (1993). *Nou vocabulari de barbarismes del català de Mallorca*. Palma: El Tall.
- (1996). *Parlar bé. Orientacions per a l'ús correcte de la llengua catalana, amb referències especials a les Illes Balears*. Barcelona: Oikos-Tau.
- FABRA, Pompeu (1918). *Gramàtica catalana*. 8a edició [1981]. Barcelona: Aqua.
- (1956). *Gramàtica catalana*. 13a edició [1988]. Barcelona: Teide.
- (1980). *La llengua catalana i la seva normalització*. Barcelona: Edicions 62. [A cura de Francesc VALLVERDÚ]

- GRIMALT, Josep A. (1971). *Els articles en el llenguatge col·loquial de Mallorca*. Universitat de Barcelona. [Tesi de llicenciatura]
- (1997). «El paper de l'escriptor mallorquí en la conformació de la llengua literària». A: DD.AA. *Jornades de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans a Mallorca*. Barcelona; Palma: Institut d'Estudis Catalans: Universitat de les Illes Balears.
- INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (1996). *Documents de la Secció Filològica*. Vol. II. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- MARÍ, Isidor (1997). «L'aportació balear a la nova gramàtica de l'IEC». A: DD.AA. *Jornades de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans a Mallorca*. Barcelona; Palma: Institut d'Estudis Catalans: Universitat de les Illes Balears.
- MIRALLES, Joan. «L'estàndard oral des de les Illes Balears». A: INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS; INSTITUT MENORQUÍ D'ESTUDIS. *Jornades de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans a Menorca*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- (1997). «Entorn de la problemàtica de la introducció de mots usuals a les Illes Balears al *Diccionari de la llengua catalana*». A: DD.AA. *Jornades de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans a Mallorca*. Barcelona; Palma: Institut d'Estudis Catalans: Universitat de les Illes Balears.
- MOLL, Francesc de B. (1931). *Ortografia mallorquina*.
- (1937). *Rudiments de gramàtica preceptiva per a ús dels escriptors balears*.
- (1962). *Rudiments de gramàtica normativa per a ús dels escriptors balears*.
- (1963). *Promptuari d'ortografia per a ús dels escriptors balears*.
- (1965). *Vocabulari mallorquí-castellà amb inclusió de les paraules típiques de Menorca i Eivissa*.
- (1968). *Gramàtica catalana referida especialment a les Illes Balears*.
- MOREY, Jaume; MELIÀ, Joan; CORBERA, Jaume (1995). *Alfa. Mètode d'autocorrecció gramatical assistida*. Palma: Universitat de les Illes Balears. [Segona revisió revisada i augmentada]
- PONS, Antoni-Joan; SALORD, Josefina (1994). «Les Normes de 1913 i l'IEC a Menorca». A: INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS; INSTITUT MENORQUÍ D'ESTUDIS. *Jornades de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans a Menorca*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- SEGUÍ, Gabriel (1993). *Iniciació a la morfosintaxi catalana*. Palma: Documenta Balear.
- VALOR, Enric (1982). *La flexió nominal*. 20a edició [1994]. València: Eliseu Climent.
- VILLANGÓMEZ, Marià (1972). *Curs d'iniciació a la llengua*. Eivissa: Institut d'Estudis Eivissencs.

Introducció

A la primera part, que ocupa la tercera part de l'escrit (§ 1, «Dades quantitatives»), done dades concretes de consideració del valencià dins de l'obra de Fabra. Aquestes dades són ortogràfiques i morfològiques, en general poc abundants. A la segona part (§ 2, «Valoració qualitativa»), opine que el valencià ha influït poc en la normativa actual, normalment quan les propietats valencianes també són pròpies de més dialectes, de la llengua medieval o de la llengua culta del segle passat. Pose com a exemple l'ortografia, en la qual Fabra va actuar de manera diferent de com va actuar en la morfologia verbal.

A la tercera part (§ 3, «Dades sociolingüístiques»), comente que una normativa lingüística no solament és un fet lingüístic, sinó també social, i, des d'aquest punt de vista, la relació de Fabra amb el valencià és important per dos factors: per propietats de la ideologia normativa d'aquest lingüista i per relacions seues amb el valencianisme. En la ideologia normativa (§ 3. 1), comente que Fabra va procurar tindre una visió global de la llengua (en el temps i en l'espai), la qual cosa va comportar tres beneficis: l'elaboració de criteris, l'aparició de la composicionalitat i el polimorfisme, on tot plegat s'oposa al centralisme.

Pel que fa a les relacions humanes de Fabra amb el valencianisme (§ 3. 2), mire d'explicar que varen ser activament solidàries des dels punts de vista sociopolític, sociolingüístic, lingüístic i onomàstic, ja que Fabra ens impulsava els valencians a assumir la llibertat i la responsabilitat de ser valencians, subratllava repetidament l'ús social del valencià i la «puresa» que tenia en general el valencià col loquial, i llevava importància a la qüestió del nom de la llengua.

En les conclusions (§ 4), opine que Fabra tingué poques relacions lingüístiques amb el valencià, però que va elaborar una ideologia normativa justa (i, per tant, aplicable a la normativització de la realitat lingüística valenciana) i que les seues relacions sociopolítiques i sociolingüístiques amb la societat valenciana varen ser prou més que respectuoses.

* Aquest treball s'inscriu en el projecte d'investigació GV – 3207 / 95 de la Generalitat Valenciana.

Intentaré acostar-me al tema que he de tractar (les relacions de Fabra amb el valencià) des de dos punts de vista, lingüístic el primer i sociolingüístic el segon. Començarem pel lingüístic.

1. Dades quantitatives

Des d'un punt de vista quantitatiu, les referències lingüístiques que Fabra fa al valencià en la seua obra no són abundants. Com a mostra, podríem dir que l'índex de matèries de l'edició de 1955 de les *Converses filològiques* (que és molt ample) conté les entrades *baleàric* i *valencià*, però l'única referència que hi ha és la conversa 619, que no tracta cap dada lingüística. També és extens l'índex de matèries de la gramàtica pòstuma, però no hi ha l'entrada *valencià*.¹ Les parts de la normativa en què he trobat que Fabra esmenta més el valencià són la fonètica, l'ortografia i la morfologia. Per exemple, en un treball important d'ortografia, el de 1906, defensa que «si volem estar d'acord ab els antics i amb els valencians, hem d'escriure *Aquell plor me commovia*» (p. 204 [49]). A més, Fabra pensava que l'ortografia hauria de transcendir en les rimes, ja que opina que no «convé fer rimar [...] *cançó* i *pastor*, que rimen per a un barceloní, però no per a un valencià».

Uns quants anys després, en una carta de 1910, comenta que la fonètica del central demana la grafia *que.u escriuen*, però abans d'assentar-ho observa que «cal encercar si ls valencians i mallorquins pronuncien *que.u...* o *que ho...*».² En una de les versions inicials de les *Normes ortogràfiques* de 1913, amb moltes notes de Fabra, aquest lingüista es pregunta si «acceptaràn aquesta uniformació [ortogràfica] valencians, mallorquins, lleidatans».³ En la gramàtica de 1918, parla de les paraules que són «pronunciatas amb e oberta a Barcelona [...], amb e tancada en els parlars occidentals i valencians, i amb una e neutra en els parlars balears» (§ 8).

També hi ha alguna referència al valencià en la morfologia. Per exemple, en una carta de 1910, raonant sobre la forma que havia de tindre el present de subjuntiu del verb *haver*, Fabra margina la forma medieval *hajam* i una de les formes actuals, *haguem*, i es decanta per la forma irregular *hàgim* per la raó que també «a Mallorca diuen *hájem*, a València *háchem*, canvi d'accent que retrobem en el castellà vulg. *háyamos*».⁴ En la gramàtica de 1912, explica l'evolució de les tres formes de la primera persona del singular del present d'indicatiu (*cant*, *cante*, *canto*), i descriu la distribució dialectal actual de cada forma (§ 46). En la gramàtica de 1918, introduint el tema del verb, informa que «consignem, —escrites de versaletes i entre claudàtors— les formes antigues caigudes en desuetud en el català central, però emprades encara pels escriptors de determinades regions de llengua catalana (València, Mallorca, &.)».

1. Cal afegir-hi, però, que no hi ha tampoc les entrades *occidental*, *oriental*, *balear*, *lleidatà*, *barceloní*, ni les paraules hiperònimes *dialecte* o *parlar*.

2. Han reproduït aquesta carta Lamuela i Murgades (1984, p. 239-240).

3. Aquesta versió anotada de les *Normes ortogràfiques* l'han publicada Lamuela i Murgades (1984, p. 271-282).

4. Aquesta carta es troba reproduïda en Lamuela i Murgades (1984, p. 229-230).

La consideració del valencià, a més de manifestar-se d'una manera explícita, també pot aparèixer implícitament. Les causes de les referències implícites són dues: tractar propietats lingüístiques que són comunes al valencià i a algun altre parlar, o comentar una dada lingüística que és purament valenciana, encara que Fabra no esmenta l'àmbit geogràfic a què pertany aquesta dada. Per exemple, en el treball d'ortografia de 1906 afronta la representació gràfica de les tres maneres de pronunciar unes certes *e*, com ara la de *beu*: les maneres que corresponen als «dialectes oriental, occidental i balear» (p. 211 [61]). Diversament del que farà en la gramàtica de 1918, Fabra usa ací l'adjectiu *occidental* englobant el lleidatà, el tortosí i el valencià. Unes altres vegades no hi ha cap nom. Com ara, en l'altre treball important d'ortografia, el de 1917, Fabra fa aquesta afirmació: «Les qüestions examinades en primer lloc per la comissió foren les que es refereixen a l'ortografia d'aquelles lletres que són pronunciades idènticament en el dialecte central, però continuen pronunciant-se distintament en altres dialectes, tals com la *a* i la *e* no accentuades, la *bi* la *u*» (p. 6-7 [109]). Davant d'aquesta citació, convé dir que tant la primera qüestió com la segona impliquen el valencià.

També en la morfologia pot aparèixer implícitament el valencià. Per exemple, en un treball ideològic de 1927, Fabra diu aquestes paraules (p. 171):

En morfologia és molt més difícil d'aconseguir la uniformació; no solament difícil, ans impossible: si un dialecte diu *pateix* i un altre *patix*, si un dialecte diu *canto* i un altre diu *cante*, i un altre cant, l'adopció en la llengua escrita d'una forma única no pot ésser sense sacrificar l'una o l'altra d'aquestes variants dialectals. Sortosament, però, el català és un idioma prou homogeni perquè l'acceptació de les diferents formes dialectals no comprometi d'una manera greu la unitat de la llengua escrita.

I bé, no cal dir que *patix* i *cante* són formes pròpies del valencià. En el cas de *patix*, el valencià la comparteix amb el tortosí i el lleidatà, mentre que *cante* és actualment prívativa del valencià.

2. Valoració qualitativa

Les referències que Fabra va fer al valencià no crec que es puguin qualificar com a importants, com no ha sigut tampoc important la influència que el valencià ha tingut en la normativa fabriana. Quan hi ha propietats valencianes en la normativa del segle xx, sol ser perquè també són pròpies o bé d'uns altres dialectes, o bé de la llengua medieval, o bé de la llengua del segle passat, com ara la preposició *per a*, d'ús comú en la llengua culta del segle xix. Un altre exemple: més enllà d'algun detall, l'ortografia de Fabra és conservadora,⁵ propietat que és una conseqüència de sumar la llengua medieval amb el valencià, el tortosí i el lleidatà.

5. A vegades hom ha afirmat que l'ortografia de Fabra és «revolucionària», opinió que contrasta amb les raons que expressa Fabra (1906, p. 219 [74]) i (1917, p. 17 [122]).

En canvi, en la morfologia verbal Fabra es va separar fortament del sistema medieval i va codificar un model basat en el sistema predominant del dialecte central. Segons Gabriel Bibiloni (1997, p. 114), aquest procés «representà una fragmentació de la morfologia catalana que ha constituït, a partir d'aleshores, un dels esculls principals en l'estandardització del català». En el cas del valencià, els escriptors han vacil·lat entre el sistema medieval i el sistema predominant del valencià contemporani, i actualment encara no hi ha una solució estable i unànimement acceptada.

Pel que fa a la participació del lèxic específicament valencià en el DGLC, la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans opina que «és un fet que el balear i el valencià han tingut un paper més aviat minso en aquest renovellament i envigoriment si hem de jutjar per les unitats pròpies d'aquests dialectes introduïdes en el DGLC» (IEC, 1992, p. 81).

Des d'un punt de vista general, Josep Moran ha fet aquesta reflexió (1998, p. 7-8):

A la Corona d'Aragó i especialment als Països Catalans, la monarquia pròpia feia una funció cohesionadora del conjunt d'estats o països [...]. Aquesta funció, que no ha estat exercida després per cap organisme [...], es troba a faltar quan sorgeixen problemes de rivalitat o d'incomunicació entre aquests països; per exemple, en el conflicte actual lingüístic a València, que creiem que s'ha produït a causa d'aquesta manca de cohesió interna; això no hauria pogut ocórrer a casa nostra si hi hagués continuat la llengua de la cancelleria reial com a model per a tot el domini.

3. Dades sociolingüístiques

3.0. *Introducció*

El balanç a què estem arribant no és massa positiu. De fet, no crec que es pugui dir que les relacions lingüístiques de Fabra amb el valencià hagen estat importants. Una normativa lingüística, però, no és un fet purament lingüístic, ja que també hi ha el vessant social. Per tant, si volem arribar a conclusions imparcials, també haurem de considerar el punt de vista social. Des d'aquest punt de vista, convé que esmentem dos factors: d'una banda, propietats de la ideologia normativa de Fabra; i, de l'altra, les relacions específiques d'aquest lingüista amb el valencianisme. Començarem per la ideologia normativa de Fabra.

3.1. *La ideologia normativa de Fabra*

Encara que Fabra vivia envoltat per dues normatives centralistes, la del castellà i la del francès, no va elaborar una proposta centralista. Contràriament, Fabra va procurar tindre una visió global de la llengua, tant en el temps com en l'espai. En el temps, calia considerar l'estadi medieval,

el modern i el contemporani. I la globalitat espacial demanava l'estudi de tots els dialectes. Hi havia factors que dificultaven aquesta visió, com ara les quasi nul·les descripcions dialectals de què disposàvem cap al 1900, o la baixa participació valenciana en la recuperació de la llengua durant el període que va del 1850 al 1930.⁶ Però l'estudi de l'obra de Fabra demostra que aquest lingüista tenia una voluntat globalitzadora.⁷

La propietat general anterior n'explica tres de particulars. Fabra coneixia els dos valors que tenia la paraula *dialecte*, com ens va dir explícitament (1924, p. 149-150): el valor científic (com a variant geogràfica d'una llengua) i el valor politicoide (el que intenta estigmatitzar l'ús social d'una llengua o part d'una llengua). El valor politicoide es troba lligat al centralisme i, per tant, no ens pot estranyar que Fabra usàs, segons Lamuela i Murgades (1984, p. 18), la paraula *dialecte* exclusivament amb el valor científic.

La consideració de la diversitat dialectal crea una situació contradictòria. En efecte, el respecte il·limitat a la diversitat dialectal és incompatible amb l'elaboració de qualsevol normativa lingüística. L'absència, però, de respecte porta al centralisme. Per tal de superar aquestes dues forces de signe contrari, Fabra va recórrer a l'elaboració de criteris i a la recerca de mitjans que poguessen portar a la pràctica aquests criteris. Ací no podem desenvolupar aquesta qüestió, però sí que convé que esmentem dos dels mitjans: la composicionalitat i el polimorfisme.

En la composicionalitat, hi ha un constituent lingüístic que prové d'un dialecte, però que s'aplica a tota la llengua. Per exemple, és ben sabut que una part de les combinacions pronominals normatives provenen del valencià (*li'n done, li ho done, els el done*, etc.). En canvi, en el polimorfisme hi ha en convivència diverses opcions, cada una de les quals prové d'una part de la llengua i s'hi aplica (com ara la dualitat *nàixer/néixer*).

Si tornem al valencià, podríem dir que la relació de Fabra amb aquesta part de la llengua catalana no va ser tan intensa com hauria convingut (probablement per les raons apuntades en la nota 6). Això no obstant, la mateixa ideologia normativa de Fabra dona mitjans perquè en els nostres dies puguem estudiar i solucionar els problemes que hi haja.

3.2. Fabra i el valencianisme

Em pareix que les relacions més positives que Fabra mantingué amb el valencià són les humanes: les relacions personals que hi hagué entre ell i el valencianisme. Malgrat que va vindre ben poques vegades a València, ens va deixar prou textos per a veure la seua solidaritat activa amb la societat valenciana. Aquesta solidaritat es manifesta en quatre vessants: el sociopolític, el sociolingüístic, el lingüístic i l'onomàstic.

6. Aquests dos factors podrien explicar l'escassa influència valenciana en la normativa de Fabra.

7. He intentat demostrar aquesta hipòtesi en Saragossà (1997).

Encara que probablement Fabra havia tingut en compte el valencià (com a mínim en l'ortografia), no va exigir res als escriptors valencians, ans al contrari. Concretament, Fabra va actuar de manera que ens impulsava els valencians a assumir la llibertat i la responsabilitat de ser valencians, característiques aquestes que són pròpies dels pobles dignes i sobirans:

En aquestes conferències penso dir, no el que els valencians han de fer, puix que són ells els que han de dirigir la tasca, sinó el que nosaltres havem fet per depurar i elevar l'idioma al nivell a què avui es troba.⁸

Si passem de la realitat social general al camp específic de la llengua, convé dir que Fabra, en mirar el valencià, veia la primera cosa que veuen les persones que s'estimen realment una llengua: el seu ús social. No debades una llengua que no s'usa és una llengua morta:

He trobat a València [...], i això és la cosa important, la llengua pròpia en boca del poble, la llengua que, si bé és cert que es parla impura i castellanitzada a la ciutat, es conserva pura no sols a la regió, sinó a l'horta i a les mateixes portes de la ciutat de València.

De més a més, al costat de l'ús hi ha, com hem vist, la valoració de la qualitat del valencià col·loquial. Finalment, Fabra posava en segona fila la qüestió del nom de la llengua alhora que insistia en l'ús:

La qüestió del nom és secundària. Els valencians poden anomenar llengua valenciana la que nosaltres anomenem llengua catalana. La cosa important és el fet de l'idioma i aquest és viu a les terres de València.

4. Conclusions

Si hagués de resumir en poques paraules aquest escrit, diria que Fabra tingué poques relacions lingüístiques amb el valencià, probablement per deficiències de l'època en què va viure. Tanmateix, va elaborar una ideologia normativa justa i, per tant, aplicable a la normativització de la realitat lingüística valenciana. De més a més, em sembla que les seues relacions sociopolítiques i sociolingüístiques amb la societat valenciana varen ser prou més que respectuoses, ja que Fabra va ser activament solidari amb la recuperació lingüística del valencià.

8. Aquest text i els dos següents provenen de Pérez Moragon (1982, p. 66-68).

Bibliografia

- BIBILONI, Gabriel (1998). *Llengua estàndard i variació lingüística*. València: Ed. Climent Editor.
- DGLC = P. FABRA (1932). *Diccionari general de la llengua catalana*. Barcelona: Edhasa.
- FABRA, Pompeu (1906). «Qüestions d'ortografia catalana». *Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana*. Barcelona, 1906, p. 188-221. Reproduït a Fabra (1980, p. 23-78). [Seguint la convenció que s'ha estès, no citaré per l'any de la publicació de les actes del congrés, sinó per l'any en què es va fer.]
- (1912). *Gramàtica de la llengua catalana*. Barcelona: L'Avenç.
- (1917). «Pròleg», *Diccionari ortogràfic*, p. 5-24. Reproduït a Fabra (1980, p. 107-128).
- (1918). *Gramàtica catalana*. Barcelona. Institut d'Estudis Catalans.
- (1919-1928). *Converses filològiques*. Barcelona: Use les edicions de S. PEY (1954-1955), dos volums, Barcelona: Barcino, i de J. RAFEL (1983-), dos volums per ara, Barcelona: EDHASA. Cite primer l'edició de PEY, excepte que indique el contrari.
- (1924). «L'obra de depuració del català». Discurs presidencial llegit a l'Ateneu Barcelonès en la sessió inaugural del curs acadèmic de 1924-1925. Cite per Fabra (1980, p. 149-166).
- (1927). «De la depuració de la llengua literària», *La Nova Revista* núm. I.1, p. 4-10. Cite per Fabra (1980, p. 167-176).
- (1956). *Gramàtica catalana*. Barcelona: Teide.
- (1980). *La llengua catalana i la seva normalització*. Barcelona: Edicions 62.
- INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (1992). *Documents de la secció filològica, II*. Barcelona.
- MORAN I OCERINJAUREGUI, Josep (1998). «Orígens de les corts medievals (i alguna cosa més)». [Treball inèdit]
- LAMUELA, Xavier; MURGADES, Josep (1984). *Teoria de la llengua literària segons Fabra*. Barcelona: Quaderns Crema.
- PÉREZ MORAGON, Francesc (1982). *Les normes de Castelló*. València: Eliseu Climent Editor.
- SARAGOSSÀ, Abelard (1997). *Criteris de la normativa*. València: Editorial Saó i Diputació de Tarragona.

Mila Segarra

Universitat Autònoma de Barcelona

Pels volts de 1918 a Pompeu Fabra se'l va acusar de prendre el barceloní com a model per al català estàndard (aleshores, català literari). Mossèn Alcover va ser qui més es va oposar al model fabrià i noucentista de llengua comuna, perquè sempre va sentir una prevenció contra el català de Barcelona, que considerava el més pobre i corrupte dels dialectes catalans. En el volum x del *Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana* (abril 1918, p. 49-54) va publicar un escrit titulat «Què ha d'ésser la llengua literària?», que segons Moll va ser precursor dels manifestos que mossèn Alcover escriuria quan el trencament amb Fabra i l'Institut d'Estudis Catalans fos definitiu. En aquest escrit mossèn Alcover criticava una tendència «caparruda i tudossa», que feia temps que es deixava sentir en el moviment catalanista, «a voler fer passar el parlar de Barcelona com a català normal, com a llengua literària, i que tots els altres parlars catalans siguin mirats com a dialectes corruptes i putrefactes, no fent-ne fins i tot menció dins les gramàtiques i diccionaris que es publiquen amb pretensions de que les haja de rebre tothom barret enviant peü enrera i cap-clí com a oracles infal·libles de bon català, com a expressió exclusivament genuïna, autèntica, suprema i definitiva de lo que cal tenir per llengua catalana». Ell creia que no es podia acceptar ni admetre aquest criteri, que considerava «una solemníssima aberració» i continuava oferint la seva idea de llengua comuna:

No, la llengua catalana no és just lo que es parla a Barcelona, sinó lo que es parla dins tots els territoris de nissaga catalana no contagiats ni tarats de castellanisme, lo que s'hi parla segons la pura tradició dels nostres grans escriptors dels sigles xiv i xv, desplegat i desinvolat segons el demble i encarnadura de la llengua, no endogalada ni entabanada ni botxinejada per influències forasteres, xorques i corsecadores. Aquesta llengua se conserva tan bé dins de les regions valencianes fora la capital com dins el Principat inclús Barcelona, i millor que en el Principat i que en el Reine de Valencia se conserva en les Balears, gràcies a Déu. Per lo tant, per fixar la llengua literària, per establir lo que és el català literari, el català genuí, autèntic, de bona mena, no ens basta lo que es parla a Barcelona; ens cal imprescindiblement lo que es parla a Barcelona i fora de Barcelona; i si volem aprimar molt el fil, interessa molt més lo que es

parla fora de Barcelona que lo que es parla dins la gran urb [...]. Voleu una llengua literària, un català literari? Doncs o heu d'acceptar el que feren els grans escriptors dels segles xiv i xv, que enlairà la llengua a les més eminents sublimitats que les llengües modernes hagin assolides [...], o bé heu d'acceptar l'estat actual que presenta la llengua dins aquells tres boldrons de comarques idiomàtiques (Principat, Balears, Reine de València), esporgant-hi i eixermant-hi amb tota cura, esment i seny totes aquelles derivacions i rebordiments que no escaiguin a la dignitat, sobirania i reialesa d'aquesta llengua cent voltes estrènua i heroica. La segona solució és la més factible, la més pràctica, la que ha de trobar menys reclaus, sobams i cap-amunts.

Pompeu Fabra es va defensar de les crítiques de «barcelonisme» que li van fer per aquell temps en el *Discurs dels Jocs Florals de Mataró* de 1918:

El nostre desig de formar, com pertot arreu, una llengua literària per damunt les varietats dialectals de la llengua parlada, ells (els detractors del sistema gramatical de l'Institut) la titllen de «barcelonisme», i així procuren atreure'ns l'animadversió de les diferents regions. Si rebutgem com a il·literàries les formes *valtros*, *sebre*, els diran que és perquè no són barcelonines. Però ells no diuen que també rebutgem les formes barcelonines *vosatros* i *sapi-guer*.

A continuació, tractaré de demostrar, amb una revisió dels escrits d'ideari de Pompeu Fabra, de la seva oferta gramatical i lèxica (estàndard i col·loquial) i de la pràctica de correcció d'ell i dels seus seguidors, que la llengua estàndard que ell proposava tenia molt de barceloní (o més ben dit de català central) i molt poc de polimorfisme, en contra del que comunament es creu.

L'opinió de Fabra sobre el paper dels diferents dialectes en la constitució del català estàndard

Per tal de poder percebre millor l'evolució, si n'hi ha, del pensament de Fabra pel que fa a la relació llengua estàndard i dialectes, faré una distinció entre els seus escrits d'ideari d'abans i de després de la seva incorporació a l'Institut d'Estudis Catalans.

Escrits de Pompeu Fabra anteriors a les Normes ortogràfiques (1913)

1. *Ensayo de gramática de catalán moderno* (maig 1891)

Estudí el sistema gramatical del català de Barcelona, qu'és el parlat, amb petites modificacions, en tot Catalunya, excepte *en algunas comarcas* de las provincias de Lleyda y Tarragona. (La cursiva és meva.)

En aquesta obra es converteix el català de Barcelona en l'únic català modern, al qual Fabra oposa el català acadèmic, que esdevé sinònim d'antic, que és de base occidental (o, com després digué el mateix Fabra, un pastitx de català occidental i català oriental). Aquesta obra, doncs, vol dignificar el català que es parla al cap i casal, i en fa la descripció. La llengua que s'hi descriu va ser utilitzada per *L'Avenç* fins a 1898, que Fabra va modificar el model de barceloní (o català central) que proposava.

2. *Quin ha de ser el modern català literari.* Conferència pronunciada per Joaquim Casas-Carbó al Centre Excursionista de Catalunya (24 de novembre de 1891)

Are doncs, entre el dialecte oriental català, parlat per uns dos milions y mitj d'habitants, y las regions de llengua castellana, hi hà una extensa zona intermitja (provincia de Lleyda, part interior de la provincia de Tarragona y regne de Valencia) hont se parla també la llengua catalana, però amb una fonètica vocal, no tan caracterisada com la fonètica de la susdita regió oriental, pus el lleydetà y el tortosí van perdent poc a poc el caràcter de llengua de vocals foscas en sílaba àtona, fins y a tant qu'es confonen en la frontera lingüística las dugas fonèticas, la catalana y la castellana, ja qu'allí no tenen amduas sinó vocals claras. Y per lo que toca al valencià es pot dir gaire be de tot en tot qu'és el català sense vocals foscas en las sílabas àtonas.

Aquest grupo català, del qual forman part el lleydetà, el tortosí y el valencià, consitueix el dialecte occidental, que ve a ser com una zona lingüística de defensa entre *el català oriental qu'és el català típic* y el castellà.

La qüestió de dar una base fònica ben determinada a la llengua literaria, qüestió que pels erudits no té cap importància, ne té y molt capital per nosaltros que volem que la llengua catalana siga un bon instrument per fer literatura y per fer patria. Y com que *el català oriental és el més parlat y el més català de tots*, creyem qu'és obra patriòtica l'erigir-lo en llengua literària, ja qu'ens dóna una base ben ampla de llengua viva per a l'espandiment de la literatura y de tots els ideals de regeneració política. Per xò comencem per no adoptar altrás formas que las qu'entrin *dintre la fonètica oriental, pus sols en aquesta podrà desenrotllar-se espontaniament la llengua literaria am caràcter català propi*, y sols així triunfarà de l'absorvent influència que la llengua castellana preten exercir sobre ella. Y per que es vegi una vegada més la importància que té una fonètica determinada com medi de salvació o de mort d'una llengua no cal sinó fixar-se en lo que succeeix am l'idioma viscaí que trobant-se per la banda d'Espanya en lluita amb el castellà pert cada dia terreno. Perquè? Perque am tot i ser dugas llenguas enterament diferents en quant a sintaxis y vocabulari, la circumstancia fatal per al viscaí de tenir la meteixa fonètica, si fa no fa, qu'el castellà, l'entrega indefens en mans d'aquesta llengua, qu'en el pas que va finirà per fer-lo desaparèixer del territori espanyol. (La cursiva és meva.)

En aquesta conferència Casas-Carbó, com Fabra en la seva, considerava que el català oriental era superior a l'occidental, per motius demogràfics i fonètics. Aquí veiem el naixement d'un prejudici lligat a un fet fonètic que diferencia els dos dialectes, que crec que compartien Casas-

Carbó i Fabra. La idea que el català oriental és més català, i no sols per la seva fonètica, sinó per la seva morfologia, és present en Fabra en aquesta època.

No se sap qui va influir qui. Si Casas-Carbó va influir Fabra, o viceversa. Però, veient el que pensava Casas-Carbó en el seu article «La llengua parlada y la llengua escrita» (*L'Avenç*, 31 de maig de 1891) sobre el dret que tenien tots dos dialectes a tenir una llengua escrita, es podria deduir que va ser Fabra qui primer va veure la necessitat de fer una llengua unitària partint del català central.

3. *Conjugació del verb català: present de subjuntiu y infinitiu.* Conferència pronunciada per Pompeu Fabra al Centre Excursionista de Catalunya (3 de desembre de 1891)

Alguns creuen qu'és més correcte escriure amb *e* els subjuntius de la primera y amb *a* (?) els de la segona y tercera: *porte, tema, servesca, haja* (però també *hage*). Y no obstant aquestes formes amb *e* y amb *a*, usades antigament, no són per cap motiu preferibles a las amb *i*, qu'además de tenir l'aventatge de ser las empleadas en la majoria de regions de llengua catalana, són el resultat necessari de las lleys que regeixen en sílaba àtona la transformació de las vocals llatines en catalanas. Y aquest canvi d'*e* en *i* s'hauria verificat en la llengua escrita encare que no s'hagués descuydat el seu cultiu, sempre que el dialecte oriental hagués predominat; y és innegable qu'aquest dialecte, el de Barcelona, és avuy el més important. (La cursiva és meva.)

4. *Afixos pronominals i teoria de l'apòstrof.* Conferència de Pompeu Fabra al Centre Excursionista de Catalunya (19 de desembre de 1891)

Però els estudis històrics no deuen fer-se amb la pretensió de què la gramàtica d'un català antic determinat hagi de ser la gramàtica del modern català literari. Abandonar formes vivas per altres d'arcaicas, y més quand aqueixas no són pas millors sense fer més perfet el nostre idioma, dificultaria extraordinariament la popularisació de la llengua escrita. Hem de depurar y enriquir el vocabulari y la sintaxis, però *las formas actuals y la pronunciació oriental hân de ser definitivament adoptadas, per la seva innegable superioritat.* (La cursiva és meva.)

Per Fabra la gramàtica del català estàndard havia de ser de la llengua moderna, i la varietat formal que considerava moderna i l'única capaç de popularitzar-se era el català oriental o central. També creia que la fonètica oriental era, de totes totes, superior a les altres. En canvi, el lèxic i la sintaxi d'aquesta varietat no el satisfien, per pobres i deturpats, perquè parlava ja de depurar-los i enriquir-los, per bé que no deia encara com s'havia de fer.

5. «Sobre la reforma lingüística y ortogràfica». Article publicat a *La Vanguardia* (22 de març de 1892)

Parlant de l'*Ensayo* Fabra deia el següent:

¿Conociendo el sistema gramatical de este dialecto (el català central), podía preferir *al idioma hablado por la mayoría de catalanes*, este catalán académico, en uso, algunas de cuyas formas llegan a ser impronunciabiles. Creo que el moderno catalán literario no ha de ser otro que el hablado, depurados su vocabulario y sintaxis. (La cursiva és meva.)

6. «La Reforma Lingüística», *L'Avenç* (gener de 1892). Rèplica anònima a Ignasi Ferrer i Carrió, que en un article titulat «La tradició ortogràfica de la llengua catalana, a propòsit de discussions y una obra recientes» (*La España Regional*, 26-12-1891) acusava la gent de *L'Avenç* de considerar antic, i poc català, el dialecte occidental.

Que no hem vist qu'el dialecte occidental és tan modern com l'oriental? Prou, qu'ho hem vist: ya no parlariam de dos dialectes: dialectes de l'existencia dels quals sembla duptar el Sr. Ferrer y Carrió. D'aquestos dos dialectes existents, l'oriental és molt més important que l'altre, és parlat per molts més catalans, és el llenguatge de la capital y de la major part de poblacions importants de Catalunya, y absorbeix visiblement l'occidental. Nosaltros hem estudiat tots dos dialectes, tots dos. El nostro, l'oriental, s'ens ha presentat molt més uniforme, molt més regular, molt més caracteristic, y l'hem preferit. El Sr. Ferrer y Carrió en dedueix que per nosaltros el català parlat pels occidentals deü ser un català poc català. No: és senzillament un dialecte que perd devant d'un altre més vigorós y ya més important, el qual irresistiblement vencerà. Y com que la llengua literaria moderna no hà de ser un pastitxo dels dos dialectes, havent d'optar per l'un o l'altre, *no hem pas de dar la preferencia al dialecte occidental: l'hem de donar sense cap mica de dupte a l'altre, al dialecte més fort, més caracteristic, més oposat al castellà.* (La cursiva és meva.)

Aquí es reitera que l'opció pel català oriental es deu a la major extensió d'ús d'aquest dialecte i al fet que era, a l'entendre de la gent de *L'Avenç*, el dialecte més oposat al castellà. No obstant aquesta afirmació, i en contra del que deia Casas-Carbó en la seva conferència de 1891, l'autor anònim d'aquest escrit (Fabra?) afirma que el català occidental no és menys català. També diu que es neguen a promoure una llengua mesclada d'oriental i occidental, tal com per ells era el català acadèmic o tradicional. Apareix una idea nova, però, que és la de la major uniformitat i regularitat del dialecte oriental.

7. «Sobre diferents problemes pendants en l'actual català literari». Article de Pompeu Fabra aparegut a l'*Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*, I, 1907

[...] No adoptant-se la llengua antiga, solament hi hauria un mija d'aconseguir-ho (que la llengua literària no traeixi les varietats dialectals de la llengua parlada): l'adopció d'un dels dialectes actuals com a basa de la futura llengua literaria, *dialecte que no podria esser altre que.*

de la capital; i és clar que mentre hi hagi molts que creguin que l llenguatge de Barcelona es el català pijor de tots, no cal esperar que ns decidim a donar-li una preferència, a la qual, per altra part, ell sol pot aspirar. (La cursiva és meva.)

En aquesta obra Pompeu Fabra sembla acomodar-se en una situació distant, i imparcial, pel que fa a la qüestió de la llengua literària. Després de veure els avantatges i desavantatges d'adoptar la llengua antiga com a model estàndard, passa a descriure els problemes d'optar per la llengua parlada, fent veure que, amb tot, és la millor solució. Ell creu que, si és aquesta l'opció que es prendrà, el dialecte base (base, només) haurà de ser el barceloní. Però, i aquí hi ha la novetat amb relació als anys primers de *L'Avenç*, no el barceloní tal com és, inculte i corrupte, sinó un barceloní depurat i enriquit. I ara ja ens diu com s'haurà d'enriquir aquest barceloní: amb l'aportació de tots els altres dialectes catalans. En les paraules que ofereixo tot seguit ja es troba l'essencial del pensament de Fabra sobre el paper dels diferents dialectes catalans en la creació de la llengua estàndard, pensament que ja no es modificarà:

En realitat, si cada escriptor escrivia en el seu català —no en el català de la gent infima de la seva encontrada sinó en el de la gent més culta— les divergencies que apareixerien en la llengua literaria no foren potser, ja avui dia, tant grosses com molts pensen, i es de creure, venint temps favorables a la nacionalitat catalana, que aquestes divergencies anirien atenuant-se, i una compenetració s'aniria operant entre la llengua literaria i el llenguatge de la capital: —no l barceloní d'avui dia, sinó un barceloní tot altre, deslliurat de castellanismes, influenciat per tots els altres parlars catalans, enriquit, refinat. (La cursiva és meva.)

8. Pròleg de la *Gramática de la lengua catalana* (1912)

8.1. Primer fragment comentat

a) Primera versió:

[...] però valencianos y mallorquines hablan dialectos pertenecientes al mismo dominio lingüístico que el catalan de Cataluña, dialectos de una misma lengua literaria en que un día escribieron el valenciano Auzias March y el mallorquín Lluïl.

b) Versió proposada:

[...] però valencianos y mallorquines hablan dialectos pertenecientes al mismo dominio lingüístico que el catalán de Cataluña; éste y aquéllos son dialectos de una misma lengua literaria en que un día escribieron [...] i aquí posar el nom d'un autor català de Catalunya seguit dels noms d'Auzias March i Lluïl. Quin català posaries que fos digne *pendant* d'en March i d'En Lluïl? En Muntaner? En Bernat Mertge. (Carta de Pompeu Fabra a Jaume Massó i Torrents, 20-4-1912.)

c) Versió definitiva:

[...] pero es indudable que catalanes, valencianos y baleares hablan dialectos pertenecientes a un mismo dominio lingüístico, dialectos de una misma lengua literaria, la lengua en que un día escribieron el catalán Muntaner, el valenciano Ausias March y el mallorquín Lull; y esa lengua debe indiscutiblemente llamarse *catalana*.

Aquí, a més de declarar la unitat de la llengua catalana, Pompeu Fabra vol deixar ben clar que considera equiparables els tres grans dialectes de la llengua catalana (corresponents a tres territoris històrics i a tres regions actuals) i evitar que algú pogués pensar (a partir del redactat inicial) que ell considerava dialectes només el valencià i el balear. Sorprenentment, pel fet d'unir dialectes amb territoris històrics i amb regions independents, atribueix a Catalunya un únic dialecte.

En contradicció amb el que ha volgut evitar en el fragment anterior amb una redacció més acurada i exacta, Fabra contraposa en determinades ocasions el terme *dialectal* al terme *barceloní* o el terme *normal* (sinònim de català central) als termes *dialectal* i *arcaic*, que sovint van units (com hi aniran en altres obres de Fabra). Vegem-ne algun exemple.

8.2. Segon fragment comentat

Al exponer la pronunciació catalana, *hemos adoptado como normal la de Barcelona*, pero se han consignado al mismo tiempo *todas las pronunciaciones dialectales ó no barcelonesas* de alguna importancia.

Junto a *las formas y desinencias del dialecto central*, que son las empleadas actualmente por casi todos los escritores de Cataluña y *las que consignamos como normales*, hemos notado *todas aquellas formas y desinencias arcaicas ó dialectales* que se encuentran más o menos a menudo usadas en el lenguaje escrito. (La cursiva és meva.)

Ecrits de Pompeu Fabra posteriors a les Normes ortogràfiques (1913)

1. «Cal gramàtica als escriptors». Article aparegut a *La Revista* (10-6-1915)

Solament un examen profunde de cada mot, de cada forma, de cada construcció pot conduir-nos a la descoberta de tots els castellanismes que infesten el català modern. Solament l'estudi pregon de la llengua antiga i *la coneixença perfecta dels dialectes actuals poden donar-nos els mitjans de remeiar-los*, al mateix temps que ens guien en la delicada tasca del triatge de les múltiples formes i construccions vivents. (La cursiva és meva.)

2. «Advertiment». *Gramàtica catalana. Curs mitjà* (1918)

No totes les formes nominals, pronominals i verbals que existeixen en els diferents parlars catalans són admissibles en la llengua literària, ni totes les formes admissibles podien ésser

consignades en aquest curs mitjà —com ho seran en el curs superior—, sinó tan sols les formes més generalment usades pels escriptors actuals. Això fa indispensable el present advertiment als mestres per a aquells casos en què la forma consignada en el llibre no sigui l'habitual en el dialecte de llurs deixebles. En tant que aquella serveix (parts I i II) per a il·lustrar una definició o explicació qualsevol, cal que el mestre la reemplaci per la forma usual en el parlar dels alumnes: allí on diu, per exemple que l'article és *el*, caldrà que el mestre reemplaci aquest *el* per *lo* si en el parlar dels alumnes l'article és *lo*, i no *el*; allí on diu que el pronom de primera persona és *jo*, *nosaltres*, podrà igualment convenir que el mestre reemplaci *nosaltres* per *naltros*. Però més tard, no ha de deixar mai de fer-los conèixer la forma consignada en el llibre (*el*, *nosaltres*), i fer-los saber que aquesta és la forma preferida pel llenguatge literari. I llavors caldrà que els ensenyi quines de les formes dialectals no registrades en el llibre són tolerables en la llengua literària i quines hi són del tot inadmissibles: un mestre del Camp, per exemple, ensenyarà als seus alumnes que no els cal escriure *nosatros* sinó *nosaltres*, ni *aquet* sinó *aquest*, ni *capiguer* sinó *cabre*.

En aquest advertiment es veu clarament que Pompeu Fabra considerava que algunes formes que no eren del català central es podien admetre dins de la llengua estàndard, però només algunes. Creia també que aquestes no podien ser consignades en una gramàtica de nivell elemental o mitjà, però que, en canvi, sí que ho podien ser en una de nivell superior. Aquestes formes devien ser les que acceptava en la seva *Gramàtica catalana* (1918) (més endavant en parlarem) i que mossèn Alcover considerava de totes totes insuficients. A més d'aquestes formes, n'hi havia d'altres, considerades inadmissibles en la llengua estàndard, que el mestre hauria d'utilitzar, en opinió de Fabra, sempre que fossin les dels alumnes, i a partir d'aquestes fer-los aprendre les de la llengua comuna. Malauradament, aquest consell de Fabra perquè els mestres ensenyessin en primer lloc el dialecte dels nois i les noies, i després la llengua estàndard, no ha estat seguit pels mestres catalans, que s'han entestat a corregir tot allò que no fos normatiu (que per ells era sinònim de barceloní o català central) i a fomentar un sentiment d'autoodi i de rebuig a la pròpia manera de parlar, que s'ha considerat poc catalana o vulgar.

3. *Discurs* presidencial als Jocs Florals de Mataró (1918)

També és incontestable que *convenia d'enriquir i envigorir la llengua escrita amb les aportacions dels dialectes*. Per això s'havia de veure amb joia que cada escriptor es complagués a usar en els seus escrits el major nombre de paraules i expressions pròpies del seu parlar regional. *Això no podia perjudicar gens la unitat de la llengua escrita si era practicat per veritables literats*, que tinguessin un concepte just del que és una llengua literària: *cadascun d'ells, dins una morfologia una i una sintaxi una, ens faria ofrena de les paraules i expressions triades del seu parlar*, unint al desig de veure-les incorporades a la llengua literària el propòsit d'acceptar en el seu català les paraules i les expressions aportades pels escriptors de les altres contrades catalanes. Però això és del tot diferent del que alguns pretenen, segons els quals cadascú

hauria d'escriure en el català de la seva regió, amb totes les seves particularitats morfològiques i sintàctiques: estranya manera de treballar per la restauració de la llengua literària! *A tot arreu del món, quan en un domini lingüístic s'ha produït una literatura, veiem formar-s'hi, i regnar per damunt de la llengua parlada multiforme, una llengua literària filla d'un llarg i acurat treball de selecció i fixació.* Nosaltres, ara, en lloc de reparar l'obra de rebaixament i disgregació dels segles de decadència, no ens disposarem pas a acollir i perpetuar-la acceptant indistintament, com a bones, formes i construccions sense cap tradició literària, les més ínfimes, les més grolleres, al costat de les formes i construccions consagrades pels nostres gloriosos escriptors medievals. (La cursiva és meva.)

En aquest escrit es pot veure molt clarament que Fabra tenia una idea de llengua estàndard unitarista pel que fa a la morfologia i la sintaxi (una morfologia una i una sintaxi una), que entra en contradicció amb la seva proposta gramatical, i amb el que diu en l'advertiment anterior (on parla de formes alternatives que són admissibles). I que, en canvi, tenia una idea composicional pel que fa al lèxic. Mentre que es negava a fer una morfologia pastitx, en canvi volia un lèxic diversificat, i per això encoratjava els escriptors a servir-se del seu lèxic dialectal, però no pas exclusivament, sinó combinant-lo amb el lèxic de contrades que no eren la pròpia. En aquest escrit hi ha una afirmació molt interessant, i no gaire comentada, que explica, en part, que a molts escriptors se'ls corregís el lèxic «dialectal» utilitzat en els seus escrits. Fabra ens diu que l'ús de paraules i expressions pròpies del seu parlar regional per part dels escriptors no perjudicaria la unitat de la llengua escrita, sempre que això fos practicat per bons escriptors. Qui eren aquests bons escriptors, em demano? Joaquim Ruyra en degué ser un, perquè va ser gairebé l'únic escriptor «popular» que es va poder sostreure de la tirania dels correctors. Aquest concepte de llengua unitarista i composicional alhora era també monocèntric. En opinió de Fabra hi havia d'haver un únic centre codificador, l'Institut d'Estudis Catalans (amb ell, al capdavant de l'obra de codificació) i els escriptors només havien de fer el paper de divulgadors de l'obra del gramàtic, i en tot cas «els bons» havien d'aportar lèxic «dialectal» a la llengua estàndard. S'oposava rotundament, i en aquest discurs es veu clarament, al fet que cadascú escrivís el català de la seva regió, amb totes les particularitats morfològiques i sintàctiques, la qual cosa està en contradicció amb el que ell diu en el tan citat article de *Nostra Parla* (1918), que ha donat peu a la creença que Fabra va fer una codificació polimòrfica i, fins i tot, policèntrica.

4. «La tasca dels escriptors valencians i balears». Article aparegut a *Nostra Parla* (1918)

Molts valencians i balears creuen encara que l'obra d'unificació del català escrit suposaria la supeditació de llurs varietats dialectals al català de Catalunya. No, no es pretén de supeditar cap varietat a una altra: es tracta simplement que dins cadascuna de les tres grans regions de llengua catalana, es realitzi una obra de depuració, de redreçament de la llengua. Cadascuna d'elles té els seus clàssics dins la nostra gran literatura medieval: que cadascuna els prengui per models per depurar i redreçar la seva varietat dialectal; i això sol faria que, sense sortir-nos els

uns i els altres del nostre català, ens trobariem escrivint modalitats no pas molt diferents d'una sola llengua literària.

Eliminats, dins cada varietat, els barbarismes de lèxic i de sintaxi, reintroduïdes en la llengua escrita les paraules perdudes durant els segles de decadència literària, enriquida la llengua escrita pels mots i girs que ens ofereixen els diferents parlars actuals, bandejades les mil corruptes que hi pul·lulen, evitades les grafies consagradores de pronúncies merament dialectals, les diferències que en encara trobaríem entre el català de Catalunya, el català de València i el català de les Illes, potser es reduirien a unes quantes divergències morfològiques, les quals per llur nombre i per llur importància no justificarien pas de parlar com encara alguns parlen d'una llengua valenciana i d'una llengua mallorquina enfront d'una llengua catalana.

En aparença Fabra donava una major llibertat als escriptors balears i valencians que als catalans, als quals demanava submissió completa (o gairebé completa) als gramàtics, però en la pràctica no va ser així, com veurem. La idea del recurs als clàssics com una manera no sols de redreçar el propi dialecte sinó de confluir amb les altres varietats dialectals era insuficient per aconseguir la unitat de la llengua estàndard, perquè Fabra sabia que les divergències morfològiques no eren només «unes quantes», per bé que sí que tenia raó quan afirmava que aquestes no comprometien la unitat de la llengua. El model dels clàssics ha estat utilitzat recentment pels gramàtics valencians, fins i tot en morfologia (vegeu Sanchis Guarnier, *Gramàtica valenciana*, 1950), com una manera (al meu entendre, errònia) de confluència amb el català fabrià. Com he dit més amunt, aquesta declaració de Fabra ha estat interpretada com una proposta de codificació policèntrica, cosa que no considero exacta, perquè Fabra, si bé va creure que no es podia demanar submissió absoluta als escriptors valencians i balears (i, per tant, com veurem, tolerava certes solucions morfològiques dissidents amb el català central), mai no va voler centres codificadors diferents. Com a prova que Fabra volia que l'Institut d'Estudis Catalans, i ell com a gramàtic oficial, fossin els únics que donessin normes, aportaré els intents de Fabra, després de la mort de mossèn Alcover, de controlar (i evitar) la publicació del *Diccionari Català-Valencià-Balear*, i els textos que ofereixo més avall (textos 6 i 7).

5. «Els dialectes catalans i la llengua literària». Article aparegut a l'*Almanac de La Revista* (1919)

Molts catalans semblen ignorar encara el que és una llengua literària. Nosaltres la tinguérem a l'edat mitjana, una llengua on traspuaven a penes les varietats dialectals, llavors existents com ara. Pareu esment: ni Bernat Metge escrivia en el seu barceloní; ni Auzias March en el seu valencià; ni Ramon Llull, en el seu mallorquí. *El parlar peculiar de cada escriptor no feia sinó matisar lleugerament la llengua escrita sense rompre'n la unitat.* [...]

Havem de voler que els dialectes visquin pel bé de la llengua literària, que incessantment té necessitat de recórrer a ells per al seu renovellament i creixença; però *ensem que una llengua literària, una llengua nacional, és alguna cosa més que un conjunt de dialectes i que tots els nostres esforços han d'endreçar-se a aconseguir-ne la més gran uniformitat possible.* (La cursiva és meva.)

Aquí es veu molt clarament que el polimorfisme i el pretès policentrisme de Fabra eren simplement un pretext. El que ell volia era «la més gran uniformitat possible» i sembla que no concebia els dialectes més enllà del matís lleuger que podrien conferir a la llengua literària (a la manera dels nostres clàssics) o de la necessària aportació a la llengua estàndard (la llengua com-posicional pel que fa al lèxic, que he assenyalat al comentari del text 3).

6. Carta de Pompeu Fabra a la redacció de *Taula de Lletres Valencianes* (15 de juliol de 1930)

El que aneu a fer és molt arriscat. El valencià no pot raonablement adoptar, com a definitiu, altre sistema ortogràfic que l'adoptat pel català. Si per raons d'oportunitat es creu que avui és millor un altre sistema (el de l'Institut modificat a fi de facilitar l'escriptura del valencià escrit), crec que seria convenient que, en acordar-vos a seguir tots tal o tal sistema, les solucions adoptades no es traduïssin en unes normes que es donessin a la publicitat, les quals vindrien a donar fixesa a una cosa que sols pot acceptar-se com a provisional; aquestes normes podrien esdevenir un obstacle a la unificació ortogràfica de la nostra llengua, que tots, valencians i catalans, hem de desitjar. Indicacions que puguin orientar-vos en la discussió? No sé dir-vos sinó que heu de procurar allunyar-vos tan poc com sigui possible del sistema de l'Institut. No us en separeu mai capriciosament: feu-ho tan solament quan cregueu que la solució de l'Institut contradiu algun fet valencià (jo no sé que això ocorri mai) o bé pot ésser un obstacle seriós a la difusió del valencià escrit (per dificultar-ne la lectura).

7. Resposta de Fabra a l'enquesta d'*Acció Valenciana*. Publicada a *Acció Valenciana*, 8 (1 d'agost de 1930)

Em sembla molt bé la creació d'un centre d'estudis filològics, però no pas amb el fi de regular l'evolució de la llengua, dictar unes normes, fixar la gramàtica del valencià literari, etc. L'objecte d'un tal centre hauria d'ésser l'estudi gramatical i lexicogràfic dels parlars actuals, l'ar-replega de tots els mots i girs valencians encara existents, l'estudi de les deturpacions sofertes per la llengua, etc., coses totes indispensables per a descobrir les defectuositats a remeiar i posseir els mitjans d'eliminar-les (arcaïsmes, dialectalismes, etc.).

Ara una altra cosa és fixar la llengua literària: això ha d'ésser obra dels escriptors, d'un gramàtic, més que dels mers investigadors dels fets lingüístics. Cal, dieu, que sorgeixi una autoritat per a treure'ns del desconcert i de l'anarquia actuals: aquesta autoritat ¿no la conqueriria un grup d'escriptors ben orientats i acordats que s'imposés per llur actuació intensa dins el camp de les lletres valencianes?

Aquests, em sembla, estan ja dins el bon camí [...]: el bon camí és el que porta a una identificació del valencià literari i del català literari en tot allò en què les dues variants valenciana i catalana no són verament incompatibles. Ara bé: les incompatibilitats entre aquestes dues variants de la nostra llengua comuna es redueixen gairebé a les morfològiques. No us cal, doncs —a part de l'enriquiment i redreçament del lèxic i de la sintaxi amb les aportacions dels parlars actuals— *sinó procedir a una selecció ben feta de les formes valencianes vivents, anàlo-*

ga a la que hem fet a Catalunya amb les formes catalanes (adoptant, per exemple, *saber* i rebutjant *sapiguer*, *sebre*, *sabre*, etc.). (La cursiva és meva.)

No hi havia cap intenció, doncs, de codificació policèntrica en Fabra i sí que hi havia, en canvi, molta por que al País Valencià es creés una acadèmia o un centre codificador que pogués decidir sobre la llengua, ni que fos de manera confluent. Per això, el consell als redactors de *Taula de Lletres Valencianes* que, en el cas que s'arribés a un aplec d'entitats i publicacions per decidir sobre ortografia (això era el que intentaven per aquells dies els valencians), no s'apartessin gaire (i molt menys arbitràriament) de les normes de l'Institut. Per això la insistència en el fet que fossin els escriptors que tendissin cap a la unificació dels escrits, uns escriptors «ben orientats», aquells que seguissin els seus consells de potenciar les compatibilitats entre valencià i català, no pas les diferències, que ell insistia (compareu els dos escrits) a considerar mínimes.

8. Carta de Joan Coromines a Francesc de Borja Moll (27-5-1933), en la qual Coromines li comunica que li envia les proves del *Vocabulari tècnic dels molins de vent de les Balears*, obra que li ha estat premiada per l'Institut d'Estudis Catalans i que li publicaren en el *Butlletí de Dialectologia Catalana*. Li diu que ell n'ha fet les correccions a indicació de Pompeu Fabra, i seguint el criteri d'aquest, amb les quals creu que estarà d'acord Moll. Cas que no sigui així li demana que indiqui les modificacions que cregui pertinents, sempre que s'adiguin amb el criteri de llengua estàndard de Fabra, que Coromines explica a grans trets quin és.

Quant a la llengua literària crec, d'acord amb el senyor Fabra, amb l'aquiescència del qual són fetes les indicacions següents, que no és possible ni convenient de demanar als mallorquins una subjecció absoluta a la norma que s'ha imposat entre els catalans del continent. Deixant a part l'ortografia, que és tan aplicable al mallorquí com al català de Barcelona, sembla que el criteri a seguir és el següent: *respecte al dialectalisme quan provingui d'una conservació del tipus català antic, adaptació a la llengua comuna quan el dialectalisme sigui degut a una innovació moderna o hagi estat rebutjada generalment pels seus autors insulars*. Suposo que aquest criteri compta amb la seva aprovació; el que no sé si la mereixerà és l'aplicació que ha cregut haver de fer-ne al text del seu article per poder publicar-lo en el *Butlletí*. Tractant-se d'una persona de la seva competència m'ha semblat que havia de donar-li'n compte en detall. Jo espero que si res li desplau voldrà dir-ho clarament i la seva repugnància serà atesa com es mereix. En aquest punt hi ha hagut malentesos entre mallorquins i catalans per no haver parlat uns i altres clarament: em sembla que amb franquesa i lleialtat per totes dues parts això es podria evitar. (La cursiva és meva.)

En aquesta carta es veu clarament que en opinió de Fabra i dels seus seguidors (en aquest cas Coromines), els dialectalismes només eren cosa de valencians i balears, als quals es permetia d'usar aquelles solucions coincidents amb el català antic o que tenien tradició. En canvi, aquest criteri no s'havia aplicat a la morfologia del català central, perquè sinó hauria quedat fora del català estàndard, ja que ni coincidia amb el català clàssic ni tenia tradició anterior al segle xx.

L'oferta gramatical i lèxica de Pompeu Fabra

Per a l'estudi de l'oferta gramatical de Fabra tindrè en compte, principalment, les obres següents:

Gramàtica de la lengua catalana (1912)
Gramàtica catalana (1918), 6a ed. (1930)
Converses filològiques (1954-1955)
Conjugació dels verbs catalans (1926)

I, secundàriament:

Ensayo de gramática de catalán moderno (1891)
Contribució a la gramàtica de la llengua catalana (1898)

Per a l'estudi de l'oferta lèxica de Fabra tindrè en compte:

Diccionari ortogràfic (1917), 2a ed. (1922)
Diccionari general de la llengua catalana (1932)

Oferta gramatical (morfològica) per a la llengua estàndard

1. Abans de 1913

En aquest camp Fabra va experimentar una evolució ja en la primera etapa de la seva vida professional. Entre l'*Ensayo* i la *Contribució*, Fabra va passar de la idea que la morfologia de la llengua escrita havia de ser exactament com la de la llengua parlada (amb totes les seves variants analògiques) a la idea que la llengua estàndard era el resultat d'una obra de selecció i que, per tant, la morfologia no havia de ser exactament el reflex de la llengua oral. Així doncs, per bé que en la *Contribució* continuava preferint (com faria tota la seva vida) les formes del barceloní (o del català central), no les acceptava totes, com havia fet en l'*Ensayo*, i en bandejava aquelles solucions més dialectals (o més ben dit aquelles que des d'aleshores, i sobretot després de la *Gramàtica* de 1918, passarien a ser considerades «dialectals» o, simplement, incorrectes).

En l'*Ensayo* Fabra donava la preferència als possessius *nostro* i *vostro*, i a altres formes en *o* com *altros* i *nosaltros*, que considerava més generals que *nostre*, *vostre*, *altres* i *nosaltres*. També hi admetia els plurals *crusos* i *nusos*, dels quals va fer, poc després, la defensa, en una de les conferències del Centre Excursionista de Catalunya. I la forma *dingú*, en detriment de *ningú*, que era considerada secundària. Pel que fa a la flexió verbal regular, hi optava per les desinències tòniques en *-em*, *-eu*, del present d'indicatiu dels verbs de la primera conjugació, per les desinències en *-és*, *-essis...* de l'imperfet de subjuntiu dels verbs de la mateixa conjugació i per les desinències àtones en *-i* del present de subjuntiu dels verbs de les tres conjugacions. També hi donava la preferència a les desinències tòniques *-em*, *-eu* i *-im*, *-iu* del present de subjuntiu dels verbs de la segona i tercera conjugacions. I a l'increment *eix* (*serveixo*, *serveixi*) per damunt d'*esch* (*ser-*

vesch, servesca). Pel que fa a la morfologia dels verbs irregulars, Fabra consignava en l'*Ensayo* els infinitius i gerundis amb radical velar *capiguer, sapiguer, puguer, vulguer, valguer* i *capiguent, sapiguent, puguent, valguent*, en alternança amb *cabre, saber, poder, voler, valer (valdre)* i *cabent, sabent, podent, volent, valent*. A la pràctica, tant ell com els homes de *L'Avenç* utilitzaven, amb preferència, les formes velaritzades. Això, és clar, abans de la *Contribució*. També preferien, i així ho consignava Fabra en l'*Ensayo*, *soch* i *vuy* a *só* i *vull*, i escrivien els infinitius *conèixer, convèncer, vèncer, témer...* sense *-r* (l *coneixe, pareixe, creixe, neixe, vence, convence, teme...*), d'acord amb la recomanació que Fabra havia fet en l'*Ensayo* i que després reiterà en una de les conferències del Centre Excursionista de Catalunya. En aquesta gramàtica Fabra també optava decididament pels gerundis sense hiat *cayent, creyant, treyant, veyent, etc.*, per les formes sense hiat *agrayeixo, maleyeixo* (al costat, però, de formes amb hiat (*agraheixo, maleheixo*) i per la forma *hi* (al costat de *he*) de l'auxiliar *haver*.

En la *Contribució* moltes d'aquestes formes, que Fabra havia considerat preferibles, eren declarades inacceptables. En morfologia nominal, en aquesta gramàtica, s'inclinava per les formes en *-e, nostre, vostre, altres* i *nosaltres*, pels plurals *nus* i *crus*. Pel que fa als verbs irregulars, els canvis eren considerables. Ara, els infinitius i gerundis velars eren considerats inadmissibles, així com els infinitius *coneixe, pareixe, creixe, etc.* sense *-r* desinencial. També esdevenia inacceptable la forma *hi* de l'auxiliar. En el cas de *soch (só)* i *vuy (vull)*, hi alternava l'ordre amb relació a l'*Ensayo*. En la *Contribució* era, doncs, *só (soc)* i *vull (vui)*.

Què havia passat entre l'*Ensayo* i la *Contribució*?, perquè es donés un canvi com aquest, que d'altra banda no era l'únic canvi, com tot seguit veurem. A què responia? En els escrits d'ideari de Fabra hi ha un buit, corresponent al període 1893-1907, que ens impedeix de conèixer l'evolució del pensament fabrià en l'únic moment en què, segons que sembla, hi va haver un canvi significatiu en el seu concepte de llengua estàndard. Però el canvi és perceptible no sols en la seva proposta gramatical sinó en l'article de 1907. Fabra continua postulant el barceloní com a varietat estàndard, però no el barceloní tal qual (que era el que descrivia en l'*Ensayo* i el que postulaven des de *L'Avenç*), amb les seves formes més freqüents (*nostro, vostro, altres, nosaltros, crusos, hi, vuy, soch, sapiguer, sapiguent, agrayeixo, etc.*), sinó un barceloní tot altre, sense castellanismes, enriquit amb les aportacions de tots els altres parlars catalans, i refinat. Sobretot, refinat. En aquest refinament, crec jo que està la raó d'aquest canvi tan bruscat en l'oferta morfològica de Fabra. En la *Contribució* Fabra fa ja de gramàtic prescriptiu, selecciona, tria el que considera millor per a la llengua estàndard, no es limita a donar la preferència a un dialecte parlat, a fer l'opció pel barceloní tal com es parla, que és el que havia fet en l'*Ensayo*. Fabra no sols tria, de dues formes existents, la menys estesa, que coincideix amb la primitiva (*saber* per damunt de *sapiguer*, que és la de creació analògica), sinó que opta, en alguns casos, per formes del català acadèmic, que ell tant havia bescantat. És el cas del possessiu *llur*, el bandejament del qual era obligatori, des del plantejament inicial de Fabra (perquè era una forma inexistent en el llenguatge parlat). Ara, en la *Contribució*, Fabra comenta que «la llengua literària no pot resignar-se a perdre aquest possessiu, que hauríem de voler reintroduir àdhuc en la llengua parlada».

En aquest comentari s'intueix que per Fabra la llengua estàndard era ja una cosa que es construïa, artificial, per molt que prengués com a base un dialecte viu.

En la *Contribució* es posa de manifest un altre canvi en el concepte que Fabra tenia de la llengua estàndard. Mentre que, en els primers temps de *L'Avenç*, l'objectiu de Fabra era reemplaçar el català literari vigent per un català escrit que es correspongués totalment amb la llengua parlada (i amb la varietat de la llengua parlada que tenia més extensió a Catalunya), després l'objectiu serà molt més ambiciós, serà fer, com ens diu el mateix Fabra en l'article de 1907, la futura llengua d'un territori més ampli que la Catalunya estricta, la llengua del territori que avui anomenem Països Catalans i que Fabra, seguint Joaquim Casas-Carbó, anomenava Catalònia. Una llengua que pogués ser admesa per tots els catalanoparlants i en la qual es pogués reconèixer tothom. En definitiva una llengua nacional. Per això, els seus esforços en aquells moments s'encaminaven a trobar una ortografia com més diasistemàtica millor. Ja l'any 1892, *L'Avenç* havia fet l'opció per la desinència *-es* del plural femení (i per les desinències àtones amb *e* dels verbs de la primera conjugació). El 1903 Fabra havia buscat unes noves grafies per donar compte de la distinció *vell-vei*, que existia en bona part del català oriental. El 1906, en la comunicació del Primer Congrés de la Llengua Catalana, va parlar, insistentment, de fer una ortografia nacional, que mantingués les *e* i *a* àtones, les *o* i *u* àtones, la distinció *b* i *v*, la distinció *l* i *yl*, i fins i tot que reflectís les diferències de timbre de les *e* tòniques que existien en els diferents dialectes catalans (amb aquest fi, ell va adoptar uns diacrítics, que tan sols va aplicar en la seva *Gramàtica de la llengua catalana*, 1912).

La idea de fer una ortografia que pogués ser llegida des de diferents dialectes portava, i Fabra ho sabia, a admetre diferents pronúncies. I és per això que, des de 1893, no va tornar a parlar d'adoptar la pronúncia oriental com a pronúncia estàndard. I és per això, probablement, i no pas perquè l'objectiu primordial fos l'establiment i difusió de l'ortografia, que mai no va donar normes de pronúncia.

En morfologia és on Fabra veia la major dificultat per aconseguir una llengua comuna, i en conseqüència va aplicar uns correctius a la seva oferta inicial. Continuava sent el barceloní la base del català estàndard, com he dit, aquest barceloní escollit, però s'admetien formes d'altres dialectes, encara que fossin molt poques, i coincidents amb les de la llengua antiga. Vegem en què consistia aquest polimorfisme. En primer lloc, i d'acord amb la realitat política i cultural del moment, només es reconeixien tres zones dialectals: Catalunya, País Valencià i Illes Balears. En segon lloc, només s'acceptava una certa polimorfia en el verb (que és on es dona una major variació), i només en la conjugació regular. Admetia doblats desinencials en els casos següents:

a) En les formes de primera i segona persones del plural del present d'indicatiu dels verbs de la primera conjugació: *-em*, *-eu* i *-am*, *-au*.

b) En les formes de l'imperfet de subjuntiu dels verbs de la primera conjugació: *-és*, *-essis*, *-éssim*, etc. (també *-esses*, *-éssem*, etc.) i *-às*, *-àsses*, *-àssem*, etc.

c) En les formes dels verbs incoatius: *ofereixo*, *ofereixi*, *ofereixis*, etc. i *oferesc*, *oferesca*, *oferesques*.

d) En les formes àtones del present de subjuntiu: *parli, temi, dormi* i *parle, tema i dorma*.

e) En les formes tòniques del present de subjuntiu: *parlem, temem, dormim* i *parlam, temam, dormam*.

Les formes que no són les pròpies del català central hi són consignades en un paradigma a part, i porten totes la indicació que avui han caigut en desuetud a Barcelona, per bé que es troben usades per algun escriptor modern. Pel que fa a les desinències *-am* i *-au* (*parlam, parlau*), s'hi indica que no són merament de la llengua antiga sinó vives en mallorquí. Així mateix les desinències en *-a* de l'imperfet de subjuntiu són descrites com a subsistents en aquest dialecte.

Pel que fa a la flexió nominal, cal assenyalar que Fabra no admet en aquesta gramàtica cap rastre de variació geogràfica. Les formes *meua* i *seua*, tot i ser-hi consignades al costat de *meva* i *teva*, porten un asterisc que indica que són formes inacceptables en català estàndard. En canvi, els plurals *hòmens, àsens, jóvens, màrgens* hi són consignats, al costat dels més generals en català central, i amb la indicació que hi ha una tendència a substituir-los per plurals sense *n*. Per exemple, Fabra afirma que, mentre que *àsens* ha caigut en desús, *hòmens* subsisteix encara amb força. Pel que fa a l'article i a les formes pronominals, convé assenyalar que Fabra fa una descripció admirable de la morfologia del dialecte central, i inicia una pràctica que no variarà al llarg de la seva obra, pel que fa a l'admissió de formes d'altres dialectes. Per exemple, la seva indicació que els articles masculins *lo* i *los* han caigut en desuetud substituïts per *el* i *els* a Barcelona es manté inalterable fins a la *Gramàtica catalana* de 1956.

La *Gramàtica de la llengua catalana* (1912) és la més descriptiva i completa de les gramàtiques de Pompeu Fabra. Ja hem vist les idees de Fabra sobre la unitat de la llengua i la jerarquia dialectal que va exposar en el pròleg. Com ens diu en aquest pròleg, pel fet que aquesta gramàtica s'adreçava a castellans, i que no hi havia encara una regularitat d'usos en els escriptors catalans, no s'havia pogut limitar a exposar-hi un sol sistema «el que juzgamos preferible y destinado a imponerse definitivamente». Tot i amb això, Fabra es va empescar un sistema per deixar veure clarament quines eren per a ell les solucions que haurien de triomfar, i quines no ho eren, encara que fossin les més usades pels escriptors d'aquell temps. La que ell considerava «normal», que acostumava a coincidir amb el català central, l'explicava en lloc preferent (i amb lletra grossa). Les que considerava menys bones, les consignava en nota (i amb lletra petita), i molt sovint utilitzava per caracteritzar-les unes etiquetes valoratives que sempre més utilitzaria («arcaic» i «dialectal»), per bé que ho faria sense gaire regularitat.

Com que aquesta gramàtica és la més descriptiva de totes les de Fabra és evident que la polimorfia dialectal augmenta amb relació a les dues primeres gramàtiques de Fabra, encara que sigui amb els condicionants que acabo d'assenyalar. Cal dir que en aquesta obra, les formes consignades en lloc secundari no es limiten a aquelles formes dels dialectes valencià i balear avalades per l'ús medieval, sinó que també hi apareixen, sense gaire criteri, formes d'extensió més reduïda, de molt valor per a un gramàtic descriptivista, però de poc per a un codificador.

En morfologia verbal, als dobles adoptats en la *Contribució*, s'hi afegeixen d'altres, encara que no sigui dins dels paradigmes. Per exemple, s'indica en el paradigma que, al costat de *por-*

to hi ha la forma *port* sense desinència, la qual és qualificada d'arcaica. En nota, es diu, després d'explicar què passava en català antic, que el balear diu encara *trob*, *fortific* (i, fins i tot, *parl* i *trob*), com es feia en un primer estadi, i que el valencià diu *trobe*, *oblíde*, *ame*, *perdone*, *cesse*, *pese*, *confie*, etc., com es feia en un segon estadi. Però això no és tot, a continuació s'afirma que altres formes de primera persona del present d'indicatiu són *trobo*, *troboc* i *trobi*, sense fer altra valoració que indicar que la primera, que a més havia estat donada en lloc preferent, és la pròpia del dialecte central i la utilitzada pels escriptors de Catalunya (fora de la poesia, on encara alguns se serveixen de la forma sense desinència). Una altra novetat, deguda probablement a un major coneixement de la llengua medieval (i també dels dialectes actuals) és la indicació que, al costat de les formes del present de subjuntiu *trobe*, *trobés*, *trobe...* *troben* (que estan en correspondència amb la primera persona del present d'indicatiu *trobe*), hi ha les formes sense desinència *trob*, *trobés*, *trob...* (en correspondència amb *trob*). En aquesta mateixa línia, hi consignen formes com *dúim*, *duis*, *dèim*, *deis* del balear, que existien en la llengua antiga. També les formes *coneixs*, *mereixs* (usuals en la llengua medieval i conservades —diu— en alguns dialectes), al costat de les formes modernes i centrals (ofertes, doncs, en lloc preferent) *coneixes*, *mereixes*. Aquí dona, sorprenentment, al costat de les formes medievals i balears, i en peu d'igualtat (com abans hem vist que ha fet amb *troboc*), altres formes dialectals, en aquest cas del català septentrional (*empenyés*, *perdes*, *diues*). A propòsit d'això, convé assenyalar que en aquesta gramàtica el català septentrional (i fins i tot el català septentrional de transició), queda més ben parat que en les altres obres de Fabra, on a penes se l'esmenta. Aquí no sols es fa referència a la desinència en *-i* del present d'indicatiu (*trobi*) sinó de l'imperfet (*portavi*), i també, a aquestes formes amb *-e* desinencial. També surt més ben parat que el català nord-occidental, el qual no s'esmenta, ni tan sols quan es comenten formes que aquest dialecte comparteix amb el valencià. Per exemple, quan es parla dels verbs incoatius, i després de donar com a formes preferents les formes amb *-eix* (al costat de les que es qualifica d'arcaiques amb *-esc*), s'indica en nota que el valencià (i només el valencià) canvia la *e* per *i* (*patixc*, *patixes*, *patix...*, *patixen*; *patixca*, *patixques...*, *patixquen*).

Una novetat important, amb relació a obres anteriors i posteriors de Fabra, és una major informació dialectal (sempre en nota i amb lletra petita, però) en el camp de la conjugació irregular. Per exemple, és l'única gramàtica de Fabra que recull les formes velars de la segona i tercera conjugacions del valencià (*perc*, *perga*; *dorc*, *dorga*; *muic*, *muiga*; *vullc*, *vullga*; *llicc*, *llicca*, etc.).

Com he dit abans, és en aquesta gramàtica que apareixen per primera vegada les etiquetes d'arcaic i dialectal, que s'usen de manera indiscriminada i sense un criteri precís. Per exemple, en morfologia irregular es titllen d'arcaiques les formes següents: *anam* i *anau* (del verb *anar*), *hajam* i *hajau* (d'*haver*), *capia*, *capies*, *capia*, *capiam*, *capiau*, *capien* i *capigam*, *capigau* (de *cabre*), *som*, *sigam*, *sigau* (de *ser*), *estam*, *estau* i *estigam*, *estigau* (d'*estar*), *faç*, *façam*, *façau* (de *fer*), *pugam*, *pugau* (de *poder*), *sapia*, *sapies*, *sapia*, *sapiam*, *sapiau* i *sapigam*, *sapigau* (de *saber*), *vulgam*, *vulgau* (de *voler*). I en canvi es donen algunes formes de subjuntiu en *-a*, al costat de

les formes àtones en *-i*, sense etiqueta d'arcaiques (potser no ho eren encara en català central): *vaja, haja, siga, estiga, faça, puga, tinga, vinga, veja, vulga* (*sàpiga* i *càpiga* hi apareixen soles). El que és força curiós és que totes aquestes formes de subjuntiu, existents en català parlat, rebin la mateixa consideració d'arcaiques que formes que de debò ho eren (o gairebé ho eren) com les formes de perfet del verb *veure* (*viu, veres, véu, vérem, véreu, veren*) i *ser* (*fui, fores, fo-fou, fórem, fóreu, foren*) o certs verbs com *acórrer* «acudir», «socórrer», *coldre* «celebrar», *fen-dre, metre i noure*.

L'etiqueta d'arcaisme que es dona en la conjugació regular ens indica clarament que aquesta valoració es fa d'acord amb el català central. Si la forma sense desinència *port* és titllada d'arcaica, és perquè en català central es dona una forma amb desinència (*porto*). De vegades al costat de l'atribució d'arcaisme, es fa una atribució de dialectalisme. És el cas de les desinències de l'imperfet subjuntiu dels verbs de la primera conjugació en *-às, -asses*, etc., que, en primer lloc, són qualificades d'antigues i, després, de ser avui dialectals.

En la conjugació verbal irregular no es donen gaires atribucions a dialectalisme. *Tindre* i *vin-dre*, en són l'únic exemple.

En morfologia nominal es donen també, encara que de manera més reduïda, les etiquetes d'arcaic i dialectal. Arcaic és, sorprenentment, el pronom demostratiu *açò*, però no pas *est* i *eix*, que tampoc no són qualificats de dialectals. En canvi, sí que ho són els possessius *meua* i *teua* (com ja ho eren en la *Contribució*). De *meva* i *teva*, inclosos en el paradigma, es diu en nota que són els propis de Barcelona. Dels plurals àtons en *-ns* es diu que són antics o que han caigut en desús a Barcelona, on han estat reemplaçats per plurals en *-es*. Els articles *lo* i *los*, són donats en el paradigma, no pas perquè Fabra consideri que són les formes que s'han de convertir en estàndards, sinó que són —diu— «las formas fundamentales del artículo masculino (de las cuales pueden hacerse derivar las demás actuales *l', la*, etc.) y para hacer resaltar el paralelismo entre las formas del artículo definido y las del acusativo del pronombre de tercera persona». Tant en el cas de l'article com en el del pronom, a Fabra, que ja ha optat per les formes *el* i *els*, l'interessa demostrar que les formes *lo* i *los* no s'usen ja ni en la llengua parlada (Barcelona) ni entre els escriptors actuals. En el cas de l'article, assenyala que el barceloní només conserva les formes *lo* i *los* en determinades expressions, com *tot lo dia*. En el cas del pronom —deia— «*lo* y *los* han retrocedido también entre *el* y *els* hasta el punto de no persistir más que en el caso de ir afijados a un verbo (Barcelona)».

Per acabar aquest estudi de la variació en l'oferta morfològica que Fabra va fer abans de l'etapa oficial, vull destacar que, a diferència de la flexió nominal i verbal, no hi ha pas una proposta polimòrfica en altres camps de la morfologia. Ni en els punts que tracten de les partícules (preposicions, conjuncions, etc.), ni tampoc en la morfologia derivativa. I que això marcarà la tònica de les altres obres de Pompeu Fabra. En canvi, sí que hi ha una major informació de les solucions del català medieval, com a oferta per enriquir i depurar la llengua parlada (de la mateixa manera que es va fer amb el lèxic).

2. Després de 1913

Com que en l'oferta gramatical de Pompeu Fabra posterior a 1913, que és la que es considera oficial, no hi ha gaires discrepàncies, l'estudiaré conjuntament i assenyalaré les poques diferències que s'hi poden observar, sempre que ho cregui oportú. El punt de referència sempre serà la *Gramàtica catalana* (1918). Com veurem, el criteri pel que fa a l'admissió d'una certa variabilitat en la morfologia estàndard és el mateix que ja tenia en la *Contribució* i que Joan Coromines resumeix perfectament en la carta a Francesc de Borja Moll (admetre com a estàndard les formes de dialectes que no siguin el barceloní només quan coincideixen amb formes del català medieval).

Oferta gramatical per a la llengua estàndard

a) Morfologia nominal

No hi ha gaires diferències en aquest punt entre la *Gramàtica catalana* (1918) i la *Gramàtica de la llengua catalana* (1912). Els possessius *meua*, *teua* i *seua* continuen sent etiquetats de dialectals i els plurals *hòmens* i *jòvens* d'arcaics. En la *Gramàtica* de 1956, en canvi, desapareixen aquestes etiquetes valoratives. *Meua*, *teua* i *seua* es donen en peu d'igualtat a *meva*, *teva* i *seva*, amb la indicació que s'usen «en molts parlars catalans». La referència als plurals àtons en *-ns* desapareix en aquesta gramàtica.

L'actitud envers *est* i *eix* s'endureix, amb relació a la *Gramàtica* de 1912, perquè a la *Gramàtica* de 1918 se'ns diu que són «poc recomanables *est* per *aquest* i *eix* per *aqueix*», amb la qual cosa es contravé el criteri que abans he assenyalat de permetre totes aquelles formes baleàriques o valencianes coincidents amb formes del català medieval. No sé si en aquesta prescripció de les formes valencianes del demostratiu cal veure-hi més la pretensió d'evitar que siguin utilitzades com a arcaisme pels escriptors de Catalunya que no pas la intenció de prohibir-ne l'ús als escriptors valencians. Amb tot, penseu que la *Gramàtica catalana* de 1918 és una obra reduccionista, i així ho va veure mossèn Alcover, fruit d'unes necessitats que en aquell moment es circumscrivien a Catalunya. Malauradament, també ho són altres obres posteriors de Fabra, com la *Gramàtica* de 1956, més valorada perquè és més permissiva des d'un punt de vista estilístic, però no pas pel que fa a la variació regional de l'estàndard.

Sobre el demostratiu *aqueix* (plural *aqueixos*), convé assenyalar que Fabra l'admet, però amb valor diferent a *aquest*, cosa que coincideix amb la realitat parlada (dialecte central, on, com Fabra havia assenyalat en l'*Ensayo*, *aqueix* i *aquest* tenien el mateix valor). En les *Converses filològiques* (§ 86) es declara contrari a l'ús d'*aqueix* com a sinònim d'*aquest* i el qualifica de dialectal. Aquesta és una de les poques atribucions a dialectalisme de solucions del dialecte central que coneixem en l'obra de Fabra. A Fabra en aquesta etapa l'interessa reconduir un dialectalisme com *aqueix* per utilitzar-lo, en la llengua estàndard, amb un valor distintiu, que no te-

nia en la llengua parlada, com es pot comprovar en la *Gramàtica* de 1956, on també s'aconsella de ressuscitar l'antiga distinció entre *ací* i *aquí*. Ni dialectals, doncs, ni arcaics, sinó convenients per a la claredat de la llengua escrita:

En molts parlars catalans s'ha perdut l'antiga distinció entre *aquest* i *aqueix*, distinció que convindria conservar en l'estil epistolar (1956, § 38).

En l'estil epistolar convindria conservar la distinció que feien els antics entre el demostratiu *ací* i *aquí* (1956, § 90).

En els numerals, Fabra va voler potenciar les solucions del català central, no sols perquè aquest dialecte era la base de la seva proposta gramatical sinó també perquè algunes d'aquestes solucions donaven més claredat a la llengua escrita i d'altres permetien una major diferenciació del castellà. Així doncs, optava per la distinció *dos-dues*, que només es mantenia (i parcialment) en català central, perquè el català fos diferent en aquest punt al castellà:

Però cal advertir que de *dos* femení, indubtablement existent en la llengua parlada (on podria, indubtablement atribuir-se a la influència castellana), no manquen exemples en català antic [...]. En rigor, tanmateix, existent de tots temps en català per al femení les dues formes concurrents *dos* i *dues*, solament podríem qualificar de «falta de sintaxi» la combinació *dos ànimes*, si tots conveníem a considerar *dos* com a exclusivament masculí (*Converses*, § 78).

L'admissió del sufix col·loquial *-èn* per als ordinals, a partir de *cinquè* també es fa amb la intenció d'allunyar-se del castellà. En les *Converses* (§ 80), Fabra diu que *quint*, *sext*, etc. són ordinals d'origen llatí, però que s'han estès en català per imitació del castellà i que, per això, haurien d'evitar-se.

L'única variació que Fabra va admetre pel que fa als numerals van ser els dobles *divuit-devuit* i *dinou-denou*, i això només en el *Diccionari general de la llengua catalana* (1932), que inclou les formes amb *e* del balear probablement perquè són també les formes de la llengua antiga.

Tant en l'article com en el pronom Fabra va continuar mostrant-se favorable a les formes invertides (o reforçades), després que les *Normes ortogràfiques* li donessin carta de normatives (en peu d'igualtat, però, amb les plenes). La preferència de Fabra per les formes invertides es pot constatar no sols en la seva obra gramatical sinó en la pràctica de correcció que ell i els seus deixebles van dur a terme, com veurem. Pel que fa als articles de *lo* i *los*, cal dir que es manté la constatació que són formes que han desaparegut del barceloní, fora d'alguna expressió (*Per lo senyal de la santa creu...*) i de la combinació *tot lo dia*, que s'usa segons Fabra al costat de *tot el dia*. Desapareix la referència que es feia a la *Gramàtica* de 1912 a *lo un* (= forma antiga *la un*). Pel que fa al pronom, Fabra opta per les formes invertides. De les plenes, que són les úniques possibles darrer del verb quan aquest acaba en consonant o en *u*, diu en la *Gramàtica* de 1918 que «immediatament davant del verb són possibles les formes *me, nos, te, vos, se, lo, los, ne*». Però

adverteix que «en aquest cas, *nos, lo i los* són arcaïques o dialectals i que, en general, les formes reforçades (*em, &*), i àdhuc *us*, són preferibles a les plenes».

La tolerància per les formes *me, te, se* es pot explicar per raons fonètiques del propi català central (per l'existència de casos com els següents: *Com te dius? Se sent feliç*, etc.), més que no pas per la voluntat d'admetre una polimorfia geogràfica. El mateix Fabra en parlava en la *Gramàtica* de 1956 (§ 63):

S'usen algun cop *me, te, se* i *ne* en lloc de *em, et, es* i *en*, i *vos* en lloc de *us*, sobretot *se* davant d'un verb començat en *s*. Ex. *No se sent res* (al costat, però, de *No es sent res*).

b) Morfologia verbal

En la conjugació regular, seguint ja una opció que, com he dit, es constata d'ençà de la *Contribució*, és on veritablement es dona una voluntat de polimorfia dialectal. En la *Gramàtica* de 1918 (§ 71 i següents) Fabra hi consigna (però escrites en versaletes i entre claudàtors) «les formes antigues caigudes en desuetud en el català central, però emprades encara pels escriptors de determinades regions de llengua catalana (València, Mallorca, &)». La diferència amb obres anteriors és que aquí aquestes formes «arcaïques i dialectals» apareixen dins dels paradigmes, i no pas en nota i en lletra petita. No obstant això, les formes tolerades són poquíssimes:

- *porte, port* (per aquest ordre) del present d'indicatiu dels verbs de la primera conjugació.
- *portam* i *portau*, del present d'indicatiu dels verbs de la primera conjugació.
- *porte, port; portes, ports; porte, port* (també en aquest ordre) del present de subjuntiu dels verbs de la primera conjugació.
- *portau*, de l'imperatiu.
- *portàs, portasses, portàs, portàssem, portàsseu, portassen*, de l'imperfet de subjuntiu dels verbs de la primera conjugació.
- *perd* i *dorm*, del present d'indicatiu dels verbs de la segona i tercera conjugacions. També: *cruix, fuig* i *put* en la conjugació irregular.
- *perda, perdes, perda, perdam, perdau, perden*, del present de subjuntiu dels verbs de la segona conjugació.
- *servesc, servesca, servesques, servesca, servesquen*.

A més d'aquestes formes, Fabra apunta l'existència d'altres, fora de paradigma, que no sé si acceptava o no per a l'estàndard. En la *Gramàtica* de 1918, indicava, com ja havia fet en la de 1912, que «en el valencià la *e* de l'increment *eix* (o *esc*) es troba reemplaçada per una *i*. Així: *servix, servixes, servixen; traduix, traduixes, traduixen* (notem, encara, el canvi de *s* en *x* davant de *c* i *q*: *servixc, servixca, servixques, &*)». En la *Gramàtica* de 1956, després de parlar de la conservació de les desinències antigues del condicional en els verbs *ser* i *haver* (*fóra* i *haguera*), indica que «en els parlars valencians, aquests temps en *-ra*, etc. es troba en tots els verbs (ex. *cantara, cantares*, etc.) i hi és usat reemplaçant el subjuntiu imperfecte» (§ 60).

En la conjugació irregular Fabra continuava admetent molt poca variació dialectal. És molt superior la variació formal, dins del català central (exemple *cabre-caber, caldre-caler, venut-ven-gut, té-ten*) o la variació cronològica (*ésser-ser, essent-sent, sóc-só, fem-facem*). La variació geogràfica es limita, amb discrepàncies al llarg de la seva obra, als casos següents:

- als infinitius *jeure* (o *jaure*), *néixer* (o *nàixer*), *treure* (o *traure*).
- als infinitius *tenir-tindre, venir-vindre*.
- als participis *estat-sigut, complert* (o *complit*).
- als imperfets *fèiem-fèim, dèiem-dèim, crèiem-crèim, dúiem-dúim*.
- als subjuntius *sigui-sia, siguem-siam*.

Pel que fa als infinitius amb *e* (català oriental) o amb *a* (català occidental) tòniques, Fabra va admetre els doblats en totes les seves obres, i va preferir el radical amb *a* per a les formes àtones (*jauré, nascut, traient*). En la *Gramàtica* de 1956 (§ 53) Fabra dona també *heure-haure*. Els infinitius rizotònics *tindre* i *vindre* van ser tractats de forma diversa en l'obra de Fabra. No apareixen en la *Gramàtica* de 1918 (en cap de les seves edicions), no surten en el *DGLC*. Són titllats de doblats en la *Conjugació de verbs en català* (1926), on reben la mateixa consideració que *valguer* (i *valdre*), *capiguer* i *calguer*, i en les *Converses* (§ 138). En la *Gramàtica* de 1956 es donen en peu d'igualtat amb *tenir* i *venir* i amb la indicació que són formes «usades algun cop pels escriptors de la Catalunya occidental». Aquesta és l'única referència que coneixem de l'obra de Fabra a alguna forma o ús específic del català nord-occidental. Del doblat en el participi del verb *ser*, convé assenyalar que *estat* és la forma preferent (i a voltes, exclusiva) en la producció de Fabra. *Sigut* no apareix ni en la *Gramàtica* de 1918, ni en les *Converses*, ni en la *Conjugació*. És considerada menys bona que *estat* en el *DGLC* i, en canvi, donada com a idèntica en la *Gramàtica* de 1956, on algú (Joan Coromines?) va incloure, entre claudàtors, la marca valorativa de «dialectal». Pel que fa al doblat *complert* (*complit*), cal dir que apareix tant el 1918 com el 1956, i mai no se'l fa acompanyar d'altres participis que estan en la mateixa situació: *establert* (*establit*), *sofert*, *suplert*, *omplert*...

c) Lèxic

No faré un estudi exhaustiu del lèxic, per falta d'espai. L'únic que donaré seran unes mostres que tant en el *DGLC* com en el *Diccionari ortogràfic* s'han tingut en compte, en l'essencial (lèxic bàsic) els dos grans dialectes del català, per bé que el català central sempre hi queda més ben parat pel que fa al nombre d'ítems admesos o per la consideració que aquests hi reben (sempre són les veus primàries, a diferència de les occidentals que són les secundàries).

De poc més de cent vocables estudiats (115 per ser més exactes) he pogut comprovar que poc menys de la meitat es donen, encara que mai en peu d'igualtat (sempre l'ítem occidental remet a l'oriental o és part del significat d'aquest), en les dues varietats. Una cosa que m'ha sorprès ha estat que no hi ha diferències significatives entre els dos diccionaris estudiats, i això que, segons la brama, el *Diccionari ortogràfic* admetia molta menys variació. Potser això és cert pel que fa a

la variació estilística (almenys molts escriptors van rebre amb els braços oberts el *DGLC* perquè els permetia una major riquesa creativa que no pas el *Diccionari ortogràfic*), i en part, pel que fa a la presència d'altres dialectes (no ho he estudiat), però no pas amb relació a aquests ítems bàsics que he tingut en compte.

Els seixanta doblats que hem trobat en el *DGLC* són els següents:

gronxar-agronsar	brut-llord
claveguera-albelló	poma-maçama (pomera-maçanera)
afluixar-amollar	taciturn-malmirros
sorra-arena	marrà-mardà
mongeta-bajoca ¹	mosquit-marfull
vomitar-tenir basca	llombrígol-melic
tou-bla (*blan)	ocell-moixó
bressol-bres	tou-moll
escombraries-brossa ²	blat de moro-moresc/panís ³
mató-brossat	rata-pinyada/ratapenada-muricec
escombra-granera	verola-pigota
gotim-carroll/carràs	plovisquejar/plovinejar-ploviscar (*plovisnar)
cirerer-cirer	cantiret-pitxell
ullal-clau ⁴	cobert-rafal
bitxo-coralets	llevat-rent
cordill-cordell	desenemic/repeló-repèl
anyell/xai/be-corder	resclosit-resclum
gruixut-doble	gibrell-ribell
ensopegar-entropessar	pastanaga-safanòria (*safanòria)
graó (esglaó)-escaló	pinyola-sansa
estalonar-esgarronar	pansit/marcit-sem
mirall-espill	càntir-selló (*silló)
solter-fadrí	pitrrera-sina
xemeneia-fumera	gana-talent
ganyotes-ganyes	farigola-timó
grill-galló/grilló	arnar-se - tinyar-se
agrossot-gatoll	gall dindi-titot
llaminer-llépol	bassiol/clot-toll

1. *Bajoca* es dona en el *DGLC*, però amb un significat diferent de *mongeta*, que fa referència només a la tavella.

2. *Brossa* no és en el *DGLC* un sinònim exacte d'*escombraries*. Significa només conjunt de fulles, branquillons.

3. *Panís* apareix en el *DGLC* amb un significat diferent de *moresc* i *blat de moro*.

4. *Clau* no és en el *DGLC* un sinònim exacte d'*ullal*, només parcial: es refereix als ullals dels elefants.

patata-trumfa (*pataca)
escurçó-vibre (*vibria)⁶

avi-padri⁵
branca-rama⁷

Els vocables occidentals que no apareixen ni en el *Diccionari ortogràfic* ni en el *DGLC* o que hi apareixen amb un significat totalment diferent al que tenen en aquest dialecte són els següents (entre parèntesis incloc les variants orientals —centrals— que sí que hi surten):

acotxar-se (acotar-se)⁸
arreu/aladre (arada)
badejo (bacallà)⁹
barder (esbarzer)
becada (becaina)¹⁰
botar (fer encendre)¹¹
cementerí (cementiri)
coa (cua)
dependre (aprendre)
dijuni (vigília)
dillums (dilluns)
escarser (senar)
espènyer/espitjar (empènyer/empentar/empentejar)¹²
espena (empenta)
estovor (xafogor)
forniga, forniguer (formiga, formiguer)
floricol (coliflor)
gorradura/garropassa (borradura)
garrut (garrell)¹³
gisclar (xisclar)
guerxo (borni)¹⁴

5. *Padri, -ina* apareixen en el *DGLC* com a sinònims d'*avi, àvia* (i també de *vell, vella*), però amb la indicació que s'usen en estil familiar.

6. *Vibria* es dona en el *DGLC* amb el significat de *dragó*, no pas d'*escurçó*.

7. *Rama* no és en el *DGLC* un sinònim exacte de *branca*. Se'n diu que *rama* és «cadascuna de les darreres branques d'un arbre portadores de fulles» i també un «conjunt de rames tallades».

8. El verb *acotxar* que apareix en el *DGLC* és transitiu i no és pas sinònim d'*acotar-se*.

9. *Badejo* apareix en el *Diccionari ortogràfic*, però no en el *DGLC*.

10. *Becada* apareix en el *DGLC* amb el significat d'ocell limícola o «allò que pot contenir el bec d'un ocell».

11. *Botar* en el *DGLC* és sinònim de *botre* «fer bots».

12. *Espitjar-se* apareix en el *DGLC* com a sinònim d'*escapolir-se*.

13. *Garrut* apareix en el *DGLC*, però no pas com a geosinònim de *garrell* sinó amb un significat diferent: el que té bones garres o cames.

14. *Guerxo* apareix en el *DGLC* com a sinònim d'*estràbic (guenyo)*, no pas com a geosinònim de *borni*.

jocador (joquer)
junc (jonc)
llangost, llangosti (llagost, llagosti)
llangosta (llagosta)
lluc (brot)
murri (esquerp)¹⁵
otonyo (tardor)
pebrina (pebrot)¹⁶
pudent (malsofert)¹⁷
ricar (bonyegar)¹⁸
romer (romani)

Oferta gramatical de Fabra per a un col·loquial elaborat

Fabra no es va limitar a fer una oferta gramatical exclusivament per a la llengua estàndard, sinó que va donar algunes solucions, tant en la morfologia com en el lèxic, per al que ell anomenava estil familiar, o sigui unes solucions que no eren per als escrits elevats, ni neutres o oficials, sinó per a certs escrits que requerien unes formes i uns vocables més populars, menys cultes. En aquest aspecte, podríem dir que la seva obra s'avança al seu temps, i resulta certament innovadora. El problema d'aquesta oferta gramatical i lèxica, més d'acord amb la llengua parlada, és que necessàriament deixa traslluir els dialectes, i això hauria estat positiu si Fabra hagués permès solucions «menys estàndards» per a totes les varietats dialectals. Però no va ser així, i tant en la *Gramàtica catalana* de 1918 com en la de 1956, apareixen solucions «familiars» no més del català central.

Algunes d'aquestes solucions han estat adoptades avui pels nous mitjans de comunicació d'abast general, tant els orals com els escrits (i fins i tot per alguns escriptors), la qual cosa no ha estat ben vista pels professionals de la llengua procedents d'altres zones del territori lingüístic català. Formes col·loquials admeses per Fabra:

- El canvi de les formes pronominals *-nos* i *-vos* en 's:

«Darrere de la primera persona del plural de l'imperatiu és admissible la substitució de *-nos* per 's. Ex.: *enviem 's-el, trague 's-els, anem 's-en, fixem 's-hi*» (1918, § 46). «Darrere de la segona

15. *Murri* no té en el *DGLC* el significat d'*esquerp* sinó que és sinònim de *sagaç* (fam.) o mala persona.

16. *Pebrina* en el *DGLC* fa referència a la «malaltia del cuc de la seda en forma de tauetes que es van estenen fins a matar-lo» i no pas a la «baia de la pebrotera...».

17. *Pudent* en el *DGLC* és definit com aquell que put i no pas com aquell que no pot sofrir les contrarietats.

18. *Ricar* en el *DGLC* apareix amb el significat de *cotar*, *tossar* «abaixar el cap en actitud de pegar banyada», però no pas de *bonyegar*.

persona del plural de l'imperatiu és admissible el canvi de -vos- en 's. Ex.: *envieu'se-l, mireu's-els, feu's-ho, aneu's-en, fiqueu'shi*» (§ 47). (Vegeu també 1956, § 64.)

- *Ens en+V, Els en+V:*

«Entre un pronom acabat en *s* i un mot començat en vocal o *h*, és permès d'usar la forma *en* en lloc de la forma *n'*. Així: *ens en anem*, en lloc de *ens n'anem*; *els en arriben dos*, en lloc de *els n'arriben dos*; *us en han tret*, en lloc de *us n'han tret*. És però preferible la forma *n'*» (1918, § 53). Vegeu a 1956 (§ 64) el mateix text amb l'afegiment d'un nou exemple: *aneu's-en-hi*, per *aneu-vos-n'hi*.

- *Coneixe'la per conèixer-la:*

«Al costat d'aquestes combinacions, existeixen (usades sobretot en alguns parlars) combinacions com *portà'ls, anà-hi*, etc. La llengua escrita rebutja aquestes combinacions, de les quals solament semblen admissibles, en un cert estil, les combinacions en què l'infinitiu és pla (*conèixer, vèncer*) i aquelles en què el pronom sufixat és *ens, us* o *els* seguit d'un segon pronom. Ex.: *coneixe'ls, vence'l, anà'ns-en, emportà-us-el*» (1956, § 65). Vegeu també el que n'havia dit abans en la *Gramàtica* de 1918 (§ 98), on parlava de tolerar aquestes formes «en l'estil col·loquial».

- *more't, fuge-hi, rebe-ho:*

«Així, es diu molt *vence-la, perde'ls, rebe'l, culle-les, planye'm, more't*, &., en lloc de *venç-la, perd-los, rep-lo, cull-les, plany-me, mor-te*, &. La llengua escrita ha de donar indubtablement la preferència a les formes d'imperatiu terminades en consonant; les formes en -e no són potser tolerables sinó en *more't* i en els imperatius de *fugir, rebre, cabre* i anàlegs davant de *hi* i *ho*». (1918, § 98). (Vegeu també 1956, § 65 i *Converses* § 130-131.)

Sorprenentment, tant en la *Gramàtica* de 1918 com en la de 1956 indica que cal evitar la supressió de la *s* dels imperatius en -es davant dels pronoms afixats: *digue-li, vulgue-ho* per *digues-li, vulgues-ho*. També en les *Converses* (§ 133) indica que no s'ha d'afegir una *t* entre la tercera persona del plural de l'imperatiu i els pronoms *hi* i *ho*: *vagin-t-hi, facin-t-ho* (així com tampoc a *çon-t-és?*).

Les correccions de la Secció Ortogràfica (o Oficina de Revisió d'Originals) de l'Institut d'Estudis Catalans

Aquesta oficina va funcionar des de 1914 fins als darrers dies de la Guerra Civil, i tenia com a objectiu primordial la correcció dels documents i dels escrits que publicava la Secció Filològica. Depenia de les Oficines Lexicogràfiques, i estava sota la supervisió de Pompeu Fabra. Per tant, les correccions que feien Emili Guanyavents, Emili Vallès, Antoni Griera, Joaquim Casas-Homs, Josep M. de Casacuberta, Joan Coromines i altres correctors que hi van treballar es van

fer amb el vistiplau de Fabra i amb els seus criteris. Us remeto a la carta que Coromines va enviar a Moll (27-6-1933) on li feia explícits els criteris de Fabra a l'hora d'admetre variants dialectals no barcelonines en la llengua estàndard.

Seria interessant, i això és un treball que tot just ara començo, estudiar una mostra de les obres que es van corregir per veure no sols com es duia a la pràctica la norma proposada per Fabra en les seves obres (i així comprovar si la flexibilitat que alguns li hem suposat traspassava els papers) sinó sobretot per conèixer els límits de la pretesa polimorfia de l'obra de codificació de Fabra. Per poder fer això cal disposar dels originals d'aquestes obres i, si és possible, de les galerades, cosa que no sempre és fàcil. Jo he tingut la sort (sort deguda a la meva obstinació i tafaneria, és clar) de trobar l'original de la traducció de *Mireio* feta per M. Antònia Salvà entre els papers que es conserven a l'arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans. De la comparació d'aquest original (a més de les galerades de les notes i del glossari, que també he pogut consultar) amb les edicions primera (1917) i segona (1924), n'he deduït que les correccions van falsejar completament la manera d'escriure de M. Antònia Salvà, fins al punt que ens puguem qüestionar l'autoria d'aquesta traducció, si més no de la primera edició (ja que en el cas de la segona la correcció feta per Josep M. Casas-Homs va tenir l'aquiescència de l'escriptora). No entraré en aquesta qüestió de l'autoria (que ens l'hauriem de plantejar en més d'una obra, de les corregides abans i després de la Guerra Civil), ni tampoc en el tema de si s'ha de restituir l'original a l'hora de fer una nova edició d'aquesta obra. Tampoc faré veure com se li va canviar l'estil (de popular a artificios) a M. Antònia Salvà, que va donar com a resultat uns versos híbrids mig salvarians, mig carnerians. Això ho deixo per als experts. El que sí que vull tocar aquí és el tema de les correccions, i no pas de totes les correccions, sinó d'aquelles que es van fer en un sentit reduccionista barceloní (o central). Com ja he assenyalat en un altre escrit, en la primera edició del *Mireio* de M. Antònia Salvà, després de la correcció exhaustiva a què va ser sotmès l'original (va durar més de tres anys), va quedar molt poc de mallorquí (el poc que hi va quedar, amb algunes restitucions en la segona edició és el que ha permès de dir a Joan Veny i Antoni M. Badia i Margarit que l'obra no va ser gaire corregida, en contra de l'afirmació que va fer mossèn Alcover el 1918).

El que hi va quedar en morfologia correspon al poc que Fabra admetia del balear a la *Gramàtica* de 1918 (i a la resta de la seva obra): l'absència de desinència de la primera persona del present d'indicatiu (*pens*), les desinències *-am* i *-au* del present d'indicatiu dels verbs de la primera conjugació (*anam*, *anau*), el sufix *-esc* dels verbs incoatius (*servesc*, *servesca*) i les formes *dèim*, *deis* (*fèim*, *feis*). En canvi, se li van corregir els radicals amb *-e* dels verbs *tenir* i *venir* (*tenc*, *tengui...> tinc*, *tingui...>*); la primera persona del singular del verb *ser*, *sóm*, va ser substituïda per *só* (per l'arcaisme i no pas per la forma *sóc*). Les formes plenes dels pronoms davant de verb començat amb consonant, en contra del que estableixen les *Normes ortogràfiques*, van ser considerades incorrectes i, per tant, li van ser substituïdes per formes reforçades (*me*, *te*, *se > em*, *et*, *es*). També *qualcú* i *qualcuna* van ser substituïts per *algú* i *alguna* (però no pas *qualque*, *qualques* per *algun*-*alguns*). D'altra banda, se li van corregir tots aquells mallorquinismes gràfics

que l'escriptora hi havia volgut mantenir (ella ja es corregia les formes *aigo*, *llengo*, i fins, l'article salat). Així, *vetla*, *coa* (o *coua*) van passar a ser *vetlla* i *cua*, ben barcelonins. I a ésser li van posar accent (*ésser*).

Pel que fa al lèxic, només en donaré uns quants exemples d'aquest afany de barcelonització dels correctors del *Mireio*: *temblejar* > *tremolar*, *vas* > *got*, *trapassera* > *eixerida*, *endressada* > *polida*, *maganya* > *magarrufa*.

Ramon Sistac
Universitat de Lleida

En el moment d'estructurar temàticament la meua intervenció, m'he basat en algun dels aspectes que recull com a objectius el programa d'aquest simposi, allà on diu «[...] del desenvolupament posterior de la planificació lingüística, en el seu doble vessant teòric i aplicat», i on diu «reflexionar sobre la vigència de la codificació fabriana, sobre la funció actual i sobre la projecció de futur de la institució acadèmica». Vull deixar clar, doncs, que la meua intenció no és pas de fer una anàlisi de l'obra de Fabra des de l'òptica del català occidental, o nord-occidental, ni tampoc de fer la crònica històrica de la seua recepció a les terres de Ponent. Em proposo tan sols de donar una visió succinta de com aquell procés, que va tenir el seu punt calent ja fa més d'una vuitantena d'anys, va generar actituds molt diferents, delimitables des del punt de vista geogràfic, en els diversos territoris que conformen l'àrea dialectal nord-occidental. Igualment de com, en no haver-se modificat substancialment la situació de partida, les actituds actuals dels parlants envers la difusió de la varietat referencial catalana hi continuen presentant evidents diferències geogràfiques, factor que no pot ser ignorat en el moment de planificar aquesta difusió.

Efectivament, prou que sabem que els processos de codificació són habitualment anteriors en el temps als de difusió social de les llengües. Difícilment podem concebre l'extensió de l'idioma a tots els àmbits d'ús sense l'existència, o la creació prèvia, d'una varietat estàndard, oral i escrita. I aquesta varietat estàndard, per bé que sol ser consagrada per l'acceptació implícita dels parlants, és deutora de la fixació del model normatiu, i aquest és un procés bàsicament tècnic, propi de l'autoritat lingüística. Precisament la manca d'assoliment o la incompleta socialització d'aquest model normatiu complet i coherent sol ser un problema que pot arribar a inhabilitar els intents de superació de la condició de llengua subordinada. El sud d'Europa en va ple. Fins i tot s'utilitza, en aquesta banda de món i en altres, com a estratègia política per tal de dinamitar, conscientment i premeditada, tota possibilitat de normalització. I ara sí que ens atensem, dramàticament, a l'àmbit geogràfic del català occidental.

Precisem, doncs, quina és la nostra àrea d'estudi. He parlat, al començament, d'«àrea dialectal nord-occidental». En principi, cal aclarir que aquesta és una denominació pròpia de la geo-

lingüística, feta a partir de la descripció de tot un seguit de trets lingüístics compartits, allò que anomenariem un *diasistema*. Però si partim de la regionalització o compartimentació del territori de llengua catalana, tal com sembla deduir-se de la composició d'aquesta mesa, caldrà cercar altres trets definitoris diferents dels diguem-ne estrictament dialectals. De fet, les terres de parla catalana nord-occidental presenten històricament una complexitat sociocultural i política notòria. Això explicaria que la recepció de l'obra fabriana hagi estat molt diferent segons les comarques, amb una gradació en l'actitud positiva col·lectiva cap al «nou ordre» lingüístic que representà la codificació del català modern. I també explicaria, en conseqüència, el diferent grau de «fredor» (o d'«escalfor») en l'acceptació de les noves propostes normalitzadores. Això ens porta a la descripció, per oposició als «dialectes» o «subdialectes» en el sentit geolingüístic,¹ de les «regions» sociolingüístiques (tal vegada *comunitats de parla*), definides tenint en compte les actituds de llurs parlants: les pròpiament anomenades terres de Ponent (o terres planes de la regió de Lleida), la regió de l'Alt Pirineu, les terres de l'Ebre i la Franja de Ponent. I ja avanço, d'antuvi, que l'ordre amb què les enumero no és aleatori. Tanmateix, evitaré parlar, en aquesta exposició, de les terres de l'Ebre, ja que al meu entendre necessiten un tractament específic i escapen a més del meu àmbit de treball empíric.

Comencem, doncs, pel primer d'aquests àmbits geogràfics: Ponent. Per bé que aquest terme és utilitzat sovint com a eufemisme per referir-se a la província de Lleida, el seu abast semàntic, en sentit primigeni, és força més reduït. Ho diu Vallverdú:²

Aquestes comarques que avui comencem a descriure tenen el pas barrat al nord del Montsec, a l'est pels lloms segarrencs i al sud per la Serra de la Llena i el Montsant.

I encara ho delimita més Pueyo:³

[...] haurem de dir que Ponent està format per les comarques administrativament lleidatanes de la Segarra (llevat, potser, del seu extrem més oriental), l'Urgell, la Noguera, les Garrigues i el Segrià i les comarques administrativament aragoneses del Baix Cinca i la Llitera. Aquestes comarques coincideixen prou exactament amb l'àmbit —generalment innominat— del que en podríem dir dialecte estrictament lleidatà [...]. L'àmbit d'aquest Ponent estricte exclourà, doncs, primer: les comarques provincialment lleidatanes del Solsonès (de dubtosa adscripció occidental), l'Alt Urgell, El Pallars Jussà, el Pallars Sobirà i les comarques catalanoparlants i administrativament aragoneses més septentrionals, l'Alta i Baixa Ribagorça; tercer: les poblacions aragoneses de l'altra banda de la frontera lingüística, que tenen el seu centre comercial i econòmic a Lleida o hi mantenen relacions intenses.

1. Segons la interpretació canònica, d'oest a est i de nord a sud: ribagorçà, pallarès, lleidatà i tortosí.

2. Josep VALLVERDÚ, *Viatge a l'entorn de Lleida*, Barcelona, 1972, p. 19-20.

3. Miquel PUEYO, *Lleida: ni blancs ni negres, però espanyols*, Barcelona, 1984, p. 28.

Deixant de banda alguna precisió d'ordre dialectològic,⁴ conclourem, doncs, que les terres de Ponent són les terres planes d'horta, i els altiplans cerealistes que les envolten, que graviten a l'entorn de la ciutat de Lleida i dels petits nuclis urbans que s'hi vinculen directament (Fraga, Tamarit, Balaguer, les Borges, Mollerussa) o no tan directament (Tàrraga, Cervera). És important destacar que estem parlant de la part més poblada, demogràficament més important i de major potencial econòmic de tota la regió de Lleida. Hi ha, a més, la capital i les principals vies de comunicació terrestre del país (línia de ferrocarril Barcelona-Madrid per Valls, autopista A-2, carretera N-II, eix occidental i eix transversal...). Tot això conforma un actiu que actua modernament com a pol d'atracció sobre les altres àrees, encara que no sempre ha estat així.

Efectivament, el pes de la capital provincial, en època moderna, ha estat sempre més aviat escàs, i limitat a les qüestions més purament administratives. A diferència d'altres ciutats catalanes, Lleida, sistemàticament desmuntada en totes les guerres pel fet de ser la porta de Catalunya, no pogué articular de manera efectiva el seu rerepaís.⁵ I, malgrat la relativa distància, Barcelona sempre fou la terra promesa per al subdesenvolupat Ponent català. Les conseqüències: un agre profundament catalanista, amb Barcelona com a nord, i una ciutat decididament provinciana, profusament poblada de funcionaris, militars i capellans. Tan sols el sector del comerç i parcialment la menestralia van permetre en el passat l'existència d'una certa inquietud cultural catalana.

És en aquest context que hi arriba la reforma lingüística fabriana. Potser cal apuntar, des de l'òptica que ens interessa, que en la dèbil Renaixença local no s'aprecia l'ús de models lingüístics alternatius, diferents dels utilitzats a Barcelona —amb l'excepció, és clar, de cert tipus de literatura satírica o humorística de caire populista i xaró, precedent d'allò que a Lleida s'anomena avui *la carrincloneria*.⁶ Amb aquests antecedents, no és d'estranyar que la reforma fos assumida sense problemes o, a tot estirar, amb els mateixos problemes que a la resta del Principat. La producció literària ponentina posterior no és susceptible d'ésser analitzada amb paràmetres lingüístics diferents. I això és extrapolable a tota la producció escrita, de qualsevol mena. Així ho ha destacat Pueyo (citant Vallverdú):⁷

La potencialitat innovadora dels escriptors perifèrics —pensem en la literatura sud-americana o en els nous autors valencians— no ha estat a penes exercida pels escassos escriptors ponentins que han aconseguit de destacar, l'obra dels quals no traspua, generalment, la doble dimensió de la llengua literària ponentina: «directa expressivitat i verbalisme acolorit».

4. El lleidatà s'estendria vers l'Alt Urgell i també cap al Priorat; n'exclouria, en canvi, la Llitera, de marcat caràcter ribagorçà. Arreu, però, trobem zones de transició.

5. Josep LLADONOSA, «Les crisis històriques». A: Josep LLADONOSA, *Lleida, problema i realitat*, Barcelona, 1967, p. 13-60.

6. A l'estil, per exemple, de les astracanades de Wehrle. Vegeu Josep WEHRLE, *Los Tres Reyes* (edició a cura de M. Viladegut i P. García Wehrle), Lleida, 1998.

7. PUEYO, *Lleida...*, 1984, p. 45.

De fet, la relativa «monotonia» del català escrit a Ponent només es veurà alterada en tres moments diferents de la història del segle. El primer, evidentment, és la conquesta de la ciutat per les tropes franquistes, concretament marroquines. Malgrat les aparences, això marcarà més Lleida que les altres ciutats del Principat, ja que va caure a començaments d'abril de 1938, gairebé deu mesos abans que Barcelona, amb el desfet suplementari de tenir-hi vuit mesos el front estabilitzat a banda i banda del riu. I això, gairebé al mateix temps que era abolit l'Estatut de Catalunya (4 d'abril de 1938). Les conseqüències, però, intensitat a part, seran les mateixes que a la resta del país.

El segon fet, fruit directe del primer, es va produir durant els anys grisos del franquisme. Es tracta del *leridanismo*, una exacerbada tendència, provincialista tant com provinciana, que intentà negar la personalitat catalana de Lleida i que arribà al seu punt àlgid amb l'intent, durant la dècada dels seixanta, de disgregar Lleida de Catalunya, per passar-la a una hipotètica regió del *Valle del Ebro*. El *leridanismo*, com a conseqüència del seu aire veladament aragonesista i obertament despersonalitzador, funcionava gairebé exclusivament en castellà, per la qual cosa no estava en condicions de crear models alternatius en l'ús de l'idioma. Tampoc no ho va fer el seu fill natural, el *lleidatanisme* provincià de la dècada dels setanta i principis del vuitanta, moviment d'escassa vitalitat que va intentar jugar la seua carta política durant la transició.⁸ Aquests moviments (si és que se'n pot dir així) tingueren més aviat l'efecte contrari al perseguit, ja que van provocar una important reacció en contra. Possiblement són en part responsables d'una certa actitud de catalanisme mimètic clarament uniformista entre determinats sectors progressistes de la Lleida dels setanta i els vuitanta.

És justament en el tercer moment que analitzem, durant les dècades dels vuitanta i els noranta, quan apareix la preocupació, en determinats cenacles, per l'articulació del dialecte amb la llengua comuna. Aquesta preocupació és fruit d'un nou panorama social, polític i cultural: el desenvolupament i creixement de la ciutat amb la bonança econòmica que seguí l'anomenat boom de la fruita, la recuperació de l'autonomia catalana, del règim constitucional i, sobretot, dels ajuntaments democràtics, l'entrada del català a l'ensenyament i la incorporació massiva a la llengua de gran part de la població immigrada aragonesa o andalusa, la repoblació de la ciutat per part de gent procedent majoritàriament de les comarques dels voltants, la substitució de bona part del funcionariat de l'Estat, en llista d'espera per anar a Saragossa, per funcionariat autòcton, la consolidació dels estudis universitaris i la creació (o refundació) de la Universitat de Lleida... Però, per damunt de tot, la creació del nou mercat audiovisual i l'accés del català als mitjans de comunicació. Per primera vegada es debat sobre el model de català, especialment l'oral, perquè per primera vegada se'n té la necessitat i per primera vegada es comprova que, en absència d'un model creat a partir de l'*ascensió* de nivell del dialecte autòcton, el mimetisme a partir del català de Barcelona és un fracàs.

8. A tall anecdòtic, durant els anys 1983 i 1984 encara va existir un efímer Partit Lleidatà, d'infausta memòria. Sobre *leridanismo* i *lleidatanisme*, vegeu PUEYO, *Lleida...*, 1984.

Passem a veure ara la situació de les terres pirinenques. Cal tenir en consideració que una de les velles aspiracions del present període democràtic, en el territori que al pla es coneix popularment com *Montanya (sic)* és la creació d'una vegueria de l'Alt Pirineu, que vindria a contrarestar els problemes derivats del centralisme capitalí, propi de l'estructura provincial de l'Estat, i del neocentralisme atomitzat, propi de l'estructura comarcal de la comunitat autònoma, superposada a l'anterior. Aquest conjunt, pirinenc i prepirinenc està format per les Ribagorces, els Pallars i l'Alt Urgell.⁹ Pel que fa a la nostra anàlisi, direm que el Pirineu, en l'imaginari cultural tradicional, passa per ser el *gresol*, el *santuari*, el generador i conservador de les essències. L'economia de subsistència, l'estabilitat demogràfica (amb l'exportació cap al pla dels excedents humans) i l'aïllament (social i cultural) sembla que n'han estat garants durant segles. En tot cas, en produir-se la reforma fabriana, la regió pirinenca mantenia bona part del seu potencial intacte. Encara no havia començat, per exemple, l'explotació hidroelèctrica del Pallars (la indústria de la fusta, des de la nostra òptica actual, podem considerar-la com a activitat tradicional). Dins aquest panorama, però, hi ha una precisió important a fer. La «província de Lleida», a muntanya, era una entelèquia. Tret dels aspectes més estrictament burocràtics, la regió mantenia molts més vincles amb Barcelona que amb Lleida. La xarxa de comunicacions així ho imposava, com a mínim, d'ençà de la creació de la línia de ferrocarril Barcelona-Lleida. La «lleidatització» del Pirineu és un procés molt recent: el pol d'atracció econòmic tradicional era l'àrea de Barcelona, que n'acollia els excedents, tant productius com demogràfics. Així no és d'estranyar que la «barcelonesització» dels parlars locals, eterna cançó de l'enfadós finisecular, ja la descrivia Alcover a començaments de segle:^{10,11,12,13}

[La Seu d'Urgell] Mos trobam amb lo mateix que a d'altres bandes: la influència del parlar de Barcelona damunt la gent instruïda i correguda; aqueixa influència fa desaparèixer o recular en els llogarets arraconats les especialitats del llenguatge característiques d'aqueixa regió [...]. Aqueixes normes són fuites molt de la ciutat de la Seu, però es troben ben vives [...] per tots tels poblets i viletes d'aqueixa rodalia.

[Andorra la Vella] Resulta [el dialecte] molt consemblant al de la Seu, però sense tantes invasions del dialecte barceloní.

9. Serien, doncs, les terres del ribagorçà, el pallarès i la triple transició pallarès-lleidatà-català central. Des d'un altre punt de vista, conformaria el *continuum ribagorçanopallarès* (Ramon SISTAC, *El català d'Àneu. Reflexions a l'entorn dels dialectes contemporanis*, Esterrí d'Àneu, 1998). Altres territoris pirinencs, com la Cerdanya o el Berguedà, que poden presentar algunes concomitàncies físiques o socioeconòmiques, des del punt de vista lingüístic han de ser analitzats des d'altres paràmetres.

10. A. M. ALCOVER, *Dietari de l'excursió filològica. 1906* (edició a cura de Francesc de B. Moll, commemorativa del cinquantenari de la mort de mossèn Antoni M. Alcover), Barcelona, 1983, p. 38.

11. ALCOVER, *Dietari...*, 1983, p. 42.

12. ALCOVER, *Dietari...*, 1983, p. 58.

13. ALCOVER, *Dietari...*, 1983, p. 86-87.

[Isil i Isavarre] [...] els infants i la gent sense lletres els usen [els subjuntius pallaresos]. És clar que la gent instruïda no els usarà gaire, en témer-se'n, perquè més o menys directament rep la norma del dialecte barceloní, que no els coneix.

[Trem] Com que Tremp és la capital de la conca del seu nom i de totes aqueixes muntanyes i està més en contacte amb Lleida i amb Barcelona, s'hi nota, tot d'una, una poderosa invasió del dialecte barceloní, que es manifesta preferentment en les persones de certa cultura i corregudes. Això fa que resulta una divergència entre el parlar dels nois i gent il·literata i el parlar d'aquelles altres persones, divergència que trobam tot d'una entre la gent que tenim aplegada.

Si són certes les apreciacions d'Alcover (crec que, en última instància, són matisables, però de cap manera inexactes), el Pirineu no és ni ha estat, com molta gent s'imagina, el *darrer bastió* de la puresa idiomàtica. De tota manera, la manca d'estructures culturals consolidades va fer que el fabrisme que no hi tingués contestació hi passés també sense pena ni glòria. Durant els períodes monàrquic, republicà i franquista, el desert cultural pirinenc¹⁴ a penes produeix res destacable. I, si es produeix, és des de la diàspora barcelonina. Alguns treballs de caire dialectalitzant ho són des d'una perspectiva folklòrica o etnològica,¹⁵ o són fruit de la desinformació;¹⁶ en cap pas pretenen crear una alternativa.

Cap als anys vuitanta i noranta, però, alguna cosa ha canviat. S'hi han operat totes les transformacions que han alterat la fesomia tradicional del Pirineu: l'impressionant despoblament, el procés d'aculturació de la col·lectivitat que hi resta i el canvi productiu del sector primari al terciari, amb l'envelliment de la població i l'arribada de l'estandardització del lleure i el turisme. En aquest context gairebé apocalíptic, hi ha encara una altra transformació: la nova xarxa de comunicacions, juntament amb l'*estatalització* de la cultura, l'economia, l'educació, etc., ha canviat els vincles amb les ciutats. Lleida *capitaleja*, segurament per primera vegada, i han aparegut nous focus d'atracció alternatius a Barcelona: Andorra, la Vall d'Aran, la mateixa Seu d'Urgell. Això ha provocat una certa introspecció sobre el propi territori i, com a conseqüència, un crepuscular moviment cultural, i literari, sense precedents. A més dels paràmetres que ja comptàvem per a les terres planes, ací el dialecte és un factor més important, perquè sembla vinculat a una personalitat col·lectiva més indiscutible. Podriem dir que, ara que ja no es pot salvar, ha començat a ser tingut en consideració. És també una vella cançó.

I, per al final, la cirereta. La Franja de Ponent pateix —o gaudeix, segons com es miri— d'un problema existencial: és català qui parla català, ergo qui no és català no parla català, ergo qui és aragonès no és català ni parla català. Ergo parla castellà. A partir d'aquest axioma, i de la constatació empírica que la Franja no és el melic de res, sinó més aviat el cul de tot, si més no el cul de la catalanitat, és fàcil suposar que les coses no han estat fàcils per a la difusió de la co-

14. Sense entrar en matisos sobre el significat de *desert cultural*.

15. Com, per exemple, la producció literària de Joan Lluís.

16. Com, per exemple, Celesti POL, *Diccionario dialectal del valle de Aneu. Pallars Sobirà*, Lleida, 1973.

dificació i, encara menys, per a l'extensió de l'ús social del català. Durant el present segle, abans i després de l'adveniment del franquisme, el català, absolutament absent de la vida pública, és utilitzat tan sols en una escassíssima producció literària de caràcter costumista, tal com ha estudiat Hèctor Moret.¹⁷ Els escrits de Santiago Vidiella, o els de diversos autors fragatins publicats a la *Ribera del Cinca*, són fets en ortografia vacil·lant i acastellanada. Naturalment, aquest no fou el cas d'aquells que van escriure de Barcelona estant (Maties Pallarès, Joan Cabré, Marian Galindo, Pere Pach i, molt més tard, Edmon Vallès), però això ja era previsible.

Sortosament, aquesta és una situació que ha canviat, especialment en els darrers quinze anys. No donaré ací l'elenc de les noves fornades d'autors; em remeto una altra vegada als treballs de Moret. Tan sols cal remarcar que hi ha tota una telerada d'escriptors autòctons, generalment joves, que utilitzen i difonen les convencions catalanes. És cert que també hi ha una literatura *xapurriadista*,¹⁸ de caire localista i anecdòtic, generalment escrita amb convencions castellanes o amb algun curiós sistema propi, tot seguint els consells que amablement ens llegà Don Joaquín de Carpi:¹⁹

Todos los idiomas tienen una forma culta, empleada por los literatos y otra diferente vulgar y mayoritaria. Pues bien, en el tamaritano no hay más que una y es esta última.

És una altra vella cançó. El que està clar és que, a mesura que els danys per a la supervivència de la llengua es fan irreversibles, comença la seua vindicació per part de les minories conscienciades. Poc després de la mort de Franco, van començar a la Llitera els moviments de caràcter catalanista. El 1984 es va produir la declaració de Mequinensa, que va representar l'assumpció de la defensa del català per part dels partits polítics aragonesos progressistes i, en conseqüència, la desmobilització popular. Posteriorment el català entrà, amb una sabata i una espadenya, en el món de l'ensenyament. Amb molts esforços —i algun nyap— s'hi ha anat consolidant durant aquests anys. El 1993 la Justícia d'Aragó va fer pública una resolució on denunciava la precarietat de la situació de les llengües minoritàries (català i aragonès) a la comunitat autònoma. El 1996 es va reformar l'Estatut d'autonomia. El 6 de novembre de 1997 les Corts d'Aragó van aprovar per majoria el dictamen de la comissió de política lingüística, favorable a la cooficialitat i que obligava a la redacció d'una llei de llengües en aquesta legislatura. Durant l'hivern del 1998, una comissió mixta bàsicament formada per membres de la Plataforma per les Llengües Minoritàries i per representants del govern d'Aragó va consensuar, amb sang, suor i llàgrimes, l'esborrany de la llei (es va acabar justament quan es tancava el *pacte lingüístic* al País Valencià). Aquesta tardor l'han tancat en un calaix (l'hi han ficat també, ves per on, quan s'ha trencat el *pacte lingüístic* al País Valencià). El contraatac ha començat. Del diari *Segre*:²⁰

17. *Indagacions sobre llengua i literatura catalanes a l'Aragó*, Calaceit, 1998.

18. MORET, 1998, p. 134-136.

19. J. CARPI ZADIN, i J. CARPI CASES, *El dialecto de Tamarite de Litera*, Osca, 1981.

20. *Segre*, Lleida, 17 de novembre de 1998, p. 18.

L'Associació [sic] Cultural Lliterana Lo Timó ha convocat el primer concurs literari les bases del qual veten la participació de textos en castellà i en català i exigeixen que tots els escrits es presentin «en qualsevol varietat del lliterà. S'entén com a varietat del lliterà l'aragonsès oriental que es parla a la comarca de la Llitera».

Codificació fabriana? Dementre, el català a la Franja s'esllangueix lentament, gairebé al mateix ritme que la seua demografia. El model no sembla que sigui el problema. L'extensió de l'ús social, a molts indrets i ara per ara, tampoc.

Hem vist, en general i en els tres àmbits geogràfics, una resposta històrica més aviat tèbia, però sense gran contestació (excepte en el cas de la Franja) al procés de codificació. Hem vist també com en l'actualitat la creació de noves necessitats comunicatives i l'extensió de l'ús als àmbits formals han fet reviscolar l'interès pel model, especialment en tot allò que fa referència a la llengua oral. La qüestió és si realment paga la pena que el català nord-occidental, a finals de segle, tingui cabuda en aquests àmbits d'ús, de manera més o menys similar al baleàric o el valencià, salvant les distàncies. La meua resposta és un *sí* condicional (valgui el joc de paraules): això només té sentit si el Ponent català juga algun paper dins d'una Catalunya mínimament equilibrada territorialment. Les ciutats residencials i els llocs de vacances no ho necessiten pas. En aquest sentit serà determinant el paper que jugui la ciutat de Lleida en un futur com a motor lingüístic de Ponent.

L'obra de Fabra: entre la teoria i les experiències concretes de codificació lingüística

Coordinador:
Lluís B. Polanco Roig
Institut d'Estudis Catalans

Ponents:
Jean-Claude Boulanger, Universitat Laval (Quebec)
Anthony E. Crowley, Universitat de Manchester (Regne Unit)
Xavier Lamuela, Universitat de Tolosa lo Miralh (Occitània)
Paul Videsott, Universitat d'Innsbruck (Àustria)

Lluís B. Polanco Roig
Universitat de València i Institut d'Estudis Catalans

Donem començament ací a la segona sessió monogràfica d'aquest Simposi Fabra. En aquest cas les intervencions giren al voltant del tema «L'obra de Fabra: entre la teoria i les experiències concretes de codificació lingüística». La voluntat d'interimplicar aquests tres aspectes —Pompeu Fabra i la seua obra, la teoria de la codificació, i finalment la lliçó d'altres experiències de planificació lingüística— no necessita segurament cap justificació especial. Però en tot cas parteix del convenciment que una valoració ajustada de l'obra de Fabra és simplement impossible si pretén prescindir d'una àmplia contextualització, tant teòrica com històrica, i vol limitar-se, com de vegades ha succeït, a una simple visió endògena i fragmentada de la seua aportació a la normativització de la llengua catalana.

Voldria, això sí, per trencar el foc i per obrir el pas a les intervencions que seguiran, recordar com, ara fa vora trenta anys, a principis dels anys 1970,¹ un dels «pares fundadors» de la sociologia del llenguatge, Joshua A. Fishman,² en certa manera consagrava com a disciplina «acadèmica» la *teoria de la codificació*. L'emmarcava dins la que ell anomenava *sociolingüística aplicada*, la qual havia de constituir una de les tres grans branques de la sociolingüística —al costat de la *descriptiva* i de la *dinàmica*. I ho feia tot invocant, de pas sia dit, una coneguda frase del psicòleg social Kurt Lewin, que, justament en aquests moments, no em sé estar de repetir: «Res no és tan pràctic com una bona teoria.»

En aquest sentit, Fishman considerava que els objectius de la *sociolingüística aplicada*³ no dien circumscriure's en absolut a unes finalitats pràctiques —és a dir, «ajudar a la solució de problemes socials relatius al llenguatge»—, sinó que la nova disciplina havia de proposar-se «enriquir la sociolingüística» amb ambició teòrica.

1. Ja a mitjan anys seixanta, el curador d'un dels *readers* precursors del que s'ha anomenat «sociolingüística», William Brigh (1966), reservava a l'*aplicabilitat* una de les principals dimensions d'aqueixa nova disciplina, llavors en bolquerets.

2. Joshua A. FISHMAN, *The Sociology...*, 1971, p. 353-371.

3. Igual com passa amb altres disciplines aplicades, segons s'ha recordat recentment entre nosaltres a M. Teresa CABRÉ i Lluís PAYRATO, *La lingüística...*, 1990.

Fishman preveia que aqueixa *sociolingüística aplicada* havia d'incloure, entre altres aspectes col·laterals, tots aquells temes que més endavant hom ha encabit dins l'anomenada *planificació lingüística*. És a dir, per dir-ho amb les seues paraules,⁴ «l'ensenyament i la difusió de la llengua materna i de segones llengües, els problemes de traducció, la creació i reforma de sistemes d'escriptura, l'acostament i la diferenciació conscients de varietats lingüístiques, la política i la planificació lingüístiques», entesa aquesta darrera per Fishman com l'acció institucional sobre el llenguatge i la societat.

La visió de Fishman és que allò que s'hi pretén d'estudiar, o d'aconseguir, és el *canvi lingüístic planificat* —quina altra cosa és la codificació?— en interrelació inextricable amb el *canvi social*, més o menys *planificat*, o almenys orientat. En tots aquests casos, segons diu Fishman, «l'èxit en l'*aplicació* depèn no sols d'una adequada anàlisi lingüística de les llengües que s'han d'ensenyar, utilitzar o desenvolupar, sinó també (i, potser, fins i tot primàriament) de les circumstàncies socials que envolten els esforços d'*aplicació* en aqueixes llengües».⁵

Vull avançar que aquesta perspectiva netament *sociolingüística* —per no dir «sociològica»— que Fishman representa, de vegades oblidada en la teoria i en la praxi de la *codificació* i la *planificació lingüístiques* concebudes de forma excessivament tecnocràtica i linguocèntrica,⁶ serà ben present en les intervencions d'aquest simposi, i sobretot en les d'aquesta i altres sessions de ponències.

Per descomptat, la consagració epistemològica de Fishman no encetava la reflexió sociolingüística sobre la planificació de les llengües. Per no citar més que dos noms, recordarem dues aportacions remarcables de la dècada dels seixanta: les de Heinz Kloss i les d'Einar Haugen, autors més o menys conjunts d'un paradigma dels processos de planificació lingüística que ha esdevingut clàssic.

Si retrocedim encara i ens acostem una mica més a l'època de Fabra, trobem una altra aportació teòrica que marca una fita històrica: em referisc als valuosos treballs que alguns membres significatius de la coneguda Escola de Praga —particularment Bohuslav Havránek, Milos Weingart i Vilém Mathesius—⁷ van dedicar al que anomenaven «cultura» o «cultivació» de la «llengua literària» o estàndard, és a dir, la codificació i l'estandardització lingüístiques. Els seus aclaridors conceptes i les propostes que plantegen —divulgades i desenvolupades, entre altres, per Paul L. Garvin⁸ o J. V. Neustupný— poden ser considerades en gran

4. «The sociology of language has applied significance for all of the topics normally considered within the field of applied linguistics: native language teaching, second language teaching, translation, the creation and revision of writing systems, language policy decision, and language planning as a whole.» (FISHMAN, 1972b, p. 54 i s.)

5. «In connection with each of these topics successful "application" depends not only on competent linguistic analysis of the languages being taught, used or developed but also (and, perhaps, even primarily) upon the social circumstances surrounding all applied efforts in connection with these languages.» (FISHMAN, 1972b, p. 55.)

6. Vegeu, en canvi, els interessants plantejaments de Robert L. COOPER, *Language...*, Cambridge, 1989.

7. Vilém MATHESIUS, *Sur la...*, 1983; PRAGUE SCHOOL, *General...*, 1974; Bohuslav HAVRÁNEK, *Emploi...*, 1983.

8. Paul GARVIN, *Le rôle...*, 1983; Paul GARVIN, *A conceptual...*, 1993.

part encara vàlids. Allò més rellevant, però, de les activitats del Cercle Lingüístic de Praga és que, per primera vegada a l'Europa moderna —potser des de l'època dels humanistes—, un grup de lingüistes, per dir-ho així, professionals, amb una formació estructuralista i una actitud en principi descriptiva i científica, no sols basteixen una teoria explícita i sistemàtica de la llengua literària, sinó que elaboren un programa d'intervenció, de tipus prescriptiu, sobre la llengua estàndard. És més, fins i tot es decideixen a divulgar i portar a la pràctica aquest projecte, per exemple a través de conferències radiofòniques —com les que es van emetre el 1932— i la participació en les institucions normativitzadores corresponents, en particular les de la llengua txeca.⁹

Entre nosaltres, Josep Murgades i Xavier Lamuela¹⁰ han donat a conèixer gran part de les aportacions teòriques dels praguencs, i han destacat no sols l'evident coincidència cronològica, sinó especialment el paral·lelisme de molts plantejaments i solucions amb els del mestre de Gràcia. Entre altres han destacat com a punts comuns: la concepció teleològica i funcional de la llengua, l'intervencionisme actiu en el seu desenvolupament, la preocupació pels mitjans de proporcionar-li la intel·lectualització i la diversificació funcional. Així i tot, com aquests autors comenten, «el més probable és que Fabra no arribés mai a tenir cap notícia dels lingüistes del Cercle de Praga ni de llurs treballs, els quals no havien de començar a ser coneguts i valorats internacionalment fins després de la Segona Guerra Mundial».¹¹

Aquesta desconexió ens planteja un altre tipus de diferència, malgrat les nombroses coincidències, entre les formulacions de Pompeu Fabra i els membres de l'Escola de Praga. Aquesta important diferència és, si se'm permet de dir-ho així, l'escassa entitat de la *teoria explícita* —i vull remarcar tant l'adjectiu *explícita* com el substantiu *teoria*— en l'obra de Pompeu Fabra. No és aquesta una afirmació gratuïta: J. Murgades i X. Lamuela, els autors que potser més han disseccionat aquest vessant teòric de la producció fabriana —sense oblidar ací altres estudiosos com Mila Segarra o Joan Solà, que n'han reconstruït magistralment altres aspectes— parlen de «la relativa parquedat de Fabra en les seves formulacions teòriques».¹² Semblantment, en parlar de la interferència lingüística, un capítol cabdal en la visió codificadora del Mestre, aquests autors repeteixen que en Fabra «hi ha tota una teoria de la interferència [...] mai no *explícitament* formulada com a tal».¹³ Finalment Murgades i Lamuela aporten una observació que segurament explica aquest capteniment. Diuen: «La teoria lingüística de Fabra resulta de les conclusions empíriques a què arribava a partir de l'estudi científic de la llengua catalana i de l'atenta observació dels condicionants històrics que n'havien determinat i que en determinaven l'evolució al llarg del temps.»

9. Paul GARVIN, *Le rôle...*, 1983, p. 149; František DANĚŠ, *Langue...*, 1987.

10. Xavier LAMUELA i Josep MURGADES, *Teoria...*, 1984.

11. Xavier LAMUELA i Josep MURGADES, *Teoria...*, 1984, p. 106.

12. Xavier LAMUELA i Josep MURGADES, *Teoria...*, 1984, p. 12.

13. Xavier LAMUELA i Josep MURGADES, *Teoria...*, 1984, p. 53. La cursiva és nostra.

En efecte, sembla evident a qualsevol lector, usual o ocasional, de l'obra fabriana que el discurs va construint-se a partir dels avanços graduals i les necessitats pràctiques que les diferents fases de la seua tasca li van exigir: les seues cartes, per exemple, constitueixen un document excepcional d'aquest mètode. Alhora, els seus escrits més teòrics, tot i la claredat i la coherència dels raonaments exposats, no sols no semblen pretendre d'oferir explicacions generals i sistemàtiques, més enllà dels temes tractats puntualment, sinó que defugen el recurs a paradigmes teòrics més globals, que d'altra banda, molt probablement, no estaven a la seua disposició. Podem aventurar que moltes de les aptituds que —crec que molt encertadament— s'han constatat en la personalitat i en el mètode de Pompeu Fabra van aconseguir de superar aquesta mancança: l'esperit crític, l'actitud empírica, l'amplitud de perspectiva, el desapassionament, i una tenaç lucidesa en la identificació dels objectius concrets a què aspirava la seua tasca, entre moltes altres.

Un autor més incisiu, com Lluís V. Aracil, en certa manera ja havia denunciat el dèficit teòric fabrià quan afirmà que «per alguna raó, Pompeu Fabra *no* va declarar mai enlloc res que puguem prendre (a tort o a dret) per una concepció *global* del procés de normalització». ¹⁴ Però com ja corregia aquest mateix crític «caldrà concloure que l'obra de Fabra parla per ella mateixa —i que, per consegüent, *cal* absolutament llegir-la entre ratlles per a copsar el seu sentit més profund i general». ¹⁵ És en definitiva el que, en una gran mesura, han fet J. Murgades, X. Lamuela i altres autors. A més a més, el contrapunt alternatiu que Aracil proposava a la «discreció» teòrica de Fabra —l'obra de l'inicialment antifabrista Josep Calveras¹⁶—, tal com han destacat Lamuela i Murgades, «no passa de ser un garbuix d'especulacions genèriques, desvinculades d'una pràctica eficient d'elaboració de la llengua». ¹⁷ Això no lleva perquè, tal com destaca L. V. Aracil, aqueix contrast evidencie una ben diversa ambició teòrica —independentment dels resultats pràctics— i perquè sobretot ens alerte sobre la falta d'una reflexió més general que pot haver-hi darrere de moltes polèmiques més recents sobre qüestions normatives i altres de concomitants.

Fins ací aquestes breus reflexions sobre l'estatus i les formulacions d'una teoria de la codificació, en general i en el cas concret del català.

Per descomptat, fins als nostres dies, aquestes circumstàncies han canviat. La teoria explícita que mancava a la codificació del nostre idioma ha estat en bona mesura suplerta. A l'àmplia perspectiva inicial d'un Carles Riba s'han afegit les perceptives anàlisis de Manuel Sanchis Guarner, F. de B. Moll, Antoni M. Badia i Margarit, Aina Moll, F. Vallverdú o V. Pitarch, les minucioses recerques de J. Solà, Mila Segarra, J. Murgades, X. Lamuela i A. Saragossà, o la intuïció prospectiva d'Isidor Marí, a banda de la valuosa aportació —de vegades molt crítica— de molts altres estudiosos que, ara i ací, no hi ha temps d'esmentar.

14. L. V. ARACIL, *Dir...*, 1983, p. 75. Les cursives són de l'autor citat.

15. L. V. ARACIL, *Dir...*, 1983, p. 76. Les cursives són de l'autor citat.

16. Josep CALVERAS, *La reconstrucció...*, 1925.

17. Xavier LAMUELA i Josep MURGADES, *Teoria...*, 1984, p. 107.

Per fortuna, a més a més, la teoria de la codificació del català s'ha pogut nodrir, almenys des de l'eclosió sociolingüística dels seixanta, encara que potser no tant com caldria, amb la saba dels paradigmes sociolingüístics generals. A partir de la conjunció i el contrast d'aquesta reflexió autòctona amb punts de vista més amplis, hom ha pogut fins i tot, si se'm permet de dir-ho així, exportar models teòrics i aplicats de codificació. La tasca de Xavier Lamuela en relació amb el friülès pot ser-ne un bon exemple. La ponència del Sr. Paul Videsott, centrada en els parlars ladins, ens informará si aquestes lliçons han tingut una repercussió encara més àmplia.

Finalment, hom pot constatar que l'Institut d'Estudis Catalans ha revisat a fons plantejaments codificadors amb relació a la interferència, o a la variació geogràfica, social o estilística, i que, a més a més, els ha plasmat explícitament, i de forma molt precisa, en diversos documents teòrics i normatius, com ara, entre altres, les diverses propostes per a l'estàndard de la llengua oral, o en el mateix nou diccionari normatiu.

Pel que fa a les temàtiques o, si es vol, a les principals preocupacions que ocupen la reflexió teòrica amb relació a la codificació del català, voldria, encara, fer unes breus consideracions.

Crec que no s'amaga a ningú que, *encara* avui com en els temps de Fabra, hi ha dues qüestions crítiques que —més enllà d'altres problemes menors o puntuals— continuen centrant els debats sobre la normativa i la codificació del català en tot el domini lingüístic. Són, d'una banda, el paper dels dialectes (geogràfics) en la normativa unitària —que és tant com dir en la unitat de la llengua— i, de l'altra, les solucions que s'adopten davant els fenòmens de la interferència —no cal dir que, fonamentalment, amb relació al castellà. No s'equivoca l'observador perspicaç si constata que, en definitiva, són els problemes centrals de qualsevol codificació —corresponents, per cert, a les funcions primordials, «unificadora» i «separadora», que els praguencs assignaven a qualsevol llengua estàndard. No cal dir que van ser aquests els principals i primers objectius amb què es va haver d'encarar l'homenatjat en aquestes jornades ja fa gairebé cent anys.

I és que, en efecte, no s'equivoca tampoc l'observador perspicaç si entreveu que darrere d'aquestes solucions pendents de la «codificació» hi ha uns condicionants, no fonamentalment lingüístics sinó justament *socials*, incontrovertibles, que, tot i haver evolucionat, i en alguns casos de forma substancial, continuen mantenint moltes de les constants amb què s'hagué d'enfrontar l'obra codificadora de Fabra. De forma apressada, aquests condicionaments es podrien sintetitzar, respectivament, dient que, almenys en termes absoluts, no ens trobem davant d'una comunitat lingüística integrada socialment ni comunicativament, ni davant d'una comunitat lingüística no supeditada socialment i comunicativament. Per descomptat, aquestes situacions tenen unes bases, i unes ramificacions, de diversa mena (institucionals, econòmiques, polítiques) que no pertoca ací de detallar ni emfasitzar, i que, en qualsevol cas, depassen la formulació estricta d'una teoria de la codificació, tot i que no en són, en absolut, independents. De fet, i molt encertadament, X. Lamuela i J. Murgades, en revisar les bases de la teoria fabriana, la desglossen, fil per randa, en paral·lel amb l'evolució sociopolítica, i fins i tot econòmica, amb què hagué de dialogar problemàticament.

D'alguna manera, les crisis que adesiara sobrevenen al català, de forma crònica o aguda, amb relació als dos problemes esmentats, el de la diversitat interna i el de la identificació externa de l'idioma, també necessiten, encara que no únicament, respostes des de la teoria —i la pràctica— de la codificació. Pel que fa al paper de les varietats geogràfiques, s'han proposat, i en part aplicat, actuacions tant en el camp de la normativització lingüística —propostes d'estàndard, revisió de la normativa lèxica, gramatical, fonètica, etc.— com en el camp institucional. Algunes de les tensions que, en els últims mesos, sacsegen la nostra comunitat lingüística són el reflex de problemes alhora normatius i socials pendents de resoldre, i de comprendre, potser també en forma de teoria de la codificació. De moment, una de les ponències que seguiran, la del senyor Jean-Claude Boulanger, ens acostarà precisament a les solucions teòriques o pràctiques que aquest mateix problema de la diversitat geogràfica (i política) de l'idioma ha suscitat dins l'anomenada *Francophonie*, i en particular al Quebec.

D'altra banda, les famoses polèmiques entre català *heavy* i *light* sens dubte reflecteixen una situació d'evident supeditació comunicativa a la llengua castellana dominant, i alhora són resultat també d'una profunda incomprensió dels fenòmens d'interferència lingüística.

Per acabar, no voldria deixar de recordar que les dues qüestions problemàtiques a què acabem de fer referència, tot i ser potser centrals, no són les úniques que interessin ni han d'interessar la teoria de la codificació del català. El desenvolupament teòric dels últims anys ha permès, entre altres coses, revisar a fons, la conceptualització de la variació estilística i produir instruments de codificació nous en forma d'elaboració terminològica —de la qual el TERMCAT és la nau insígnia— o de models textuais i expressius per als llenguatges específics, tant escrits com audiovisuals.

Sens dubte els reptes peremptoris que la difusió i la normalització del català imposa exigeixen alternatives teòriques i pràctiques urgents. Hi ha, però, moltes altres reflexions que societats més emancipades es plantegen i que ací encara sonen llunyanes. Així, la variació lingüística de base socioeconòmica, i la discriminació social implícita en tota normativitat, també la vehiculada pel llenguatge codificat, són qüestions que han ocupat i ocupen pensadors, sociòlegs o lingüistes de societats desenvolupades —entre ells Basil Bernstein, Pierre Bourdieu, Glyn Williams, o diversos altres—, i que tard o d'hora hauran de rebre atenció entre nosaltres. La ponència del senyor Anthony E. Crowley ens acostarà aquesta perspectiva des de l'experiència, bastant més assaonada, de les nacions de llengua anglesa.

Voldria acabar amb alguna al·lusió a l'última de les qüestions plantejades. Ho faré amb una citació, no sé si provocadora però en tot cas estimulante, del mateix autor amb què he començat, Joshua A. Fishman, on aquest reconegut sociolingüista sintetitza algunes condicions imprescindibles —entre altres el manteniment, potser inevitable, d'una determinada forma de dominació— per tal d'aconseguir la viabilitat en la difusió social, a través de l'alfabetització i d'altres mitjans, d'una nova llengua o varietat lingüística:¹⁸

18. Joshua A. FISHMAN, 1972b, p. 55: «To begin with there must be some felt need for reading and writing, some actual or implied gain as a result of the acquisition of literacy and, not infrequently, an absence of major status loss to those who have hitherto been the status and power elites of the society.»

Per començar cal que hom senta la necessitat de llegir i d'escriure, que hi haja un guany immediat o consegüent com a resultat de l'alfabetització i, no infreqüentment, una absència de pèrdua d'estatus superior per a aquells que fins aleshores han estat les elits dominants de la societat.

És probable que aquestes condicions socials tinguessen —i tinguen encara— alguna cosa a veure amb el reconeixement i l'èxit final de la tasca «codificadora» de Pompeu Fabra.

Bibliografia

- ARACIL, Lluís V. (1983). «L'estandardització del català modern en justícia a Josep Calveras». A: *Dir la realitat*. Barcelona: Edicions dels Països Catalans, p. 75-126.
- BÉDARD, Édith; MAURIS, Jacques [ed.] (1983). *La norme linguistique*. París: Conseil de la Langue Française: Le Robert.
- BRIGHT, William (1966). «Introduction : The Dimensions of Sociolinguistics». A: BRIGHT, William [ed.]. *Sociolinguistics. Proceedings of the UCLA Sociolinguistics Conference*. La Haia: Mouton, p. 11-15.
- CABRÉ, Maria Teresa; PAYRATÓ, Lluís (1990). «La lingüística aplicada avui». A: CABRÉ, Maria Teresa [et al.], p. 11-30.
- CABRÉ, Maria Teresa; LORENTE, Mercè (1991). *Els diccionaris catalans de 1940 a 1988*. Barcelona: Universitat de Barcelona.
- CABRÉ, Maria Teresa [et al.] (1990). *La lingüística aplicada. Noves perspectives / noves professions / noves orientacions*. Barcelona: Universitat de Barcelona: Fundació Caixa de Pensions.
- CALVERAS, Josep (1925). *La reconstrucció del llenguatge literari català*. Barcelona: Biblioteca Balmes.
- COOPER, Robert L. (1989). *Language Planning and Social Change*, Cambridge: U.P.
- DANEŠ, František (1987). «Langue standard et culture de la langue. Élaboration et applications de l'approche pragoise». A: MAURIS, J. [ed.], p. 453-492.
- FISHMAN, Joshua A. (1965). «Who speaks what language to whom and when?». *La linguistique*, núm. 2, p. 67-88.
- (1971a). «The Sociology of Language: An Interdisciplinary Social Science Approach to Language in Society». A: FISHMAN, Joshua A. [ed.], p. 217-404. [Reed. a: *id.* 1972a]
- (1971b). [ed.]. *Advances in the Sociology of Language*. L'Haia; París: Mouton.
- (1972a). *The Sociology of Language*. Newbury House, Rowley, MA.
- (1972b). «The Sociology of Language». A: GIGLIOLI, P. P. [ed.]. *Language and Social Context: Selected Reading*. Harmondsworth: Penguin Books, p. 45-48.
- (1974). [ed.] *Advances in Language Planning*. L'Haia; París: Mouton.

- FISHMAN, Joshua A. (1987). «Reflections on the Current State of Language Planning». A: LAFORGE, L. [ed.]. *Actes du Colloque international sur l'aménagement linguistique*. Québec: Les Presses de l'Université Zonal, p. 405-428.
- GARVIN, Paul (1983). «Le rôle des linguistes de l'École de Prague dans le développement de la norme linguistique tchèque». A: BÉDARD, É.; MAURAI, J. [ed.], p. 141-152.
- (1993). «A conceptual framework for the study of language standardization». *IJSL*, núm. 100-101, p. 37-54.
- HAVRÁNEK, Bohuslav (1983). «Emploi et culture de la langue standard». A: BÉDARD, É.; MAURAI, J. [ed.], p. 815-833.
- LAMUELA, Xavier (1987). *Català, occità, friülà: llengües subordinades i planificació lingüística*. Barcelona: Quaderns Crema.
- (1994). *Estandardització i establiment de llengües*. Barcelona: Edicions 62.
- LAMUELA, Xavier; MURGADES, Josep (1984). *Teoria de la llengua literària segons Fabra*. Barcelona: Quaderns Crema.
- MATHESIUS, Vilém (1983). «Sur la nécessité de stabilité d'une langue standard». A: BÉDARD, É.; MAURAI, J. [ed.], p. 809-813.
- MAURAI, Jacques [ed.]. *Politique et aménagement linguistiques*. Québec; Paris: Conseil de la langue française: Le Robert.
- PRAGUE SCHOOL (1974). «General Principles for the Cultivation of Good Language (translated from Czech by Paul L. Garvin)». A: FISHMAN, J. A. [ed.], p. 417-426.

Jean-Claude Boulanger
Université Laval

1. La non-singularité du français

La langue française ne se rencontre dans son intégralité chez aucun être humain. Corollairement à cette dimension anthropologique de la langue, on peut affirmer qu'elle n'existe pas non plus dans sa plénitude sur aucun territoire où elle est en usage. Dans sa spatialité, le français a toujours été fragmenté, ondoyant et irradiant. Qu'on le prenne en n'importe quel point et en n'importe quel lieu de son histoire depuis douze siècles, il a toujours participé d'usages et de normes multiples. Ces métamorphoses se réalisent selon des rythmes variables toujours conditionnés par l'histoire, par la société et par l'espace où l'idiome se déploie. Les variétés géographiques du français sont issues de ces fragmentations successives qui font qu'il doit être conçu comme une langue unique, à la fois partout présente dans l'espace francophone et nulle part entière. Les assises de la francophonie reposent sur ce principe, et sur l'idée que là où le français revendique le statut de langue maternelle, il sert de moyen de communication usuel entre tous les locuteurs de ces sociétés. C'est en m'appuyant sur ces postulats que j'interrogerai quelques éléments-clés de la francophonie dans des perspectives normatives et lexicographiques.

Certes, l'unité du français, et plus encore son unité normative, est une utopie, un concept théorique et idéal bien commode, mais parfaitement illusoire, que l'on ne peut concevoir aujourd'hui que comme une abstraction d'école qui permet de soutenir un édifice qui ne fut jamais stable et monolithique, justement parce qu'il prenait des figures diversement colorées selon les territoires où la langue s'épanouissait. À proprement parler, le français n'existe pas dans la réalité linguistique. Cette bannière singularisante sert à désigner un type de langue qui s'oppose par exemple à l'espagnol et à l'anglais. Dans la pratique vivante du langage des francophones, seuls **des français** apparaissent et sont pertinents. Le français est un système de sous-systèmes qui, eux, sont actualisés dans des usages variables, en France, au Québec, en Belgique, en Suisse, etc. La norme elle-même, qu'un impérialisme linguistique injustifié appelle le français tout court, ne constitue que l'un des nombreux français (Muller, 1985, p. 50). Toujours imparfaite,

toujours à négocier, en toutes circonstances elle est à modifier, à nuancer eu égard à des conditions évolutives des pratiques discursives et à des interpellations multiples mises en jeu par la communication (voir Rey, 1994, p. 312). Sur le plan «dictionnaire», elle est davantage un programme théorique qu'une réalité tangible. De fait, l'image unitaire du français trouve son écho primitif dans les grammaires et les dictionnaires qui transmettent exclusivement la norme de la partie éduquée de l'Île-de-France, même s'ils proclament leur foi dans la francophonie. Et de fait, la majorité des dictionnaires en usage au Québec sont d'origine parisienne.

2. L'autogestion de la norme

Au Québec, depuis une génération, l'ouverture culturelle et politique ainsi que la recherche d'une personnalité nationalitaire et identitaire ont (re)donné la parole aux gens, arrière-plan qui a préparé une meilleure saisie de la langue d'abord, de la norme ensuite, de la qualité de la langue plus récemment, et qui a posé les balises pour mener à l'identification puis à la légitimation d'un standard endogène. La référence initiale doit en effet se traduire à travers un usage linguistique national, organisé, valorisé et validé en conséquence. L'usage québécois forme l'un des principaux noeuds de la langue française ; il institue un ensemble de règles de conduite cohérentes, un code qui débouche sur la reconnaissance implicite d'une norme lexicale territorialisée et généralisée, en attendant qu'elle soit davantage explicitée dans les dictionnaires et accréditée dans des grammaires. La norme du français du Québec peut alors être comprise comme la constitution et l'action du français laurentien se référant à une pratique dominante qui s'impose à d'autres pratiques langagières à l'intérieur de la communauté et qui en règle la réalisation (voir Baggioni, 1976, p. 56-57). Elle doit aussi apparaître viable en face d'autres pratiques langagières à l'extérieur de la communauté, celle de la France en priorité, puisque c'est elle qui sert de modèle et de référence historiques.

3. La norme et société

La norme décrite dans la majorité des dictionnaires de langue est de nature objective en ce sens qu'elle rend compte des emplois émanant de la société, qui sont observés, hiérarchisés puis consignés par les lexicographes (voir Boulanger, 1994). Cette vertu lexicographique est réaffirmée dans le *Nouveau Petit Robert* [→NPR] quand les principaux rédacteurs écrivent que leur dictionnaire reste fidèle à son rôle d'observateur objectif, rôle qui répond à la demande des usagers du français. Il arrive qu'il donne son avis sur une forme ou un emploi, mais c'est alors par des remarques explicites qui ne peuvent être confondues avec l'objet de la description (Rey-Debove et Rey, 1993, p. ix). Cette norme est communément désignée par l'appellation *norme sociale*, et c'est elle que la plupart des travaux de lexicographie québécoise prennent en compte

depuis dix ans dans les dictionnaires généraux. L'attraction du prescriptif à tout prix et le désir inconscient de la norme unique placent bien des dictionnaires en porte-à-faux, particulièrement lorsqu'ils sont élaborés hors du cercle d'influence européen. Ces recueils sont souvent coincés dans le piège tendu par Charybde et Scylla, puisqu'ils demeurent à la jonction de la norme prescriptive et de la norme objective, c'est-à-dire qu'ils sont situés aux confins du code normatif que certaines autorités ou prétendues autorités souhaitent implanter aspect interventionniste et prescriptif, souvent exacerbé par un purisme intransigeant et du portrait fidèle peint par la description nuancée, mais néanmoins réelle de l'usage social aspect socio-observationnel et prioritairement descriptif fondé sur la vie du langage (voir Boulanger, 1988 et 1994).

La norme s'édifie à partir de l'usage propre reconnu à un corps social, et par ce même corps dans le cadre d'une communauté plus ou moins étendue. Il existe une norme là où les individus bâtissant la collectivité cible s'accordent tacitement entre eux pour admettre une façon spécifique de parler et d'écrire une langue, ou l'une de ses variétés, comme étant la leur. En clair, il y a une norme lorsque le groupe reconnaît et sent que sa variété nationale a suffisamment acquis de force, de prestige et d'autonomie pour accéder à la légitimation. L'entreprise de valorisation et de légitimation ne saurait venir que de l'intérieur et résulter d'un effort volontaire et collectif. À l'heure actuelle, il semble que le français du Québec se singularise de cette manière sur l'échiquier francophonien.

Un tel point d'ancrage et de comparaison est fondamental pour amorcer les débats ou les discussions sur les perspectives lexicographiques québécoises. Il est donc indiscutable qu'il existe une norme québécoise, en vertu de laquelle un Québécois, même non cultivé, saura très vite reconnaître comme hétérophone un francophone dont le parler représente la norme d'un autre secteur de la francophonie (Valin, 1983, p. 790). La norme consiste ici à privilégier, sur la base d'arguments historiques, esthétiques, logiques, sociologiques, géographiques, politiques, etc., un usage défini de la langue française, choisi parmi d'autres tout aussi attestés, à l'interne comme à l'externe, à l'ériger en modèle, c'est-à-dire à le limiter et à l'encadrer par une série de contraintes socioculturelles. La norme se présente simultanément comme un ensemble de choix conventionnels, à savoir contestables, et un instrument qui vise à instaurer une cohésion linguistique dans la société: elle doit être assurée comme telle, dans cette contradiction de la contrainte et de la liberté caractéristique de toute expérience du langage (Genouvrier, 1972, p. 50). Sur le plan théorique, cela revient à dire que le français québécois peut être décrit lexicographiquement comme s'il n'existait pas d'autres français. Une autre condition paraît essentielle à ce projet. Elle consiste à considérer que les Québécois se réclament d'une langue qui s'appelle bien *le français* et qu'ils en usent ni mieux ni plus mal que les locuteurs des autres communautés de même allégeance linguistique, y compris les Français eux-mêmes. Les protestations à ce sujet relèvent beaucoup plus du sentiment de l'insécurité et du complexe d'infériorité devant la langue de l'autre, qui représente une référence extérieure, qu'elles rendent compte de la réalité vivante et de la valeur intrinsèque du français du Québec.

4. Les dichotomies de la lexicographie francophone

Les multiples catégories d'activités linguistiques et les différents niveaux de discours requièrent des exigences variées à l'égard des contenus des dictionnaires. La première de ces exigences, c'est que le dictionnaire soit adapté aux conditions de vie des locuteurs. Or les dictionnaires français étant prioritairement destinés à une clientèle hexagonale, il ne faut pas s'étonner qu'ils ne satisfassent pas l'ensemble des utilisateurs francophones. Créés en territoire français, reflétant les milieux socioculturels français, découpant le monde à la française, faut-il se surprendre si ces dictionnaires ne rencontrent pas entièrement l'assentiment des locuteurs nord-américains ou d'autres zones francophones qui conçoivent le monde différemment, vivent une culture autre et fondent des sociétés au profil spécifique.

En lexicographie, il paraît difficile du point de vue du programme, donc de la méthode d'élaboration d'un dictionnaire, de servir deux maîtres à la fois, à savoir une clientèle nord-américaine ou européenne et un utilisateur non typé, universel, d'autant plus si l'on garde à l'esprit que la norme est fragmentée et plurielle. Le NPR et le *Petit Larousse illustré* [→PLI], par exemple, ne sont pas des ouvrages qui satisfont totalement les Québécois, et cela malgré l'intérêt qu'ils prêtent à quelques dizaines de québécismes. Faute d'ouvrages nationaux répondant à leurs attentes, ce sont seulement des dictionnaires que les Québécois utilisent à bon escient, mais dont ils perçoivent toutes les limites et les insuffisances, car ces répertoires sont loin de répondre à toutes les interrogations sur la langue qui se posent en contexte québécois.

Dans la lexicographie francophone du moment, il existe une série de dichotomies.

1. La description des mots à charge culturelle élevée dans les dictionnaires de France et expliquant les autres cultures francophones est souvent contestée ou contestable par les propriétaires légitimes de ces mots, car les descriptions ne correspondent pas à leur perception des choses, même s'ils peuvent comprendre qu'elles sont destinées à des locuteurs d'une autre culture.

2. La description de certains mots communs à différentes cultures demeurent parfois trop franco-centrée (voir des mots comme *nordique*, *réveillon*, *sapin*).

3. L'hypothèse de la norme unique existe concurremment à l'hypothèse des normes plurielles et elles ont valeur égale. Les discours institutionnels ou officiels et ceux des entreprises lexicographiques sur ce sujet contredisent souvent les faits.

4. Les descriptions lexicographiques hors de France hésitent entre la description complète (voir le *Dictionnaire québécois d'aujourd'hui* [→DQA]) et les descriptions différentielles.

5. Les descriptions lexicographiques complètes oscillent entre la norme interne qui, étant implicite, ne requiert pas que les québécismes soient identifiés par une marque, et la norme externe, qui appelle naturellement le marquage des régionalismes.

Il est évident que les mots du français de France, du Québec ou d'ailleurs sont tous marqués du point de vue socioculturel. Mais la charge culturelle des mots est une notion relative et [...] le poids culturel n'apparaît vraiment que lorsqu'il y a confrontation entre deux cultures (Van Baardewijk-Rességuier, 1993, p. 29). Or c'est le cas en ce moment dans l'axe Québec-France.

Plus les cultures sont éloignées et différenciées, en raison du temps et de l'espace, plus la couleur de ces cultures semble teinter le lexique des variétés de la langue mises en examen. La charge culturelle du mot est donc la quantité de valeurs propres à une communauté, à une civilisation, à un pays, à un État, à une région qui est véhiculée par ce mot et qui fait que cette unité n'est pas immédiatement décodable ou transparente pour un locuteur qui a peu ou prou d'affinités avec cette culture, ou peu ou prou de connaissances sur cette civilisation. Au surplus, quoique semblables par leur sens et identiques par leur forme, des mots ne sont pas interprétés de la même manière par des locuteurs vivant dans des territoires différents (voir les mots *fleuve*, *hiver*, *pain*, *patiner*, *université*).

Lorsque l'on mène les analyses, on se rend compte que c'est le sens connotatif qui heurte ici le sens conceptuel, à savoir la dénotation.

1. Le référent n'existe pas dans l'autre culture (voir les québécois *cégep*, *registraire*, les francismes *département*, *périphérique*). D'où une opacité totale pour certains éléments du lexique pour les locuteurs non directement concernés.

2. Le référent correspond à des découpages différents de la réalité (voir les mots *bois*, *forêt*, *glace*). D'où une opacité partielle pour certains éléments du lexique.

3. Le référent est le même dans les deux cultures, mais des modulations socioculturelles sont inexistantes dans l'une ou l'autre culture (voir les formules de salutation *bonjour* et *bonsoir* au sens de au revoir, les emplois des pronoms *tu*, *vous* et *on*).

4. Les référents sont les mêmes dans les deux cultures, mais le vocabulaire change (voir *bonnet*, *écharpe*, *moufle*, en France, et *tuque*, *foulard*, *mitaine*, au Québec).

Il est donc clair que dans l'approche descriptive, le texte «dictionnaire» doit être intimement lié à la situation socioculturelle dans laquelle il est produit. Et c'est l'ensemble du texte qui doit être conforme à la vision du monde propre à chaque territoire, à savoir à la fois la langue expliquée (les entrées) et la langue expliquante (les énoncés articulaires).

5. La besogne des mots *francophonie*, *francophone* et *francophonisme*

La part du vocabulaire commun entre toutes les variétés de français serait approximativement de 80 %. J'ai déjà dénommé ce fonds commun *les francophonismes* (voir Boulanger, 1986, p. 190), donnant à ce terme un relief sémantique qui paraît logique du point de vue de l'observateur périphérique. Des chercheurs français ont créé parallèlement le même vocable, mais ils lui ont attribué le sens de régionalisme, de diatopisme (voir, parmi d'autres, Depecker, 1988, p. 10-11). Un exemple résumera les deux approches.

• Québec	→ francophonismes	diatopismes
	<i>écharpe</i> , <i>moufle</i> , <i>bonnet</i>	<i>foulard</i> , <i>mitaine</i> , <i>tuque</i>
	<i>petit déjeuner</i> , <i>déjeuner</i> , <i>dîner</i>	<i>déjeuner</i> , <i>dîner</i> , <i>souper</i>

• France	→ francophonismes	francismes (?)
	<i>foulard, mitaine, tuque</i>	<i>écharpe, moufle, bonnet</i>
	<i>déjeuner, dîner, souper</i>	<i>petit déjeuner, déjeuner, dîner</i>

Cette antinomie joue un rôle prépondérant dans l'interprétation des idées de norme et de francophonie. L'option différentielle à propos du sémantisme de *francophonisme* accrédite l'image d'une norme dominante parisienne. Par ailleurs, elle est en contradiction flagrante avec le sens naturel qui se dégage des mots formés à partir du support lexical qu'est la lexie *francophonie* comme elle l'est avec le sens même de ce mot et avec ceux de ses dérivés.

6. Langue commune, usage et discours

En restreignant le lexique à des contraintes programmatiques, donc en recensant des unités attestées et sélectionnées parmi une multitude de séries possibles, le lexicographe élit et oriente un ou des usages dans l'infinité et dans la diversité des pratiques langagières. La nomenclature peut dès lors être appréhendée comme un discours d'institution et une tranche de langue normalisée. Cataloguée et instaurée suivant ce principe, elle peut être qualifiée de différentes manières du point de vue de sa légitimation.

1. Les mots décrits sont réputés former la langue commune, celle des francophones. Ainsi, pour Paul Imbs, du *Trésor de la langue française* [→TLF], le dictionnaire tel que nous le concevons doit comprendre le vocabulaire de la langue commune à tous les francophones ayant reçu une [...] culture de type humaniste [...] (1971, xxiv). Quant au NPR, les auteurs de l'introduction précisent que leur description est celle ? d'un français général, d'un français commun à l'ensemble de la francophonie, coloré par des usages particuliers, et seulement lorsque ces usages présentent un intérêt pour tout le monde (Rey-Debove et Rey, 1993, xiii). Cependant, ces discours sont fort éloignés de la réalité puisque de nombreux mots figurant dans les deux dictionnaires n'ont aucune résonance en dehors de la France, de nombreux mots communs à la francophonie et de nature à intéresser tous les locuteurs n'y apparaissent pas, sans compter que de nombreux mots régionaux connus en France sont absents.

2. Les mots décrits sont réputés constituer l'usage reçu et normé. De fait, l'opération de sélection de la nomenclature est la deuxième étape de la normalisation, la première étant définie lors de l'établissement du programme macrostructurel. Le marquage des registres de langue formera la troisième étape normative. Diverses autres observations sur l'usage constitueront la quatrième. En outre, l'ensemble lexical décrit fournit une image de la norme qui est surdimensionnée par une synchronie, une société et un espace donnés. C'est pour cela qu'un locuteur non français percevra le NPR, le PLI ou le TLF comme des dictionnaires idéals pour les locuteurs de France, mais pas pour lui. Bien entendu, d'autres personnes voudront tout de même imposer ce modèle dans leur région (Québec, Belgique...).

Tout découpage dans le lexique à des fins lexicographiques est un acte normatif. Ce qui demeure dans le filtre est inséré dans un ensemble hiérarchisé du plus normatif au moins normatif, le niveau non marqué indiquant la situation normale de communication, ni au-dessus de la norme, ni surtout en dessous. Car s'écarter de la norme renvoie aussi bien à ce qui appartient à des usages situés au-dessus de la barre normative (usage soutenu, littéraire, etc. : *bouscueil*, *pagée* au Québec, *quasi*, *souventefois* en France) qu'à ce qui loge à l'enseigne placée sous la barre normative (usages familiers, argotiques, vulgaires, etc.).

Les remarques portant sur la légitimation reposent sur le référentiel de la langue commune (Collinot et Mazière, 1997, p. 68) qui renvoie en effet à trois réseaux de discours.

1. *Le discours qui est à la source de l'information lexicographique.* Dans les dictionnaires parisiens, les prédictions sont formulées en priorité pour les Français.

- NPR → *nordique* : Qui est relatif, qui appartient aux pays du nord de l'Europe (spécialement à la Scandinavie); qui en est originaire
- PLI 1995 → *sapin* : Arbre résineux au tronc grisâtre commun dans les montagnes d'Europe occidentale entre 500 et 1 500 m et dont les feuilles, persistantes, portent deux lignes blanches en dessous (ce qui les distingue de celles de l'épicéa). [Ordre des conifères.]

2. *Le discours qui constitue la compétence langagière de l'usager du dictionnaire.* On se réfère ici à la connaissance active et passive du vocabulaire par le locuteur. Personne ne connaît tous les mots du dictionnaire et tout le monde connaît des mots qui n'y sont pas consignés.

3. *Le discours qui fonde le savoir du lexicographe sur la langue.* Il n'est guère possible de gérer la connaissance totale du lexique dictionnarisé. Tous les sous-ensembles lexicaux, du plus normé aux plus familiers ou plus vulgaires, du plus général au plus technolèctaux, résultent de choix que le lexicographe effectue ou fait réaliser sans nécessairement posséder toutes les qualités pour le faire. Aucun lexicographe n'a pu, jusqu'ici, opérer un tri dans le vocabulaire scientifique et technique autrement que par référence à un type de locuteur idéal, qu'il définit le plus souvent par transposition du niveau de culture qui lui est propre ou qui est commun à une équipe d'amis et d'informateurs (Guilbert, Lagane et Niobey, 1971: II-III).

C'est dire que le lexicographe ne peut établir sa nomenclature sur des bases purement objectives, même s'il le souhaite. Le dictionnariste est le porte-parole d'un groupe de locuteurs qui forment la collectivité. Lui-même fait partie de cette classe de personnes. Il est à la fois dans la langue et dans la culture et en dehors de celles-ci de par son activité d'observateur des pratiques langagières communes à son milieu (Collinot et Mazière 1997, p. 69). Il n'existe donc pas de lexicographie totalement neutre ou objective.

7. Les dictionnaires venus du froid

La langue française n'est pas singulière, mais le système qui la règle est singulier lui, ce qui fait que tous les francophones s'en réclament. En étant pluriels, les usages et les normes, témoignent de l'évolution et de la rénovation de la langue. Soutenir que le français s'étale en variétés dans le temps et dans l'espace, c'est-à-dire qu'on y observe des modulations plus ou moins accentuées selon les territoires, n'est ni un secret, ni une observation originale, du moins jusqu'à ce que retentisse l'écho de l'idéologie. Car il est évident que de ce point de vue, l'idée de norme n'est pas neutre. Tout dictionnaire est marqué par l'idéologie de ses concepteurs.

Hors d'une position nationale, il paraît absurde de se poser la question de savoir ce qu'est, au Québec, le français standard et un français de qualité (voir Boulanger, 1994, p. 1). On dira que c'est le français garanti par la norme soutenue par la communauté nationale. Ce standard est épaulé par les organes étatiques ou autrement influents (dictionnaires, grammaires, académies, textes de loi, etc.) et par les spécialistes des questions linguistiques et lexicographiques. Toute remise en cause de l'existence objective du Québec en tant que communauté propriétaire légitime de l'une des variétés valorisées du français au bénéfice d'une exonorme conduit à l'invalidation de l'endonorme préconisée et à l'éradication de la francophonie en tant qu'institution défenderesse du droit à la différence linguistique. Ce droit ne peut pas être restreint au contingent des régionalismes qui enrichissent un fonds commun, le parent et le sertissent d'ornements lexicaux dont le mérite premier est d'exercer un attrait exotique ou d'être éblouissants et de fournir des arguments pour de beaux discours officiels. La vie du langage est autrement sinueuse. D'où la contradiction idéologique et le magistère de l'Académie française qui défend ouvertement le droit à la créativité linguistique dans l'espace francophone et qui chante l'immense valeur patrimoniale des régionalismes, mais qui refuse systématiquement en tant qu'institution certaines actions concrètes qui collent pourtant aux réalités culturelles d'ailleurs, comme celle qui a trait à la féminisation des appellations de titres et de fonctions, évolution générée dans d'autres zones francophones, le Québec et la Suisse, par exemple. Indéniablement, il y a là une contradiction historique qui entretient un grand malaise dans l'aménagement de la langue française.

Bibliographie

1. Linguistique

BAGGIONI, Daniel (1976). «Pour un point de vue relativisé et historicisé sur la norme». *Cahiers de linguistique sociale*, núm. 1 (novembre), p. 56-87.

VAN BAARDEWIJK-RESSÉGUIER, Jacqueline (1993). «Les mots de la culture», *Du lexique à la morphologie: du côté de chez Zwaan. Textes réunis en l'honneur du soixantième anniversaire de Wiecher Zwanenburg*, núm. 73, Amsterdam; Atlanta: Éditions Rodopi B.V., p. 29-42.

- BOULANGER, Jean-Claude (1994). «Peut-on dictionnariser le français du Québec », *Terminogramme*, núm. 71 (hiver), p. 1-5.
- (1988). «La lexicographie québécoise entre Charybde et Scylla : le Dictionnaire CEC Jeunesse», *International Journal of Lexicography*, vol.1 núm. 2 (été), p. 127-150.
- (1986). «Régionalismes québécois usuels : un essai de description», *Actes du Colloque : La lexicographie québécoise : bilan et perspectives*. Université Laval, 11 et 12 avril 1985, 3e section, núm. 8, Québec: Les Presses de l'Université Laval (coll. «Langue française au Québec»), p. 187-207.
- COLLINOT, André; MAZIERE, Francine (1997). *Un prêt à parler : le dictionnaire*. Paris: Presses Universitaires de France (coll. «Linguistique nouvelle»), vi + 226 p.
- DEPECKER, Loïc (1988). «Avant-propos». *Les mots de la francophonie*. Paris: Éditions Belin (coll. «Le français retrouvé»), p. 8-13.
- GENOUVRIER, Émile (1972). «Quelle langue parler à l'école ? Propos sur la norme du français». *Langue française*, (coll. «Le français à l'école élémentaire»), núm. 13 (février), p. 34-51.
- GUILBERT, Louis; LAGANE, René; NIOBEY, Georges (1971). «Préface». A: *Grand Larousse de la langue française*. Vol. 1. Paris: Librairie Larousse. p.i-v.
- IMBS, Paul (1971). «Préface». A: *Trésor de la langue française. Dictionnaire de la langue du XIXe et du XXe siècle (1789-1960)* [Sous la direction de Paul IMBS (vol. 1 à 7) puis de Bernard QUEMADA (vol. 8 à 16)]. Centre National de la Recherche Scientifique, Institut (national) de la Langue Française (Nancy). Paris: Éditions du Centre National de la Recherche Scientifique: Gallimard, vol. 1, p.iX-XLVII.
- MULLER, Bodo (1985). «Le français d'aujourd'hui». *Manuels et études linguistiques, série A*, núm. 47. Paris: Éditions Klincksieck (col.l. «Bibliothèque française et romane»), 303 p.
- REY, Alain (1994). «À la recherche de la norme : un dictionnaire québécois». *Langues et sociétés. Mélanges offerts à Jean-Claude Corbeil* [Publiés par Pierre MARTEL et Jacques MAURIS], núm. 8, Tübingen: Max Niemeyer Verlag (col.l. «Canadiana Romanica»), p. 311-316.
- REY-DEBOVE, Josette; REY, Alain (1993). «Le Nouveau Petit Robert». A: *Le Nouveau Petit Robert. Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française*. Paris: Dictionnaires Le Robert, p. IX-XIX. [Nouvelle édition remaniée et amplifiée sous la direction de Josette REY-DEBOVE et Alain REY]
- VALIN, Roch (1983). «Réflexions sur la norme». *La norme linguistique*. Paris; Québec: Le Robert: Conseil de la langue française (col.l. «L'ordre des mots»), p. 789-795. [Textes colligés et présentés par Édith BÉDARD et Jacques MAURIS]

2. Dictionnaires

- Le Nouveau Petit Robert. Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française* (1993). Paris: Dictionnaires Le Robert, xxxv + 2492 p. [Nouvelle édition remaniée et amplifiée sous la direction de Josette REY-DEBOVE et Alain REY] [→NPR]

Le Petit Larousse illustré 1995 (1994). Paris: Larousse, 1784 p. [→PLI]

Le Robert. Dictionnaire québécois d'aujourd'hui. Langue française, histoire, géographie, culture générale (1993). Deuxième édition revue et corrigée. Montréal: DicoRobert Inc., xxxvii + 1273 p. + 343 p. + lxv p. [Rédaction dirigée par Jean-Claude BOULANGER et supervisée par Alain REY] [→DQA]

Trésor de la langue française. Dictionnaire de la langue du xixe et du xxe siècle (1789-1960) (1971-1994). Centre National de la Recherche Scientifique, Institut (national) de la Langue Française (Nancy). Paris: Éditions du Centre National de la Recherche Scientifique: Gallimard, 16 vol., cxxxi p. + p.v. [Sous la direction de Paul IMBS (vol. 1 à 7) puis de Bernard QUEMADA (vol. 8 à 16)] [→TLF].

Anthony E. Crowley
University of Manchester

1. Codification and Politics

The practice of linguistic codification is always political: dictionaries, grammar books, punctuation pamphlets, pronunciation guides —all are produced within historical contexts, by particular people, with specific audiences in mind, for given purposes. They are also, of course, ultimately and necessarily —though not always obviously, based on judgement: the discrimination between codes, the privileging of some, the downgrading of others. And this act of choice is usually supported by authority —be that institutional, practical, or simply the political will of a given group of people. This is I think an uncontentious proposition, though it may be worthwhile reflecting on examples of linguistic codification which prove my point about its inevitable politicisation.

At a general level two of the most important breakthroughs in linguistic thought in the post-Renaissance period were brought about as a direct result of the type of linguistic codification required by colonialism. The first is that of the *discovery* of Sanskrit and its revolutionary significance for the way in which families of languages were understood. This was undeniably a consequence of the cultural interpenetration (and thus the study and arrangement of codes) caused by British colonialism on the Asian sub-continent: Sir William Jones we recall was a colonial servant. Later, in the nineteenth century, Max Muller, the first Professor of Comparative Philology at Oxford, and the coiner of the term *Aryan*, also found himself caught up with the linguistic exigencies of empire. Amongst his other tasks, directly requested by the British government, was the compilation of a guide, for the use of Army Officers, to the *Languages of the Seat of War in the East*. The second example also arises out of colonial practice and that is the doctrine of linguistic relativism. Von Humboldt's research in the languages of the Far East in the 1820s and 1830s, based as it was on the codification of different languages and the comparison of their conceptual structures, led to the publication of his work *The Diversity of Human Language Structure and Its Influence on the Mental Development of Mankind*. Based on the Kantian insight that the categories of thought are buried in the structure of language (though

for Kant the categories were universal in nature), Humboldt's work claimed to be able to demonstrate the way in which specific languages contained the particular conceptual structures used by their users. A shorthand way of putting that would be to say that whereas Kant rationalised language, his followers in the German idealist tradition nationalised it. This led in turn to one of the twentieth century's most popular linguistic dogmas: the incommensurability of languages. Or to give it its usual title, the Sapir-Whorf hypothesis. Again we can note that Sapir and Whorf, along with their colleague in anthropology, Boas, came to this insight as a practical consequence of the codification of fast-disappearing *American Indian* languages.

It is possible to look a little further back in history in order to see once more the political nature of codification. The very emergence of the modern European languages in the Renaissance period is exemplary. The demands imposed by centralised and increasingly *bureaucratic* nation states, together with the requirements of the printing press, made codification necessary. Again the element of discrimination and giving privileges was not so much a choice as a requirement. The act of judgment was inflected in two directions. First internally: a selection had to be made of a form of language which was to be the centralised, *standard* form (and which in most cases was simply called *the language*). Second, externally: *the language* had to be promoted against the language which had previously dominated the cultural and political European scene - Latin. That is to say, the chosen forms had to throw off their *vernacular* status (*verna* meaning home-born slave) in order to achieve the status of language. Difference without, and difference within, had to be suppressed, or at least negated, and the way in which this occurred was through codification and institutionalisation. An example of this is the appearance of the glossary. *Glôssa*, as we know, means «a hard word in need of explanation», and the glossary itself is an indicator of the way in which codification is inevitably affected by social and historical factors. The idea of a «hard word» in need of definition seems uncontentious until we ask «hard» for whom? For what the appearance of the glossary in this context tells us is that there were new users of the language (the written language of course) who were having difficulties in understanding the codes, who needed institutional help in understanding. The successor of course is an even clearer example of this. To illustrate the point, one of the earliest dictionaries of English was addressed to «the more-knowing women and the less-knowing men» and tells us indirectly of the spread of literacy to new social groups. Indeed Renaissance England could be described as being beset with the cultural conflict (internal and external) mentioned earlier. It witnessed the great triumph of the English language over Latin in the debates over *copiousness*. And it saw the victory of a centralised form of the written language over forms spawned by the social mobility brought about as a result of the transition from feudalism to early capitalism. It is no coincidence that the period saw the appearance of the first English dictionaries, the work of Shakespeare, and the King James Bible, all three of which are still powerful cultural icons and feature prominently in the discourse of the political right in England.

England was not an isolated example of the politicised use of codification. The appearance of the *Académie Française* and the Italian *Accademia della Crusca* support the general argument.

But it was not, and this is significant I think, simply the centralising nation states which turned to language codification. In fact, as those states turned their attention to colonial exploitation, cultures subject to their power also began to codify —this time in often desperate attempts to survive. Ireland is a good example. Though it had been under colonial rule since the late twelfth century, Gaelic culture had survived relatively intact until the early to midsixteenth century. With the defeat of Irish rebellions in the late sixteenth and early seventeenth centuries, however, the situation altered dramatically. The death of Gaelic culture in Ireland is usually taken to coincide with the Flight of the Earls, the evacuation of the last great Gaelic chieftains to Catholic Europe in 1607. They left behind them a battered, degraded culture and language which was treated with contempt by the colonial invaders. And then, from the midst of Catholic Europe, composed by a Franciscan monk in exile in Louvain, only thirty odd years later, came a text entitled *Foclóir na Sanasán Nua*. It was the first Irish glossary and had the stated aim of giving, in an embattled culture, «a little knowledge to those who are ignorant of their ancient mother-tongue». Such an intention flew in the face of history, and throughout the seventeenth century, and more particularly in the period of the Penal Code in the eighteenth century (a system of law which attempted to stamp out all vestiges of Gaelic life and culture), the Irish language was denigrated and suppressed. One form which this took was the ridiculing of the antiquity of Ireland and its language by Sir Richard Cox, an important legal official in the colonial government. His history of Ireland, published in 1689-1690, was attacked by an Irish poet and writer Hugh MacCurtin in his *Vindication of the Antiquity of Ireland* (1717), in which he took particular exception to Cox's ridiculing of Irish. For his trouble Sir Richard Cox had MacCurtin committed to prison, whereupon MacCurtin did what any linguist with a fair amount of time on his hands would do, he wrote a grammar of the Irish language (sensibly published in Europe). As if to demonstrate his incurable recidivism, he went on to compile the first *English-Irish Dictionary*, published in Paris in 1732.

Ireland is interesting in that it shows clearly the processes which were taking place less obviously elsewhere. In the Statutes of Kilkenny, passed in 1366, the English colonists banned two significant elements of Gaelic culture: the Irish language and Gaelic sport. Some five hundred years later, two of the principal organisations at the forefront of the struggle to overthrow British rule were founded: the Gaelic Athletic Association (with the aim of reviving Gaelic sports) and the Gaelic League (whose end was the revival of Irish as the living national language of Ireland). Importantly, codification was a central component of their work: the Gaelic Athletic Association was forced to invent «traditional» rules, and the Gaelic League struggled with the questions around the language: which dialect of the language was to be taken as «standard»; was classical Irish to be the model or was it to be «cainnt na daoine» —the contemporary language of the people; what type was to be used in the transcription of the language? Mid to late nineteenth century Ireland witnessed the appearance of literally hundreds of grammar books, primers, pronunciation guides, dictionaries, aids to translation. Indeed, so central was the role of language in the movement to gain political independence (many of the leading lights in the Gaelic League were to take part in the 1916 Rebellion against the British) that the Irish case can stand as a

paradigm case of European cultural nationalism in the nineteenth century (a model also taken on by twentieth century liberation movements in Africa, and, more recently, in the break-up of the Soviet Union). Cultural nationalists, it might be said, fought with political pamphlets in one hand, rifles in the other, and dictionaries in their pockets. Linguistic codification was not simply a tool which served the interests of the powerful.

2. The Codification of Standard English

Early to mid nineteenth century English society was wracked with social conflict and threatened by internal and external threats. Internally the social order was disturbed by Chartism and the campaign for the enfranchisement and education of the working class; externally the dangers came from Napoleonic imperialism, Ireland, of course, again, and the first stirrings of rebellion in British India. Interestingly, the period also saw the birth of a new area in the discipline of language study, one which sought primarily to trace and codify the English Language; to be known later as *The History of the Language*. And perhaps the greatest achievement of this new area was the work which became the *Oxford English Dictionary*, published over almost fifty years between 1888 and 1933. It was described by one influential commentator as «a monument of learning and patriotism» and it was indeed staggeringly monumental, extremely learned, and patriotic (an adjective which was fiercely contested by both the right and left in nineteenth century Britain). It began, however, rather humbly, and from a recognition that previous attempts to codify the English language were inadequate; a paper given to the London Philological Society in 1857, «On Some Deficiencies in Our English Dictionaries» was the starting point.

What the author of the paper noted was the lack of a dictionary which conformed to the requirements of the modern study of language. What he inaugurated was a project which was to test both the practical and theoretical (and, it might be added, the political) limits of codification. For the lexicographers engaged on the new dictionary faced one central problem: What was it precisely that they were trying to record? One answer of course was deceptively simple: they were to record the lexicon of English as it had developed historically. But the underlying problem, or set of problems, which this answer avoids, was much more complex. When, for example, did the English language begin? Were all lexical items to be included, or were some so specialised that they could safely be left out? What to do with words which seemed to belong to particular styles of language —say, the colloquial? What was to count as *evidence* for the existence of a word, or for its *Englishness*. These and many more difficult challenges faced the dictionary makers.

The answer they came upon, and without which they could not have proceeded, was that the object of their research was to be «the Standard language» —a term which they in fact invented (the reference given for the term in the *Dictionary* is to *the Proposal for the Publication of a New English Dictionary* in 1858). The concept of the «Standard Language» enabled the dictionary makers to declare in the *Canones Lexicographici* that 'this Dictionary shall record, under certain

limitations, the existence of every word in the language for which sufficient authority' can be provided. Or, as the *Proposal* put it, the Dictionary would contain «every word occurring in the literature of the language it professes to illustrate». Their definition of the «Standard Language» essentially came to this: it was the language of writing in English which had occurred after the Reformation. For each item covered by that remit, the task was to «investigate its history and derivations» and to «determine as far as possible, fully and precisely, its several meanings and its appropriate usage, illustrated by quotations». In other words, the OED project was to codify comprehensively a written language which was relatively stable, durable and established. This definition allowed for the inclusion of words which were classified as «colloquial», «obscure», and even «vulgar» —descriptions which tell us about the social attitudes of an age. But perhaps the most important fact about such words is that they were *included* in the Dictionary.

There was, however, another meaning of the term «Standard» in relation to the English language which appeared shortly after the appearance of the use described earlier. It started to be used around the turn of the century and it is summarised in the definition of «Standard English» (rather than «Standard Language») in the OED itself:

[...] applied to a variety of the speech of a country which, by reason of its cultural status and currency, is held to represent the best form of that speech. «Standard English»: that form of the English language which is spoken (with modifications, individual or local), by the generality of the cultured people in Great Britain.

The illustration is from Henry Sweet's *Sounds of English* (1908): «Standard English, like Standard French, is now a class dialect more than a local dialect: it is the language of the educated all over Great Britain.» In terms of theoretical sophistication, this definition does not bear comparison with the complex self-questioning which lay behind the stipulation of the «Standard Language». Indeed, it is worth pointing out that the definition of «Standard English» is not given in linguistic terms at all. No set of definitive intrinsic features support the use of this term, instead the criterion is that of social prestige. «Standard English» is simply that form of the spoken language used by the «best», «educated», «cultured», «civilised» people. If the «Standard Language» had been defined by such a criterion it would have read something like: the «Standard Language» is that form of the language used by the upper class.

Here then are two forms of codification in English, the consequences of which, I have argued elsewhere, have been disastrous within twentieth century British education. But I would like to consider briefly here the ideological implications of both the «Standard Language» as the language of writing (the theoretical prerequisite of the OED) and «Standard English» as the speech of the «best». «Standard English» as the language of «cultivated» speakers is I think easily dealt with. It is based on a social distinction or judgment which is, at best, highly contentious and at worst simply ignorant. With that in view, it cannot be permitted as a reliable term for linguistic research. That is not to say, of course, that it was not widely accepted in British

society, and linguists played their full part in the process by which it came about in the early to mid century. There was a concerted effort, in various codifying agencies - State Education Reports, popular —and professional— language guides, elocution lessons in schools, and of course the BBC —to impose a form of the language spoken by an *elite* group as the authorised, legitimate and acceptable model for English speakers. It amounted to the impertinence of informing the great majority of English speakers that they did not speak the language properly.

The definition of the Standard Language as the historically attested language of writing seems to me to be much more interesting ideologically for two reasons. The first is the practical use it has in education. That is to say, that as a code, which can be explained and taught, without any of the mystifications of «cultivation» or «civilisation», it becomes a tool to which all can be given access. It is in a sense a historical legacy which can be passed on for the purposes of empowerment since to be without it today is to be seriously dispossessed. It is no coincidence, I think, that the birth of the Dictionary project in Britain occurs at the point at which State-funded mass education also begins. The second reason that I find the codification of the Standard Language interesting links back to the beginning of this paper. That is, I think it is politically radical, not simply as a potential tool of empowerment, but as a model for those two things with which linguistic codification is often caught up: culture and tradition.

Language, culture and tradition are of course, for any community, essential elements in its sense of identity, its self-definition. And there is an attitude to the codification of language, culture and tradition which is tied, I think, to the definition of «Standard English» given earlier. That is to say, an attitude which tends to think of language, culture and tradition in exclusivist terms, as the preserve of an elite, as something which existed in the past and which is threatened by the present. I like to think of it being summed up in the words of two very different writers. In Johnson's *Plan of a Dictionary of the English Language* (1747) he observes almost casually that with regard to language, «all change is of itself an evil». Patrick Kavanagh, the great modern Irish writer, put it differently in his poem on those who sought to codify the Gaelic way of life in the desperate days of the seventeenth century: «Culture», the character in poem the notes, «is always something that was».

Against that vision, however, I would like to end by offering an alternative, one which I think we can find in the codification of the «Standard Language» in the OED. For what the work of the lexicographers does in fact is to make language, culture and tradition much more messy, more complex, more difficult to pin down by commonsense notions. What the lexicographers did by their practice (not directly, since I am not suggesting they were political radicals) was precisely to problematise simple ideas of language, culture and tradition, to show how hard they were, in fact, to codify. They did that by acting in accordance with the principle of inclusiveness (since it is much easier to codify and define if we can leave out the inconvenient things) which led in turn to an openness to difference. Against the vision of English language, culture and tradition as pure, seamless entities, diachronically evolving through time rather than history —the conservative view, they gave us the *Oxford English Dictionary* as a long, rambling, often

surprising, sometimes astounding, essay —codification if you will— on historical difference, change and assimilation.

Daniel Defoe, in his usual satiric mode, taught the same lesson a long time ago in *The True-Born Englishman* (1703):

A true-born Englishman is a contradiction,
In speech an irony, in fact a fiction.

It was left to the Victorian lexicographers to show us the evidence which reveals the ironical, fictional underpinning of the reactionary view of language, culture and tradition. As I said earlier, linguistic codification was not simply a tool which served the interests of the powerful.

Teoria e implementazione della pianificazione linguistica: il caso del ladino dolomitico (con un epilogo storico)

Paul Videsott
Innsbruck Universität

Abstract

Le ladin des Dolomites fait partie de ces parlers romans qui, au cours de leur histoire, n'ont pas réussi à se donner une langue écrite suprarégionale et généralement acceptée. L'absence d'une norme commune, voire d'une langue standard, étant préjudiciable, une langue écrite commune pour les divers parlers ladins —le Ladin Dolomitan— est en cours d'élaboration depuis 1988.

Celle-ci est conçue pour ainsi dire «à la planche à dessin». Il s'agit donc d'une langue planifiée. Mais des critères de sélection des différentes formes ont été prévus pour parvenir —en laboratoire et de façon accélérée— à un processus analogue à celui qui a mené au développement de la plupart des autres langues littéraires en Europe.

Introduzione

La presente relazione si propone d'illustrare gli obiettivi e le finalità della pianificazione linguistica in atto nel ladino dolomitico (§ 1), lo sfondo sociale e culturale su cui si fonda (§ 2), le opzioni teoriche di base (§ 3), i metodi e gli strumenti impiegati nell'attuazione pratica (§ 4) e gli effetti e le ripercussioni previsti (§ 5). Un breve epilogo storico permetterà d'inquadrare l'attuale tentativo di standardizzazione nel suo contesto storico (§ 6).

1. Obiettivi e finalità della pianificazione linguistica del ladino dolomitico

Lo scopo principale del processo di pianificazione linguistica qui presentato è di creare una lingua di scrittura comune (lingua-tetto, lingua standard) per gli idiomi ladini parlati in 5 valli disposte attorno al massiccio del Sella (Dolomiti, Italia settentrionale): il *badiot/ba-*

diotto nella Val Badia (ca. 6.200 parlanti) con il *mareo/marebbano* nella valle laterale di Marebbe (ca. 2.400 p.), il *gherdëina/gardenese* in Val Gardena (ca. 7.600 p.), il *fascian/fasano* in Val di Fassa (ca. 7.500 p., diviso dialettalmente in *cazet*, *brach* e *moenat*), il *fodom/livinallese* nel Livinalongo (ca. 1.800 p. con la variante di Colle Santa Lucia) e l'*ampezan/amezzano* di Cortina d'Ampezzo (ca. 2.000 p.) (cfr. fig. 1). Si tratta delle varianti ladine «classiche», unite da un comune sfondo storico e culturale (appartenenza all'impero Austro-Ungarico fino al 1918) e tuttora organizzate nella «Union Generela di Ladins dla Dolomites». Rimangono pertanto esclusi gli idiomi agordini e cadorini confinanti, molto affini dal punto di vista linguistico, ma con un profilo etnico e culturale totalmente diverso (cfr. GOEBL, 1984).

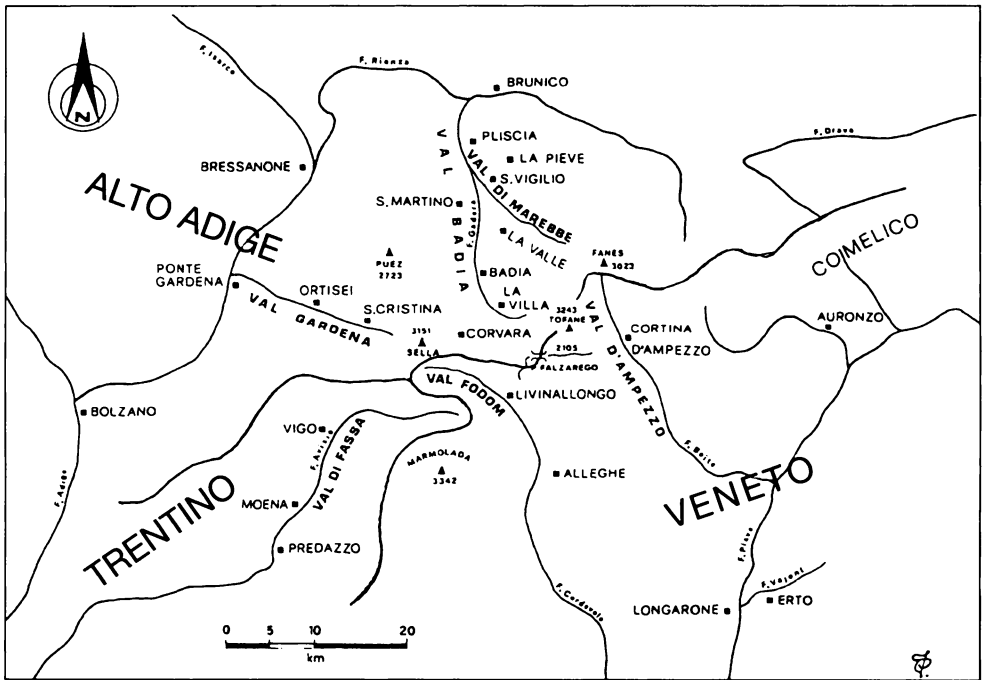

FIGURA 1. Il territorio ladino dolomitico.

La zona descritta (ladino dolomitico, ladino sellano, ladino atesino, ladino centrale, cfr. Belardi, 1991, 13-34) forma la parte centrale del cosiddetto gruppo ladino o retoromanzo in senso lato, del quale fanno parte anche il romancio grigionese (Cantone dei Grigioni, Svizzera, ca. 50.000 p.) e il friulano (Regione Friuli, Italia, ca. 750.000 p.) nonché alcune aree di transizione (cfr. fig. 2). Linguisticamente, il ladino va classificato come «lingua ponte» tra italomanzano e galloromanzo.

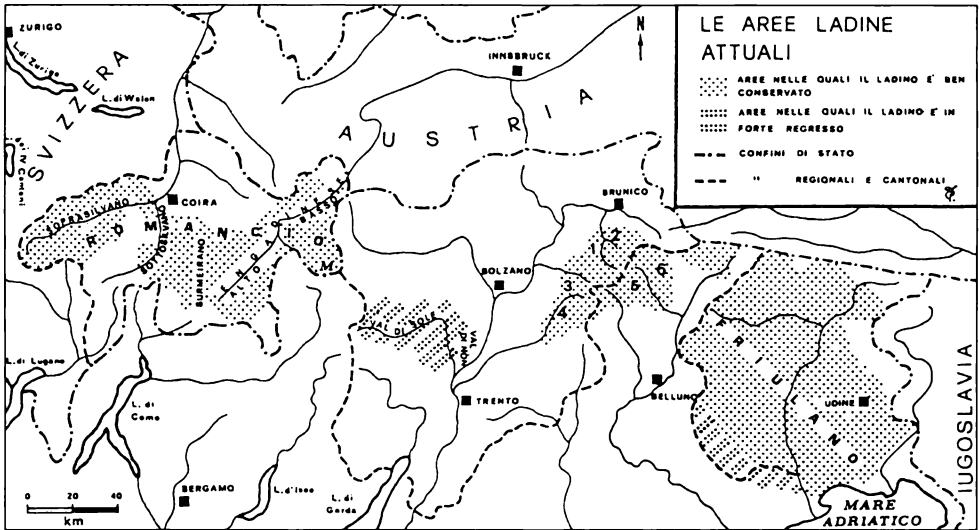

FIGURA 2. Il territorio ladino o retoromanzo.

2. Sfondo culturale e sociale della pianificazione linguistica

Il ladino dolomitico è, alla pari del romancio grigionese o del sardo, una delle varianti neolatine che nel corso della propria storia non sono arrivate a sviluppare una lingua di scrittura unificata. Ciò è dovuto a numerosi fattori geografici, culturali e politici:

a) Il territorio ladino è stato diviso già molto presto nei tre tronconi citati a causa della progressiva germanizzazione/italianizzazione delle zone intermedie. I tre gruppi hanno avuto una vita culturale e politica totalmente diversa e autonoma, con pochissimi contatti, tuttora limitati a piccole élite culturali.

b) La zona dolomitica stessa è una regione montuosa, con un'altezza media dei centri abitati superiore ai 1.200 metri e un'orografia centrifuga che non favorisce i contatti intervallivi. Perciò le differenze tra le singole varianti (tutte usate come minuscole lingue scritte) sono relativamente marcate.

c) Manca un centro politico o culturale comune, trovandosi tutte le città in territorio all'ottocento. L'influsso dei centri locali invece raramente varca i confini delle singole vallate.

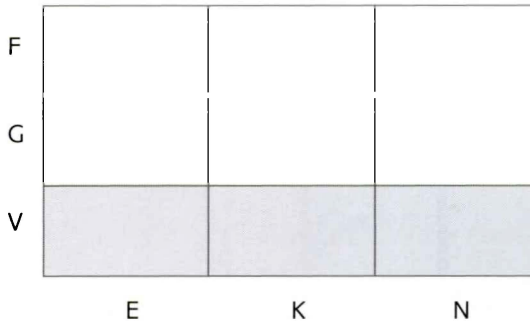
d) Amministrativamente il territorio è sempre stato diviso, attualmente in 3 province e diocesi (Bolzano, Trento, Belluno) e 2 regioni (Trentino-Alto Adige, Veneto) con differenti gradi di autonomia e di tutela delle minoranze. Ciò causa un ulteriore divario tra le singole vallate, esposte ad influssi culturali e politici diversi (tedesco a nord, italiano a sud).

e) Manca quasi totalmente una tradizione scritta anteriore al XIX secolo e perciò una koiné letteraria. In parte ciò è dovuto al prevalere della cultura orale su quella scritta in un ambiente pre-

valentemente agricolo, in parte alla diffidenza della chiesa verso testi non italiani/latini (in odore di protestantesimo) durante il periodo della controriforma, in parte all'amministrazione alloglotta che si serviva del tedesco, in parte finalmente all'ordinamento scolastico, da sempre imperniato sull'insegnamento delle grandi lingue veicolari vicine.

Ne deriva un circolo vizioso: mancano le condizioni per una lingua di scrittura comune, di conseguenza il ladino rimane pressoché escluso dall'impiego scritto e rilegato all'uso orale, il che porta a evidenti lacune lessicali e normative, che a loro volta ne rendono problematico l'uso scritto.

Nel quadro di Kloss (1976), il ladino dolomitico occupa (con poche eccezioni) appena il grado inferiore d'applicazione (cfr. fig. 3):

Campi d'applicazione

E = temi specifici riferiti all'ambito vitale particolare della rispettiva comunità linguistica

K = tutte le altre materie umanistiche, comprese, tra l'altro, filosofia e teologia

N = scienze naturali e tecnologia

Gradi di sviluppo

V = grado scuola elementare (livello prosa comune)

G = grado scuola superiore (livello prosa sostenuta o specifica)

F = grado universitario (livello prosa specialistica di testi scientifici di tutti i campi)

FIGURA 3. Gradi d'impiego del ladino.

Cio nonostante, la particolare posizione di cui il ladino gode, almeno in parte del suo territorio (regione Trentino-Alto Adige) in base ad accordi internazionali, gli permette di:

a) essere presente nell'insegnamento scolastico (limitato a 2 ore settimanali nelle scuole dell'obbligo della Val Badia e Val Gardena, in Val di Fassa l'introduzione del ladino è imminente, invece manca totalmente l'insegnamento del ladino in Livinalongo e ad Ampezzo);

b) essere presente nei mass-media (nel settimanale *La Usc di Ladins*, 3.000 copie, in inserti giornalieri o settimanali nei maggiori quotidiani italiani e tedeschi locali, in 435 ore di radio e 26 ore di TV annuali trasmessi dall'emittente pubblica nazionale RAI);

c) essere (dal 1989 in Alto Adige e dal 1994 nel Trentino) la terza lingua ufficiale nel territorio ladino, alla pari dell'italiano e del tedesco. Sebbene il relativo Decreto Legge (DPR 574 del 9.11.1988: in base al quale l'amministrazione pubblica nelle località ladine [...] è tenuta a rispondere in ladino nei rapporti orali e in italiano e in tedesco con testo ladino in calce nei rapporti scritti) presupponga una variante ladina unitaria, in pratica tutte le traduzioni devono essere fatte nelle tre varianti badiotto, gardenese e Fassano, con un dispendio di risorse umane e finanziarie non indifferente.

Proprio la sproporzione tra lo status del ladino come lingua amministrativa ufficiale e le sue possibilità linguistiche è stata una delle spinte maggiori per il progetto di standardizzazione. Naturalmente, si era ben consci degli effetti positivi collaterali (cfr. § 5), come la conquista di nuovi campi d'applicazione, rimasti preclusi finora al ladino a causa della condizione «un ladino o nessun ladino». Viceversa, il maggiore impiego scritto contribuirà a rendere comprensibile l'utilità della pianificazione.

Nel 1988 le due istituzioni culturali ladine di maggior rilievo, gli istituti culturali «Micurà de Rù» (Badia e Gardena) e «Majon di Fascegn» (Fassa) si rivolsero al prof. Heinrich Schmid (Zurigo) con l'incarico di stendere le direttive per l'elaborazione di una lingua di scrittura comune per i ladini delle Dolomiti. Durante l'elaborazione pratica, si sono affiancate la «Union Generela di Ladins dla Dolomites» e l'Istituto Pedagogico Ladino, con il supporto finanziario della CEE, DG XII e di vari enti locali.

3. Opzioni teoriche di base

Dovendo procedere alla standardizzazione, le opzioni teoriche di base erano 3:

a) elevare a standard una delle varianti presenti (modello friulano). Il pericolo era però di incorrere in insormontabili problemi di accettazione nelle altre vallate, non essendosi data nessuna discriminante incontestabile per la scelta (nessuna variante predomina dal punto di vista numerico, culturale, letterario o di prestigio, nessuna è conosciuta in modo sufficiente oltre il confine della propria vallata);

b) ricorrere ad una fase linguistica più antica e prestigiosa, documentata in testi o ricostruita (modello sloveno) — proposta inattuabile a causa della mancanza di una tradizione scritta (*ut supra*)

c) creare una lingua di compromesso con elementi di tutti gli idiomi toccati dalla standardizzazione. Essendo una simile soluzione già stata sperimentata con successo nel Cantone dei Grigioni in un quadro sociolinguistico relativamente simile, in definitiva si è optato per questo modello, denominato in seguito *Ladin Dolomitan* (LD).

Il principio fondamentale del *Ladin Dolomitan* (illustrato in Schmid, 1994) è la considerazione di tutti e 8 gli idiomi ladini a livello fonetico, morfologico, lessicale, semantico e sintattico. La relativa selezione viene fatta in base ai seguenti criteri ponderati:

a) la maggioranza: viene scelta la forma che sincronicamente è nella maggioranza (cfr. *nes, salé* e *agut* nella fig. 4);

b) la regolarità paradigmatica: viene scelta la forma che presenta meno irregolarità nel paradigma (cfr. i pronomi possessivi *tie/sie* accanto a *mie* scelto per ragioni fonetiche nei confronti dei maggioritari *to/so*);

c) la trasparenza: viene scelta la forma grammaticalmente più chiara (cfr. il plurale del participio passato, con la *-s* in minoranza, ma identificabile da tutti come plurale);

d) la motivazione: viene scelta la forma «piena», più comprensibile (cfr. *scrive* invece di *scri*);

e) l'autenticità: viene scelta la forma che distingue il ladino dalle varianti romanze adiacenti (cfr. *ceina* invece di *cena*):

criterio	fenomeno linguistico	mar./bad.	grd.	fas.	fod.	amp.	LD	etimo
maggioranza	passaggio di A > E	nēs	nes	nes (fac.) nas (fab.) nas (fam)	nes	nas	nes	NASU "naso"
	rotacismo L > R	sarè	salé	salèr	salé	sará	salé	SALARE "salare"
	vocale arrotondata	agü	agut	agut	agu	agudo	agut	ACUTU "chiodo"
regolarità paradigmatica	paradigma dei pronomi possessivi	mio/mīto so	mie tie sie	mi to so	mio tuo suo	mè tò sò	mie tie sie	MEUS TUUS SUUS
trasparenza	plurale del participio passato maschile	porté (mar.) portēs portè portà (bad.)	purtà purtei	portà porté	porté portei	portà portade	porté portés	PORTATUS PORTATI "portato" "portati"
motivazione	forma piena	scri	scri	scriver	scrive	scrie	scrive	SCRIBERE "scrivere"
autenticità	forma caratteristica	cēna	cēina	cena	cēna	zena	ceina	CENA "cena"

FIGURA 4. I criteri di selezione adottati per lo standard.

La pronuncia delle singole forme è libera, essendo il LD concepito principalmente come lingua di scrittura, come lingua dell'occhio e della penna, non della bocca e dell'orecchio.

I criteri qui illustrati fanno del LD il maggior denominatore comune delle singole varianti. Il grado di affinità standard dell'idioma va dal 70% (ampezzano) al 90% (gardenese/fodom). In ogni caso, la variante standard risulta più comprensiva di un altro idioma. Favorendo però il criterio della maggioranza il gruppo gardenese/fassano, a livello lessicale e sintattico è prevista una «simmetria dei sacrifici» che terrà conto delle altre varianti anche se queste sono in minoranza (cfr. fig. 5).

mar./bad.	grd.	fas.	fod.	amp.	LD	italiano
mó	ma	ma	ma	ma	ma	ma
mâ, madër	mé	demò	demè	solo-nòma (†)	demé	solo
çiamò	mo	amò	ncora	ancora	ciamò	ancora
spò/(de)spò	depò~depona	dapò~po	spo	dapò	dapò	dopo

FIGURA 5. Esempio di «simmetria dei sacrifici»: ma e demé sono scelti in base alla maggioranza, ciamó e dapò per tenere conto del badiotto e dell'ampezzano.

mar./bad.

Nosc Pere dl Cil, al sides
santifiché to inom, al vëgnes
to règn, tûa orentè sides fata,
sciöchè al cil insciö söla tera.

grd.

Pere nost, che t'ies en ciel,
sibe santificà ti inuem, vënie ti
rëni, sibe fata ti ulentà, coche
en ciel ensci en tiera.

fas.

Pere nosc che ti es sun ciel,
sie fat sent to inom, fa che
vegne to regn, to voler sie
semper respetà tant sun ciel
che su la tera.

fod.

Pere nost che t'es sun pa-
radisc, benedët l é l tuo
inom, resta con nos, che sarà
fat ci che te vos, sun ciel e su
la tiera.

amp.

Pare nosc, che te stas su in
zielo, sée fato santo el to
gnon, viene el to regno, sée
fato chel che te vos tu tanto in
zielo che su ra tera.

LD

Pere nost dl ciel, al sie san-
tifiché tie inom, eal vegne tie
regn,
tia volonté sie fata,
sciche en ciel ensci su la tera.

FIGURA 6. Esempio di standardizzazione di un testo.

4. Metodi e strumenti usati per l'attuazione pratica

Per l'attuazione pratica del *Ladin Dolomitan* (servizio di consulenza linguistica e di traduzione, elaborazione di vocabolari e grammatiche) nel 1994 è stato istituito lo SPELL (*Servisc de pianificazion e elaborazion dl lingaz ladin - Servizio di elaborazione e di pianificazione della lingua ladina*). È composto da un *Ufficio di lavoro* (con attualmente 2 impiegati a tempo pieno e due part-time), una *Sourastanza* per la direzione programmatica, amministrativa e finanziaria e una *Consulenza scientifica* come organo consultivo (cfr. fig. 7). I lavori svolti finora dall'inizio del progetto sono descritti in Bernardi *et al.* (1997).

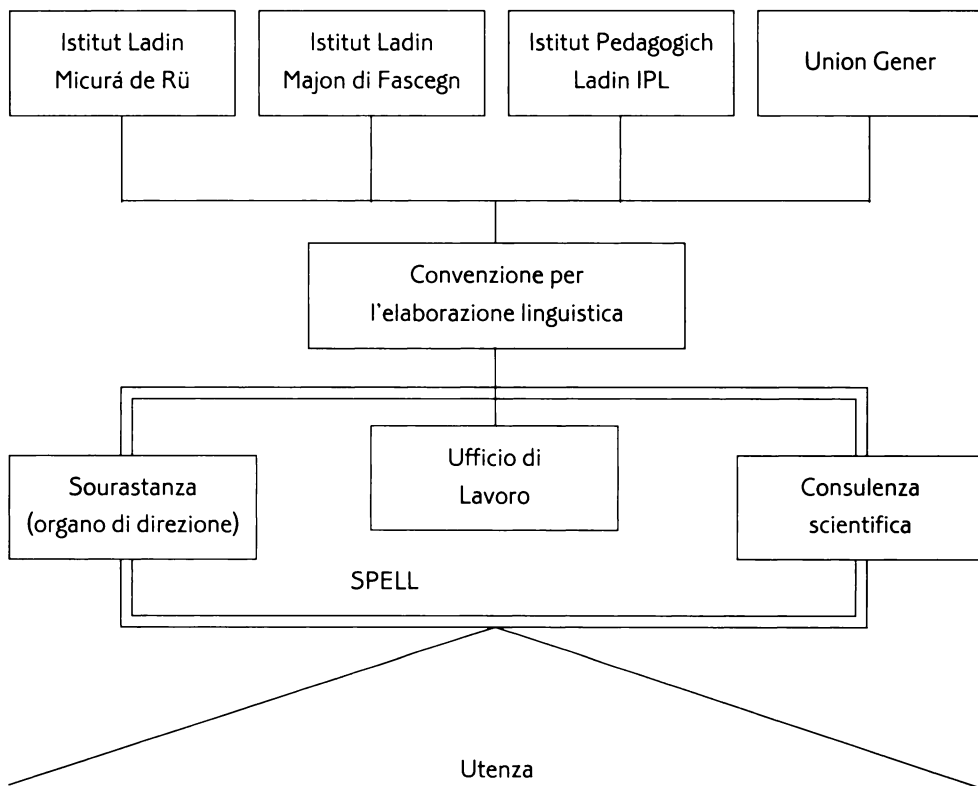

FIGURA 7. Organizzazione dello SPELL.

Rientrano tra i compiti dello SPELL:

a) la raccolta del lessico tradizionale presente nei singoli idiomi (edizione di vocabolari locali come base di partenza per la standardizzazione);

b) la realizzazione di un vocabolario del *Ladin Dolomitan* (concepito a tre entrate: italiano, tedesco e ladino, con in calce le varianti dialettali per giustificare le scelte adottate);

c) la realizzazione di una grammatica elementare con particolare riferimento alla formazione delle parole;

d) la realizzazione di corsi per l'apprendimento dello standard (soprattutto per giornalisti e traduttori);

e) la diffusione dello standard tramite traduzioni e azioni di prestige planning.

Per raggiungere questi scopi, sono state create in formato Hyper Card:

a) Sei banche dati per i singoli idiomi di vallata con complessivamente ca. 200.000 entrate corrispondenti a ca. 86.000 lemmi, strutturate in un settore di lavoro e in un campo di documentazione delle fonti per ogni singola voce (cfr. fig. 8.);

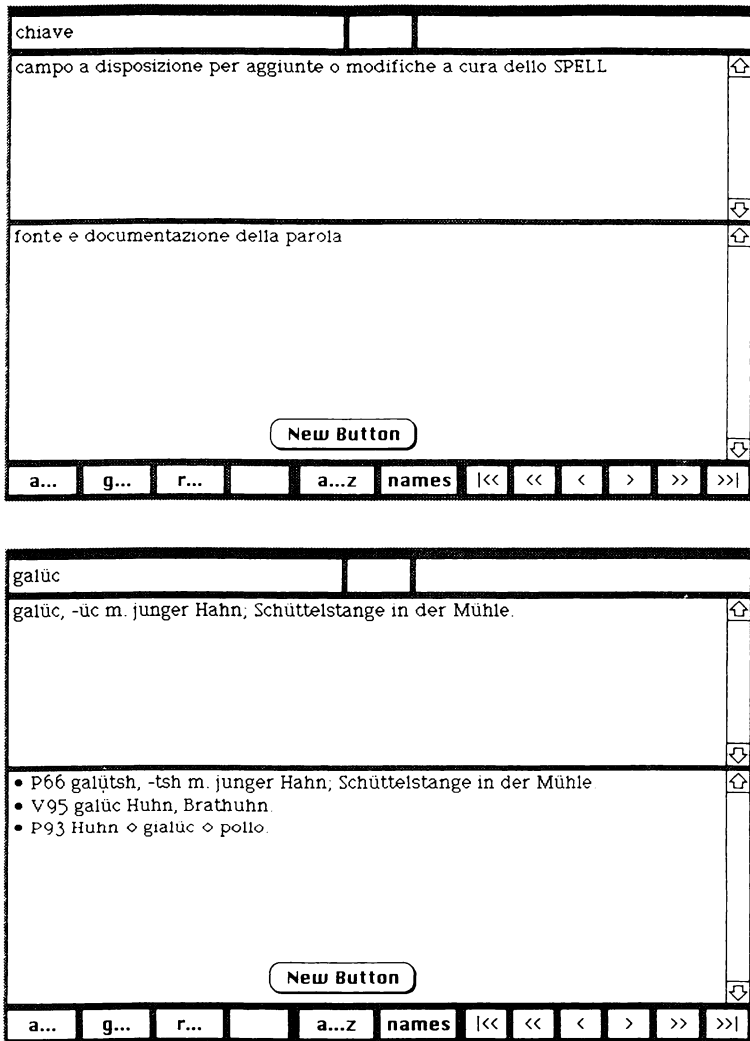

FIGURA 8. Esempio di scheda di una banca dati locale.

b) Una banca dati per lo standard con ca. 10.000 entrate e corrispondenze in italiano e tedesco, con 10 settori per la documentazione delle varianti locali (desunte dalle rispettive banche dati) (cfr. fig. 9).

forma standard <11>		voc. inverso <18>	
significato tedesco		↑	
significato itali...no			
rinvii <16>			
marebbano/badiotto <1>		marebbano <2>	
gardenese <3>		badiotto <4>	
fassano <5>		cazet <6>	
livinallese <7>		brach <8>	
ampezzano <9>		moenat <10>	
commenti e modifiche <14>			
chiave		fonte	005
Mar	Bad	Grd	Fas
Fod	Amp	Script	<< << < > >> >>

abadé, abada <vb>		édaba	
aufpassen, achtgeben, beachten		↑	
stare attento, fare attenzione, badare			
vgl. mète averda			
abadé		// mète averda	
abadé, abada		abadé	
abadèr		abadèr	
abadé ~ badé		abadar ~ badar	
abadà		abadar	
===== F02 // mète averda • F16 vgl. mète averda •			
abadé		GlossAm	002
Mar	Bad	Grd	Fas
Fod	Amp	Script	<< << < > >> >>

FIGURA 9. Esempio di scheda della banca dati standard.

- c) Una banca dati di riferimento lessicale (italiano/tedesco) con ca. 27.500 entrate;
 - d) Tre banche dati per terminologia settoriale (alpinismo, linguaggio amministrativo e commerciale) con corrispondenze nelle maggiori lingue neolatine, tedesco e inglese;
 - e) Una banca dati per le costruzioni verbo + avverbio.
- Sono inoltre in via di elaborazione una grammatica di base (Videsott, 1997), uno schizzo di

normazione della formazione delle parole e un corso di LD (Valentini, 1997). Finora sono state relizzate oltre 100 traduzioni dei testi più diversi, tra cui spiccano lo Statuto d'Autonomia del Trentino Alto Adige come opera giuridica, l'introduzione all'Atlante linguistico del Ladino (ALD) come opera scientifica e un romanzo giallo di U. Knellwolf come opera letteraria. Per garantire un ottimale accesso al materiale linguistico e un rapido scambio d'informazioni, lo SPELL è collegato in rete con le più importanti istituzioni culturali ladine.

5. Effetti e ripercussione previsti

La proposta di adottare uno standard ladino «di compromesso» naturalmente non è priva di discussioni all'interno del gruppo linguistico. In particolare, è molto forte la riserva che lo standard, creato a tavolino in maniera artificiale, possa soppiantare le varianti locali cresciute naturalmente. In base all'esperienza maturata finora nel Cantone dei Grigioni e *in loco* si intravede però che lo standard:

a) potrà fungere da modello per l'ampliamento lessicale dei singoli idiomi, incentivando la formazione delle parole a scapito dei prestiti dall'italiano e dal tedesco (cfr. Videsott, 1996);

b) potrà fungere da modello per la normazione ortografica delle questioni ancora aperte negli idiomi (ad esempio l'uso della lettera <q> nei neologismi);

c) fornirà agli idiomi la terminologia necessaria per la descrizione della realtà extralinguistica (al momento gli idiomi presentano gravi lacune lessicali), mentre viceversa, gli idiomi rimangono la fonte viva dello standard, arricchendolo con sinonimi, varianti espressive e stilistiche, che rientrano nell'ambito della produzione linguistica spontanea;

d) l'applicazione dello standard è prevista soltanto nei casi in cui l'uso degli idiomi esistenti risulterebbe limitativo e dove tuttora è predominante l'uso dell'italiano e del tedesco, ai quali lo standard dovrebbe fornire un'alternativa.

Il successo del *Ladin Dolomitan* dipende dall'accettazione che troverà. È perciò importante sottolineare che non si tratta di una lingua artificiale vera e propria (come ad esempio l'Esperanto), ma che la standardizzazione viene fatta in osservanza e non in deviazione della tradizione linguistica. La sola differenza rispetto ad altre lingue standard sorte negli ultimi 2 secoli consiste nella velocità con la quale vengono scelte le singole forme. D'altra parte i criteri di selezione rimangono sempre trasparenti e comprensibili.

6. Epilogo storico

Il progetto *Ladin Dolomitan* è l'ultimo di una serie di tentativi di normalizzazione intrapresi negli ultimi due secoli nell'ambito del ladino, anche se si distingue per la sua portata e le prospettive di successo. In precedenza, già nel 1833 il sacerdote badiotto *Micurà de*

Rü/Nikolaus Bacher (1789-1847) si era proposto di creare una lingua di scrittura comune sulla base del badiotto e del marebbano, che riteneva i due idiomi più regolari e originali. Purtroppo, la sua eccellente grammatica non venne stampata e rimase senza effetto, sebbene le condizioni fossero abbastanza favorevoli: i singoli idiomi ladini erano più affini linguisticamente e non avevano ancora instaurato una propria tradizione ortografica (cfr. Bacher, 1995).

Segue la cosiddetta «Gran Naziun», un circolo dei teologi ladini del seminario maggiore di Bressanone, che nel § 2 del loro statuto del 1872 annovera: [...] In seconda linea lo scopo dell'associazione è di adottare, dovunque sia possibile, un'ortografia unitaria per la lingua ladina (cfr. Calënder Ladin, 1967, p. 37). Contemporaneamente, anche lo studioso J. B. Alton (1845-1900) e il sacerdote M. Declara (1815-1884) avevano pensato a una norma sovralocale, ma non erano riusciti a imporla per la scarsa diffusione delle loro opere.

Un ulteriore tentativo di standardizzazione lo si intravede nei giornali e nei calendari ladini pubblicati nell'immediato anteguerra (1905-1913), che però avevano cessato di esistere dopo pochi numeri (cfr. Dorsch-Craffonara, 1982). Dopo la seconda guerra mondiale, gli interventi normativi si sono limitati all'ortografia e alla grammatica elementare degli idiomi insegnati a scuola (badiotto e gardenese) e sono sfociati in un compromesso ortografico raggiunto nel 1987 da un'apposita commissione (cfr. Kattenbusch, 1994), condizione necessaria per ogni ulteriore attività di promozione della lingua.

Bibliografia

- BACHER, Nikolaus; MICURÀ DE RÜ (1995). «Versuch einer deutsch-ladinischen Sprachlehre. Herausgegeben und mit Anmerkungen versehen von Lois Craffonara». *Ladinia*, núm. 19, p. 1-304.
- BELARDI, Walter (1991). *Storia sociolinguistica della lingua ladina*. Roma: Il Calamo (BRLF, 30).
- (1993). *La questione del «Ladin Dolomitan»*. Bolzano: Uniun Maèstri Ladins Val Badia (Studi Ladini, 16).
- BERNARDI, Rut; CHIOCCHETTI, Fabio; CHICCHETTI, Nadia; VIDESOTT, Paul (1994). *Language Planning e elaborazione della lingua. Un progetto per lo sviluppo del ladino delle Dolomiti*. San Martin de Tor: Vich de Fascia: ICL «Micurà de Rü», ICL «Majon di Fascegn».
- (1997). *Language Planning e elaborazione della lingua. Un progetto per lo sviluppo del ladino delle Dolomiti. Seconda fase 1997-1999*. San Martin de Tor: Vich de Fascia: ICL «Micurà de Rü», ICL «Majon di Fascegn».
- DORSCH-CRAFFONARA, Helga (1982). «Die ersten dolomitenladinischen Zeitungen». *Ladinia*, núm. 6, p. 155-173.
- GOEBL, Hans (1984). «Sprachklassifikationen im Spannungsfeld zwischen Politik und Wissenschaft». A: *Das Romanische in den Ostalpen*. Wien: Akademie der Wissenschaften.

- (1992). «A proposito di 'elaborazione linguistica'». *Mondo Ladino*, núm. 16, p. 9-26.
- KATTENBUSCH, Dieter (1994). *Die Verschriftung des Sellaladinischen. Von den ersten Schreibversuchen bis zur Einheitsgraphie*. San Martin de Tor: ICL «Micurà de Rü».
- KLOSS, Heinrich (1976). «Abstandssprachen und Ausbausprachen». *Zur Theorie des Dialektes. Aufsätze aus 100 Jahren Forschung. Zeitschrift für Dialektologie und Linguistik*, núm. 16, p. 301-322.
- MULJAČIĆ, Žarko (1992). «La posizione delle lingue per l'elaborazione di 'romanze alpine' all'interno di un modello sociolinguistico». *Mondo Ladino*, núm. 16, p. 27-43.
- SCHMID, Heinrich (1994). *Wegleitung für den Aufbau einer gemeinsamen Schriftsprache der Dolomitenladiner*. San Martin de Tor: Vich de Fascia: ICL «Micurà de Rü», ICL «Majon di Fascegn». (1998).
- (1989). «Una lingua scritta unitaria: lusso o necessità? Il problema dell'uniformazione sov-raregionale per le lingue minori. Esperienze nei Grigioni». *Mondo Ladino*, núm. 13, p. 225-255.
- VALENTINI, Daria (1997). *Curs de Ladin Standard - 1. Verscion*. Ortijëi; Vich de Fascia: SPELL; ICL «Majon di Fascegn».
- VIDESOTT, Paul (1996). «Wortschatzerweiterung im Ladin Dolomitan». *Ladinia*, núm. 20, p. 163-173.
- (1997). *Gramatica elementara dl Ladin Dolomitan - 3. Verscion*. Ortijëi; Vich de Fascia: SPELL; ICL «Majon di Fascegn».

Coordinador:

Joan A. Argenter
Institut d'Estudis Catalans

Ponents:

Moshe Nahir, Universitat de Manitoba (Canadà)
Henrike Knörr, Reial Acadèmia de la Llengua Basca i Universitat del País Basc
Kas Deprez, Universitat d'Anvers (Bèlgica)

Moshe Nahir
University of Manitoba

Introduction

Much of the study of the revival of Hebrew in Palestine (now Israel) at the turn of the century has focused on the *status* of the language. This is so because the Revival – the, unprecedented transformation of Hebrew from a language of religion and, more recently, literature as well, to a full national language – has been viewed as resulting from status planning. However, the revival also involved an indispensable component of linguistic *codification* work as well, without which the Revival would have remained a dream of visionaries. In this presentation I will focus on codification in Hebrew since its revival began in the late nineteenth century. In defining codification, I will follow Einar Haugen's four-process model of language planning (1983), in which he defines 'Codification', the second process, as the work of a body or an individual who «more or less knowledgeable, decides to give explicit, usually written, form to the [language] norm [...] chosen» (1983, p. 271). Codification includes what Ferguson (1968, p. 29) labelled *graphization*, the creation or adaptation of a writing system; *grammatication*, the extraction and formulation of the rules of grammar; and *lexication*, the selection of an appropriate lexicon, including its styles and usage. The typical product of codification is a prescriptive orthography, grammar, and dictionary (Haugen, 1983, p. 271). I would modify this definition slightly by labelling individuals' work as 'codification' only where they are influential and thus have a linguistic impact.

In an earlier study I proposed to view Language Planning in terms of 11 possible 'Goals' (Nahir, 1977a; 1984) and I then suggested that the development of Modern Hebrew may be viewed as consisting of three periods, in each of which at least one of the language planning 'goals' has been sought. The first of these periods is that of 'Language Revival' (1890-1914; NAHIR, 1978a), and my discussion here will focus on codification in this period. However, it is imperative that we first observe the pivotal codification work done by Hebrew writers *prior* to the revival, which is now accepted as the most critical factor making the very revival possible. I will focus on codification activities carried out both by the Hebrew Language Committee (since 1953, Academy), which was the exclusive Hebrew language planning agency, and a number of influential individuals. We

will see that, even more than in status planning, certain individuals have had a critical impact on the fortunes of the Hebrew language during its rebirth.

Pre-Revival Codification

Hebrew, a fully functional language two millennia ago, never actually 'died', but continued to be used, mostly in religious rituals and texts, as a 'living written language' (Nahir, 1977*b*; Rabin, 1976). Nevertheless, by the beginning of its revival in the late nineteenth century, its lexicon had become quite inadequate for modern life, lacking words for basic concepts such as 'tomato', 'a match', 'newspaper', 'serious', and 'polite'. In fact, the condition of Hebrew seemed so grave that some well known scholars and leaders seriously questioned whether it could actually be restored as a vernacular.

Nevertheless, despite obvious lexical and other handicaps, Hebrew was actually in a relatively very good form as a literary language, which had developed in the eighteenth and early nineteenth centuries in Eastern Europe, and which later proved to be critical to its restoration as a vernacular (Nahir, 1998). In written form, Hebrew was used virtually uninterrupted since its demise at the beginning of the first millennium (Chomsky, 1957; Rabin, 1970, 1976). Early in the second millennium, for example, scholars in large Jewish communities in Europe wrote commentaries on the Bible and the Talmud (e.g., Rashi, 1040-1105), liturgical and secular poetry (e.g., Yehuda Halevi, 1080-1142), and philosophical treatises (e.g., Maimonides, 1135-1204). Jewish scholars also translated numerous scientific Arabic writings into Hebrew (Rabin, 1989; Sivan, 1980), using a combination of biblical and Mishnaic Hebrew with some elements from medieval Hebrew and Aramaic. For technical terminologies they often used loan translations and some direct loans from Arabic. All this resulted in many hundreds of new Hebrew terms (Sarfatti, 1968) and some new grammatical constructions. Furthermore, the texts and translations produced in this period actually 'carried' thousands of words from ancient texts into more recent ones thus keeping them in constant circulation. Rashi's and other religious commentators's texts included words for concepts such as 'lending', 'aspiration', 'support', 'imprisonment', 'diligence', 'strange', 'commentator', and 'reinforcement'. Innovations by philosophers and kabalists included words for 'to carry out', 'axiom', 'melancholy', 'drunk', 'metamorphosis', etc. In addition, the use of the suffix /i/ for creating adjectives was expanded in the same period, as in /ruxani/, 'spiritual', from /ruax/, 'spirit', and /dati/, 'religious', from /dat/, 'religion', as was the suffix /-ut/ for abstract nouns, e.g., /axdut/, 'unity', from /exad/, 'one' (Sivan, 1980).

Finally, some lexical innovation is attributed to the writers of the Haskala ('Enlightenment') period in Europe in the eighteenth and early nineteenth centuries, when secular Hebrew literature was first attempted. Even though much of these writers' work consisted of biblical words and entire phrases imported from the Bible and a somewhat immature style, they succeeded in paving the way to a modern Hebrew literature (Kena'ani, 1933; Pelli, 1989; Weinberg, 1989).

Pre-Revival Modern Literature

It is increasingly accepted that the most significant factor that moulded Hebrew into its final pre-revival code was a large group of East European Jewish writers who, soon after the Haskala literature ended, brought Hebrew literature into almost full maturity. In the process, these writers, notably Asher Ginsberg (Ahad-Ha'am) in essay writing, Shalom Ya'akov Abramovich (Mendele Mocher Sfarim, or Mendele) in fiction, and Haim Nahman Bialik in poetry, brought about a very large expansion of the Hebrew lexicon and the development of more 'modern' syntax and grammar, which freed the language from old restrictive forms and made it more mature and flexible. This development also allowed the language to adapt to modern life experiences by borrowing European literary techniques, forms and styles, thus transforming Hebrew into a means of conveying all individual, community, and even national experiences. It also brought about the adoption of European literary genres and a newly acquired legitimacy as an almost fully developed national literature, even though its readers were scattered in different speech communities.

Mendele, one of the major literary pioneers and an acclaimed, prolific writer in both Hebrew and Yiddish, was the first to abandon the exclusive use of biblical Hebrew, which was the rule with the 'Haskala' writers. Instead, he used an admixture of lexical items drawn from all periods of Hebrew, in addition to some words and phrases from Aramaic, a sister language. His new style was promptly embraced by most Hebrew writers and became the new Hebrew standard as well as the lexical basis for the new Modern Hebrew. In using the non-biblical lexicon, Mendele, universally considered the greatest Hebrew writer of his time and the 'creator' of a new style in Hebrew prose, opened the gates for vast numbers of dormant 'ready-made' words spanning some two millennia.

Mendele's lexical codification work actually began a few decades earlier when he published the first ever Hebrew zoology text, in which he introduced into Hebrew thousands of names for animals and birds. He did this by (1) creating new names based on current Hebrew words; (2) assigning new meanings to biblical names; (3) combining existing Hebrew words; (4) drawing dormant words from ancient texts; and (5) determining the meanings of names of animals occurring in the Bible and the Talmud (see Kutcher, 1982).

By the onset of the revival, the new 'literary' Hebrew was used not only in traditional literature but also in other types of texts – journalism, literary criticism, popular science, essays, reference books, dictionaries, etc. – labeled a 'communication infrastructure' (Harshav, 1993). I. Even-Zohar (1980) observed that «as soon as there was a need to write in Hebrew new secular poetry, narrative prose, news, political journalism, editorials, and science, the language mustered all its resources» (p. 90). And Mendele had a major role in this: «He [used] the linguistic repertoire closest to Hebrew - Yiddish: its syntax, its sentence rhythm, and its intonation. Thus he achieved an unprecedented 'naturalness' in a 'dead language', and opened the way to both the literary language and the spoken language which were created after him» (*ibidem*). The 'naturalness' effect, though, can only be understood if one realizes that Mendele's readers knew both

languages and so could appreciate his accomplishment by comparing between them. This, according to Even-Zohar, is also true of some other writers of the time.

With all his historic contribution to the modernization of Hebrew, it is interesting to note that Mendele, also regarded as the creator of modern Yiddish style – probably the only writer to be considered the creator of two literary languages – did not believe in the revival of Hebrew as a vernacular and considered it a literary language only, as did some others of his generation (e.g., BERNFELD, HERZEL, and AHAD HA'AM until his late writings).

Another major pre-revival codifier of the Hebrew lexicon was Yehuda Leib Gordon (Y. L. G., or Yalag, 1830-1892), the first of the 'Haskala' writers to allow post-biblical words into his poetry, which was his writings' basic novelty. His contributions also included generous creation of word combinations, use of ancient words with new meanings, and loan-translations from European languages (Veiss, 1982, p. 3-18).

While still missing a great many 'every-day' and specialized words, Hebrew in the late nineteenth century was in an excellent position to be revived as a vernacular. Its revivers could not have hoped for a better starting point for both its lexicon and style.

Codification in the Revival Period (1890-1914)

The Hebrew Language Committee

The Codification of Hebrew in the Revival period is often identified with Eliezer Ben-Yehuda (1857-1922), who for many years was considered the 'father' of the revival movement. Recently, however, it has been realized that actually he had little impact on the *status* of Hebrew, and that his real contribution was limited to the codification of the language (Fellman, 1973; Kutscher, 1982; Veiss, 1982; Nahir, 1978c; 1998).

Very soon after arriving in Palestine (now Israel), Ben Yehuda became active in promoting (in the secular part of the tiny Jewish community) the restoration of Hebrew to the vernacular status it had enjoyed in Palestine before its demise early in the first millennium. This, he thought, also called for adapting the language to modern life, its lexicon having lacked words for such basic concepts as socks, omelette, automobile, train, kitchen, and desk, names for flowers, and a terminology for the most basic hand-tools. Therefore, he and some friends established in Jerusalem in 1890 the Hebrew Language Committee, whose major objectives were (1) to redress the prevailing state of multilingualism by reviving and spreading the use of the language (Collection of Documents 1970, p. 20), and (2) to codify the language so as to prepare it for its new function. The Committee's first act was to form a 'literary committee' which was to «search through Hebrew literature and bring out all the Hebrew words ... , [then] examine or create new words» (*ibidem*, p. 21). It would also serve as the central body to choose between the different words and terms that were being created by teachers in the various schools for identical objects and concepts.

The Committee's policy on its lexical sources was:

1. Primary sources: the Bible, Talmud, and 'Midrashim', and later texts, especially of the Spanish period.

2. Words from these texts will only be accepted «if they are truly Hebrew or at least have Hebrew form and pattern.»

3. If words are still missing, the Committee will create new words «from existing roots, verbs and nouns, following all the grammar rules.»

4. If needed, words would be borrowed from Arabic, «which is very close to Hebrew in its nature, roots and grammar.»

5. The Committee would also search the language found in newly discovered archaeological sites and accept its words as Hebrew (Eisenstadt, 1967, p. 45).

Apart from the lexicon, the Committee had to deal with some other codification issues, notably the question of which of the numerous Hebrew pronunciations used in the various communities in their religious practices should be adopted as the standard. The 'Sephardic Pronunciation', which was used in prayer, liturgy, and study for centuries by 'oriental' Jewish communities in parts of Southern Europe and the Middle East and by local Jews descending from them, was eventually sanctioned (Yelin, 1912; Weinberg, 1979). This pronunciation was also considered more 'aesthetic' than the 'Ashkenazic', or European, pronunciation, and closer to the one used in ancient Israel. It was also dominant when Hebrew was used as a *lingua franca* between members of different Jewish communities. Furthermore, most Hebrew schools in Palestine employed the Sephardic pronunciation, because many of their students were 'Oriental' (Kutscher, 1982, p. 227-228). The choice also represented an attempt to reject the pronunciation which symbolized the European Diaspora with its continued persecutions, which they aspired to forget (for comparative Ashkenazi and Sephardic pronunciations see Morag, 1959, p. 249-250).

Despite the decision on the desired phonology, what actually developed was only partially Sephardic, a blend heavily affected by the linguistic backgrounds of its speakers, mostly East European immigrants and their offspring. Purists attempted from the very beginning to make the new pronunciation more 'Semitic', or Sephardic, e.g., by restoring several typical Semitic pharyngeal consonants and the trilled [r]. These normative efforts, including those of the country's broadcasting services, which continued for decades after the Revival's completion, have all failed (Nahir, 1978c).

Less than a year after it was established, the Committee ceased its work due to a poor economy and emigration. However, much of the work it had initiated was continued by individuals, including Ben-Yehuda and other former members of the Committee. As David Yelin, a close associate of Ben Yehuda, later reported, the enterprise had become irreversible: «Even in those years the spoken language kept on expanding and new words were constantly established by scholars and sages, teachers and physicians, who needed the words for their writing ... and who would then publish them, and many of those entered the spoken language, for they were needed. But these innovations were all *haphazard*, created by individuals and without a consensus» (Yelin, 1912, p. 3-4).

Thirteen years after the short-lived Committee's existence came to an end, a new Language Committee was formed in 1903 by the newly established Hebrew Teachers Union. It was recognised that innovations made by teachers on an ad hoc basis, and without contact with other schools, confused students moving from one school to another and even between teachers in the same school. So the new central professional body, the Hebrew Language Committee, was charged not only with status-related tasks, i.e., the spread of the use of the language, but also with all relevant codification tasks. It was «to establish correct pronunciation and spelling, and new words that are needed by the schools for instruction» (Records of the Hebrew Language Committee, 1912). At its first meeting it reiterated the first Committee's decisions regarding its functions, the sources for words, and the principles to follow in creating new words. It also announced its total rejection of lexical borrowing, a policy which virtually failed. Also, in addition to words retrieved from literature, it would assess and select words proposed by professionals, to whom it would turn «to ask them for terminology lists in foreign languages in their respective areas and then ask the various schools for the words they accepted for their use, and use these lists for its work» (ibid.). By and large, incidentally, this method has been used since then both by the Committee and, since 1953, by the Hebrew Language Academy. At the same meeting the Committee also addressed issues of Hebrew spelling, particularly those relating to Hebrew 'plene spelling' and its rules; i.e., the use of certain letters to indicate vowels in texts which do not include diacritics for this purpose ('unpointed' texts). It decided to establish the «correct» spelling for writing Hebrew, the lack of which, as in the case of pronunciation, «separates one school from the other» (Records of the Language Committee, 1, p. 5). Due to disagreement among the Committee members, however, the Plene Spelling issue did not resolve for decades (see Weinberg, 1976).

Following the meeting discussions went on regarding the 'proper' Hebrew pronunciation, the Committee eventually reiterating the first Committee's decision to adopt the Sephardic pronunciation. In 1907 it sent a letter to all Hebrew schools and kindergartens requiring them to «use the eastern [Sephardic] pronunciation which distinguishes well between the pronunciations of all letters» (Records of the Language Committee, p. 6, 47). The Committee also assumed the task of resolving language queries from the public. A recent issue of *Akadem* (no. 7, 1995), the Hebrew Language Academy's newsletter, published a selection of excerpts of letters which the Committee, its predecessor, received in the years 1908-1926. In one, received in 1908, a kindergarten teacher requested help in determining terms in the areas of children's games and handicraft, and enclosed a list of her own proposals. In another, a school principal in 1909 sent the Committee questions and proposals for terms in geometry. In still another, a gymnastics teacher in 1911 sent his proposed terminology and requested the Committee's comments and approval. One letter was from a bank manager who, in 1919, asked for terms for banking «with their correct spelling» (*ibidem*), and a group of Kibbutz members who could not agree on the 'correct' form of a Hebrew expression requested the Committee's arbitration.

In a major reorganisation and policy meeting in 1912, following some periods of relative inactivity, the Committee was confronted by questions as to its authority. It decided that because «the language develops from one day to the next [and] therefore sometimes not very well, we [cannot] wait for expert ... linguists, and anybody who can, should form new, good words» (*Records*, 1912, p. 10). The Committee now became intensely active in preparing critically needed Hebrew terminologies. All lists were reviewed by 'experts' in the respective fields prior to final approval. In its response to an enquiry by a supporter, the Committee in 1913 reported that in the previous year it held 23 meetings, in which it had dealt with several terminologies. One was in arithmetic, «about 150 words, some new, some proposed by teachers, but most of them from our ancient literature» (cited in Eisenstadt, 1967, p. 78). The other terminologies were in gymnastics, sowing, foods, and plants. Most of these were published in one of seven Hebrew dailies and periodicals published at the time, but the arithmetic list was published as the first of the Committee's own publications. In this list, French and German translations were given next to each Hebrew term, with a notation indicating which of five sources the word was drawn from: (1) Talmud and Midrash, (2) Post-Talmudic literature, (3) a non-Committee new term, (4) a word drawn from past literature, with a new meaning designated by the Committee, and (5) a word created by the Committee. Of the 120 terms listed, ten were created by the Committee, of which seven were accepted in use. The list includes words for basic concepts such as 'number', 'digit', 'addition', 'subtraction', 'multiplication', 'division', 'remainder', 'sum', etc.

Many more lists were soon published, dealing with terms for one subject at a time. In gymnastics, the published list included words for concepts such as 'right turn!', 'left turn!', 'forward!', '(stand) at ease!', all currently common. In all lists, most words were drawn from historical sources, while many others were created by the 'public', often writers and influential public figures. Technical terms were frequently created by their potential users — construction engineers, auto mechanics, librarians, and office workers, etc. All terms were brought before the Committee's Sub-Committees, which included professionals or trade representatives, and then before the Committee's plenary, for discussion and approval. The highest priority was always given to words drawn from older periods of Hebrew.

The Committee had its critics too, who took exception to mass production of words, 'a word factory'. Even Ahad Ha'am, the influential writer, thought that new words should only be created by writers and only as needed. The famed S.Y. Agnon (later Nobel Laureate) called for more effort to draw words from existing sources (Bar-Adon, 1977), even though he, like other critics of word innovators, eventually used most of their innovations. One group objected to the retrieval from the Bible of words that did not survive in Mishnaic Hebrew, since they are 'dead'. This approach was not accepted, and most of the approximately 800 biblical words in this group were revived, with the same or different meanings. Another group claimed that giving biblical words or roots new meanings would cause the loss of their original meanings and the misinterpretation of the Bible. This has, in fact, occurred in a significant number of words, e.g., /ratson/, 'pleasure', became 'will, wish'.

The Committee was particularly successful in its work on specialized terminologies required by professionals, scientists, and technicians, whose lexical needs were different from those of the general public (see Nahir, 1974). Probably most of the latter were created by individuals, outside the Committee.

Lexical codification by individuals

Some researchers have recently asserted (Dagut, 1985; Nahir, 1998) that in the absence of a central authority during most of the revival years, the Revival should be seen as a case of 'micro language planning', where potential users constituted 'language planning agents' active in 'language planning cells'. This refers to status planning in the Revival, but is equally valid for Hebrew's concurrent lexical codification, most of which was carried out by *individuals*, usually as a by-product of their main work. Non-deliberate innovations, according to David Yelin, a founding member of the Language Committee, were accepted at a higher rate: «[They] are natural and are accepted by the public» (cited in Veiss, 1982, p. 67).

The drive to produce thousands of new words was significantly advanced by the morphology of Hebrew which proved highly conducive to coining new words from existing roots. Virtually all Hebrew verbs, nouns, and adjectives are derived from both a 'root' and a 'pattern'. Roots are fitted into one or more of about seventy verb, noun, or adjective patterns existing in Modern Hebrew (Kutscher, 1982), at times with added prefixes, suffixes and/or infixes. Thus any root can be fitted into any pattern in which it did not exist before, thereby creating a new word. All a word coiner needs to do is use existing roots and fit them into as yet unused patterns. This typical Semitic feature multiplies the number of potential Hebrew words 'waiting' to be created when the need arises. It also helps learners of Hebrew, since they can predict the meaning of an unknown word based on their acquaintance with its root and the pattern it is fitted into. It follows that words deriving from a given root usually belong to the same or related semantic fields. Thus Hebrew has at least 32 words deriving from the root /x.v.r./, fitted into various patterns, all words having the general meaning of 'association', e.g., /xaver/, 'friend'; /xevra/, 'company'; /xibur/, 'composition'; and even /maxberet/, 'notebook'. R. Sivan (1980) lists a total of 35 words deriving from /p.k.d./, of which 24 were created in Modern Hebrew, e.g., /tifked/, 'to function'; /poked/, 'census taker'; /mifkada/, 'military headquarters'; /hafkada/, 'deposit'.

As in other cases of lexical modernization, many innovations were loan translations from the then locally prevalent 'languages of wider communication', German and French. German had an additional edge as a source of loan translations because most local Jewish scientists were educated in Germany or Austria, and several local aid projects were funded by the German government or by Germany's Jewish community.

Eliezer Ben-Yehuda

Eliezer Ben-Yehuda, the most prominent and prolific codifier of the new Hebrew lexicon, began his life-long involvement with the Hebrew Revival soon after arriving in Palestine. Beginning in 1884 he published a newspaper, first as a weekly and then, in 1909, as a daily. The lexicon he used consisted of words that existed in contemporary literature, words which he drew from the Bible and other texts of the past two millennia, and a number of words of his own creation, only some of which were actually accepted in usage. Ben-Yehuda also took on the task of compiling the first Dictionary of the Hebrew Language, whose impact on the Revival, however, was rather limited since the first volume was only published in 1909, when the Revival was already well under way, and only half the Dictionary was completed by the end of the Revival. But Ben-Yehuda also made significant contributions to Hebrew codification by writing several school textbooks, translating literary works, mostly from French, and compiling two practical dictionaries – Russian-Hebrew and Russian-Hebrew-Yiddish. In all of these he used the Hebrew words he had discovered or created for his newspapers and for his large Dictionary.

Ben-Yehuda has been recognised as the first who *methodologically* engaged in creating words for everyday needs for which Hebrew had none. His innovations, still in use, included words for such basic objects and concepts as:

In **foods**: 'ice-cream', 'omelette', 'salami', 'hamburger', 'jam'; in **clothing**: 'fashion', 'bra', 'gloves', 'lapel'; in **plants and agriculture**: 'green house', 'cauliflower', '(plant) nursery', 'cactus, prickly pear'; in **chemistry**: 'zinc'; in technology: 'telegram, cable', '(steam or electric) iron'; in **warfare**: 'pistol, revolver', 'front', 'soldier', 'invasion', 'bomb', 'manoeuvre', 'exercise';

One of Ben-Yehuda's objectives was the creation of *single words* for concepts to replace the multi-word phrases produced by some of his colleagues or predecessors (e.g., an elevator was 'that which goes up and down', a pen, 'a writing tool which we never have to dip [in ink]'). He created single-word replacements such as:

/xayal/, 'soldier' (to replace /iš xayil/, 'a man of valour' or /iš tsava/, 'a man of the military');
/kfafa/, 'a glove' (for /beyt yad/, 'housing for the hand' or /na'al yad/, 'shoe for the hand');
and /mitbax/, 'a kitchen' (for /xadar habišul/, 'the cooking room').

Some of Ben-Yehuda's contemporaries objected, in fact, to the replacement of word combinations with single words. They claimed that in some 'great and rich' languages, numerous combinations and compounds exist, such as the German word for 'dictionary' ('word book'). This process was also said to be needed by the language to cope with scientific developments. Ultimately, Ben Yehuda prevailed, but he was less successful when early in his career, in order to meet the pressing need for words, he suggested that new *roots* should be 'invented', *ex nihilo*.

This was unequivocally rejected by both his colleagues and the public, and has not been brought up since.

In his lexical work Ben-Yehuda seems to have followed certain criteria in drawing words from earlier sources and in coining new words (VEISS, 1982):

1. His major source was the Bible. To dormant biblical words he assigned new, often unrelated meanings, e.g., /ekdax/, 'pistol', a biblical name for a precious stone, and /kidma/, 'progress', from bib. 'east'.

2. B.-Y. created many words from *roots* of biblical words, e.g., /xavita/, 'omelette' (root 'x.v.t.'). bib. /xavit/ 'barrel', /maxavat/, 'a baking device'; and /ma'abada/, 'laboratory' from the root of bib. /avad/, 'to work'.

3. B.-Y. also coined word from roots he created from biblical personal names, assigning them meanings he assumed their cognates had in Hebrew's sister languages, Arabic or Aramaic, e.g., /ahad/, 'he sympathized', from 'a.h.d.' which he assumed was the basis of the biblical names Ohad and Ehud and a cognate of the Arabic 'hawada', 'treat with kindness'.

4. Another major source was Mishnaic Hebrew, from which, in addition to words in their original meanings, B.-Y. also drew roots to create new words, often with modified meanings, e.g., /mimxata/, 'handkerchief', from Mishnaic Hebrew 'm.x.t.', 'removing soot'.

5. B.-Y. also used Mishnaic words with new meanings. Some of these are: /manuy/, 'a subscriber', from 'one who paid in advance for a share in a Passover sacrifice'. This word, incidentally, exemplifies a common feature of Modern Hebrew codification labelled /xilun/, the 'secularization' of words which previously involved sacred contexts and now are generalized, covering non-religious contexts as well.

6. B.-Y. resorted frequently to Aramaic, in which some parts of the Bible, most of the Talmud, and a few sections of the Jewish prayer-book are written. From this source he drew both words and roots, which he moulded into Hebrew patterns, such as /dayal/, 'steward', from Aramaic /dayala/, 'attendant, servant', and /adish/, 'indifferent', from Aramaic 'a.d.š.', 'be silent'

7. B.-Y. thought that where Hebrew and Aramaic failed to provide needed roots, Arabic should be resorted to. Thus he borrowed from Arabic a few still current words and roots, such as /adiv/, 'polite', Arabic /adib/, 'good mannered', and midraša/, 'secondary school', Arabic /madrasa/, 'school'. Most of his colleagues were rather reluctant to borrow Arabic roots, preferring to borrow Aramaic ones: (1) it is linguistically closer to Hebrew, (2) most of the Talmud, with which most Jews were familiar, was written in Aramaic, (3) most innovators had European cultural roots, so they were more familiar with old Jewish and Aramaic rather than Arabic sources. Most borrowing from Arabic, therefore, is attributed to B.-Y.

8. B.-Y. also borrowed a feature of Arabic morphology, the suffix /-iya/ for creating nouns from other nouns, e.g., /yamiya/, 'navy', from /yam/, 'sea', and /iriya/, 'city council', from /ir/, 'city'.

9. B.-Y. was opposed to borrowing from sources other than Aramaic and Arabic. The exception was Greek and Latin roots if they were used in post-biblical Hebrew, e.g., /geves/, 'plaster' (cf. Talmudic Hebrew /gipsis/, from Greek). His innovation /buba/, 'doll', probably

originates from French 'poupée' or German Puppe, but it seems that even here he found a presumed cognate in Arabic for a related word, /bavat ayin/, 'pupil [of the eye]', to justify the borrowing. He rejected borrowing to the point of refusing to include in his Dictionary some Aramaic and other foreign words, even if found in the Bible, only because they were not of Semitic origin, even though they were commonly used and he had no Hebrew replacements for them, e.g., /sabon/, 'soap', and /filosofya/, 'philosophy'. A rare exception was the now popular /bira/, 'beer'.

10. While he drew thousands of words from old texts, the number of words B.-Y. *created* was much smaller, of which, interestingly, only a fraction were verbs. Of a total of 281 words he coined, 229 were nouns, 32 adjectives, and 20 verbs. He moulded his creations, whether derived from Hebrew or other roots, into Hebrew 'patterns' ('mishkalim', see above; see also VEISS, 1982, and RABIN, 1989). They are: (Note: the consonants /p' l/, or /f' l/, in each pattern represent the three consonants typical of most Hebrew roots; they also give the patterns their names):

(1) C₁aC₂aC₃ (/pa'al/): /xayal/, 'soldier'; /katav/, 'correspondent'.

(2) miC₁C₂aC₃ (/mif'al/): /mivrak/, 'telegram'; /mitbax/, 'kitchen'.

(3) maC₁C₂eC₃ (/maf'el/): /maghets/, 'an iron'; /makle'a/, 'machine-gun'.

(4) C₁aC₂eC₃et (/pa'elet/): /ganenet/, 'kindergarten teacher (F.)'; /rakevet/, 'train'.

(5) miC₁C₂aC₃a (/mif'ala/): /midraxa/, 'sidewalk'; /mis'ada/, 'restaurant'.

(6) C₁ḏC₂iC₃a (/pḏ'ila/): /gḏlida/, 'ice-cream'; /pḏliša/, 'invasion'. (Note: In current Hebrew, /ḏ/ in this pattern is often deleted.)

(7) C₁aC₂iC₃ (/pa'il/): /gamiš/, 'flexible'; /pa'il/, 'active'.

(8) C₁ḏC₂iC₃ut (/pḏ'ilut/): /gḏmišut/, 'flexibility'; /rḏtsinut/, 'seriousness'. (See note in #6.)

Despite the limited number of his own innovations, B.-Y.'s lexical work as a whole had a highly significant, lasting impact on the development of the Hebrew corpus. As to his innovations, it is generally accepted that what is unique about them is not their number but the basic lexical needs they fulfilled (see SIVAN, 1978).

Itamar Ben-Avi

Itamar Ben-Avi, Ben-Yehuda's oldest son (Ben-Avi, 'Son of my father', may also be read, with the spelling of Avi as an acronym, as 'Son of Eliezer Ben-Yehuda), was a journalist like his father, and he too was often faced in his writing with concepts and objects for which Hebrew words did not exist. For some, foreign loans filled the gaps, but, probably due to his father's influence, he often preferred to create his own words. As a prolific author of numerous books and articles, the number of innovations he created amounted to thousands. Unlike his father, though, he restricted himself to coining words only as he needed them in his writing rather than as a scholarly activity. This may explain why his innovations were accepted by users much more readily than were those coined by his father. In a number of innovations, though, researchers have not been able to attribute them definitively to one or the other.

One of Ben-Avi's favourite methods of coining words was blending two existing words to create a third. One typical blend consisted of /al/ 'not, non-' + noun, e.g., /al-xut/, 'wireless, radio communication' (/xut/, 'wire'). Another typical practice was to create verbs from existing nouns or adjectives, e.g., /siben/, 'to soap', from /sabon/, 'soap'. Ben-Avi was also a pioneer in creating slang words, some lasting for decades, e.g., /mɔzupat/, 'lousy, rotten' (Arabic /zift/).

Ben-Avi's contribution to the Hebrew lexicon included many words for objects and concepts basic to modern life, such as /mɔxonit/, 'car', (/mɔxona/, 'machine'); /aviron/, 'airplane' (from /avir/, 'air'); /dalik/, 'flammable' (/dleka/, 'fire'); /atsma'i/, 'independent' (/etsem/, 'self'); and kayas/ 'pickpocket' (/kis/, 'pocket'). Like other contemporary innovators, he continued his lexical work well past the Revival period. The need for new terminologies and the desire to replace loans went on uninterrupted for decades (Nahir, 1978a).

Ben-Avi's thousands of innovations, published later in dictionary form (Kena'ani, 1972), constituted a critical component of the revived lexicon, which clearly qualifies him as one of the major codifiers of Modern Hebrew. At the same time, though, his bid to replace Hebrew orthography with Roman letters was universally rejected, as were later a few similar proposals by other activists.

H.N. Bialik

H. N. Bialik, a highly acclaimed Poet Laureate, is also recognized as a major, prolific codifier of the Modern Hebrew lexicon. Like other codifiers of his time, he too created words as he needed them for his work, and like theirs, many of his creations also failed to be accepted by the potential users. In a letter to a colleague he affirmed that «the new words I coined —I did not create them deliberately, for their own sake, but they were created by themselves, while I was writing, and when they were needed» (cited in VEISS, 1982). He was concerned that with the growth in the volume of innovations uncontrolled, the newly revived language might be overwhelmed. If new creations came into the language in large numbers and before it was ready for them, they would 'weaken' it and 'disfigure' its appearance. A language is a living organism which develops very slowly from within. He was also worried about the effects of borrowing. The 'grammatical mechanism' of Hebrew, he asserted, did not allow its development through borrowing from foreign sources: «There are many possibilities within Hebrew There is a need to construct new verbs, nouns, adjectives, and adverbs, in the spirit of the language and according to its rules» (*ibidem*). But above all, it was the old sources which had to be tapped to fill lexical gaps, and before attempting to innovate one ought to find out whether a word already existed for the given concept.

Bialik had no preference vis-à-vis the lexicon of any historical period. He thought that there was no 'language of the Bible' or 'language of the Talmud', but one Hebrew language with different styles and stages of development, and what mattered was only 'accuracy'. According

to some leading scholars (e.g., Sivan, 1980; Kutscher, 1982), Bialik was foremost among his contemporaries in his ability to introduce new life into old, even ancient words, filling them with 'vitality'. He particularly favoured combinations of older words, which he used abundantly in his writings, both poetry and prose.

Bialik's lexical innovations may be categorized into two types — new words and new combinations, blends, or compounds. Some of his innovations include:

1. New words such as /havay/, 'way of life, cultural patterns', from the root 'h.y.h.', 'be'; /yḏvu/, 'import', from /ba/, 'come'; and /matslema/, 'camera', from bib. /tselem/, 'image'.

2. New combinations: two types of innovative combinations have been apparent in Bialik's writings: a) old, existing combinations to which he assigned new meanings, mostly removing from them their metaphorical value and using them literally, e.g., his /ayin yafa/, 'a pretty eye', vs. Talmudic Hebrew, 'generosity'; b) new combinations which are similar to old, mostly biblical or Talmudic ones, which Bialik modified slightly and assigned them new meanings, e.g., his /yḏmey šimurim/, 'sleepless days', fashioned after biblical /leyl šimurim/, 'a sleepless night' (see VEISS, 1982, p. 61-72).

Bialik's views on the revived Hebrew language was succinctly summarized in a lecture he gave in Tel Aviv in 1934, two decades after the completion of the Revival: «The possibility has been created to write in ancient Hebrew, perhaps the ancient of the ancient, about very modern matters ... but we have to refurbish every single word, throw on it a new light; in other words, we must pour new metal into the moulds that were emptied» (1934, p. 356).

Other Individual Innovators

The three individual codifiers discussed above are but a small representation of a much larger group of lexical innovators, mostly writers, journalists, educators, translators, publishers, and editors. Some of the more creative among them coined large numbers of words, although many of them, as in all cases, have not survived. There were still other innovators, usually in leadership positions, who, because of their attitude to language, also contributed to the lexicon — though in much smaller numbers — words for concepts such as /naxat/, 'to land', /palaš/, 'to invade', by Dan Pines, a leading journalist and translator. This type of occasional lexical contribution went on, in fact, for decades after the completion of the Revival, and still goes on, albeit on a much smaller scale, as one component of the 'normal' process of 'Lexical Modernization' (Nahir, 1978a; 1984). The revered poet Avraham Shlonsky, for example, is known to have coined numerous words as he needed them in translating foreign literary works into Hebrew. Israel's first Foreign Minister, Moshe Sharet, considered to be the creator of the now common /darkon/, 'passport', and /ašra/, 'visa', later admitted that he had 'ordered' them from someone else. Sharet did create several other words, e.g., /takrit/, '(border) incident', from /kara/, 'happen'; and /šmar-taf/, 'baby-sitter', from /šamar/, 'watch', and /taf/, 'infants'. David

Remez, the first Israeli Minister of Transportation, is known to have created /monit/, 'taxi', from /mana/, 'to count' (Kutscher, 1982, p. 267-268).

Conclusion

The revivers of Hebrew at the turn of the century had two probably unprecedented tasks. One, involving the status of the language, called for bringing about a shift in the Jewish community of Palestine from the use of the dominant Yiddish and several other languages to Hebrew, then an awakening literary language, with which many in the community were passively familiar as a second language (see Pelli, 1989; Weinberg, 1989). The other task, involving the corpus of the language, called for its codification in a manner that would allow its potential users to communicate and express themselves freely in a modern world in both spoken and written form. Here I discussed the latter task. A number of areas of codification were involved. Since Hebrew was used as a liturgical language in various countries by speakers of different languages, it developed a variety of radically different phonological systems, which had to be either harmonised or of which one had to be selected to serve as the standard of oral communication. As to its written form, decisions and recommendations had to be made on the issue of practical and unified spelling and related issues. But indispensable as these aspects of the codification efforts were to the success of the Revival, they could not compare with the task of filling the enormous lexical gaps that existed in Hebrew and providing its users with the lexicon that would make Hebrew functional as a modern vernacular and national language. This was achieved within some 25 years, by 1914, through the cumulative and collaborative efforts of both the language planning agency involved, the Hebrew Language Committee, when it functioned, and the numerous language planning 'agents' in the field - educators, writers, poets, translators, editors, etc., as well as language-conscious influential individuals. The task was carried out in various ways, such as retrieving old words and roots and creating new words by modifying old words and roots morphologically and semantically; combining existing words, blending, loan translating, and borrowing words and roots, preferably from Hebrew's sister languages Aramaic, with which it shared a cultural destiny since ancient times, and Arabic, but also from European languages, notably German. The campaign to restore, modernise, and 'normalise' the language as a communicative and expressive instrument went on, however, for several decades past the completion of the Revival, and in fact to some extent it still goes on. As in many other developed, 'mature' languages, codification in pursuit of lexical modernisation is an ongoing process.

References

BAR-ADON, Aaron (1977). *S.Y. Agnon and the Revival of the Hebrew Language*. Jerusalem: Bialik Institute. In Hebrew.

- BIALIK, H.N. (1934). Mašehu al Bialik, H.N. (1934). Mašehu al megilat ha=eš («Something about the Scroll of Fire»). *Mošnayim*, núm. 2.
- DAGUT, Menahem (1985). «The Revival of Hebrew and Language Planning». A: DOUGLAS WOODS, J. [ed.]. *Language Standards and their Codification: Processes and Application*, Exeter, UK: University of Exeter Press, p. 65-75.
- EVEN-ZOHAR, Itamar (1980). «The Growth and Formation of Local, Native Hebrew Culture in Erets- Yisrael, 1882-1948». *Katedra Letoldot Erets-Yisrael Veyishuvah*, núm. 16, p. 165-189. [Reproduït a: MORAG, S. (ed.) (1988). *Studies on Contemporary Hebrew*. Jerusalem: Akademon, p. 77-98]. [En hebreu]
- FERGUSON, Charles A.(1968). «Language Development». A: FISHMAN, J. [et. al.] [eds.]. *Language Problems of Developing Nations*. Nova York: Wiley, p. 27-36.
- FELLMAN, Jack (1973). *The Revival of a Classical Tongue: Eliezer Ben-Yehuda and the Modern Hebrew Language*. The Hague: Mouton.
- FISHMAN, Joshua A. (1991). *Reversing Language Shift*. Clevedon, UK: Multilingual Matters.
- HAUGEN, Einar (1983). «The Implementation of Corpus Planning: Theory and Practice». A: COBARRUBIAS, Juan; FISHMAN, Joshua A. [eds.]. *Progress in Language Planning*. The Hague: Mouton, p. 269-289.
- HEBREW LANGUAGE ACADEMY (1912). *Records of the Committee for the Hebrew Language*. Jerusalem: Lunts Press. Reprinted on the 80th anniversary of the Committee, 1970.
- (1970). *Leket Teudot* [Collection of Documents]. Jerusalem.
- KENA'ANI, Ya'akov (1933). Lexical innovations during the Haskala period. *Leshonenu*, núm. 5, p. 59-72. [En hebreu]
- (1972). *Milon Xidušey l. Ben-Avi* [Dictionary of l. Ben-Avi's Innovations], n.p.
- KUTSCHER, E.Y. (1982). *A History of the Hebrew Language*. Jerusalem: The Magnes Press.
- MORAG, Shelomo (1959). «Planned and Unplanned Development in Modern Hebrew». *Lingua*, núm. 8, p. 247-263.
- NAHIR, Moshe (1974). «The Acceptance of the Lexical Work of the Hebrew Language Academy». *Hebrew Studies*, núm. 15, p. 5052.
- (1977a). «The Aspects of Language Planning: a Classification». *Language Problems and Language Planning*, núm. 1-2, p. 107-124.
- (1977b). «Language Revival Versus Speech Revival: a Question of Terminology». *Language Planning Newsletter*, núm. 4, p. 7.
- (1978a). «Language Planning Functions in Modern Hebrew». *Language Problems and Language Planning*, núm. 2-2, p. 89-102.
- (1978b). «Normativism and Educated Speech in Modern Hebrew». *International Journal of the Sociology of Language*, núm. 18, p. 49-67.
- (1978c). Review of *The Revival of a Classical Tongue: Eliezer Ben-Yehuda and the Modern Hebrew Language*, by Jack FELLMAN. *Language Problems and Language Planning*, núm. 2-3, p. 177-181.

- (1979). «Lexical Modernization in Hebrew and the Extra Academy Contribution». A: WOOD, Richard E. [ed.]. *National Language Planning and Treatment*, p. 105-116. [Sp. ISSUE. *Word*, núm. 30, p. 1-2]
- (1983). «Sociocultural Factors in the Revival of Hebrew». *Language Problems and Language Planning*, núm. 7-3, p. 263-284.
- (1984). «Language Planning Goals: a Classification». *Language Problems and Language Planning*, núm. 8-3, p. 294-327.
- (1988). «Language Planning and Language Acquisition: the 'Great Leap' in the Hebrew Revival.» A: PAULSTON, Christina B. [ed.]. *International Handbook of Bilingualism and Bilingual Education*. Nova York: Greenwood Press, p. 275-295.
- (1998). «Micro Language Planning and the Revival of Hebrew: a Schematic Framework». *Language in Society*, núm. 27, p. 335-357.
- PELLI, Moshe (1989). «Revival of Hebrew and Revival of the People: the Attitude of the First Maskilim to the Hebrew Language». A: NAHIR, Moshe [ed.]. *Hebrew Teaching and Applied Linguistics*, 2a ed. Tel Aviv: University Projects, p. 97-123.
- RABIN, Chaim (1970). «Hebrew». A: SEBEOK, T. A. [ed.]. *Current Trends in Linguistics*. Vol. 6. The Hague: Mouton, p. 304-346.
- (1976). «Liturgy and Language in Judaism». A: SAMARIN, William J. [ed.]. *Language in Religious Practice*, p. 131-155. Rowley, Mass.: Newbury House.
- (1989). «Terminology Development in the Revival of a Language: the Case of Contemporary Hebrew». A: COULMAS, Florian [ed.]. *Language Adaptation*. Cambridge: Cambridge University Press, p. 26-38.
- SARFATTI, G.B. (1968). *Mathematical Terminology in Hebrew Scientific Literature of the Middle Ages*. Jerusalem: n.p. [En hebreu]
- SIVAN, Reuven [ed.] (1978). *Eliezer ben-yehuda — haxalom veshivro: mivxar ktavim be'inye-ney lashon* («Eliezer Ben-Yehuda — The Dream and Its Fulfillment: Selected Writings on Language Issues»). Jerusalem: Bialik Institute.
- (1980). *The Revival of the Hebrew Language*. Jerusalem: E. Rubinstein Publishing.
- VEISS, Refael (1982). *Beshut Lashon* («A Language Roaming»). Jerusalem: Kiryat-Sefer.
- WEINBERG, Werner (1976). «The History of Hebrew Plene Spelling: II. Second Half of the Nineteenth Century, III. The Period of the Language Council». *Hebrew Union College Annual*. Cincinnati, vol. XLVII, p. 237-280.
- (1989). «A Concise History of the Hebrew Language». A: NAHIR, Moshe [ed.], *Hebrew Teaching and Applied Linguistics*, 2a ed. Tel Aviv: University Projects, p. 19-96.

Henrike Knörr
Euskaltzaindia
i
Euskal Herriko Unibersitatea

Antecedents

El sentiment de la manca d'una llengua basca comprensible per a tots els bascos és molt vell. Autors com Leizarraga, el traductor calvinista del Nou Testament, en 1571, o Axular, el príncep dels escriptors clàssics, amb la seva obra ascètica *Gero* («Després»), de 1643, esmenten aquest problema. El primer escriu:

[...] tothom sap quina diferència i diversitat hi ha al País Basc en la manera de parlar gairebé d'una casa a una altra. [...] pel que fa a la llengua ens hem esforçat tant com hem pogut a fer-nos entendre de tothom, i no segons la parla d'un sol lloc determinat.¹

El navarrès Axular diu:

Sé també molt bé que no puc estendre'm a totes les parles del basc, perquè es parla de moltes maneres al País Basc (i a continuació ve la llista de les set províncies).²

El problema no es va resoldre. Hi va haver, però, *normes supradialectals*, és a dir, els quatre dialectes literaris: biscaí, guipuscoà, labortà i suletí. Pel que fa al sud del País Basc, és clar que el guipuscoà ha tingut la preeminència, gràcies a la seva posició central i al conreu de la llengua per molts escriptors, no pocs d'ells biscaïns o navarresos. I pel que fa a la Bascònia aquitana, sense cap dubte el labortà ha mantingut el prestigi literari, encara que, des de començament del nostre segle ha sofert la influència, enriquidora però també contaminant i estroncadora d'una tra-

1. *Iesus Christ gure launaren Testamentu Berria*. La Rochelle, 1571. Es pot veure l'edició facsimil, Euskaltzaindia, Bilbao, 1990. És el pròleg als bascos (*Heuskaldunei*). Sense paginació. El pròleg es troba després de la carta de Leizarraga a la reina Joana.

2. *Gero*, Bordeus, 1643, p. 17. Es pot veure així mateix l'edició facsimil de l'Acadèmia, Bilbao, 1988.

dició, del baix navarrès. És la parla descrita per Lafitte en la seva famosa *Grammaire basque* (1944), el subtítol de la qual diu precisament: «Dialecte navarro-labourdin littéraire».

Aquesta posició central del guipuscoà, com la del labortà, ha afavorit la intercomprensió, molt més difícil en el cas dels dialectes extrems suletí i biscaí.

Els avanços conscients cap a la unificació van començar en aquesta Bascònia aquitana, amb una proposta per tal d'alliberar l'ortografia del llast de les llengües veïnes. Així, Martin Duhalde (1809), el gramàtic Darrigol i l'anònim autor del llibre *Andre-Dena Mariaren ilhabethea* [«El mes de la Verge Maria»] (1838), encara que amb moltes inconseqüències, van fer servir grafies com ara *segurki* («segurament»), en lloc de *segurqui*, i *gauza* («cosa»), en lloc de *gauça*. L'esperit de reforma ortogràfica és evident també en el llibre *Études grammaticales sur la langue euskarienne* (1836), d'Antoine d'Abbadie i Augustin Chaho.³

Al sud, cal esperar la segona meitat del segle XIX per veure els primers esforços en aquesta direcció. És el cas del jesuïta José Ignacio Arana (1838-1896), autor de *Disertación sobre la ortografía euskara* (1890). Algunes de les seves propostes passaren a un altre Arana, Sabino Arana (1865-1903), el qual havia estat estudiant (temporal) de dret a Barcelona. Entre altres coses, aquest va introduir l'ús de *tx*, com en català. Sabino Arana, però, va arribar fins a proposar les grafies *r* (= *rr*) i *l* (= *ll*), un error monumental si pensem en les impremtes. No faltaren altres projectes d'ortografia, com ara el de Resurrección M. de Azkue (1864-1951) i el d'Arturo Campiñón (1854-1937).

No s'avançà en aquest ni en altres terrenys cap a una llengua comuna. Una reunió convocada a Hondarribia, en 1902, per tractar de la qüestió, va acabar amb un gran fracàs, per la intolerància del seguidors de Sabino Arana (van anar-hi dotzenes de persones, molts d'ells pescadors, llauradors i gent senzilla) i per la debilitat de la presidència del congrés.

L'Acadèmia de la Llengua Basca, fundada en 1918 per les quatre diputacions, ja tenia en els seus estatuts l'objectiu de la unificació. Concretament, l'article 6 deia que la institució treballaria

[...] en la formación de un lenguaje unificado en léxico, sintaxis y grafía, que nutriendose de la savia de todos los dialectos, nos permita disfrutar de una literatura común.

En una de les seves primeres sessions, l'Acadèmia aprovà l'alfabet unificat, que incloïa el dígraf *tx* i l'ús de *ri l*. La resta era més o menys el que es podia esperar: *k* (no *c* ni *qu*), *z* (no *c*), etc.

S'havia fet el més fàcil. Quedava la unificació del lèxic, la declinació, el verb, etc. Un primer informe de tipus general va ser encarregat en 1920 als acadèmics Campiñón i Broussain, els quals van proposar clarament un model basat en els dialectes labortà i guipuscoà.

3. Vegeu sobretot Koldo ZUAZO, *Euskararen batasuna* («La unificació de la llengua basca»). Euskaltzaindia, Bilbao, 1988. És interessant l'article de ZUAZO, «Vingt ans de standardisation de la langue basque», *Lengas*, núm. 26, 1989, p. 25-44. Vegeu també H. KNORR, «Acerca de la normativización de la lengua vasca», a: Rafael ALEMANY (ed.), *Els processos de normalització a l'Estat espanyol*. Alacant, Universitat d'Alacant, Ajuntament de Benidorm, 1988, p. 37-61. Del meu article n'hi ha una tirada a part, edició de l'autor, Alcoi, 1989.

Azkue, primer president de l'Acadèmia, defensava el que ell deia *gipuzkera osotua* («guipuscoà completat»), això és, aquest dialecte com a fonament, però amb les aportacions dels altres, exclouent-ne la hac, aspirada al País Basc nord. Mai no s'aprofità, però, del seu càrrec per imposar aquesta tria. Volia que les dades dialectològiques confirmessin el model, i l'Acadèmia va posar en marxa un treball llarg en tot el país. Res no es va decidir, i l'ambient no era favorable per a decisions importants. A la mateixa Acadèmia es notava la divisió entre els partidaris de motlles més tradicionals i els qui volien imposar el purisme exagerat i les teories de l'escola de Sabino Arana.

La guerra va trencar l'activitat de la nostra institució, i la qüestió de la llengua unificada no tornà a plantejar-se fins al 1950. Llavors, Federico Krutwig proposà el labortà clàssic, és a dir, la llengua de Leizarraga i Axular, i d'abandonar tota traça d'aranisme. En aquesta direcció van caminar alguns autors, com ara el mateix Villasante (que molts anys després va ser el president de l'Acadèmia), el poeta Aresti, etc. El realisme, però, es va imposar, i un grup d'escriptors joves i dinàmics, entre els quals es trobava Txillardegí (José Luis Álvarez Enparantza), van treballar en un model basat en la llengua viva dels dialectes literaris guipuscoà i labortà. En 1964, l'associació Euskal Idazkaritza («Secretariat Basc»), el principal responsable de la qual era Txillardegí, organitzà a Baiona una reunió d'escriptors. Les decisions preses anunciaven ja el marc general del que seria l'estàndard actual.

Finalment, quatre anys més tard, en 1968, Aresti suggerí aprofitar el 50è aniversari de l'Acadèmia per tal de fer un congrés sobre la unificació de la llengua. El tren de *l'euskara batua* («basc unificat») ja començava el seu viatge.

El Congrés d'Arantzazu (1968)

Creada la comissió organitzadora del congrés, es va encarregar a Mitxelena que presentés un pla base. El text del gran lingüista és un exemple de sentit pràctic, d'una banda, i de profund coneixement de la llengua, de l'altra. Mitxelena, després de definir els dos objectius principals d'aquesta llengua escrita (no era qüestió de la pronunciació) —que els dialectes no s'allunyessin més, i que, si fóra possible, s'acostessin—, defensava l'adopció d'un estàndard guipuscoà-navarrès-labortà, ben arrelat en la tradició literària, però defugint tant l'arcaisme com les innovacions disgregants. Un altre mèrit de la ponència de Mitxelena va ser considerar les decisions de la reunió de Baiona (1964) i el pes dels escriptors que els donaven suport. Com a annex de la ponència hi havia un diccionari ortogràfic d'unes dues mil paraules.

En realitat, com el mateix Mitxelena va escriure, a Arantzazu no s'inventà res. Es va donar forma definitiva a «una tendència que apareixia ben proveïda de força en la literatura basca».⁴

4. MITXELENA, «Arantzazutik Bergarara» («De Arantzazu a Bergara»), *Euskera*, 23:2, 1978, p. 467-477. L'article es pot veure ara en el recull d'articles de MITXELENA, *Sobre historia de la lengua vasca*, Donostia, 1988, vol. II, p. 984-990. Vegeu també el seu article «La normalización de la forma escrita de una lengua: el caso vasco», *Revista de Occidente*, vol. II, núm. 10-11, 1982, p. 55-75, recollit en el volum *Lengua e historia*, Paraninfo, Madrid 1985, p. 213-228.

El Congrés d'Arantzazu va acabar amb una declaració favorable a la unificació, encara que una mica cautelosa, en la direcció marcada per la ponència, però va fixar un termini de deu anys per tal de veure l'acceptació de les propostes. Entre aquestes hi figurava l'adopció generalitzada de la *hac*, segons un compromís que suprimia aquesta lletra després de consonant (per exemple, *etorri*, no *ethorri*, «venir»). Això va provocar una llarga polèmica al sud, que ara ens sembla encara més ridícula. Es va arribar a dir que la *hac* era la bandera de l'ateisme...

Passats els deu anys, en 1978, un altre congrés, celebrat a Bergara, va ratificar el camí d'Arantzazu. No s'havia perdut el temps, però. Es va treballar principalment en la proposta del verb auxiliar i sintètic (o fort). Amb l'acord majoritari de la institució, dels escriptors, de gent de l'ensenyament, etc., es varen conrear aspectes de la llengua literària, com ara el diccionari de les paraules amb *hac*, la declinació (un model potser massa ample), els demostratius, la grafia dels manlleus, etc.

Cal esmentar la creació, en 1980, de la Comissió de Gramàtica, que ha publicat diversos volums, començant pel sintagma nominal fins a l'oració simple. El volum sobre l'oració subordinada sortirà d'aquí a uns pocs mesos.

Pel que fa pròpiament al lèxic, la manca d'un diccionari històric de la llengua basca ha estat resolta per l'aparició, des de l'any 1987, de l'*Orotariko euskal hiztegia* («Diccionari general basc»), dirigit per Mitxelena fins a la seva mort el mateix 1987, i després per Ibon Sarasola. Aquesta obra gegantina va ser possible pel conveni entre els poders públics del nostre país (els dos governs autònoms i les tres diputacions). Fins ara se n'han editat deu volums, el darrer el corresponent a *jad-kop*.

No hem d'insistir en aquest fet cabdal que significa disposar, finalment i de forma fiable, dels testimonis literaris de l'èuscar, passats i presents, condició *sine qua non* per a tota proposta normativitzadora. Aquests testimonis es completen amb les dades del projecte, ja acabat, *Egungo euskararen bilketa sistematikoa* («Recull sistemàtic del basc actual»), corpus de la llengua del segle xx, i altres treballs, com *Gaurko euskara idatziaren maiztasun-hiztegia* («Diccionari de freqüències del basc d'avui») publicat per Sarasola en 1982.

Només amb aquests materials i amb d'altres com aquests, era possible bastir l'edifici de l'*euskara batua*, lluny de suposicions idealistes sense base. I això en primer lloc explica l'èxit d'aquest estàndard, encara que hi ha molta tasca per fer.

Els treballs actuals

De 1995 ençà, l'Acadèmia de la Llengua Basca publica regularment les seves *Normes* en fascicles que es col·leccionen en carpetes d'anelles. Aquesta publicació té avui prop de 3.000 subscriptors. Aquestes *Normes* reflecteixen les decisions preses a les reunions mensuals de la nostra institució. Entre altres, cal esmentar:

– El vocabulari unificat. Es tracta de la tasca principal de l'Acadèmia des de llavors. A cada sessió s'aproven aproximadament 500 paraules. En aquest moment som a la lletra *ena*. Hi ha un acord amb el Banc Bilbao Biscaia per a la publicació conjunta un cop acabat (l'any 2000?). Hi ha una comissió, amb un equip tècnic que prepara les llistes.

- Qüestions generals d'ortografia, com ara *arrain* (no *arrai*), «peix», *artzain* (no *artzai*), «pastor»; *aurrealde* (no *aurrekalde*), «façana»; grafia dels numerals i ordinals, etc.
- Diversos aspectes de mots força freqüents: *betiko* (no *betirako*), «per sempre».
- Problemes de la declinació, per exemple, la dels numerals.
- Alguns punts de la morfologia, com ara els possessius: *ene/nire* (no *nere*), «mi».
- Regles sobre com dir l'hora i la data.
- Els paradigmes del verb auxiliar (revisat).
- Els paradigmes del tractament al·locutiu del verb: *zuan* (no *huan*, *huen*), «era», literalment «tu el tenies».

– Règim d'alguns verbs, per exemple *deitu*, «cridar», que es fa servir amb un sistema de subjecte + acusatiu: *nik deitu zaitut [zu]*, «jo t'he cridat», o bé subjecte + datiu: *nik deitu dizut [zuri]*.

– Decisions del domini de l'onomàstica:

a) Noms de les províncies basques, gentilicis i dialectes

b) Noms de les províncies i comunitats d'Espanya i dels departaments i regions de França

c) Noms dels Estats del món i llurs gentilicis

d) Noms de continents, mars, illes, muntanyes, etc.

e) Noms de les llengües del món, vives o no

f) Noms de sants

g) Noms de personatges històrics i mitològics del món clàssic

A més de tot això, cal esmentar un acord, encara recent (d'enguany), sobre la pronunciació.

Un equip de treball es va posar en marxa fa quatre anys, amb la col·laboració de professionals del camp de l'ensenyament, de la ràdio i la televisió, sota la direcció de la professora Lourdes Oñederra. El model aprovat per l'Acadèmia és ampli, contra el parer d'alguns acadèmics, que volien unes normes més estrictes. Hi és palesa la voluntat de mantenir la naturalitat en el parlar, tot evitant defectes com ara el ieisme (que també fa estralls entre nosaltres) i el vulgarisme, i la insistència a distingir els nivells de llenguatge (una qüestió preocupant; en efecte, molta gent creu encara que no es pot parlar més que d'una manera, la mateixa a casa i en una dissertació).

Per la seva banda, la Comissió d'Onomàstica prepara el nomenclàtor de noms de persona, que espera poder publicar a la primavera de 1999. Després del llibre de José M. Satrústegui, *Euskal izendegia / Nomenclàtor onomástico vasco*, amb tres edicions de 1972 ençà, és evident la necessitat d'un gran recull on els pares puguin fer la tria dels noms. Per a això, la comissió ha elaborat unes llistes amb els noms tradicionals i actuals, estudiant, entre altres coses, les dades dels instituts oficials d'estadística de totes dues comunitats, per veure la freqüència dels noms i de les formes respectives.

Cal recordar que fa sis mesos hem publicat un diccionari de cognoms, amb el suport del Ministeri de Justícia i el Departament de Justícia i Treball del Govern Basc. Es tracta de deu mil cognoms bascos, amb la forma gràfica castellana i francesa i, a la dreta, la grafia corresponent a la llengua basca. D'aquesta manera s'han agilitat molt els tràmits, que abans eren massa llargs.

Kas Deprez
Universitaire Instelling Antwerpen

Introduction

If I want to make clear what the standard language of the Flemings is, I have to answer three fundamental questions:

1. How did the Flemish nation come about?
2. Why did Flanders not choose Flemish, but Dutch as its official language?
3. If the Flemings chose Dutch, why do they not accept the language of the Dutch as it is?

Nations are not of all times, but they are the result of historical developments. Many potential nations have not materialised. The Flemish nation, however, has come about. In the present Belgian Constitution —adopted in 1993— a Flemish Region and a Flemish Community figure prominently. Region and Community elect a Flemish Parliament every five years and are governed by a Flemish Government. Parliament and Government have extensive powers and a substantial budget. They act in the name of Flanders.

Insight into the genesis of the Flemish nation is essential if one wants to answer the second question as to why Flanders did not choose Flemish as its official language. According to the Belgian Constitution, Belgium has four language areas. One of them is called the Dutch-speaking area. Nowhere is there any reference to a Flemish-speaking one. In 1973, the *Vlaamse Cultuurraad* [Flemish Cultural Council] —the predecessor of the Flemish Parliament— issued a decree stating that Dutch is the official language of Flanders. In 1980, the *Verdrag inzake de Nederlandse Taalunie* [Treaty concerning the Dutch Language Union] was concluded between Belgium and The Netherlands. The aims of the Dutch Language Union concern the common care of the *Nederlandse* language and culture and their promotion at home and abroad. It was mostly Flemish language and culture activists who insisted on the establishment of the Dutch Language Union.

Yet, the Flemings remain very much recognisable on the basis of their speech. This brings us to the third question. In all language areas that cross state borders there is some squabbling about the *ownership* of the language. The centre obviously considers itself to be the real *owner*,

the periphery being only the *tenant* of the language. However, we observe that the relationship between the centre and the periphery is not the same everywhere. The Flemings, for instance, make more and stronger claims about Dutch than the French-speaking Belgians do with respect to French. Are the Flemings then more than just the tenants of Dutch? Here, also, knowledge of our history will allow us to better understand these relationships.

1. Belgians turn into Flemings

The Czech historian M. Hroch (1985) distinguishes three phases in the process of the revival of small nations in Europe. The first phase is that of scholarly interest. It is marked by a passionate concern on the part of some intellectuals for the study of the language, the culture and the history of the oppressed nationality. They are the *language lovers*. The second phase starts when those language lovers do become *language activists* who formulate political demands. This phase is characterised by active patriotic agitation in which the nationalistic message is spread among the people. Hroch points out that this agitation can only lead to success when «objective relations of economic, political and other types» are established. In the third phase the nationalist demands become the concern of the masses. The language movement acquires the size and the political weight of a *mass movement*.

I will now briefly describe the main factors which have contributed to the success of the Flemish Movement. The main result of the Flemish Movement is the Flemish nation; as a matter of fact, at the time of Belgian independence in 1830 there were only Belgians, not Flemings nor Walloons.

Like so many other language movements in the 19th century the Flemish Movement started with a small group of writers, philologists and other language lovers. According to the then prevailing ideology, literature had to express the *Volksgeist*. The *Maetschappij van Vlaemsche Letteroefening* [Society of Flemish Literature] in Ghent, which included among its members notable people like J. F. Willems, F. A. Snellaert and Ph. L. Blommaert, chose as its motto *De Taal is Gantsch het Volk* [The Language is the Whole Nation].

Hendrik Conscience published a historical novel which depicted Flemings in a heroic age and which became a national epic, *De Leeuw van Vlaanderen* [The Lion of Flanders] (1838). It was a grandiose evocation of the glorious past of the County of Flanders defending its liberties against the kings of France.

The first generation of Flemish writers and intellectuals —including Conscience— were confirmed Belgicists. They deplored the fact that the French-speaking Belgian bourgeoisie considered Belgium to be part of the French cultural area; it was not French, but Flanders and Flemish which made Belgium different from France (Couttenier, 1998).

As early as 1840 political activism, Hroch's second stage, already started. In that year, rights for Flemish were demanded for the first time by means of a petition signed by some 13,000 people.

The battle for the national language became increasingly entangled with other powers and political developments in Flanders. A first major factor was the Catholic religion. The clergy in Flanders was not pleased with the secularist ideology of the French Revolution which was dominant in Liberal circles. Liberals and Catholics were the founders of the Belgian State, and Unionist governments ruled Belgium in the first decades after independence. However, as the 19th century took its course, their coalition broke down and they turned into bitter enemies. The Flemish Movement became closely linked to the Catholic religion. Flemish priests ardently defended the traditional Christian values, which they found expressed in the language of the people. Flemish/Nederduits was seen as a barrier against anti-religious French, the language of the Enlightenment. Later on, in industrialised Wallonia, the Socialist Movement developed and became much stronger than in rural Flanders; therefore, French also became the language of anti-clerical Socialism.

Another factor was the modernisation of Western society and the growing importance of language in social and economic life. This process was also initiated in the 19th century. As the modernisation of the Belgian State was taking place, Flemings were more intensely confronted with the second-rate position of their language. In this way the social dimension of the Flemish struggle became quite distinct.

With the modernisation of the state, the democratisation and the expansion of formal education, the development of the media and communication technology, language became a very important social and economic factor. Especially since World War Two, the number of people earning their living through language (in the administration, the schools, the media and the world of communication) has grown exponentially.

Of all nation-building factors, war is by far the most important one. Both Belgian and Flemish national feelings were strengthened during World War One. At the Yser front the majority of the Belgian soldiers were Flemings. After the war the first Flemish nationalist party was founded. It blamed the Belgian State for ignoring the soul, the character and the language of the majority of the population, which had defended Belgium so bravely during the war.

However, it was the Christian Workers' Movement which provided the Flemish Movement with a mass foundation. This movement was not only stronger in Flanders than in Wallonia, but perhaps stronger than in any other European country as well. According to Wils (1994, p. 249), this had everything to do with its historical linkage to the Flemish Movement. Both recruited their leaders mainly from the Flemish Student Movement. From the 1880s onwards, the latter was strongly represented in the Catholic University of Leuven. Clergymen, primary school teachers and university graduates put themselves into the service of the people through the Christian Workers' Movement. The development of this Movement took place in constant competition with the Socialist Movement. Rejecting Socialism implied emphasising one's own Flemish and Christian values, Gerard (1998) observes.

An extremely important factor explaining the success of the Flemish Movement was the numerical majority of the Flemings in Belgium. Had Flanders remained part of the French

Republic, the Flemish nation would probably never have come about. Indeed, the Flemish Movement would then have had to face France, a much stronger opponent than francophile Belgium. In 1830, the Flemings already constituted the majority of the population but this had no political consequences as only 2% of the Belgians obtained the right to vote; this thin upper layer either spoke French or identified with French. It was not until 1919 when —thanks to the Walloon Socialists— universal suffrage was introduced, that the Flemish demographic majority also became the political majority in the country.

Of great political relevance also was the linguistic homogeneity of Flanders. The number of Francophones in Flanders never amounted to more than 5 %. Only in Brussels —the capital in which the Belgian State nestled itself— did Frenchification take place in massive numbers. Thanks to the linguistic homogeneity of Flanders and Wallonia the principle of territoriality could be extorted by the Flemish politicians as early as 1932.

Flanders was poor and backward in the 19th century. It hardly took part in the first industrial revolution. Flemings migrated to Wallonia (amongst other areas) to escape from the poverty at home. Very few Walloons settled in Flanders and, as a result, Flanders remained Flemish in spite of the cultural, social and political superiority of French.

The Flemings and their language became respectable in Belgium from the 1960s onwards. In the fifties, the Walloon economy started to decline. Flanders, on the other hand, experienced an economic boom. The national bourgeoisie lost its grip on the economic development of the country and was replaced by transnational corporations. Flanders' share of foreign investment was larger than that of Wallonia; what made Flanders especially attractive was its geographical situation, especially its ports (Antwerp, Ghent, Zeebruges).

This was perceived as a shift of the economic centre of gravity from Wallonia to Flanders. As a result, a territorial solution was sought for the political and economic problems engendered by this intricate unequal development. The result is the present federal state. The Flemings wanted political power to match their new economic power; the Walloons wanted political power to counter their economic decline (cf. Saey *et al.*, 1998). Four revisions of the Constitution between 1970 and 1993 transformed Belgium from a unitary into a federal state, made up of three Communities and three Regions.

The Flemish nation is a reality now. Flanders no longer speaks French. French has been gradually ideologised from the language of prestige to the language of the enemy. However, Flanders has not chosen Flemish, but Dutch as its new language of prestige. Flemish is —in all its diversity— becoming increasingly Dutchified. A process of Dutchification of the language had already started in the 19th century, but became strong especially from the 1960s onwards.

2. Flemish turns into Dutch

In the Middle Ages, the Low Countries were made up of a patchwork of feudal principalities.

In the course of the 15th century, the Burgundians gathered some of those entities under their authority. At the end of the 15th century, the Burgundian Netherlands went into the hands of the Habsburgs. The greatest of the Habsburgs, Charles V, became Sovereign of The Netherlands, King of Spain and Emperor of Germany. He extended his possessions in The Netherlands to the Seventeen Provinces; in present-day terms the latter comprised The Netherlands, Belgium (without the Principality of Liège), the Grand Duchy of Luxembourg and the North of France.

As early as the second half of the 16th century this process of political unification was put to an end as the result of the revolt against Philip II, son of Charles V. This revolt was inspired by political and religious motives. In those days, Protestantism counted no fewer followers in the southern provinces than in the northern ones; there was no North-South divide. If there was an opposition, it was rather in a West-East direction. The western principalities Flanders, Brabant, Zeeland and Holland constituted the core regions of the Southern Provinces (De Schepper, 1987).

Only the southern provinces were recaptured by Philip's armies. The northern provinces became an independent state in 1648. From the 17th century onwards a process of nation building got under way in both political entities. Several factors brought about a deep gap between them: religious and cultural differences, warfare and competition in trade.

In The Netherlands a new language developed, Standard Dutch. A milestone in its history was the Protestant translation of the Bible, which was published in 1637. There was obviously no place for the Protestant Bible in the re-catholicised South. Given the isolation between the two countries and the profound mutual dislike, a Flemish (Southern Netherlandic) standard language should also have developed. Why this did not happen can only be explained as a consequence of the Frenchification of the top layers of Southern Netherlandic society. Those who were destined to develop Standard Flemish increasingly switched to French as their language of culture.

Of course, linguistically speaking, Standard Flemish would not have been very different from Standard Dutch. There are more areas in the world where standard languages are closely related to each other. Those languages are nevertheless recognised as autonomous both by their own speakers and by the outside world: e.g., Danish and Swedish, or Castillian and Catalan in Spain, or Zulu, Swati and Xhosa in Southern Africa. The question whether a language is autonomous is not linguistic, but political.

The cultural prestige of French was enormous in the 17th and 18th centuries, all over Europe. In the Habsburg Netherlands also, the privileged classes did it in the French way. In 1795, the Southern Netherlands were annexed by revolutionary France and incorporated into the Republic. The upcoming «Belgian» bourgeoisie was attracted by the new republican values, and together with those values, it adopted the language through which they were expressed. Indeed, the cultural prestige of French was reinforced by the political importance of the language as French had also become the language of the Enlightenment and the French Revolution.

The Kingdom uniting The Netherlands and Belgium, which after the defeat of Napoleon was established as a buffer against France under the leadership of the Dutch King William I, lasted only fifteen years (1815-1830). This was not only due to religious, but also to political differences

as the influence of the French Enlightenment had penetrated more deeply in Belgium than in The Netherlands. The Belgium of 1830 was much closer to France than to The Netherlands.

That the Belgian nobility and higher bourgeoisie considered French to be the language of civilisation and progress did not imply that they also strived for political annexation to France. It was just a matter of self-evident superiority. Being delighted about French culture, they worked steadily and unashamedly for the establishment and the expansion of French as if it were the most natural thing in the world. This state of mind rendered them blind to the value of the language of the Flemings. (De Jonghe, 1967, p. 32-33).

William I took the linguistic differences between The Netherlands and the Flemish provinces seriously. He did his best not to offend the Flemings by avoiding giving them the impression that *Hollands* was forced upon them. In his decrees intended for the Flemish provinces he gave preference to the terms *Nederlands*, *Nederduits* or *Vlaams* and when he mentioned the name *Hollands* he used it in the phrase *Vlaams or Hollands* (or vice versa) (cf. Wils, 1994, p. 57-58).

Nederduits was, in fact, the most common name of the language from the mid 17th till the mid 19th century. But from the 18th century onwards, increasing use was made of the term *Vlaams*. *Vlaams* sometimes referred to the language of both The Netherlands and Flanders (Claes, 1995). One finds different names by the same authors, in one and the same text. Wynants (1997, p. 154) mentions sequences like *onse Nederlandsche Duytsche Taale*, *ons nederlantsche Vlaemsche sprake*, *gemeyn Brabantsch duytsch*, *recht Hollants Nederduyts*.

In the course of the 19th century, *Nederduits* had to withdraw once and for all, since the upcoming German nation claimed *Deutsch/Duits* for its own language exclusively. The language of The Netherlands had to be distinguished from *Niederdeutsch*, the collective name of the dialects spoken in the northern part of Germany. Like *Deutsch*, it belonged to *Deutschland*; *Nederlands* belonged to *Nederland*.

In the Habsburg Netherlands, several grammars were in use in the schools. The most authoritative among them was the *Nieuwe Nederduytsche Spraek-Kunst* (1761) by J. Des Roches. It had a lot of impact in Brabant. In West and East Flanders it was replaced by P. Behaeghel's *Nederduytsche Spraekkunst* (1817).

Not until the days of the United Kingdom did the Southern Netherlands become acquainted with Standard Dutch, which replaced French as the official language in four southern provinces and in the districts of Leuven and Brussels. Dutch was a foreign language to the people in the South. However, in that same period some Flemish intellectuals turned into dedicated «Orangists». After 1830 they opposed the supporters of an autonomous Flemish language and continued to co-operate with Dutch writers and philologists.

In the euphoria of Belgian independence some philologists like P. Behaeghel and L. De Foere indeed advocated an autonomous Flemish language as an expression of the «Belgian Flemish Nation». But the Belgian State did not support them. Belgium was so fascinated by French that it did not bother to counteract J. F. Willems and his Orangist partisans either. According to Willems, an autonomous Flemish language did not stand a chance against French

and, therefore, Flanders had to opt for *Nederduits*. This was a question of survival. In this way, Flanders would also link up with its own history. Up to the scission of the Seventeen Provinces, the old *Nederduits* language had been a common possession, Willems argued; after two centuries of neglect of their language in the Southern Netherlands, the Flemings had to claim their possession in the North.

Spelling

In 1836, the Belgian Government invited the Flemings to devise a spelling for their language. It did so on the insistence of the Ghent branch of the *Maetschappij tot Bevordering der Nederduitsche Tael- en Letterkunde* [Society for the Promotion of the *Nederduits* Language and Literature]. The latter mainly consisted of advocates of a close language union with The Netherlands. In 1837, the Government appointed from the members of the *Maetschappij a Taelcommissie* [Language Commission], chaired by J. F. Willems. In 1839, the Commission's proposals were made public. They coincided for the greater part with the Siegenbeek spelling, which was the official spelling of The Netherlands (recognised as such by the Dutch Government in 1804).

The *Taelcommissie*'s proposals met with fierce resistance from the advocates of an autonomous Flemish language. From 1839 to 1844 a real spelling war was fought. The «Belgians» complained about the Commission's one-sided composition: this «Orangist» Commission was called a danger to the country's independence and the integrity of the Catholic faith. They found their supporters mainly among teachers and clergymen. They attempted to address the population's anti-Holland and anti-Protestant feelings.

The *Taelcommissie* fought back by means of publications (by, amongst others, Willems and Van Duyse) and by organising a *Taelcongres* [Language Conference] in Ghent in 1841. In 1844, the Commission's proposals were officially ratified by the Belgian Government. At a time when spelling was considered to make up the whole language, this constituted a crucial victory for the advocates of pan-*Nederduits*.

In 1849, the West Fleming F. A. Snellaert organised the first *Nederlandsch Congres* [Netherlandic/Dutch Conference] in Ghent. The intention was to have these conferences alternate between Flanders and The Netherlands but the initiative could only be continued with much difficulty. Yet, it was at these conferences —the last of which took place in 1912— that the foundation was laid for the present linguistic union between Flanders and The Netherlands. In 1860, Flemish and Dutch philologists decided to co-operate in the *Woordenboek der Nederlandsche Taal* [Dictionary of the Dutch Language] and, consequently, the issue of the spelling in Flanders was raised again.

In 1864, the Belgian Minister of Home Affairs set up a new spelling commission (among whose members were H. Conscience and J. B. David). In the same year the commission's advice was to have «eene taal, eene spelling» [one language, one spelling]. In short, unity in

spelling between The Netherlands and Flanders was rather easily achieved (for more details, see Suffeleers, 1979, p. 18-36).

Anti-French

In the 19th century the influence of French on the language of the Flemings was considerable. The Flemish writers' first handicap, the Leuven professor J. B. David wrote in 1865, was that they thought in French. David's criticism was aimed at Conscience in particular. Conscience's language was *not good enough*. Conscience has been recorded in the history of the Flemish Movement as the man who *taught his people to read*. However, his language was far from Standard Dutch, yet obviously typical of the Flemish language situation at the time.

The question of the acceptability of foreign (mainly French) elements in the national language was a major issue in the language political discussions in the 19th century. In 1899, the Ghent professors W. De Vreese and H. Meert published their inventories of the most current gallicisms. It is a most urgent task for us, De Vreese declared, to push back the influence of French and, in his opinion, the only way to get rid of it was to link up with The Netherlands.

Belgium is still being cursed because of the French influence it exerts. Let me just quote W. Penninckx and P. Buyse (1991, p. 8) who in the introduction to their language guide wrote that it is inconceivable that the Flemings have fought more than one hundred years to free themselves of a foreign language only to make a colourless imitation of it the norm of their own language.

A Polished Pronunciation

In addition to a cultivated written language (with a unified spelling) a civilised nation needs a polished pronunciation, wrote Willems in 1836. But which pronunciation could serve as a model? Behaeghel argued that it would be thoughtless to try and equate the pronunciation of the Flemings with that of the Dutch. Not only Behaeghel but all the Flemish spokesmen held this view. Snellaert, for example, considered Flemish pronunciation to be more pleasant than Dutch pronunciation and, therefore, divergences should be allowed.

In 1860, K. L. Ternest published his *Beknopte Uitspraakleer der Nederduitsche Taal* [Concise Pronunciation Guide to the Nederduits Language]. In Ternest's opinion a general pronunciation already existed: it was the pronunciation of the North. So, the latter should be introduced in Flanders, but with some minor exceptions. Ternest's pronunciation guide was ousted by the *Theoretische en Practische Uitspraakleer der Nederlandsche Taal* [Theoretical and Practical Pronunciation Manual of the Dutch Language] by E. Verachtert (1911) and the *Nederlandsche Uitspraakleer* [Dutch Pronunciation Manual] by L. Scharpé (1912). Both of them prescribed the northern model; however, not in every respect.

In 1934, the Ghent professor E. Blancquaert published his *Practische Uitspraakleer van de Nederlandse Taal* [Practical Pronunciation Manual of the Dutch Language]. This work is said to have marked the pronunciation of the standard language in Flanders more than any other work. It served as a model for secondary schools and teacher training colleges, and also most primary school textbooks were based on it. Blancquaert too took a Flemish Dutch view; i.e., he was an advocate of linguistic union without actually «hollandising».

There are some very striking pronunciation differences between Flemings and Dutchmen. Variants marked as *Hollandic* in Flanders are: *ee* and *oo* pronounced as diphthongs; voiceless *g*, *v* and *z* (especially in word-initial position), *schr-* pronounced as [sr] instead of [sxr], *tie* pronounced as [tsi:] instead of [si:]; vocalized *r*. The Flemings learned Dutch from books and hence consider their pronunciation to be more precise than that of the Dutch. It gives them the feeling that their speech is more cultivated.

Van de Velde (1996) investigated news reporters' pronunciation on Dutch and Flemish television between 1953 and 1993. He concluded that the differences increased constantly mainly due to modifications in the Dutch reporters' pronunciation. These modifications originated in the everyday speech of the Randstad, the vast urban conglomeration in Western Holland. The pronunciation of the Flemish reporters, on the other hand, hardly changed during this period.

A Flemish Contribution to Dutch?

They all condemned French influence, but as to the «typical», «authentic» Flemish vocabulary, they generally took a much more shaded stance. *Belgians* like Behaeghel and De Foere, of course, stressed the differences between Flemish and Dutch. *Nederduitsers* argued that the general language of Flanders was not the language of the Flemings or of the Brabanters or of the Limbourgians nor was it the language of the Dutchmen. It was the language of all those speaking *Nederduits*. Briefly, the *Nederduitsers* welcomed a Flemish contribution to Standard Dutch.

According to J. B. David, for instance, all dialects should be taken into account when building the language. Words which were included in the written language, would, by this very fact, become well known and, as a result, be accepted as belonging to the general language. For David, Dutch and Belgian were two varieties of the same language, *Nederduits*, and, hence, he was not prepared to adopt the northern language unconditionally; the Flemish nationality also had to be given an expression in the language.

Many prominent Flemish activists felt the Dutch had failed. They had impoverished the language. M. Roose, for example, pointed out that a lot of the challenged idioms were heard, read and written throughout Flemish Belgium and that their use, moreover, was sanctioned by the authority of the ancient writers and by the basic rules of the language. It was not because

they were considered to be old-fashioned in The Netherlands that the Flemings should abandon them (see Suffeleers, 1979, p.123).

J. Micheels saw things quite differently. He emphasised that it was in the interest of the Flemings to oppose any division of the language area. However, unity could be achieved only if the typical Flemish words and idioms were given up. Micheels also argued that pure Dutch was not spoken anywhere in Belgium and that only the language of cultivated people could serve as the norm —not the language of the common people. Finally, he pointed out that the use of Flemish words created the impression with the Dutch that there was such a thing as a Flemish language.

Of course, also the religious factor played an important role. Conservative Catholics —among them many priests— stigmatised Dutch as a Protestant language. In Guido Gezelle's opinion the language of the Flemings had to be ancient and native. The basis of the language Gezelle created was West-Flemish. Yet, he did not write the dialect; he avoided using a substantial number of West-Flemish words and, moreover, stylised the everyday language, often in an archaic way (cf. Couttenier, 1998).

Whereas Catholics were critical of the Dutch language, Liberals sought affiliation with the anti-Catholic Netherlands, more particularly to escape from the power of the clergy in Flanders. Julius Vuylsteke, Gezelle's main opponent, regarded his being Flemish and Liberal as constituting an indissoluble union in which the Dutch language assumed a central position. Vuylsteke fiercely opposed the idea of a separation of a *Catholic* Flemish and a *Protestant* Dutch. The non-Catholics in Flanders have played a major role in the overture to The Netherlands and the Dutch language.

Geerts (1983, p. 58) regards J. Vercoullie, W. De Vreese and H. Meert to have been the first to propagate Dutch consistently as the norm for the standard language in Flanders. All three of them were confirmed pan-Netherlandic (pan-Dutch) integrationists. To Vercoullie, cultivated *Northern Dutch* usage was the only criterion for *Southern Dutch*. De Vreese argued that linguistic intuition in Flanders had been lost. Therefore, the Flemings had to learn their language anew, more particularly from those who already knew it, viz. the best literary men in The Netherlands. Meert agreed on this: Flemish was but a myth; what was spoken and written in Flanders was Dutch with errors. Neither De Vreese nor Meert denied the Southern Netherlands the right to contribute, but in their view that right was restricted.

As early as 1849, at the first *Nederlandsch Congres*, a plan was discussed to compile a general Dutch dictionary. Obviously, one of the issues to be dealt with was the place of the Flemish vocabulary in this dictionary. When, in 1864, the first instalment of the *Woordenboek der Nederlandsche Taal* (WNT) [Dictionary of the Dutch Language] was published, many dedicated Flemings felt that the Flemish regions had been put at a disadvantage. They also protested against the use of the label *Zuid-Nederlands* [Southern Dutch] which they thought to be a stigma. To them it suggested that the southern words and expressions were not one-hundred percent Dutch. Vercoullie and Meert were not impressed by this argument; in their opinion most of the

so-called rich Flemish vocabulary belonged in dialect dictionaries anyway. De Vreese, who became the first Flemish editor of the WNT in 1891, defended the term *Zuid-Nederlands*: one needed it to indicate that some words and idioms were used in Flanders only.

The *Grote Van Dale*, which is the most authoritative dictionary for everyday use, introduced the label Southern Dutch in 1872. In time, Pan-Netherlandic integrationists (as they called themselves) became as unhappy about this term as their above-mentioned pro-Flemish opponents. They rejected Southern Dutch because the term could suggest to the outside world that in Flanders a fully-fledged national variety of Dutch is spoken. When in 1976, the Leuven professor G. Geerts became editor in chief of Van Dale, together with the Dutchman J. Heestermans, he replaced Southern Dutch by *regional* and *Belgian*. He did so because he wanted to do away with the idea that the Dutch language area comprises two parts; i.e., The Netherlands and Flanders. By choosing the term *regional*, he downgraded Flemish words and expressions from *national* variants to *regional* ones, that is to dialect words, thus putting them on a par with —for instance— Groninger or Gelderlandic words. Still, he could not deny that the Flemings live in a different country. Official terminology in Flanders which differs from the one in The Netherlands, he labelled *Belgian*.

Many language guides have been written for Flanders. Also, various media have been extending language tips. All these initiatives have been motivated by the same concern: the Flemings are a long way behind the Dutch and this can only be balanced by propagating in Flanders a standard language that is as close to Dutch as possible.

In fact, the Dutchification of the language of Flanders is an expression of the transformation of Flemish society. Flanders has increasingly broken away from Belgium culturally and politically since the second half of the 19th century and has developed in the direction of The Netherlands —and of northern (Germanic) Europe as a whole. This evolution has taken place to the dismay of Wallonia where the political culture has remained as Latin as ever. With the democratisation of education and the development of the media this process of Dutchification has obviously gained momentum. Since the sixties the standard language in Flanders has strongly evolved in the direction of Dutch.

The most recent edition of the *Woordenlijst der Nederlandse Taal* [Word List of the Dutch Language], published in 1995, contains only 1,780 Flemish words, in a list that counts more than 110,000 items. It was not the Dutch who insisted on limiting the Flemish contribution to this number. It was —again— the Flemings who so decided.

The number of Flemish words is decreasing, but the debate keeps going on in as lively a manner as before. In a column in *De Standaard* of 29.10.1991, I myself suggested that the standardisation process in Flanders be studied empirically, registering use as well as attitudes. I argued that in this way a frame of reference for Flemish Dutch could be established. Reactions to this article, both in favour and against, continued to appear for about six months.

While discussing question two, it appears that I have already dealt extensively with question three also. As a matter of fact, these two questions are impossible to separate.

3. Dutch in Flanders is Flemish Dutch

In sociolinguistic investigations the question as to what should be aimed at in Flanders —a Dutch according to the Dutch model or a Flemish-coloured Dutch— was put a number of times to different samples and in different forms. It was always the second option that got the highest scores (see e.g. Geerts, Nootens and Van den Broeck, 1977; Deprez, 1984; Jaspaert, 1986).

To a certain degree the state border between Belgium and The Netherlands still functions as a language border. This proved to be the case even in Baarle-Hertog, a Belgian enclave in The Netherlands, five kilometers north of the border—witness the results of another sociolinguistic investigation (Deprez, 1984*b*).

In the third part of this paper I will deal with the relation between the centre and the periphery, with—in the Flemish case—the periphery belonging to a different country. Like all other language areas crossing state borders the Dutch-speaking area is pluricentric. Still, the relation between Flanders and The Netherlands appears to be a specific one. To be sure, one finds in Flanders the same emotions, the same functional distribution of variants and the same linguistic insecurity as in any other peripheral region. However, at the same time, many Flemings formulate rather strong claims on Dutch.

Pluricentricity, Clyne (1992, p. 455) observed, is nearly always asymmetrical. One variety enjoys greater status than the other not only in the language area itself but also outside it. The speakers of the dominant variety do not need the national variants. They are often not even interested in them. Why should they be? They are the ones who *make* the language, who produce the major dictionaries and whose norms are taught abroad. They look upon what deviates from their own usage as anomalies, mistakes, archaisms, regionalisms. They are unfamiliar with the other parts of the language area. At best they find some national variants charming and then they call them exotic and cute. The speakers of the national varieties, on the contrary, are plagued by linguistic insecurity. They are constantly reminded of the norms in the dominating variety by various authorities, associations, media and publishing houses.

Asymmetry is not equally great in all language areas as some of them are more tolerant than others. But tolerant or not, the same tendencies seem to appear everywhere. National variants are more readily accepted (1) in one code rather than the other: more in the spoken than in the written language; (2) in one language component rather than the other: more in pronunciation, less in vocabulary and least of all in morphology and syntax; (3) in one social function rather than the other. For instance, they are treated differently in different programmes in the media: whereas they are positively valued in soaps, they are categorically rejected in news bulletins. Especially in literature, theatre and music there appears to be a great need for «authentic» language use.

Clyne's analysis also holds for the Dutch language area. The Dutch make the language, use their own varieties, do not know Flanders and seldom express any interest in Flemish Dutch. The Flemings are divided, as shown above. The fiercest critics of Flemish Dutch are found among

Flemish philologists. However, whereas Flemish Dutch is losing in the formal sector, it is more alive than ever as the language of informal situations. Since the coming of the commercial station VTM the use of Flemish Dutch on TV has increased considerably on all Flemish channels. All Flemish soaps are very Flemish in their themes, settings and language use. Some writers, theatre groups and singers use Flemish Dutch in a highly creative way. In an interview in Rombouts (1990), L. Pleysier, one of these authors, explained how he considers Flemish Dutch to be one of the privileges of literary men; being a writer he cannot do without Flemish. This is a matter of authenticity.

In the news bulletins, however, there is little or no room for the Flemish vocabulary; Flemish newsreaders do their best to avoid Flemish words. Still, they all use the Flemish pronunciation. The language of the newsreaders is generally thought of as Flemish Dutch par excellence.

I wrote in the introduction of this article that many Flemings want to be more than just the tenants of Dutch. They feel they can exercise certain rights, because of their dominant role in the Middle Ages, of the contributions they made to the rise of the new Dutch Republic and the development of 17th century Dutch and, finally, of their part in the struggle for Dutch. Let me start with the dominant role the southern regions played in medieval times.

Holland became the centre of modern Dutch, but Holland only figured relatively late in the history of the language. Before the 17th century the southern regions dominated cultural life in the Low Countries. Our literature before 1300 consists of eight texts from the Limbourg area (the Maas region), seven from Brabant and only one from Holland. Along with the writers, the civil servants also turned away from Latin and switched to the language of the people. It was especially Bruges which was productive: almost half of the more than two thousand «Middle Dutch» official texts from before 1300 originated there (De Vries *et al.*, 1994, p. 41).

Southerners also played an important part in the rise of the new Dutch Republic and the development of 17th century Dutch. When the revolt failed in the South, a massive exodus to the North took place. Many of these immigrants were prominent citizens. When the national Synod commissioned a new translation of the Bible in 1619, translators from the southern provinces were also recruited.

Interpreting this crucial period in our history in Flemish nationalist terms leads to the following conclusion: if the revolt had also succeeded in the Southern Provinces, Flemings and Dutchmen would then have become one people with one language. Inevitably, Flemings and Brabanters would have determined that language: it would have been *our* language.

Briefly, as the cradle of Dutch is in the South, many Flemings feel they have the right to make a specific contribution to Dutch. For if Dutch has a great past, it owns this past primarily to the southern regions. Flanders can lay claim to its birthright.

Dutchmen and Flemings have been living for three hundred years with their backs to one another. As a result of this they belong to different cultures. As has been explained before, both religious and political factors have been at work. Wils (1992, p. 138-139) summarised the differences in the following way:

Due to the particular development of the revolt in the 16th century, the Northern Netherlands came to belong to the Protestant, predominantly Germanic world, whereas the Southern Netherlands became firmly entrenched in the Counter-Reformational, predominantly Latin world. The eighteen-year long annexation of Belgium by revolutionary France created yet another cleavage. The establishment of a Dutch-dominated authoritarian Kingdom made both gaps even deeper. In The Netherlands the creation of this kingdom led to a counter-revolutionary reflex which confirmed the country in the tradition of an Enlightened-Protestant *Obrigkeitsstaat* [...]. In Belgium it gave rise to a revolution which made a number of French revolutionary ideas also acceptable to the Catholics.

The Dutch went their own way, not particularly missing their Belgian neighbours. After the rupture The Netherlands did not show any interest in what was happening in Belgium. The Netherlands has always carefully stayed out of the «language battle», considering it as an internal Belgian matter. Only when Flanders got its own government and parliament, did real political consultation between Flanders and The Netherlands start. These consultations are by no means *Groot-Nederlands* in nature. Pan-Netherlandic feelings are completely unknown to Dutch politicians, not counting the few exceptions.

Language assumes a very different position in the respective national identities due to a fundamental difference in nation-building. European nation-states have come about basically in two ways. The first path led from the state to the nation in the sense that the nation developed on the basis of the already existing state; an example is The Netherlands. Dutch is self-evident in The Netherlands and, therefore, language does not play a major role in Dutch self-definition. The second path goes from ethnicity from the nation to the state; an example is Flanders. In Flanders the nation came first; a nation which is based on language. For many Flemings language *is* the whole nation: no Flemish no Flemings. But because Flemish is actually Dutch, the Flemings and the Dutch belong to the same stock. For radical Flemish nationalists a united Dutch-speaking nation is their ultimate goal; the breaking up of *De Nederlanden* meant nothing less than the end for them. For the Dutch, on the contrary, this same event meant the beginning. Their national history starts with William of Orange, independence and a homogeneous Protestant Holland (Eppink, 1998, p. 273-274).

Actually, every major Pan-Netherlandic initiative originated in Flanders. The *Nederlandse Taalunie* (1980) was one of them. The *Taalunie* was founded to strengthen the union between Flanders and The Netherlands in the fields of language and literature. By means of the *Taalunie*, Flanders makes clear to the world that it is Dutch-speaking.

The two *Nederlands in de wereld* [Dutch in the World] conferences (1991 and 1994) were organised by the Flemish Parliament in Brussels. The Dutch hardly showed any interest. In Flemish-nationalist circles, on the contrary, one was proud of this initiative: once more Flanders showed the way, once more the Dutch would learn from the Flemings. Briefly, the Flemings have turned themselves with increasing insistence into the *soldiers* of Dutch (Deprez, 1995).

Logically, many Flemish language activists feel that the Dutch language would be better off if the Flemings could take care of it, for the Flemings know so much better what language struggle and language care are all about. In general the Flemings have a much more purist attitude than the Dutch. A lot of French words that are accepted by the Dutch and hence belong to the Dutch norm, are rejected by many Flemings. At the same time Flemish Dutch is full of literal translations from the French which are not identified as such. In short, the linguistic influence of French is quite different in the two countries (see Deprez and Geerts, 1977; De Roose and Taeldeman, 1984).

In recent years, the Flemish soldiers have evidently also taken the lead in the campaign for the defence of Dutch in the European institutions. Fellow-Flemings are urged not to let linguistic differences divide Flemings and Dutchmen for any division would be fatal. We have to stand together and stress that we speak the same language, the language of 21 million people.

All in all, the political language climate is very different in the two countries. In Flanders language is struggle whereas in The Netherlands language is communication and culture. Dutch papers are quality papers, Dutch publishers dominate the market and Dutch bookshops are better stocked, the Dutch Government gives more subsidies to writers, journals and translators, Dutch reading figures are higher, etc. Elsewhere, I have described this division of labour in the following terms (Deprez, 1993):

To each its own: the language to the Dutch, the flag to the Flemings.

4. Conclusions

In this article I have first tried to describe how the Flemish nation came into being. The main result of the Flemish Movement is the Flemish people. The Flemish Movement was successful because it succeeded in coupling its demands to other factors of power and to other emancipatory movements in Flemish society. Flanders came about in spite of the cultural and political superiority of French.

Second, I have tried to explain why Flanders did not choose Flemish but Dutch as its official language. No Standard Flemish was formed in the course of the 17th and 18th centuries because the elite in Flanders was captivated by French. To the cultural prestige of French was added its political importance. In independent Belgium, French automatically became the language of higher government, as it was the language of the (thin) ruling class.

Belgium was not interested in Flemish, thus giving free play to some Orangist philologists. The latter had been trained during the days of the Kingdom of the Netherlands. They accepted Belgian independence but kept on working for co-operation with Dutch writers and philologists. In their opinion, Flemish was not big/strong enough to compete with French. Flemish, moreover, was not good enough. It was only a poor by-product of a Belgian nation-state that was

dominated by French. By opting for Dutch, the Flemings would also link up with their history. During the reigns of the Burgundians and the Habsburgs, the Low Countries constituted one political entity that was, moreover, dominated by the County of Flanders and the Duchy of Brabant.

A process of Dutchification gradually set in. It was tentative and deficient in the beginning. Yet, as the importance of language as a social, economic and, therefore, political factor was growing, the influence of Dutch grew stronger. In the sixties, this process was accelerated. Flanders became prosperous again, demanding and acquiring a political status to match its economic power. Linguists, writers, journalists etc. have since been working on a language which coincides with Flemish wealth and power. This language is Flemish Dutch.

Why Flemish Dutch and not Dutch? The vast majority of the Flemings do not identify with the Dutch. They do not feel that Flemings and Dutchmen are part of the same culture and, therefore, do not want to speak like the Dutch. This has become evident in all surveys so far. As Eppink (1998, p. 300) says there are no genuine affective relations between Dutchmen and Flemings.

But also the most dedicated supporters of Pan-Netherlandic unity somehow reject the language of the Dutch as a model for Flanders. They basically do so for the same reasons that they reject Flemish: the language of the Dutch is not big enough and not good enough either. Dutch is not big enough because it is only the language of *Nederland*, not of *De Nederlanden*. Flemings feel they can lay historical claims to Dutch. Flanders is not just a province of The Netherlands, like Groningen or Gelderland.

Also, the language of the Dutch is not good enough. The Dutch attitude towards language is unacceptable: they do not care for a polished pronunciation and they show off with foreign words. Flemings, as a rule, take a much more purist attitude than the Dutch. Gallicisms, in particular, take a central position in the Flemish anti-Belgian ideology.

In spite of all this Flemish language fuss, recent economic and technological developments have brought the language of the Flemings closer to Standard Dutch. The fact that we have come to live in a world of communication in which language is playing an ever growing part and in which language generates more and more money, brings countries/communities having the same official language to more intense co-operation. It is in the interest of media, publishers and companies specialised in speech technology to have the largest possible language area at their disposal. In some respects language borders have become much more important than state borders.

Still, the Flemings will continue to speak Dutch in a Flemish way because history has made them different from the Dutch, and because they cherish their new economic and political power. The argument that they should speak like the Dutch to be able to survive as a people has increasingly failed to impress the Flemish new rich. On the political level, since the establishment of a Flemish Government and a Flemish Parliament, unification with The Netherlands has been further away than ever. There are clearly limits to the Dutchification of Flanders, even if these are hard to define.

References

- CLYNE, M. [ed.] (1992). «Pluricentric Languages. Differing Norms in Different Nations». *Contributions to the Sociology of Language*, núm. 62. Berlin: Mouton de Gruyter.
- COUTTENIER, P. (1998). «National Imagery in 19th Century Flemish Literature». A: DEPREZ, K.; VOS, L. [eds.] *Nationalism in Belgium. Shifting Identities 1780-1995*. London: Macmillan, p. 51-60.
- DE JONGHE, A. (1967). *De taalpolitiek van Koning Willem I in de Zuidelijke Nederlanden*. Brugge: J. Darthet.
- DEPREZ, K. (1984a). «Why do Antwerpians Consider Netherlandic Language Varieties as Cultured, Pleasant, Beautiful, Rich?». A: DEPREZ, K. [ed.]. *Sociolinguistics in the Low Countries*. Amsterdam: Benjamins, p. 237-285.
- (1984b). «De rijksgrens als taalgrens: zelfs in Baarle-Hertog». *Gramma*, núm. 8, p. 13-142.
- (1991). «Referentiekader voor het Vlaams Nederlands». *De Standaard* (20.10.1991).
- (1993). «Elk zijn deel: zij de taal, wij de vlag». *De Brakke Hond*, núm. 38, p. 57-69.
- (1995). «Soldats du néerlandais». A: LE DÚ, J.; LE BERRE, Y. [eds.]. *Badume-Standard-Norme. Le double jeu de la langue*. Travaux du GRELB, vol. 10. Brest: Université de Bretagne Occidentale, CRBC, p. 189-215.
- DEPREZ, K.; GEERTS, G. (1977). «Closure to French Influence in the Flemish Speech Community». *Lingua*, núm. 43, vol. 2/3, p. 199-228.
- DE ROOSE, J.; TAELEMAN, J. (1984). «Franse interferentie in het cultuurtaalgebruik aan weerszijden van de Belgisch-Nederlandse rijksgrens». *Driemaandelijks Bladen*, núm. 36, p. 116-133.
- DE SCHEPPER, H. (1987). *Belgium Nostrum 1500-1650. Over integratie en desintegratie van het Nederland*. Antwerpen: Orde van den Prince.
- DE VRIES, J.; WILLEMYNS, R.; BURGER, P. (1994). *Het verhaal van een taal. Negen eeuwen Nederlands*. Amsterdam: Prometheus.
- EPPINK, D. J. (1998). *Vreemde Buren. Over politiek in Nederland en België*. Amsterdam/Antwerpen: Contact.
- GEERTS, G. (1983). «Brabant als centrum van standaardtaalontwikkeling in Vlaanderen». *Forum der Letteren*, núm. 24, 1, p. 55-63.
- GEERTS, G.; NOOTENS, J.; VAN DEN BROECK, J. (1977). «Attitudes towards Dialects and Standard Language in Belgium». *International Journal of the Sociology of Language*, núm. 15, p. 33-46.
- GERARD, E. (1998). «The Christian Workers' Movement as a Mass Foundation of the Flemish Movement». A: DEPREZ, K.; VOS, L. [eds.]. *Nationalism in Belgium. Shifting Identities 1780-1995*. London: Macmillan, p. 127-138.
- HROCH, M. (1995). *Social Preconditions of National Revival in Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.

- JASPAERT, K. (1986). *Statuut en structuur van standaardtalig Vlaanderen*. Leuven: Peeters.
- PAUWELS, J. L. (1965). «In hoever geeft het Noorden de toon aan?». *Verzamelde opstellen. Aangeboden aan de auteur ter gelegenheid van zijn 65ste verjaardag*. Assen: Van Gorcum, p. 71-78.
- PENNINCKX, W.; BUYSE, P. (1991). *Correct taalgebruik*. Heule: UGA.
- ROMBOUITS, H. (1990). *Vloeiend Vlaams. Zuidnederlands voor beginners en gevorderden*. Bloemendaal: Aramith.
- SAEY, P.; KESTELOOT, C.; VANDERMOTTEN, C. (1998). «Unequal Economic Development at the Origin of the Federalisation Process». A: DEPREZ, K.; VOS, L. [eds.]. *Nationalism in Belgium. Shifting Identities 1780-1995*. London: Macmillan, p. 165-176.
- SUFFELEERS, T. (1979). *Taalverzorging in Vlaanderen. Een opiniegeschiedenis*. Brugge: Orion.
- VAN DE VELDE, H. (1996). «Vlaams en Hollands Nederlands: teloorgang van de uitspraakeenheid». *Kultuurleven*, vol. 8, núm. 63, p.16-25.
- WILS, L. (1992). *Van Clovis tot Happart. De lange weg van de naties in de Lage Landen*. Leuven: Garant.
- (1994). *Vlaanderen, België, Groot-Nederland. Mythe en geschiedenis*. Leuven: Davidsfonds.
- WYNANTS, A. (1997). «Entre Deutsch et Nederlands: confusions, rectifications, manipulations». A: TABOURET-KELLER, A. [ed.]. *Le nom des langues. Vol I: Les enjeux de la nomination des langues*. Louvain-la-Neuve: Peeters, p. 147-165.

INSTITUT
D'ESTUDIS
CATALANS